

ICONIL 2025 AUTUMN

DEC 6-7, 2025 İSTANBUL / TÜRKİYE

5th. INTERNATIONAL CONGRESS OF NEW SEARCHES IN MULTIDISCIPLINARY STUDIES

SOCIAL SCIENCES PROCEEDINGS BOOK

www.iconil.com
info@.iconil.com

ICONIL 2025 AUTUMN

INTERNATIONAL CONGRESS OF NEW SEARCHES IN MULTIDISCIPLINARY STUDIES

SOCIAL SCIENCES PROCEEDINGS BOOK

DEC 6-7, 2025

GÜNGÖREN BELEDİYESİ ALT+TAB KULUÇKA MERKEZİ GÜNGÖREN

İSTANBUL / TÜRKİYE

www.iconil.com

info@iconil.com

ISBN: 978-625-95551-9-5

EDITORS

- Prof. Dr. Hanefi BAYRAKTAR, Atatürk University
- Lecturer Dr. Mustafa OF, Kocaeli University
- Lecturer İsmail KILIÇASLAN, Kocaeli University
- Lecturer Kazım KAHRAMAN, Kocaeli University

All Rights Reserved
All Responsibilities of The Articles Belong to The Authors

SUPPORTERS

Atatürk University Climate Change Coordination Office, Türkiye

Aleksandër Moisiu University, Albania

Universitas Airlangga, Indonesia

Universiteti Bujqësor i Tiranës - UBT, Albania

University of Burundi, Burundi

University of Prishtina "Hasan Prishtina", Kosovo

Iconil

University Malaysia Terengganu, Malaysia

University of Mumbai, India

Uzhhorod National University, Ukraine

Dear participants,

ICONIL 2025 AUTUMN Congress is an internationally recognized academic event. With this congress, where face-to-face and remote participation is supported, you will have the opportunity to present your scientific publications. Our congress, which is attended by respected names in the scientific community, is a candidate congress to bring new horizons to science.

From 6 countries 72 participants applied to the congress. Participants presented their papers for two days in the congress.

We are also grateful to the esteemed participants, our keynote speakers, our referees for their support and contributions to the success of this congress. Thank you for attending our academic event and supporting us.

The ICONIL congress will be held every year by raising its target higher. It will reach out to wider communities and increase the number of papers and participants.

Any kind of feedback about the congress is very important to us. You can reach our congress from our web page, info@iconil.com e-mail address and official social media accounts.

ICONIL ORGANIZING COMMITTEE 23.12.2025

KEYNOTE SPEAKERS

Prof.Dr. Flora Merko
Aleksandër Moisiu University Durrës, Albania

Prof.Dr. Muhamed Cosic
University of Travnik, Bosna and Herzegovina

Prof.Dr. Nizigiyamana Desire Louis
University of Burundi, Burundi

Dr. Ahmad Ali
University of Mumbai, India

Dr. Isma Rosila Ismail
Universiti Malaysia Terengganu, Malaysia

Dr. Daniel Honc
Pardubice University, Czechia

SCIENCE COMMITTEE

Listed in alphabetical order

- Prof. Dr. Ahmet Duran Şahin, İstanbul Technical University, Türkiye
- Prof. Dr. Ayşe Günsel, Kocaeli University, Türkiye
- Prof. Dr. Engin Özdemir, Kocaeli University, Türkiye
- Prof. Dr. Fatma Çanka Kılıç, Kocaeli University, Türkiye
- Prof.Dr. Flora Merko, Aleksandër Moisiu University Durrës, Albania
- Prof. Dr. Hanefi Bayraktar, Atatürk University, Türkiye
- Prof. Hiroyuki Ishizaki, Shibaura Institute of Technology, Japan
- Prof. Dr. Hristo Ivanov Katrandzhiev, University of National and World Economy, Bulgaria
- Prof. Dr. Hüseyin Toros, İstanbul Technical University, Türkiye
- Prof. Dr. Hysen Mankolli, Editor of IJEES, Health and Environment Association, U.S.A.
- Prof. Dr. Juan Carlos, Roca University Of Huelva, Spain
- Prof.Dr. Jamaiah Yahaya, Universiti Kebangsaan Malaysia Qatar (UKM Qatar), Qatar
- Prof. Dr. Kadri Süleyman Yiğit, Kocaeli University, Türkiye
- Prof. Dr. Lyudmyla Symochko, Uzhhorod National University, Ukraine
- Prof. Dr. Maan T. J. Maaroof, Mousul University, Iraq
- Prof. Dr. Mehmet Demirtaş, Bitlis Eren University, Türkiye
- Prof. Dr. Muhamed Cosic, University of Travnik, Bosna and Herzegovina
- Prof. Dr. Nardane Yusifova, Azerbaijan National Academy of Sciences, Azerbaijan
- Prof. Dr. Novo Palakalovic, University of East Sarajevo, Bosnia
- Prof. Dr. Olena Demyanyuk, Institute of Agroecology and Environmental Management, Kyiv, Ukraine
- Prof. Dr. Osman Taylan, King Abdulaziz University, Saudi Arabia
- Prof. Dr. Şükrü Dursun, Konya Technical University, Türkiye
- Prof. Dr. Tamara Milenkovic Kerkovic, University of Nis, Serbia
- Assoc. Prof. Dr. Ayşenur Kayabaş Avşar, Çankırı Karatekin University, Türkiye
- Assoc. Prof. Dr. Arben Kambo. Agriculture University of Tirana, Albania
- Assoc. Prof. Dr. Ayşegül Türk, Ankara Haci Bayram Veli University, Türkiye
- Assoc. Prof. Dr. Azeta Tartaraj, Aleksander Moisiu Durres University, Albania
- Assoc. Prof. Dr. Brunela Trebicka, Aleksander Moisiu Durres University, Albania
- Assoc. Prof. Dr. Eda Bezhani, Aleksander Moisiu Durres University, Albania
- Assoc. Prof. Dr. Eda Bozkurt, Atatürk University, Türkiye
- Assoc.Prof.Dr. Edmond Hoxha, Polytechnic University Of Tirana, Albania
- Assoc. Prof. Dr. Emira Kalaj, University of Shkodra "Luigj Gurakuqi", Albania
- Assoc. Prof. Dr. Etleva Dashi. Agriculture University of Tirana, Albania
- Assoc. Prof. Dr. Ercan Arpaz, Kocaeli University, Türkiye
- Assoc. Prof. Dr. Mehboob Nagarbawdi, Affiliated to University of Mumbai, India
- Assoc. Prof. Dr. Muhammet Fatih Genç, Kocaeli University, Türkiye
- Assoc. Prof. Dr. Nagip Skenderi, University of Prishtina, Kosovo
- Assoc. Prof. Dr. Natalya Gudkova, The State Ecological Academy, Ukraine
- Assoc. Prof. Dr. Petr Dolezel, Pardubice University, Czechia
- Assoc. Prof. Dr. Taner Erdoğan, Kocaeli University, Türkiye
- Assoc. Prof. Dr. Ylber Aliu, AAB College, Kosovo
- Assoc. Prof. Dr. Samad Rahimi Aghdam, Tabriz University, Iran
- Assoc. Prof. Dr. Selda Uca, Kocaeli University
- Assist. Prof. Dr. Mazin Nazar Fadhel, Mosul university, Musul, Iraq
- Assist. Prof. Dr. Berna Kavaz Kındığılı, Atatürk University, Türkiye
- Assist. Prof. Dr. Fatih Sevgi, Selçuk University, Türkiye
- Assist. Prof. Dr. Handan Özçelik Bozkurt, Sinop University, Türkiye
- Assist. Prof. Dr. Larissa Shragina, Odessa I. I. Mechnikov University, Ukraine

- Assist. Prof. Dr. Seyil Najimudinova, Kyrgyzstan Türkiye Manas University, Kyrgyzstan
- Assoc. Prof. Dr. Tuncer Gövdeli, Atatürk University, Türkiye
- Assist. Prof. Dr. Vedat Tümen, Bitlis Eren University, Türkiye
- Assist. Prof. Dr. Vystavkina Daria, Odessa I. I. Mechnikov University, Ukraine
- Assist. Prof. Dr. Yıldırım Karadeniz, Kocaeli University, Türkiye
- Assist. Prof. Dr. Yusuf Budak, Kocaeli University, Türkiye
- Assit. Prof. MA,v.ass Edin Alić, Master of Information Technology, Sveučilište/Univerzitet "VITEZ", Bosnia and Herzegovina
- Phd. Ahmad Ali, University of Mumbai, India
- Phd. Alba Ramallari, Aleksandër Moisiu University Durrës, Albania
- Phd. Alma Zisi, Aleksandër Moisiu University Durrës, Albania
- PhD. Blerina Vrenozi, Tirana University, Albania
- Phd. Daniela Lika, Aleksander Moisiu Durres University, Albania
- PhD. Daniel Honc, Pardubice University, Czechia
- PhD. Gülşah Keklik, İstanbul Technical University
- Phd. Irfan Wahyudi, Universitas Airlangga, Indonesia
- Phd. Jean Berchmans Ndihokubwayo University of Giessen, Germany
- PhD. Mirela Alushllari, University of Albania, Albania
- PhD. Jonida Gashi, Aleksander Moisiu Durres University, Albania
- PhD. Olta Nexhipi, Aleksandër Moisiu University Durrës, Albania
- PhD. Violeta Neza, Aleksander Moisiu Durres University, Albania
- PhD. Ariola Harizi, Aleksander Moisiu Durres University, Albania
- PhD. Saeid Shojaei, University of Tabriz, Iran
- PhD. Ada Aliaj, Aleksandër Moisiu University Durrës, Albania
- PhD. Moses M. Solomon, King Fahd University, Saudi Arabia
- PhD. Emma Gurashi Nikolaoy, University Of Patras, Greece
- PhD. Hisham M. Alidrisi, King Abdulaziz University, Saudi Arabia
- PhD. Thawee Numsakulwong, Rajamangala University of Technology Isan, Tayland
- PhD. Reyhan Dadash, Baku Business University, Azerbaijan
- Lecturer Dr. Mustafa Of, Kocaeli University
- Lecturer Dr. Arjola Mitaj, Eqrem Cabej University, Economic Faculty, Gjirokaster, Albania
- Lecturer İsmail Kılıçaslan, Kocaeli University
- Lecturer Kazım Kahraman, Kocaeli University

CONTENTS

ABSTRACTS / POSTERS 1

A DECISION SUPPORT SYSTEM FOR PREDICTING STUDENT SUCCESS: A SIMULATION-BASED APPROACH WITH TENSORFLOW 2

FIGURATIVE PAINTING IN THE CIVIL ARCHITECTURE OF SAFRANBOLU'S KIRANKÖY: THE CONTRIBUTION OF NON-MUSLIM ARTISANS 3

AN INVESTIGATION OF E-SPORTS ATTITUDE OF KARABÜK UNIVERSITY STUDENTS IN TERMS OF DEMOGRAPHIC VARIABLES AND GAMING BEHAVIORS 4

TOWARD A MACHINE THEORY OF MIND: THE FUTURE OF AI-BASED EMOTION RECOGNITION IN ADVERTISING 5

THE ROLE OF INSTITUTIONS IN THE DISSEMINATION OF ECONOMIC KNOWLEDGE IN THE OTTOMAN EMPIRE: THE EXAMPLE OF THE SUBLIME PORTE TRANSLATION ROOM 6

TURKISH BANKING HISTORY AND ECONOMIC CRISES 7

REFLECTIONS OF LAICISM, MULTICULTURALISM AND RELIGIOUS PLURALISM ON RELIGIOUS EDUCATION PROCESSES 8

REDESIGNING OFFICE MANAGEMENT DURING THE FOUNDING PERIOD OF THE REPUBLIC: ADMINISTRATIVE REGULATIONS AND INSTITUTIONAL IMPACTS 9

INVESTIGATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN PERCEIVED PARENTING STYLES AND PSYCHOLOGICAL RESILIENCE IN CHILDREN DRIVEN TO CRIME: THE SAMPLE OF ISTANBUL COURTHOUSE 10

WHY ARE STUDENTS WITH FOREIGN NATIONALITY REFERED TO AS “INTERNATIONAL STUDENTS”? 11

ANALYSIS OF THE VALUES IN THE 6TH GRADE SOCIAL STUDIES TEXTBOOK 12

SUSTAINABILITY ORIENTED APPROACH AND THE QUEST FOR BALANCE FOR FUTURE GENERATIONS 13

ACCOUNTING FOR INCENTIVES RECEIVED BY AGRICULTURAL 14

UNCANNY AESTHETICS: THE NOSTALGIA ELEMENT IN RETRO-STYLE HORROR GAMES 15

CHANGES EXPERIENCED IN UNITS TRANSFORMED FROM VILLAGES INTO NEIGHBORHOODS AFTER LAW NO. 6360 16

ANALYSIS OF PSYCHOLOGICAL BARRIERS IN CRYPTOCURRENCY MARKETS USING THE BARRIER-HUMP TEST: THE CASE OF BITCOIN 17

EMOTIONAL ENGINEERING AND MARKETING STRATEGIES: MERCEDES- BENZ AS CASE STUDY 18

VIEWS, AWARENESS LEVELS, AND COMPETENCIES OF EDUCATIONAL ADMINISTRATORS REGARDING THE USE OF GENERATIVE ARTIFICIAL INTELLIGENCE TECHNOLOGIES (E.G., CHATGPT, GEMINI) IN THEIR MANAGEMENT TASKS 19

TOURISM, GLOBALIZATION, AND CULTURAL IDENTITY: THE CASE OF ALBANIA 20

REALISM ON STAGE: THE VERISMO MOVEMENT IN CAVALLERIA RUSTICANA 21

FULL TEXT PAPERS 22

SAFRANBOLU KIRANKÖY SİVİL MİMARİSİNDE FİGÜRLÜ RESİM SANATI: GAYRİMÜSLİM ZANAATKÂRLARIN KATKISI 23

KARABÜK ÜNİVERSİTESİ ÖĞRENCİLERİNDE E-SPOR TUTUMUNUN DEMOGRAFİK DEĞİŞKENLER VE OYUN DAVRANIŞLARI AÇISINDAN İNCELENMESİ 34

TÜRK BANKACILIK TARİHİ VE EKONOMİK KRİZLER 42

LAİKLİK, ÇOK KÜLTÜRLÜLÜK VE DİNİ ÇOĞULCULUĞUN DİN EĞİTİMİ SÜREÇLERİNE YANSIMALARI 59

SUÇA SÜRÜKLENEN ÇOCUKLARDA ALGILANAN EBEVEYN TUTUMLARI İLE PSİKOLOJİK SAĞLAMLIK ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ: İSTANBUL ADLİYESİ ÖRNEĞİ 82

TARIM İŞLETMELERİNE SAĞLANAN TEŞVİKLERİN TMS 20 VE TMS 41 ÇERÇEVESİNDE MUHASEBELEŞTİRİLME ESASLARI [1] 86

TEKİNSİZ ESTETİK: RETRO TARZI KORKU OYUNLARINDA NOSTALJİ UNSURU 95

6360 SAYILI KANUN SONRASI KÖYDEN MAHALLEYE DÖNÜŞEN BİRİMLERDE YAŞANAN DEĞİŞİMLER 102

KRİPTO PARA PİYASALARINDA PSİKOLOJİK BARİYERLERİN BARRIER–HUMP TESTİ İLE ANALİZİ: BITCOIN ÖRNEĞİ 108

EMOTIONAL ENGINEERING AND MARKETING STRATEGIES: MERCEDES- BENZ AS CASE STUDY 116

TOURISM, GLOBALIZATION, AND CULTURAL IDENTITY. THE CASE OF ALBANIA 124

ABSTRACTS / POSTERS

The abstract fields of the papers that have met all the conditions of the ICONIL 2025 AUTUMN congress as abstract, poster and full text will be shown on the following pages. In addition, the full texts of the papers that have been applied as full text are available on the following pages.

A DECISION SUPPORT SYSTEM FOR PREDICTING STUDENT SUCCESS: A SIMULATION-BASED APPROACH WITH TENSORFLOW

Lecturer Dr. MUSTAFA OF
Kocaeli University, Kocaeli Vocational School, Computer Technologies
mustafaof@kocaeli.edu.tr

Abstract
This study aims to develop a decision support system (DSS) to predict the academic success levels of higher education students. Due to access limitations to real student data, a synthetic (simulation-based) dataset was created based on academic and behavioral variables identified in the literature. The dataset includes variables such as student attendance rate, previous semester cumulative grade point average (CGPA), weekly study time, homework submission status, quiz average, department type (STEM field), and study period. The model was trained with a deep neural network (DNN) architecture using TensorFlow, and the output variable was whether the student was successful. The model's performance was found to be high, with accuracy (0.98), ROC-AUC (0.62), and F1 (0.99) metrics. Furthermore, permutation-based feature importance analysis was used to identify the variables that contributed most to the model's prediction. The analysis revealed that the variables of department type (STEM field status), homework submission, and weekly study hours were the most effective predictors of student success. The results demonstrate that TensorFlow-based AI approaches can be effectively used as decision support tools in educational analytics and early prediction of student achievement. This study contributes to AI-supported decision-making in education, albeit with a simulation-based data approach.

Keywords: Decision Support System, Tensorflow, Deep Learning, Student Success

FIGURATIVE PAINTING IN THE CIVIL ARCHITECTURE OF SAFRANBOLU'S KIRANKÖY: THE CONTRIBUTION OF NON-MUSLIM ARTISANS

Assist. Prof. Dr. DURMUŞ GÜR
Karabük University, Safranbolu Şefik Yılmaz Dizdar Vocational School, Crafts
durmusgur@gmail.com

Abstract
This study analyses the artistic traces reflected in the civil architectural fabric of what was formerly the Kıranköy neighbourhood of Safranbolu (now Atatürk, and Barış), a region situated on an important historical trade and transportation route characterised by its multicultural structure. The study focuses specifically on the figurative decorations applied by non-Muslim (Greek/Rum) masters prior to the population exchange. The research critically examines the figurative ornamentations identified in three specific 19th and 20th century civil structures (Demirkapı Mansion-1864, Şefika Yıldız House-second half of the 19th century, and Yılanlı House-1900) from historical and art historical perspectives. Typically executed by local non-Muslim artisans responsible for the buildings' plastering and decoration, these applications bear the characteristic features of a distinct local folk art style. The main findings of this article concern schematic depictions of animals (such as lions, horses, deer, birds and snakes) examined across the three structures, their dating, their symbolic meanings and the optical illusion techniques employed in the decorations. These figurative paintings are considered an original expression of cultural identity in civil architecture, representing a style that differs significantly from the traditional painting found in Turkish houses in Safranbolu. Using methods of photography and detailed description and illustration, this study aims to document this artistic production from non-Muslim houses and present it as an important component of cultural identity in the literature.

Keywords: Lion, Non-muslim, Mural Painting, Safranbolu, Civil Architecture

AN INVESTIGATION OF E-SPORTS ATTITUDE OF KARABÜK UNIVERSITY STUDENTS IN TERMS OF DEMOGRAPHIC VARIABLES AND GAMING BEHAVIORS

Lecturer MEHMET TANKÜL
Karabük University, Vocational School Of Health Services, Medical Services And Techniques
mehmettankul@karabuk.edu.tr

Assist. Prof. Dr. AYŞE NUR ALTINTAŞ TANKÜL
Karabük University, Faculty Of Computer Information Sciences, Software Engineering
aysenuraltintas@karabuk.edu.tr

Abstract
The aim of this study is to examine the e-sports attitudes of Karabük University students and to determine whether these attitudes differ according to various demographic variables and gaming behaviors. The research was designed within the descriptive survey model, one of the quantitative research methods, and data were collected from a total of 209 students through an online questionnaire based on voluntary participation. The study employed the E-Sports Attitude Scale developed by Savaş and Turan (2023), which consists of three sub-dimensions—cognitive, affective, and behavioral. Reliability analyses indicated high internal consistency for both the sub-dimensions and the overall scale (total Cronbach's Alpha = 0.91). The findings revealed that students generally exhibit positive cognitive and affective attitudes toward e-sports, whereas the behavioral dimension demonstrated relatively lower levels. Independent samples t-test results showed that male students scored significantly higher than female students in both affective and behavioral attitudes. Regarding age groups, a significant difference was found only in the behavioral dimension, indicating that behavioral tendencies toward e-sports increase with age. No significant differences were observed across faculty types or class levels. Additionally, students who spent more time playing digital games reported higher behavioral attitude scores, and computer gamers demonstrated more positive attitudes toward e-sports compared to users of other platforms. Overall, the study suggests that university students possess a considerable level of awareness and interest regarding e-sports, although their behavioral engagement remains comparatively limited. This finding highlights the importance of expanding e-sports-related activities in universities, supporting student communities, and strengthening digital sports culture within higher education settings. The results provide valuable insights for both academic literature and institutional planning, offering guidance for future e-sports initiatives and student-focused digital activity programs.

Keywords: E-sports, Digital Games, Attitude, University Students, Gaming Behaviors

TOWARD A MACHINE THEORY OF MIND: THE FUTURE OF AI-BASED EMOTION RECOGNITION IN ADVERTISING

FARHAD BABAPOURAN
İstanbul Ticaret University, Public Relations And Advertising
peterplatini2016@gmail.com

Assoc. Prof. Dr. AŞKIM NURDAN TÜMBEK TEKEOĞLU
İstanbul Ticaret University, Faculty of Business Administration, Department of International Trade
anttekeoglu@ticaret.edu.tr

Abstract
Facial expressions and understanding feelings play a big role in how people interact socially. Being able to pick up on emotional signals ties into brain processes that help us guess what others mean, feel their mood, or act together smoothly. Lately, artificial intelligence has started copying - sometimes even outperforming - how humans read emotions. By combining image analysis, emotion-sensing tech, and advanced neural networks, machines now spot, sort, and measure moods surprisingly well. This article looks at where human and machine emotion detection match - and where they differ - with advertising as a main example of real-world use. As AI gets smarter, it could spot tiny facial cues or body signals too small for people to see. Because of this shift, marketing tactics might change completely - alongside how we think about consumer behavior. Instead of relying on gut feelings, systems could predict choices by reading hidden reactions. Even the idea of understanding others' thoughts may no longer belong solely to humans. Though we still link Theory of Mind with people power, machines might mirror it in practice before long - reshaping ads, interactions, even self-awareness.

Keywords: Artificial Intelligence, Facial Recognition, Emotion Detection, Advertising, Consumer Behavior, Affective Computing, Theory Of Mind

THE ROLE OF INSTITUTIONS IN THE DISSEMINATION OF ECONOMIC KNOWLEDGE IN THE OTTOMAN EMPIRE: THE EXAMPLE OF THE SUBLIME PORTE TRANSLATION ROOM

Assoc. Prof. Dr. KENAN DEMİR
İstanbul Medipol University, Faculty Of Business And Management Sciences, International Trade And Finance
kdemir@medipol.edu.tr

Abstract
From the 1830s onward, the introduction and dissemination of modern economic knowledge took place in the Ottoman Empire. Due to the inadequacy of modern educational institutions, which played a crucial role in the dissemination of economic knowledge, other institutions emerged as prominent institutions in the Ottoman Empire in disseminating economic knowledge. Translation chambers were established within the bureaucracy in the 1820s to train Muslim Ottoman bureaucrats fluent in foreign languages. One of the translation chambers established within the ministries during this period was the Sublime Porte Translation Chamber. Founded in 1821, the Sublime Porte Translation Chamber's primary purpose was to train foreign-language-speaking bureaucrats for the state. In addition to teaching foreign languages, the institution also opened its employees to the world of Western scholarship. Over time, the institution's employees became acquainted with all modern Western ideas and specialized in these fields. The Sublime Porte Translation Chamber, which played a key role in the introduction and dissemination of European knowledge into the Ottoman Empire, gradually became a school and played a significant role in the dissemination of modern knowledge within the country. One of the areas of knowledge that the Chamber influenced in disseminating within the country was economic knowledge. Between 1850 and 1880, individuals such as Sehak Abru, Aleko Suço, Namık Kemal, Ahmet Vefik Pasha, Münif Pasha, Ohannes Efendi, Mehmet Şerif Efendi, Emin Efendi, and Ahmet Hilmi Efendi, who wrote articles for the Ottoman press, authored books on economic issues, or taught economics in educational institutions, were all members of the Sublime Porte Translation Chamber. Especially from the 1850s onward, the Sublime Porte Translation Chamber made significant contributions to the dissemination of economic knowledge in the country. As this study demonstrates, the fact that most of those who would be considered economists during this period were employees of the Sublime Porte Translation Chamber serves as significant evidence of the Chamber's influence in disseminating this economic knowledge.

Keywords: Ottoman Empire, Sublime Porte Translation Chamber, Economic Information

TURKISH BANKING HISTORY AND ECONOMIC CRISES

AHMET YETKİN
Selçuk University, Institute Of Social Sciences, Economy
254226001001@ogr.selcuk.edu.tr

Prof. Dr. HAKAN ACET
Selçuk University, Faculty Of Economics And Administrative Sciences, Economy
hakanacet@selcuk.edu.tr

Abstract
The foundations of Turkish banking history date back to the 1840s. During this period, banking activities were carried out by individuals known as Galata bankers. Following the Crimean War, the Ottoman Empire needed cash and opened up to the outside world with the Balta Limanı Trade Treaty. These developments increased financial activity and created a need for banks. While the first Ottoman banks were mostly opened by foreigners, Turkish banking began with the establishment of Ziraat Bankası. Following the proclamation of the Republic, following the 1st Izmir Economic Congress, banks were established one after another, providing financial support to the sectors for which they were established. With the support of banks, breakthroughs in industry and agriculture were made, and growth was achieved nationwide. However, these established banks experienced numerous crises throughout their history, beginning with the Great Depression of 1929, and these crises became turning points for banks. The events that led to these crises served as a lesson for banks. Supervisory and regulatory bodies, in particular, imposed specific rules on the operation of banks. This study includes the establishment processes of banks established in Turkey since the Ottoman Empire, the economic crises experienced and the lessons learned and regulations made as a result of these crises.

Keywords: Banking History, Galata Bankers, Turkish Banks, Economic Crises

REFLECTIONS OF LAICISM, MULTICULTURALISM AND RELIGIOUS PLURALISM ON RELIGIOUS EDUCATION PROCESSES

MÜCAHİT YILMAZ
Bolu Abant İzzet Baysal University, Graduate School Of Education, Philosophy And Religious Sciences
mykorualan@gmail.com

Abstract
With the Age of Enlightenment, the secular order that emerged as a result of the struggle between the church and the worldly power centres dominated by the Christian worldview has affected religion-state relations and the education system. However, after World War II, migration from different cultures and countries to the Western world, industrialisation, globalisation, individualisation and universal values such as human rights have led to changes in the educational philosophy of states. This process has led to the projects of accepting ethnic, cultural and religious differences between people and living together with differences on certain rules and compromise grounds. This situation has also affected the religious education process, and as a result of the development of individualising and liberating religious understandings, religious education approaches that take into account a single religion or sect and aim to make the student a believer of the religion he believes in have started to be questioned. In our study, by using the documentation method, the relevant literature was reviewed, within the framework of the concept of secularism and secularisation, religious education in secular countries was examined in the examples of the USA, Germany, England, France and Greece, the reflections of secularism, secularism and religious pluralism on religious education practices, the search for new paradigms discussed in the world of religious education were discussed and some evaluations about the future of religious education were included by trying to create a draft framework for these discussions.

Keywords: Religious Education, Secularism, Globalization, Religious Pluralism, Multiculturalism

REDESIGNING OFFICE MANAGEMENT DURING THE FOUNDING PERIOD OF THE REPUBLIC: ADMINISTRATIVE REGULATIONS AND INSTITUTIONAL IMPACTS

Lecturer PhD. NEVZAT ERDOĞAN
Muş Alparslan University, Vocational School Of Social Sciences, Social Service And Consultancy
n.erdogan@alparslan.edu.tr

Abstract
Thesingle-party years (1923–1946) were also a period in which the newly established Republic underwent a process of restructuring in everyarea. At the same time, the single-partyyears were the years in which the public bureaucracy underwent the most rapid change and transformation. Following the legacy inherited from the Ottoman Empire, the Republican cadres aimed to bring both the state organization and the office structure into a rational and law-basedframework. Within the inherited administrative mechanism, a new institutional structure compatible with the new regime was established to replace the old bureaucratic institutions that had lost their function.In this context, the new institutions established in the executive and administrative branches by the 1924 Constitution, the 1926 civil service regulations, and the laws relating to the organization of ministries were fundamental steps in defining the civil service.Similarly, the simplification of correspondence techniques with the alphabet reform, the renewal of the archive and record systems, and the widespread use of typewriters both accelerated and standardized office operations.Similarly, the simplification of correspondence techniques with the alphabet reform, the renewal of archivingand record-keeping systems, and the widespread use of typewriters have both accelerated and standardized officeoperations. Thus, jobdescriptions have become clearer, and a hierarchical and specialized officesystem has been achieved. These reforms in public administration were carried out in accordance with the secular and contemporary principles advocated by the modern republic. To this end, reforms were implemented to establish a practicaland dynamic public bureaucracy.This paper examines the administrative reforms carried out in Turkey during the Single Party periodand the impact of these reforms on office management.

Keywords: Single-party Period, Administrative Regulation, Civil Servants Law, Office Management, Public Administration

INVESTIGATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN PERCEIVED PARENTING STYLES AND PSYCHOLOGICAL RESILIENCE IN CHILDREN DRIVEN TO CRIME: THE SAMPLE OF ISTANBUL COURTHOUSE

AYŞE EBRAR BAŞ
Haliç University, Graduate School Of Education, Master's Degree In Applied Psychology
ayseebrarbas@gmail.com

Assist. Prof. Dr. GÖKHAN ÖZCAN
Haliç University, Graduate School Of Education, Psychology
gokhanozcan@halic.edu.tr

Abstract
This study aims to investigate the relationship between perceived parental attitudes and psychological resilience levels in children in conflict with the law. Conducted within the scope of a master's thesis, the research utilized a sample of children whose proceedings were ongoing at the Istanbul Courthouse's Juvenile Crimes Investigation Bureau. The core hypothesis posits that democratic and supportive parental attitudes enhance children's psychological resilience, whereas authoritarian or neglectful attitudes negatively impact this resilience. Findings obtained through the administration of relevant scales (Parental Attitude Scale, Psychological Resilience Scale, etc.) during the data collection process reveal the nature and strength of this complex relationship. The results emphasize the critical importance of parental skills training in the development of crime prevention and rehabilitation programs targeting juvenile delinquency.

Keywords: Child In Conflict With The Law, Perceived Parental Attitude, Psychological Resilience, Juvenile Delinquency, Istanbul Courthouse

WHY ARE STUDENTS WITH FOREIGN NATIONALITY REFERED TO AS "INTERNATIONAL STUDENTS"?

Lecturer PhD. MELİKE ERDİL
Gebze Technical University, Departments Affiliated To The Rectorate, Turkish Preparatory Department
merdil@gtu.edu.tr

Abstract
In this study, the reasons why students with foreign nationality are referred to as "international students" are investigated. Adopting a qualitative research design, the data were collected through the document analysis technique. The findings reveal that students with foreign nationality studying at universities [1]are commonly referred to as international students. However, it was also found that academics with foreign nationality employed at universities are not referred to as international academics and are excluded from the use of the term international in this context. In addition, it was determined that the term international students [2]is included in the titles of some language teaching coursebook sets used in the field of Teaching Turkish to Foreigners. Moreover, both the Council of Higher Education (YÖK) [3]and the Presidency for Turks Abroad and Related Communities (YTB)[4] were found to prefer the use of the term international student. In contrast, for foreign military personnel studying at the National Defence University, the designation Guest Military Personnel (MAP)[5] is preferred. Furthermore, it was concluded that this usage did not originate in Türkiye; rather, leading universities worldwide (such as Cambridge[6], Harvard[7], and Oxford[8]) prefer the term international student instead of foreign student, and correspondingly, state and foundation universities in Türkiye also tend to favor international student over foreign student. However, when examining the name of the examination taken by students with foreign nationality to pursue higher education in Türkiye, it was observed that it is titled Foreign Student Examination (YÖS)[9], administered by the Student Selection and Placement Center (ÖSYM). Beyond universities, an analysis of news texts published on the official websites of the White House of the United States [10]and the Presidency of the Republic of Türkiye Directorate of Communications[11] showed that they predominantly use the term foreign student. In conclusion, while the term international student may be used orally in meetings, congresses, symposia, seminars, and similar events organized within universities, it is emphasized that in all academic and administrative written correspondence, the term student with foreign nationality should be used in accordance with Article 3(1/d) of the Turkish Citizenship Law [12]No. 5901.

Keywords: International Students, Teaching Turkish As A Foreign Language, Foreign Students

[1] https://isad.istanbul.edu.tr/tr/_
[2] https://kultursanatyayinevi.com/yeni-istanbul-uluslararasi-ogrenciler-icin-turkce-a1
[3] https://uluslararasi.yok.gov.tr/tr/page/254
[4] https://ytb.gov.tr/daireler/uluslararasi-ogrenciler
[5] https://dho.msu.edu.tr/sayfalar/05_Map/MisafirAskeriPersonel.html
[6] https://www.undergraduate.study.cam.ac.uk/international-students
[7] https://college.harvard.edu/admissions/apply/international-applicants
[8] https://www.ox.ac.uk/students/new/international
[9] https://www.osym.gov.tr/TR,4618/yabanci-uyruklu-ogrenci-sinavi-yos.html
[10]https://www.whitehouse.gov/fact-sheets/2025/06/fact-sheet-president-donald-j-trump-restricts-foreign-student-visas-at-harvard-university/
[11]https://www.iletisim.gov.tr/turkce/yerel_basin/detay/turk-kizilay-yabanci-uyruklu-ogrencilere-gida-yardimi-yapiyor
[12] https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5901&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5

ANALYSIS OF THE VALUES IN THE 6TH GRADE SOCIAL STUDIES TEXTBOOK

NAFİYE SELEN FAT
Ordu University, Faculty Of Education, Social Studies Education
seelenfat@gmail.com

Assist. Prof. Dr. ŞERİF CAN HATİPOĞLU
Ordu University, Faculty Of Education, Social Studies Education
serifcanhatipoglu@odu.edu.tr

Abstract
Century of Türkiye Maarif Model (CTMM), implemented since 2024, aims to strengthen values education within the curriculum. Social Studies plays an essential role in developing national, moral, and universal values. However, the reflection of this model in textbooks remains insufficiently examined. This study investigates the 6th grade Social Studies textbook based on the values emphasized in CTMM. Conducted within a qualitative design, the study uses document analysis. The data include texts, visuals, activities from the Ministry of National Education (2025) textbook. Data were coded using MAXQDA and evaluated through content analysis. Findings indicate that patriotism, responsibility, sensitivity, respect, family unity, and love are the most represented values, whereas privacy, modesty, patience, aesthetics, and friendship are limited. Although texts show value diversity, visuals and activities provide fewer opportunities for students to engage with values. It is recommended that visual and activity-based elements be enriched to better support values education.

Keywords: Social Studies, Values, 6th Grade Textbook, Century Of Türkiye Maarif Model

SUSTAINABILITY ORIENTED APPROACH AND THE QUEST FOR BALANCE FOR FUTURE GENERATIONS

GÖZDE BUDAK
Yıldız Technical University, Institute Of Social Sciences, Business Management Master's Program With Thesis
gozdebudak34@gmail.com

Assoc. Prof. Dr. GÖKHAN ÖZKAYA
Yıldız Technical University, Faculty Of Business Administration, Department Of Business Administration
gozkaya@yildiz.edu.tr

Abstract
Sustainability is a fundamental principle that aims to preserve economic, environmental, and social balances. The disruption of these balances due to factors such as the climate crisis, depletion of natural resources, and rising inequalities has made the importance of the principle of sustainability more visible than ever. Introduced to the agenda through the strengthening of environmental movements and debates on the rights of future generations, the principle of sustainability has, over time, gained broad acceptance and become a common goal through the publication of international reports and the signing of agreements. Today, sustainability is conceived as a holistic approach that not only seeks the protection of the environment but also aims to enhance social welfare and ensure long term economic stability. This approach is grounded in the idea that, within development processes, the needs of the present must be met without endangering the living conditions of future generations. In this study, it is aimed to analyze major economies that stand out in terms of global sustainability and digital technology by making use of international indices. Through cluster analysis, the similarities of these economies in terms of digital competitiveness and sustainability are planned to be examined. With rapidly developing digital technologies, profound transformations are occurring in many domains ranging from production to consumption, and sustainability emerges as a guiding concept throughout this transformation process.

Keywords: Sustainability, Global Sustainability, Digital Technologies, Digital Competitiveness, Cluster Analysis

ACCOUNTING FOR INCENTIVES RECEIVED BY AGRICULTURAL

FİRDEVS ELA MERDANE
Niğde University, Social Sciences, Accounting And Finance
firdevs_ela_1990@hotmail.com

Prof. Dr. AYŞE GÜL KÖKSAL
Niğde University, İİbf, Accounting And Finance
aysegul.hatipoglu@gmail.com

Abstract
Government incentives provided to the agricultural sector serve as an important tool to support the financial sustainability of businesses within the sector and increase production capacity. The incentives provided by the government in the form of resource transfers have become an important source of financing for businesses. In this context, the accounting and presentation of incentives provided to the agricultural sector in financial statements in a manner that is true and fair and meets the needs of financial information users has become an important issue. The accounting and reporting principles for incentives provided to agricultural enterprises in Turkey are addressed in detail in IAS 20 Accounting for Government Grants and Disclosure of Government Assistance and IAS 41 Agriculture. In this context, the aim of this study is to examine the principles of accounting and financial reporting for incentives by agricultural enterprises in line with the framework set out in IAS 20 and IAS 41, and to clarify the uncertainties encountered in practice. To this end, information on the accounting for government incentives for agricultural enterprises is provided, and the subject is explained through a case study. Unconditional and conditional government incentives for biological assets measured at fair value less cost of disposal are addressed within the framework of IAS 41. State incentives for biological assets measured at cost less accumulated depreciation and accumulated impairment losses, biological assets whose fair value cannot be reliably determined, and carrier plants are accounted for under IAS 20. The study revealed that, according to IAS 41, incentives provided subject to conditions are recognised in profit or loss only when the conditions are met, while unconditional government incentives can be recognised as income only when they become collectible. Two approaches have been proposed for the accounting treatment of government incentives for carrier plants: the income approach and the capital approach. The approach adopted by the business can lead to significant changes in its financial statements. The use of the income approach causes businesses' operating profits to appear high, while the capital approach has the effect of increasing businesses' equity.

Keywords: Government Incentives, Agricultural Incentives, Carrier Plants, Ias 41, Ias 20

UNCANNY AESTHETICS: THE NOSTALGIA ELEMENT IN RETRO-STYLE HORROR GAMES

MUAMMER YILMAZ
Yıldız Technical University, Institute Of Social Sciences, Interactive Media Design
muammeryilmaz96@gmail.com

Assoc. Prof. Dr. BAHADIR UÇAN
Yıldız Technical University, Faculty Of Art And Design, Communication Design
bahadirucan@yahoo.com

Abstract
Today, video games have gained cultural and social significance not only for the entertainment they provide but also through the narrative forms they employ. Since their inception, digital games have evolved into a medium that allows for artistic expression, offering developers the opportunity for intellectual, emotional, and aesthetic expression. In this context, the horror genre stands out as a special narrative field where some game developers can explore repressed emotions and unconscious imagery. Works belonging to the horror genre draw on the influence of archetypal elements from the collective unconscious, aiming to confront the observer (and, in this study, the player) with their unexpressed inner impulses. While there are many examples in video game history that have used horror elements, titles developed in the 1990s in particular laid the groundwork for the genre's formal and aesthetic foundations. Due to the technical limitations of consoles such as PlayStation, Sega Saturn, and Nintendo 64, these games relied on low-polygon graphics and restricted visual detail, distancing them from realism. Today, particularly within independent game development, this visual language is no longer the result of technological constraint but a deliberate aesthetic choice. Developed with a retro design approach, these games allow players to consciously connect with their past experiences, positioning nostalgia at the core of the narrative. In horror games, nostalgia functions not as a feeling of longing for past times, but as a narrative tool that feeds the sense of uncanniness. The player confronts not only the threats within the game world, but also the memories and associations reproduced in their mind. In this process, the game environments cease to be merely the setting for the story and become associations where past experiences are reconstructed. Rather than offering safety, this transformation produces unease through distorted familiarity. This study examines the narrative function of nostalgia in retro-style horror games and its influence on game design through examples. The content analysis reveals that nostalgic elements enhance the gaming experience on a psychological and atmospheric level, functioning as a fundamental design element that intensifies the horror narratives.

Keywords: Narrative, Memory, Horror Genre, Nostalgia, Game Design, Video Games

CHANGES EXPERIENCED IN UNITS TRANSFORMED FROM VILLAGES INTO NEIGHBORHOODS AFTER LAW NO. 6360

KÜRŞAT VELİ BOZDOĞAN
Mehmet Akif Ersoy University, Political Science And Public Administration, Political Science And Public Administration, Master's student
kvbcyprus2@gmail.com

Abstract
Urbanization in Turkey has accelerated significantly since the 1950s, leading to a gradual integration of rural and urban areas and creating the need for a comprehensive restructuring of local governance. Rapid population growth, expanding settlement patterns, and increasing service demands revealed the limitations of the previous administrative framework, making institutional reform unavoidable. Within this context, Law No. 6360, adopted in 2012 and put into force in 2014, redefined the boundaries of metropolitan municipalities to align with provincial borders and abolished the legal status of villages and town municipalities, converting them into neighborhoods. This study examines the effects of this transformation on local service delivery, the socio-economic characteristics of rural communities, local autonomy, and the functioning of administrative decision-making processes. A systematic literature review was conducted, drawing on academic publications, field-based studies, and relevant legal documents. The findings indicate that the reform contributed to greater integration and potential scale efficiency in public service provision, yet it also generated several challenges in rural areas, including accessibility issues, financial burdens, representation problems, administrative adaptation difficulties, and the erosion of rural identity. Overall, the study concludes that Law No. 6360 reshaped the local government system in a profound way and that the implementation process continues to require complementary adjustments in response to emerging needs.

Keywords: Law No 6360 , Village-to-neighborhood Transformation , Metropolitan Municipality, Rural Area , Local Government

ANALYSIS OF PSYCHOLOGICAL BARRIERS IN CRYPTOCURRENCY MARKETS USING THE BARRIER-HUMP TEST: THE CASE OF BITCOIN

PhD. TUĞBERK ÇİTİLCİ
Marmara University, Financial Sciences, Finance
ahmettugberk@gmail.com

Abstract
Psychological barriers are a behavioral phenomenon that emerges when investors attribute meaning to round-number price levels, causing prices to cluster around these levels or avoid them entirely. Within the framework of behavioral finance, this phenomenon is explained by cognitive biases and the round-number bias, which lead investors to perceive certain price levels as psychological thresholds. In this study, the existence of psychological barriers in the Bitcoin market during the period 2017–2025 is examined using the Barrier–Hump Test. The analysis employs daily closing prices for the period 01.01.2017–31.08.2025, and each round-number level between 10,000 USD and 100,000 USD is tested individually. The main analysis is conducted using a ±1,000 USD window, while a robustness test is performed using a ±15,000 USD window. According to the findings, for the 2017–2025 period, the 10,000 USD level exhibits a significant clustering effect with $\delta>0$ and $p<0.001$. Although statistical significance is limited in the main test for the 20,000 USD and 30,000 USD levels, evidence of clustering is observed in the robustness analysis. No major barrier effect is identified at the 40,000, 50,000, or 70,000 USD levels. At the 60,000 USD level, $\delta<0$ and $p=0.02$ indicate an avoidance tendency, meaning prices tend to move away rather than cluster around this threshold. For the 80,000 USD and 100,000 USD levels, the number of observations is insufficient, resulting in no statistically meaningful conclusions.

Keywords: Psychological Barriers, Barrier–hump Test, Behavioral Finance, Bitcoin

EMOTIONAL ENGINEERING AND MARKETING STRATEGIES: MERCEDES-BENZ AS CASE STUDY

CHAMSSOUDINE BAHARI TAMOUDE
İstanbul Ticaret University, Communication, Public Relations And Advertising
chams1987@gmail.com

Assoc. Prof. Dr. AŞKIM NURDAN TÜMBEK TEKEOĞLU
İstanbul Ticaret University, Communication, Business
antteoglu@ticaret.edu.tr

Abstract
The study conducting this study is evaluating how feelings affect Mercedes-Benz's marketing plan, specifically its advertising campaigns created between the years 2023 – 2025. The study has analyzed how throughout those three years, Mercedes-Benz have created not just cars but also experiences of luxury, comfort, safety, and success. The research uses a qualitative approach to identify the emotional engineering strategies within these advertising campaigns by looking specifically through Shuichi Fukuda's Emotional Engineering Model. Emotional Engineering involves combining cognitive, motivational, executive, instinctual, and behavioral considerations in order to develop emotional connections between products and people. The objectives of this study are: identify affective design strategies used by Mercedes-Benz in its advertising campaigns; determine how the advertisements may have affected consumer behavior; and determine where the Mercedes-Benz brand stands within the automotive marketplace and how it differs from its competitors. Through qualitative analysis of advertisements, findings reveal that Mercedes-Benz has combined technology with heritage, sustainability, health and wellness, and person-to-person relationships to build their emotionally driven brand messages. As evidenced by these findings, Mercedes-Benz's marketing communications and business model align closely with the principles of emotional engineering; specifically, in the areas of emotional motivation, instinctual fulfillment of wants, and retention of long-term loyalty from consumers. The results also indicate that Mercedes-Benz's branding has undergone a transition from emphasizing the brand's heritage through storytelling (2023) to focusing on building relationships (2024) and luxury associated with identity (2025).

Keywords: Emotional Engineering, Mercedes-benz, Marketing Strategies, Brand

VIEWS, AWARENESS LEVELS, AND COMPETENCIES OF EDUCATIONAL ADMINISTRATORS REGARDING THE USE OF GENERATIVE ARTIFICIAL INTELLIGENCE TECHNOLOGIES (E.G., CHATGPT, GEMINI) IN THEIR MANAGEMENT TASKS

BADE GÜNEŞ ALTUN
Bülent Ecevit University, Social Sciences, Master's Degree With Thesis In Educational Administration
badegunesaltun@yandex.com

Assoc. Prof. Dr. MEHMET DURNALI
Bülent Ecevit University, Faculty Of Education, Educational Sciences
durnali@gmail.com

Abstract
The primary purpose of this research is to deeply examine the views, current awareness levels, and competence in using rapidly developing Generative Artificial Intelligence (GAI) technologies (such as ChatGPT, Gemini) in the administrative tasks of education managers. While studies on general artificial intelligence applications in educational management exist in the literature, studies revealing the perspectives of managers on GAI in administrative work, especially concerning its ethical and security dimensions, are limited. This study is designed using the phenomenological design, a qualitative research method. The study group consists of a determined number (e.g., 20-25) of education managers working in different regions of Turkey. Data were collected through semi-structured interviews and analyzed using content analysis. The expected key findings of the research will indicate that managers perceive GAI as a tool that reduces administrative burden, enhances decision support systems, and accelerates communication processes, yet they harbor serious concerns regarding data security, ethical use, and lack of adequate training. The results of the study are expected to shed light on the need for developing policy recommendations and practical training modules for GAI integration for educational managers.

Keywords: Education Manager, Generative Artificial Intelligence (gai), Administrative Tasks, Awareness, Competence

TOURISM, GLOBALIZATION, AND CULTURAL IDENTITY: THE CASE OF ALBANIA

AULONA HOXHA
University Aleksander Moisiu Durres, Business Faculty, Economics Department
aaulonahoxha@gmail.com

Prof. Dr. FLORA MERKO
University Aleksander Moisiu Durres, Business Faculty, Economics Department
floramerko@uamd.edu.al

Abstract
Tourism has become one of the most dynamic sectors in Albania. In 2024 alone, Albania welcomed approximately 11.7 million international visitors, a 15.2% increase over the previous year, underscoring how globalization and tourism have rapidly reshaped the country's cultural and economic landscape. As Albania integrates more deeply into global markets and communication networks, the influence of globalization on its tourism model becomes increasingly visible. Globalization facilitates mobility, information exchange, and international exposure, positioning Albania as an emerging Mediterranean destination. However, this process also intensifies cultural interactions and often creates tension between preserving local identity and meeting the expectations of international visitors. The interaction between the two identities, the wandering guest and the rooted community, resembles the meeting of two cultural currents, creating positive effects such as increased economic well-being, cultural promotion, strengthened creative industries, and a broader diversification of the tourism offer. Yet, it also brings challenges: the commercialization of traditions, loss of authenticity, the creation of cultural stereotypes, and the transformation of local practices to satisfy market demands. These dynamics may lead to the emergence of "invented traditions", where cultural elements are reshaped or simplified to fit the desired tourist image. If not managed carefully, such processes can have significant negative consequences, including social pressure on local communities, the degradation of cultural heritage, conflicts of interest, weakened local cohesion, and distorted perceptions of the destination. These factors directly influence the sustainability of the tourism industry and Albania's positioning in the global tourism market. In this context, for Albania, safeguarding cultural identity should be seen not as opposition to globalization, but as a strategic advantage that enhances value and competitiveness. Policy frameworks must leverage the economic benefits of globalization while safeguarding cultural heritage and ensuring a sustainable, accountable tourism pathway for Albania.

Keywords: Tourism, Globalization, Identity, Tradition, Authenticity, Albania, Cultural Sustainability

REALISM ON STAGE: THE VERISMO MOVEMENT IN CAVALLERIA RUSTICANA

ECEM İMGE ŞENLİK
Mersin University, State Conservatory, Performing Arts
imge.senlik@hotmail.com

Assist. Prof. Dr. CEMALETTİN BAYDAĞ
Bülent Ecevit University, State Conservatory, Performing Arts
cemalettinbaydag@gmail.com

Abstract
Verismo is a literary movement that emerged in Italian opera at the end of the 19th century, signifying realism while carrying a meaning closer to "truth" in Italian. The realist movement manifested itself most distinctly in music through the art of opera and derived its name, verismo, from the Italian word "vero" (true/real). Although the term verismo emerged in both literature and opera during comparable periods (in the 1870s in literature, in the 1890s in opera), this movement marked the end of the romantic fantasy and heroic era. Pietro Mascagni's opera Cavalleria Rusticana, composed in 1890, is recognized as the first official example of musical verismo. Inspired by the short story penned by Giovanni Verga, the leading figure of the verismo literary movement, in 1880, this one-act opera portrayed the moral perspective of the Sicilian people from an exceptionally harsh and realistic standpoint. Depicting ordinary and lower-class characters in a tragic and violent manner, the opera emerged as a reaction to Wagner's grandiose operas and late Romantic period operatic traditions. Set in the Sicilian countryside and addressing themes of love, betrayal, jealousy, and revenge, the opera presented the circumstances experienced by the peasant class with striking realism. This is most explicitly reflected in Santuzza's aria "Voi lo sapete". The fundamental principles of the verismo movement encompass realism, emotional intensity, social criticism, everyday life, and ordinary characters. This research examines how these aforementioned principles are embodied through Cavalleria Rusticana's dramatic music, character construction, expansive dynamic range, and compelling melodies. Furthermore, this study investigates the character analysis, structural features, socio-cultural context of the opera Cavalleria Rusticana, and the extent to which the authenticity of the literary text is reflected in the operatic adaptation.

Keywords: Cavalleria Rusticana, Giovanni Verga, Pietro Mascagni, Verismo Movement, Operatic Realism

FULL TEXT PAPERS

In this area, there are full-text papers sent to the ICONIL 2025 AUTUMN congress that meet the conditions of the congress.

SAFRANBOLU KIRANKÖY SİVİL MİMARİSİNDE FİGÜRLÜ RESİM SANATI: GAYRİMÜSLİM ZANAATKÂRLARIN KATKISI

Dr. Öğr. Üyesi DURMUŞ GÜR
Karabük Üniversitesi, Safranbolu Şefik Yılmaz Dizdar, Myo., El Sanatları Bölümü
durmusgur@gmail.com, ORCID: 0000-0002-9945-8825

Özet

Bu çalışma, tarihsel süreçte önemli bir ticaret ve ulaşım güzergâhı üzerinde yer alan ve çok kültürlü bir yapıya sahip olan Safranbolu'nun Kıranköy (Barış ve Atatürk Mahalleleri) yerleşiminde, Nüfus Mübadelesi öncesinde, gayrimüslim (Rum) ustaların mimari dokuya yansıttığı sanatsal izleri, özellikle figürlü süslemeler odağında incelemektedir. Araştırma, 19. ve 20. yüzyıl sivil yapılarında (Demirkapı Konak-1864, Şefika Yıldız Evi-19. yüzyılın ikinci yarısı, Yılanlı Ev-1900) tespit edilen bu figürlü bezemeleri, tarih ve Sanat Tarihi açısından analiz etmiştir. Genellikle yapıların sıva ve bezeme işlerini üstlenen Safranbolulu gayrimüslim zanaatkârların elinden çıkan bu uygulamalar, belirgin bir yerel halk sanatı üslubunun karakteristik özelliklerini taşır. Mevcut üç sivil yapı üzerinden incelenen hayvan figürlerinin (aslan, at, geyik, kuş, yılan) şematik tasvirleri, tarihlendirilmesi, sembolik anlamları ve bezemelerde uygulanan optik illüzyon teknikleri makalenin temel bulgularını oluşturmaktadır. Bu figürlü resimler, Safranbolu'daki Türk evlerindeki birçok resim sanatından farklı bir uygulama sergileyerek, kültürel kimliğin sivil mimariye yansıyan özgün bir göstergesi olarak ele alınmıştır. Çalışma; fotoğraflama ve tasvir yöntemlerini kullanarak, gayrimüslim evlerindeki bu sanatsal üretimi kültürel kimliğin önemli bir bileşeni olarak literatüre kazandırmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Aslan, Gayrimüslim, Kalem İşi, Safranbolu, Sivil Mimari.

FIGURATIVE PAINTING IN THE CIVIL ARCHITECTURE OF SAFRANBOLU'S KIRANKÖY: THE CONTRIBUTION OF NON-MUSLIM ARTISANS

Abstract

This study analyses the artistic traces reflected in the civil architectural fabric of what was formerly the Kıranköy neighbourhood of Safranbolu (now Atatürk, and Barış), a region situated on an important historical trade and transportation route characterised by its multicultural structure. The study focuses specifically on the figurative decorations applied by non-Muslim (Greek/Rum) masters prior to the population exchange. The research critically examines the figurative ornamentations identified in three specific 19th and 20th century civil structures (Demirkapı Mansion-1864, Şefika Yıldız House-second half of the 19th century, and Yılanlı House-1900) from historical and art historical perspectives. Typically executed by local non-Muslim artisans responsible for the buildings' plastering and decoration, these applications bear the characteristic features of a distinct local folk art style. The main findings of this article concern schematic depictions of animals (such as lions, horses, deer, birds and snakes) examined across the three structures, their dating, their symbolic meanings and the optical illusion techniques employed in the decorations. These figurative paintings are considered an original expression of cultural identity in civil architecture, representing a style that differs significantly from the traditional painting found in Turkish houses in Safranbolu. Using methods of photography and detailed description and illustration, this study aims to document this artistic production from non-Muslim houses and present it as an important component of cultural identity in the literature.

Keywords: Lion, Non-Muslim, Mural Painting, Safranbolu, Civil Architecture.

1. GİRİŞ

Safranbolu, Kuzeybatı Karadeniz'de, Karabük'ün altı ilçesinden biridir. Safranbolu, coğrafi konumu itibarıyla Karadeniz'i İstanbul ve İç Anadolu'ya bağlayan kervan yollarının üzerinde bulunması sayesinde tarih boyunca kültürel bir kavşak noktası olmuştur (Belke, 1996: 268; Drokoulis, 2012: 90). M.Ö. 9. yüzyıl sonu-8. yüzyılın başına tarihlendirilen Büyük Göztepe Tümülüsü başta olmak üzere kent sınırlarında Roma, Bizans, Beylikler ve Osmanlı dönemlerinde inşa edilen yapılar, yerleşimin tarihsel süreçte önemli bir yer olduğunu göstermektedir (Belke, 1996: 268; Kuş, 2022: 610-617; Yıldırım, 2022: 84). Roma ve Bizans dönemlerinde Paphlagonia (askeri ve idari bölüm) sınırları içinde yer alan

Safranbolu'da (Gökoğlu, 1952: 12; Ainsworth, 1842: 64-66; Τριανταφυλλίδης, 2022: 473), uzun yıllar Müslümanlarla gayrimüslimler bir arada yaşamıştır. Bu iki etnik grubun dini ve geleneksel yaşamlarını huzurla, birbirlerine saygılı şekilde sürdürdükleri (Ulukavak, 2007: 28; Kalyoncu, 2010: 54), kendilerine ait yapılar inşa ederek ticarette bulundukları bilinir.

16. yüzyıl tapu tahrir defterlerine göre Safranbolu'da bulunan 10 mahalleden birinin adı Kıran (Gebran)'dır. 1897 tarihli Kastamonu Vilayeti Salnamesinde Safranbolu'da Hıristiyanların yaşadığı Hıristiyan-ı Kıran Dolambat, Kırkılak, Kiliseönü, Cambaz, Hıristiyan-ı Yazı Aşağı, Pınar, Kilise ve Köstan mahallelerinin adlarının yer alması (Anonim, 1924: 3-10; Kalyoncu, 2010: 53), bu dönemdeki yerleşimlerde gayrimüslim mahallelerine ışık tutar. Bu mahallelerden biri olan Hıristiyan-ı Kıran Dolambat ise günümüzdeki Kıranköy adıyla bilinen Barış ve Atatürk mahallelerini kapsayan tarihi gayrimüslim yerleşimidir. 19. yüzyılda Kıranköy'de bir Türk mahallesi de oluşturularak yerleşim alanı Müslüman Kıran ve Hıristiyan Kıran olmak üzere iki ayrı etnik gruba ev sahipliği yapmıştır (Anonim, 1924: 3-10; Kalyoncu, 2010: 53).

Gayrimüslimlerin çoğunlukla Kıranköy ve Yazıköy çevresinde ikamet ettiği, Kıranköy ve Çukur'da (Çarşı) ise genellikle ticari faaliyetlerini gerçekleştirdikleri bilinmektedir (Aktüre & Şenyapılı, 1976: 61). Kıranköy son iki asırda fiziki açıdan birçok değişim yaşamıştır. Özellikle sivil yapıların çatılarında kiremit yerine kullanılan pedavra/peşudelerin kullanıldığı dönemdeki yangınlar (1859) mahalledeki yapıların büyük bölümünün yanmasına sebep olmuştur (T.C.B.O.A. A.MKT.UM.365/92; T.C.B.O.A. A.MKT.UM.376/19). Yöre halkı, Osmanlı Devleti ve İstanbul Rum Patrikhanesi tarafından destek olunan süreç sonrasında Kıranköy'de yangından hasar gören yapılar onarılmıştır (T.C.B.O.A.A.MKT.UM.365/92; T.C.B.O.A.A.MKT.UM.376/19; Karacakaya, vd., 2013: 183-185). Yangın sonrasında Kıranköy'de birçok dini, eğitim, sosyal ve sivil yapı inşa edil bazı sivil yapılar ise onarılmıştır. Bunlardan tarihi belirlenen evler aşağıdaki tabloda belgelenmiştir. Bu yapıların dışında gayrimüslimlere ait mevcut yapıların çoğu ise 19. yüzyıl ve sonrasına tarihlendirilmektedir (Tablo 1).

Tablo 1. Kıranköy'de Tarihleri Belirlenen Sivil Yapılar

Sıra	Tarih	Yapı Adı	Adres
1	1857	Muharrem Demirbaş Evi	Barış Mahallesi, Utku Sokak, Numara 21, Sivil Yapı
2	1859	Saim Yıldız Evi (Rum Cenaze Evi)	Barış Mahallesi, Tepe Sokak, Numara 6, Sivil Yapı
3	1864	Demirkapı Konak	Barış Mahallesi, Utku Sokak, Numara 14, Sivil Yapı
4	1865	Cemile Can Evi	Barış Mahallesi, Cambaz Sokak, Numara 61, Sivil Yapı
5	1869	Kardelen Konakları	Atatürk Mahallesi, Kaya Erdem Caddesi, Numara 21, Sivil Yapı
6	1897	Mehmet Sertdemir Evi	Barış Mahallesi, Eralp Sokak, Numara 8, Sivil Yapı
7	1899	Yılanlı Ev (Karayılmazlar Evi)	Atatürk Mahallesi, Sadri Artunç Caddesi, Sivil Yapı
8	1900	Saffronia 1900 Konak Otel	Atatürk Mahallesi, Kaya Erdem Caddesi, No 18, Sivil Yapı
9	1900	Sultan Küpeli Evi	Barış Mahallesi, Tepe Sokak, Numara 15, Sivil Yapı
10	1903	Burhan Karakaş Evi	Barış Mahallesi, Utku Sokak, Numara 47, Sivil Yapı
11	1906	Mehmet Adalar Evi	Atatürk Mahallesi, Okul Sokak, Numara 11, Sivil Yapı

12	1906	Basmacılar Evi (Satiye ve Mehmet Öz Evi)	Barış Mahallesi, Basmacı Geçidi Sokak, Numara 4, Sivil Yapı
13	1908	Güngör Bilir Evi	Barış Mahallesi, Tepe Sokak, Numara 19, Sivil Yapı
14	1908	Mustafa Yapan Evi	Barış Mahallesi, Tepe Sokak, Numara 21, Sivil Yapı
15	1913	Özer ve Özdemir Evi	Atatürk Mahallesi, Sağlık Sokak, Numara 1, Sivil Yapı
16	1921	Zalifre Konak	Atatürk Mahallesi, Baysal Sokak, Numara 12, Sivil Yapı

1921-1924 arasında Osmanlı ve Yunanistan arasında gerçekleştirilen mübadele ile ilgili resmi yazışmalar sonucunda Safranbolulu gayrimüslimler, 1924'ün ekim ayında Safranbolu'dan Bartın Limanı'na, oradan ise İstanbul ve İzmir limanları aracılığıyla Yunanistan'a gitmişlerdir (Kalyoncu, 2010: 55). Yunanistan'a ulaşan Safranbolulu gayrimüslimlerin yerine ise Yunanistan'dan gelen Türk aileler yerleştirilmiştir (Yazıcıoğlu & Al, 1982: 15). Bu süreç Kıranköy'ün mimari, kültürel ve sosyoekonomisini büyük oranda etkilemiştir.

Nüfus Mübadelesi öncesinde önemli bir gayrimüslim (Rum) nüfusu barındıran Kıranköy ise bu kültürel zenginliğin mimariye yansıdığı merkezi yerleşim alanlarından biridir. Özellikle 19. yüzyılın ortalarında yaşanan büyük yangın sonrası başlayan yeniden inşa ve onarım sürecinde, yapıların ahşap kısımları Müslüman Türk ustalar tarafından yapılırken yapıların kalıcı, anıtsal ve dekoratif unsurlarının (taş işçiliği ve bezemeler) ise büyük ölçüde gayrimüslim zanaatkârlar tarafından yapıldığı belirlenmiştir. Bu bağlamda, taş ustalarının yanı sıra yapıların dekoratif yüzeylerini oluşturan sıva işleriyle uğraşan gayrimüslim ustaların da varlığı, duvar yüzeylerindeki özgün sanatsal ifadelerin kaynağını oluşturur. Bu ifadeler, duvar resmine en yakın sanat uygulamaları olan kalem işi süslemeler olarak belgelenmiştir.

Safranbolu Kıranköy'de 19. yüzyılın ortalarından 20. yüzyılın ilk çeyreğine tarihlendirilen yapıların inşasında gayrimüslim ustaların (duvarcı/taşçı/kalfa/çırak) rolü, temettuat kayıtlarıyla güçlü bir şekilde desteklenmektedir. Bu yapılar, sadece dönemin mimari gelişmişliğini değil aynı zamanda gayrimüslimlerin ekonomik, sanat ve zanaatkârlık gücünü yansıtmakta, çağdaş olmaları sebebiyle mevcut figürlü süslemeleri yapan ustalarla ilişkilendirilmektedir (T.C.B.O.A. ML.VRD.TMT. 4509). Bu perspektiften bakıldığında, 19. yüzyılın ikinci yarısı ile 1900 arasına tarihlenen sivil yapıların Kıranköylü gayrimüslim ustalar tarafından yapıldığı söylenebilir.

2. ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ

Bu çalışma 2016-2024 yılları arasında Safranbolu'daki gayrimüslimlere ait sivil yapılardaki resim sanatı araştırmalarını kapsamaktadır. Çalışma kapsamında sivil yapıların sahipleri ile yüz yüze görüşmeler yapılarak yapıların tüm bölümleri gezilmiş, tespit edilen resimlerin fotoğrafları çekilerek tasvirleri yapılmıştır. İncelenen yapılardaki resim sanatı hakkında daha önce bütüncül bir çalışma gerçekleştirilmediği belirlenmiştir. 2018 yılında yapılan bir yüksek lisans tezinde ise yapılarda bazı resimlerin bulunduğu belirtilmiş ve incelenen evlerden birinin dini işlevine (Demirkapı Konak/Papaz Evi) değinilmiştir (Kılıç, 2018: 84-87). Saha araştırmaları neticesinde hane sahipleri ile gerçekleştirilen sözlü görüşmelerde mevcut figürlerin korunması ve restorasyon işlemleri için proje önerilerinde bulunulmuş fakat hane sahipleri maddi ve ailevi imkansızlıklar sebebiyle bu öneriye soğuk bakmıştır. Bundan dolayı mevcut uygulamalar sadece fotoğraflanarak belgelenmiş, Yılanlı Ev'deki kabartma teknikli süslemelerin rahat şekilde algılanabilmesi ve düz yüzeyde yer aldıkları için çizimleri yapılmıştır. Fotoğrafları çekilerek tasvirleri yapılan süslemelerin Safranbolu'daki yerel sanat içerisinde değerlendirilmesi sağlanmış ve uygulamalar Safranbolu genelindeki resim programı içinde değerlendirilerek tarihlendirilmeleri yapılmıştır.

2. FİGÜRLÜ SÜSLEMELER VE UYGULAMA ALANLARI

Kıranköy'deki gayrimüslim mimarisinde duvar yüzeyine uygulanan bezemeler, anıtsal yapılardan sivil konutlara kadar çok geniş bir alana yayılmıştır. Bazı yapıların kitabesinde yer alan tarih bilgisi yapıların tamamlandığı tarihlere ışık tutarken incelenen yapılardan birinin kesin inşa tarihinin belirlenememiş olması yapının (Şefika Yıldız Evi) analoji kapsamında tarihlendirilmesini zorunlu kılmıştır. Mübadele öncesinde Kıranköy'de, Gayrimüslim ustalar tarafından inşa edilmiş ve tarihleri kesin olarak bilinen 16 yapı sivil yapı mevcuttur. İncelenen diğer yapıların tamamı ise 19. yüzyıl ile 20. yüzyılın ilk çeyreği arasına tarihlendirilmektedir.

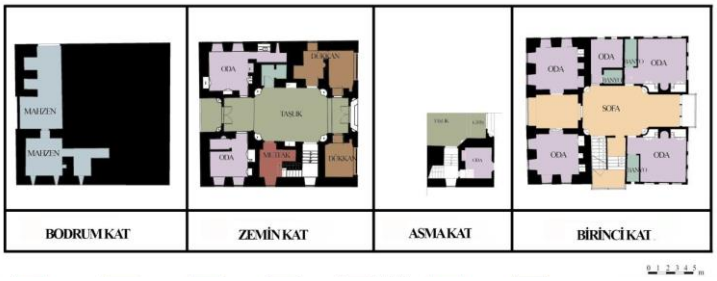
Çalışmaya dahil edilen yapıların defalarca sahipleri değişmiş, bölüm, birim ve mekanları kimlik değişimi süreci sonrasında farklı amaçlar doğrultusunda kullanılmış ya da bazı bölümlerinde işlev değişikliğine gidilmiştir. İncelenen yapılardan ikisinin cephesinde kitabe yer alırken (Yılanlı Ev'in güney ve doğu cepheleri ile Demirkapı Konak'ın doğu cephesinde tarih kitabesi mevcut) Şefika Yıldız Evi, 19. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilmiştir. Aşağıda ise tarihçelerine göre kronolojik açıdan sıralanan yapılar (Demirkapı Konak (1), Şefika Yıldız Evi (2) ve Yılanlı Ev (3) sırasıyla ve alt başlıklar halinde incelenmiştir.

2.1. Demirkapı Konak

Yapının doğu cephesindeki kemer kilit taşı üzerinde yer alan 1864 tarihi, yapının inşa edildiği tarih olarak kabul edilmektedir. Yapının birinci katındaki güneybatı odasının aynalı tonozunda kalem işi süslemeler tespit edilmiştir. Kıranköy'de gayrimüslimlere ait bazı evlerde birinci katlarda tamamen taş ve harç malzemelerden inşa edilmiş, buradaki gibi örtü sistemi aynalı tonozdan oluşan odalar yer almaktadır. Yöre halkı tarafından şapel, dua odası ve yangın odası gibi çeşitli isimlerle adlandırılan bu odaların doğu duvarında yer alan nişlerin, aile üyelerinin toplu şekilde ibadet ve dua etmek amacıyla kullanıldığı ya da bireysel ibadetleri esnasında özel oda olarak değerlendirildiği belirlenmiştir. Demirkapı Konak'ta da bu şekilde düzenlenmiş olan odanın aynalı tonozunda figürlü süslemeler (Meryem ve yılan) yer almaktadır.

Buradaki bezemeler araştırmacılar tarafından şu şekilde tanımlanmıştır;

"… papaz ibadet odası olarak kullanıldığı ve aynalı tonoz olarak geçilmiş olan tavanında Meryem Ana freski ve yılan figürü gibi resimlerin bulunduğu ancak sonraki kullanıcılar tarafından boyanarak kapatıldığı öğrenilmiştir." (Kılıç, 2018: 85) (Çizim 1).

Çizim 1. Demirkapı Konak, Kat Planları (Kılıç, 2018: 91)

Mevcut resimlerin Nüfus Mübadelesi sonrasında yapının yeni sahipleri tarafından boyandığını göstermiştir. Her ne kadar defalarca boyanmış olsa da tonozun köşelerinde Şefika Yıldız Evi'nin tonozunun köşelerindekine benzer bir kompozisyonun yer aldığı belirlenmiştir. Her geçen gün doğal koşullardan etkilenen resimlerin 2016 yılında kısmen görüldüğü günümüzde ise algılanmasının mümkün olmadığı dikkatlerden kaçmamıştır. Aynalı tonozun güneybatı köşesinde özellikle birbirine dolanmış yılan figürleri ile ortada belirsiz bir figüre (?) ait silüet, araştırmacılar tarafından ifade edilen Meryem resminin varlığına işaret eder (Şekil 1).

Şekil 1. Demirkapı Konak, Aynalı Tonozun Köşelerindeki Yılan Figürleri-? (D. Gür, 2016)

2.2. Şefika Yıldız Evi[13]

Şefika Yıldız'a ait olan sivil yapının (eski sahibi Sadık Yıldız) taşlık olarak adlandırılan zemin katında figürlü resimler bulunmaktadır. Araştırmacılar tarafından vaftizhane olarak kullanıldığı-? belirtilerek yapının zemin katında (Kılıç, 208: 84-85) bu görüşü destekleyecek herhangi bir veri bulunmamaktadır. 200 yıllık olduğu ifade edilen sivil yapının (Kılıç, 2018: 84) analojik değerlendirmeler neticesinde 19. yüzyılın ikinci yarısına ait olduğu belirlenmiştir (Çizim 2).

Çizim 2. Şefika Yıldız Evi, Kat Planları (Kılıç, 2018: 85, Şekil 4.56)

Yapının güneyinde zemin kata girişi sağlayan kare planlı sundurma bilinmeyen bir tarihte yıkılmıştır. Buna ait konsolları güney cephede yerinde görmek mümkündür. Yapı plan, malzeme ve teknik özellikleri açısından değerlendirilerek Safranbolu'daki benzer yapılarla karşılaştırılmıştır. Ayrıca Aziz Stefanos Kilisesi'nin kuzey ve güneydeki gynekaion girişleri (1872), İnas Mektebi'nin (1863) kuzeydeki girişi ve Saim Yıldız Evi (1859) ile malzeme ve teknik özellikleri açısından da benzerlik göstermektedir. Kıranköy'deki sivil yapılarla karşılaştırıldığında, plan, malzeme-teknik ve süsleme özellikleri açısından incelendiğinde Şefika Yıldız Evi'nin 19. yüzyılın ikinci yarısına tarihlendirilmesi önerilmiştir. Araştırmacılar bu yapının zemin katını ve mevcut kalem işi süslemeleri şu şekilde tanımlamaktadır;

"Taşlık bölümü yapıya girişi ve diğer bölümlere ulaşımı sağlarken bu yapıda Hristiyanlık inancına bağlı olarak ibadet alanı olarak da kullanılmıştır. Zemin kattaki bölümler yığma taş sistemiyle inşa edilmiş ve açıklıklar geçilirken kemerler kullanılmıştır. Ayrıca zemin katta örtü sistemi olarak tonoz ve aynalı tonoz görülmektedir. Aynı zamanda vaftizhane olarak da kullanılan taşlık bölümünün tavanlarında bu aynalı tonozun Hristiyanlık inancına bağlı kalemişleriyle süslendiği görülmektedir. Günümüze çok azı ulaşabilen bu kalemişlerinin mübadele sonrası kullanıcılar tarafından boyanarak kapatıldığı öğrenilmiştir." (Kılıç, 2018: 85).

Evin zemin katında, aynalı tonozun merkezinde ve alt kesimlerinde kalem işi süslemeler yer almaktadır. Aynalı tonozun merkezinde geometrik süsleme, tonozun çevresinde ise üslûplaştırılmış hayvan figürlerinden oluşan serbest çalışılmış hayvan figürleri yer alır. Tonozun ortasındaki dikdörtgen çerçevenin içinde, merkezde geometrik bir rozet motifi yer alır. Yarısı tahrip olmuş olan süslemede; soluk yeşil, beyaz ve kahverengi/krem tonlar kullanılmış, odaya bir odak noktası ve derinlik katmıştır.

[13] Safranbolu, Atatürk Mahallesi, Cumhuriyet Geçidi Sokak, Numara 8.

Tonozun köşelerinde birbirine dolanmış yılanlar yer alırken, aralarındaki geniş yüzeylerde ise kuşlar ile kahverengi tonlara sahip geyik ve aslan figürleri görülür. Tonozun kuzeydoğu köşedeki yılanlar; sarı ve mavi, güneydoğu köşedeki yılanlar; soluk yeşil ve mavi, güneybatı köşedekiler ise sarı ve mavi tonlara sahiptir. Güneyde geyik, kuzeyde ise birer aslan figürü mevcuttur. Doğuda, eksenin soluyla sağında sırt sırta tasvir edilen iki kuş (tavus kuşu-?), başları geriye bakmaktadır (Şekil 2-3).

Şekil 2. Şefika Yıldız Evi, Aynalı Tonozu, Kalem İşi Süslemeler (Esra Oğuzkağan Özkan ve Durmuş Gür, 2025)

Şekil 3. Şefika Yıldız Evi, Aynalı Tonozu, Kalem İşi Süslemeler (Esra Oğuzkağan Özkan ve Durmuş Gür, 2025)

2.3. Yılanlı Ev (Karayılmazlar Evi)

Yılanlı Ev'de, birinci kattaki ocağın yüzeyinde, alçı sıva tabakası üzerine düşük kabartma tekniğinde uygulanmış at tasvirleri tespit edilmiştir. Karşılıklı düzenlenmiş iki at kabartmasının üzeri, ilk uygulamadan sonra (Modern dönemde) gerçekleştirildiği anlaşılan polikrom boyalarla renklendirilmiştir. Boya tabakası yer yer solmakla birlikte özgün formunu günümüze kadar büyük ölçüde korunmuştur. Söz konusu dekorasyon, yüzey süslemesinin hem plastik hem de renkli öğelerle zenginleştirildiğini göstermektedir. Yapının güney cephesinde, merdiven boşluğuna açılan pencerenin korkuluğunda yılan figürü yer almaktadır. Yerel kireçtaşı üzerine oyma ve kabartma teknikli levhanın altında 1900/1908 tarihi yer alır. Latince tarihin son rakamı zamanla aşındığı için net olarak okunamamakta, evin doğu cephesinde, saçak altındaki iki kitabede (Osmanlıca ve Latince) ise bu yapı ile süslemeleri yapanlar hakkında önemli bilgiler görülmektedir.

Yılanlı Ev'in doğu cephesinde, saçak altında da ikili kuş evi bulunur. Burada, kuş evinin altındaki pencerenin lentosunda, oval bir kartuş içinde tarih kitabesi yer alır. Yatay bir çizgi ile ikiye ayrılmış kitabede üstte "1899 M.. 9." altta ise "ΚΣΚ. ΓΙΑΝ." yazar. Bu durum evin ve aynı zamanda kuş evinin inşa tarihini verir. Kuş evinin üzerinde ise Osmanlıca "١٣١٥" tarihi görülür. Buna göre kuş evinin 1898 yılında yapıldığı düşünülmektedir. Yapının birinci katındaki ocak yüzeyinde ise karşılıklı at kabartmaları ile 1900 tarihi, ay ve ustalara ait isim kısaltmaları yer almaktadır.

Yılanlı Ev'in birinci katındaki güneydoğu odada bir taş ocak mevcuttur. Ocak yüzeyinde Barok süslemelere sahip üst panelde karşılıklı iki at tasviri ve ortalarında Latince 1900 tarihi kabartma teknikli olarak düzenlenmiştir. Yatay bir silme ile ayrılan üst bölümde, ortada yüzeysel bir niş bulunmakta; iki yanda ise dikdörtgen kartuşların içinde, alt ve üsttekiler daha küçük olmak üzere üçer kartuş yer alır. Üstteki kartuşlardan soldakinde Yunanca isimlere ait kısaltmalar "Γ Χ Κ" yer alırken sağdaki kartuşta "Μάρτ 9" yazar. Yazılardan hareketle bu ocağın 9 Mart 1900 yılında inşa edildiği anlaşılır. Sol üstteki kartuşun üzerinde görülen kısaltmaların yapıyı inşa eden ve mevcut süslemeleri yapan taş ustalarının isimlerine ait olduğu düşünülür. Soldaki Γ harfinin Γιάννης (Giánnis) isimli taş ustasının adına ait olduğu önerilir. Evin doğu cephesindeki kitabede yer alan ΓΙΑΝ. kısaltması bu görüşü destekler. Ocak yüzeyinde "Γ Χ Κ" ifadesinde ortadaki Χ harfinin ise üstü çizili şekliyle tek başına gösterilmesi, dini

bir kısaltma olan (Christós - Mesih) anlamında kullanılmış olabilir. Sağdaki K harfinin ise diğer bir taş ustasının adına ait kelimenin kısaltılmış bir formu olabileceği tahmin edilir. Doğu cephedeki kitabede yer alan ΚΣΚ. kısaltılması da buna işarettir. Üç harften oluşan bu kısaltmanın tek bir isimden çok isim-baba adı-soyadı şeklinde bir kısaltmaya ait olma ihtimalini gösterir. Bütün bu bilgiler ışığında yapının ve yılan ile at süslemelerinin, 1898-1900 yılları arasında tamamlandığı anlaşılır (Şekil 4-6).

Araştırmacılar yapının işleviyle yılan figürünü şöyle tanımlamaktadır;

"Yapının cephesinde bulunan yılan figürünün alt kısmında yer alan yazıdan 1900 yılında yapıldığı öğrenilmiştir. Yapı ilk olarak sağlık yapısı olarak kullanılmıştır. Cephesinde bulunan yılan fig[ürü] de bunu göstermektedir." (Kılıç, 2018: 75) (Çizim 3).

Çizim 3. Yılanlı Ev, Kat Planları (Kılıç, 2018: 76)

Şekil 4. Yılanlı Evin Doğu Cephesindeki Kuş Evi ve Kitabeler (Niyazi Ünal ve Durmuş Gür, 2025)

Şekil 5. Yılanlı Ev, Birinci Kat, Güneydoğu Odadaki Ocak (Niyazi Ünal ve Esra Oğuzkağan Özkan, 2025)

Şekil 6. Yılanlı Ev, Güney Cephe, Yılan Tasvirli Levha (Durmuş Gür ve Niyazi Ünal, 2025)

3. FİGÜRATİF TASVİRLER VE ÜSLUP ANALİZİ

Safranbolu'da Kıranköylü gayrimüslim ustaların sanatsal izleri, özellikle sivil mimarideki hayvan figürleriyle dikkat çekmektedir. Bu figürler, 19. yüzyılın ikinci yarısı ile 1900 arasına tarihlendirilmekle birlikte yerel sanat üslubunun karakteristik özelliklerini yansıtmaktadır. Süslemeler, belli bir kompozisyon kaygısından uzakta ve bireysel tasarımlar şeklindedir. Konu bütünlüğü bulunmayan uygulamalar (aslan ve geyik) dışında Demirkapı Konak ile Şefika Yıldız Evi'nin aynalı tonozlarının köşelerinde yılan tasvirlerinin bulunması, bu iki yapıdaki figürlü süslemelerde benzer bir kompozisyon anlayışına işarettir.

Figürlü süslemelerde şematik tasarım görülür. Figürler (geyik, aslan, yılan, at, kuş), anatomiye veya perspektif kurallarına önem verilmeden, hayvanların temel silüetleri üzerinden şematik olarak tasarlanmıştır. Gövdeleri basit birer formdan ibaret olan figürlerin hemen hepsinde, hayvanların bedenleri yandan resmedilmiş sadece aslanın vücudu yandan yüzü ise önden resmedilmiştir. Benzer örneklerden hareketle Anadolu genelindeki Selçuklu ve Osmanlı resim sanatı hakkında bilgi sahibi biri tarafından yapıldığını düşündürür. Günümüze ulaşan figürlerde kontur kullanımı görülür. Yılanlı Ev'deki uygulamalar taş ve alçı üzerine kabartma teknikli oldukları için bu uygulamalarda kontur görülememektedir. Şefika Yıldız Evi'nde figürlerin çoğu (özellikle geyik, aslan, yılan ve kuş), naif sanatta olduğu gibi figürü zeminden ayırmak için sıkça kullanılan bir teknikle kalın ve belirgin koyu gri/kahverengi/siyah konturlarla çevrelenmiştir. Bu durum, resimlerin bir atölye ustası yerine, Safranbolulu gayrimüslim bir usta ya da ressam tarafından yapıldığı tezini desteklemektedir. Safranbolu Kıranköy'e ait temettuat kayıtlarındaki gayrimüslim ustaların (duvarcı/taşçı/kalfa/çırak) varlığı (T.C.B.O.A. ML.VRD.TMT. 4509), resimlerin Kıranköylü gayrimüslimler tarafından yapılmış olabileceğini güçlendirir.

Hayvan figürleri, sivil mimaride yaygın olarak görülen halk sanatı üslubunun karakteristik özelliklerini taşımaktadr. Belli bir kompozisyondan uzak ve bireysel tasarımlara sahip olan kalem işi süslemeler, figürlerin, anatomiye veya perspektife önem verilmeden, hayvanların temel silüetler üzerinden şematik olarak çizildiği uygulamalardır. Geyik, aslan ve at figürlerinin gövdeleri ile bacaklarında uygulanmış olan basit form anlayışı buna örnektir. Ya da yılanları hep aynı kıvrımlar içerisinde, dairesel ya da spiral tasarımlar şeklinde resmetmek de buna örnektir. Figürler, sanatsal incelikten çok sembolik anlamı hızla aktarmayı amaçlar. Bu, resimlerin bir atölye ustası tarafından değil daha çok yöresel bir usta veya bir ressam tarafından yapıldığını düşündürmektedir. Özellikle Safranbolu'da gayrimüslimlere ait evlerde at, aslan ve geyik gibi figürlü süslemelere yer verilmesi, bu yapıları yöredeki Türklere ait yapılardan farklı kılar. Figürlerin birçoğu (geyik, aslan at ve kuş) kalın ve belirgin siyah/koyu gri konturlarla çevrelenmiştir. Bu, naif sanatta figürü zeminden ayırmak için sıkça kullanılan bir tekniktir. Bu figürler, zengin sembolik anlamlar içermektedir. Demirkapı Konak'ta birinci kat güneybatı odanın aynalı tonozunun köşelerinde kısmen görülen kıvrımlı kalem işi tasarımların ise yılan olduğu düşünülmektedir. Bunda Şefika Yıldız Evi'nin aynalı tonozunun köşelerindeki ikili yılan tasarımları ile Yılanlı Ev'in güney cephesindeki yılan tasvirleri, form ve üslup özellikleri açısından referans oluşturmuştur. Ayrıca Yılanlı Ev'in güney cephesindeki yılan kabartmalı levha da bu iki uygulamadaki kalem işi tasvirlerden farklı bir teknikle yapılmasının yanında ünik olmasıyla da Kıranköy'deki diğer yapılardan ayrılmaktadır.

Geyikler; özgürlük, yenilenme, doğa, kötü ruhlardan koruma, yumuşak huyluluk, atlar; hız, hakimiyet ve güç, yılanlar; bilgelik, şifa, dönüşüm, koruyuculuk, tavuskuşları; cennet, ruh, iyi haber, aslan ise güç, kudret, kuvvet, koruyuculuk ve egemenliği sembolize eder (Mandaloğlu, 2013: 391; Sivri & Akbaba, 2018: 63; Öten, 2023: 115; Özcan, 2024: 235-236).

Özellikle Papaz Evi olarak bilinen Demirkapı Konak'ta yer alan Meryem tasviri, yapının veya ilgili odanın dini bir amaca hizmet ettiğine işaret etmektedir. Buna ek olarak, Şefika Yıldız Evi'nin zemin katının vaftizhane olarak kullanılmış olabileceği düşünülmektedir (Kılıç, 2018: 84-85). Resim-mekân ilişkisi bağlamında değerlendirildiğinde, Hristiyanlık inancında yılanı öldüren geyiğin kötülüğü sonlandırdığına inanılır. Ayrıca geyiği takip ederek suya ulaşan kişilerin vaftiz olacağı inancı yaygındır. Bu görüşe göre, doğal kaynak suyu sembolik olarak vaftiz suyunu temsil etmektedir. Bazı araştırmacılar,

Hristiyan azizlerin tefsirlerinde geyik imgesinin yer almasının, bu hayvanın sembolik olarak taşıdığı derin anlama işaret ettiğini belirtirler (Özcan, 2024: 236). Bu perspektiften bakıldığında, geyik ve yılan tasvirlerinin Kıranköy'deki sivil yapıların resim programında neden kullanılmış olabileceği açıklık kazanmaktadır. Yapılan araştırmalar, bazı vaftiz yapılarının ikonografik programında dini figürlerin yanı sıra inançlı Hristiyanları sembolize eden geyik, koyun, güvercin, tavus kuşu gibi figürlerin bulunduğunu ortaya koymaktadır (Aydın, 2006: 16). Bu bulgular ışığında, Şefika Yıldız Evi'nin resim programındaki figürlerin de bu sembolik ve teolojik anlamlar çerçevesinde incelenmesi önerilmektedir.

Yandan tasvir edilmiş yılanların dışarıda resmedilen dilleri sarı-kırmızı tonlardadır. Yılanların, açık gözleri siyah, resme bakanları takip edecek şekilde düzenlenmiş olan bu gözler izleyenleri etkilemektedir. Bu resim anlayışı iki boyutlu resimlere üç boyutlu bir etki yaratarak gözlerin odak noktasını derinleştirip yılanın gözlerine bakanları nereye giderse gitsin takip ediyor etkisi uyandırır. Bu durum Safranbolulu gayrimüslim zanaatçıların optik illüzyonu (göz yanılsaması) bilinçli olarak resimlerde uyguladığını gösterir. Derilerindeki pullar, kırmızı diller ve kuyruklarına yakın konumda vücutlarının dairesel formu, Demirkapı Konak'ın tonozundaki boya altından kısmen algılanan kıvrımlı tasarımlarla form ve üslup özellikleri açısından benzerlik gösterir.

Geyiğin ufak boynuzları ve küçük kuyruğu, bu hayvanın tür olarak Safranbolu ormanlarında sıkça görülen Karaca olabileceğini düşündürür. Ayrıca resimleri yapanların bölgedeki hayvanların dışında doğaya hakim olduğunu da gösterir. İslamiyetten önce ve sonraki tasvirlerde zengin bir kullanım alanına sahip olan hayvan üslubu, stilizasyon, spiral formlar, figürlerin deformasyonu, çoğunlukla S kıvrımlar, birbirleriyle birleştirilmiş hayvan tasarımları, hayvan mücadelelerinin zengin bir kullanıma sahip olduğu bilinmektedir. Bu tasarımların Büyük Selçuklu, Gazneli, Karahanlı ve Osmanlı sanatında yaygın olarak tercih edildiği bilinmektedir (Ökten, 2023: 113-146). Safranbolu uygulamalarının da benzer tasarımları hatırlattığı belirlenmiştir.

Şefika Yıldız Evi'nin aynalı tonozunun kuzeyindeki S kıvrımlı kuyruğu ve dik kulaklarıyla gerçek görünümden uzak ve üslûplaştırılmış aslan tasvirinin ay yüzlü, uzun bıyıklı ve çenesi derin gamzeye sahip bir adam yüzü şeklinde ve karşıdan, bedeni ise yandan resmedilmiştir. Bu tasarım akıllara Edirne Uzunköprü, Diyarbakır Ulu Cami (aslan-boğa mücadelesi), Sivas Behram Paşa Hanı, Urfa Müzesi'ndeki Arslanlı Han kabartması, Halep Vezir Hanı, Konya Anadolu Selçuklu Sarayı aslanlı levha, İstanbul I. Mahmud Su Kemeri'nin aslan kabartmaları, Diyarbakır Kalesi ve daha birçok yerde görülen insan yüzlü aslan tasvirlerini getirir (Şahin & Sönmezer, 2017: 115; Küçükkalfa, 2017: 342; Ökten, 2023: 118, 120, 122-124). Figürlü süslemelerin sivil yapıların farklı yerlerinde uygulanması (Demirkapı Konak'ta dua odasının tonozunda, Şefika Yıldız Evi'nde zemin kat/taşlık tonozu, Yılanlı Ev'in güney cephesi ile birinci kattaki ocak yüzeyi), figürlü resim ile mekan ilişkisi arasında sınırlayıcı bir unsur olmadığını gösterir. Yapıların içi ve dışında özellikle aynı figürlerin uygulanması (yılan), bunların Kıranköy'deki gayrimüslimler açısından özel bir anlam barındırdığını gösterir. Yılan; bilge, şeytan, şifacı ve daha birçok özelliğe sahiptir (Sivri & Akbaba, 2018: 63). Yılanlı Ev'in Mübadele öncesinde sivil yapı olarak kullanılmasının yanında başka hangi amaca hizmet ettiği bilinmemektedir. Mübadele sonrasında başta sağlık yapısı olmak üzere çok farklı amaçlara hizmet ettiği belirlenen yapıdaki yılan süslemesinin (Kılıç, 2018: 71, 75), iyileştirici ve tedavi edici özellikleriyle bu yapıda uygulanmış olabileceğini akla getirir. Bu durum yılan figürlü levhanın üzerindeki 1900(8-?) tarihinin sonundaki aşınan rakam düşünüldüğünde, mübadele öncesinde de aynı amaca hizmet etmiş olabileceğini düşündürmekte fakat mevcut durum kapsamında bu durumu destekleyecek herhangi bir somut veri yoktur. Her ne kadar Demirkapı Konak'ta dua odasında Meryem figürü resmedildiği belirtilse de (Kılıç, 2018: 72) günümüzde üzeri boyalarla kapalı olduğu için bu duruma kuşkuyla yaklaşılmaktadır. Mevcut durumunda Meryem resmiyle aynalı tonozun köşelerinde görülen yılanlar, Hıristiyanlık açısından son derece önemlidir. Ayrıca bu yapının geçmişte Papaz Evi olarak adlandırılması (Kılıç, 2018: 53, 90-92), dua odasındaki Meryem ve yılan resimlerinin yapı-mekan ilişkisiyle bağlantılı olduğunu düşündürür.

Kıranköy'de gayrimüslimlere ait üç sivil yapı dışında diğer evlerde herhangi bir figürlü resim tespit edilememiş olması, çoğu resmin üzerinin mübadele sonrasında boyanması ya da bilinçli tahribatıyla ilgilidir. Gelecek yıllarda mevcut resimlerin restore edilmesi, boyaların kazınarak özgün resimlerin

ortaya çıkartılması önerilir. Özellikle Demirkapı Konak'ın dua odası başta olmak üzere özgün gayrimüslim evlerinin duvarlarının kızılötesi reflektografi, ultraviyole (UV) ışık incelemesi, X-Ray görüntüleme veya stratigrafik örnekleme (kesit alımı) gibi yöntemlerle incelenerek modern boya tabakalarının altındaki özgün resimlerin tespiti yapılmalıdır. Tespit edilmesi halinde ise mekanik temizlik, kimyasal temizlik veya lazerle temizle işlemi gibi modern yöntemlerle resimlerin ortaya çıkartılması ve uzman restoratörler eşliğinde gerekli müdahalelerin gerçekleştirilmesi gerekir. Bu işlemlerin özellikle son dönemde Safranbolu'daki kalem işi süslemelerde yapılan çoğu hatalı (*tamamen kazımak, sıfırdan kalem işi uygulamak ya da üzerinden yeniden resmetmek*) uygulamadan farklı olarak uzman kişiler eşliğinde tamamlanması son derece önemlidir.

4. SONUÇ

Safranbolu Kıranköy'deki gayrimüslimlere ait resimler, bölgenin çok katmanlı kültürel mirasının tescili açısından hayati bir veri kaynağıdır. Bu süslemeler, yöresel zanaat bilgisini, halk sanatı üslubunu ve güçlü sembolizmi bir araya getirerek, 19.-20. yüzyıllarda bu coğrafyada yaşayan halkın din, dil ve sanat üzerinden inşa ettiği özgün kimliğini belgelemektedir.

Nüfus Mübadelesi sonrasında kültürel mirasın sistematik olarak değiştirilmesi ve silinmesi (*örneğin haç tasvirlerinin kazınması/kırılması, resimlerin kazınması ya da üzerinin boyanması, mezarlıkların yok edilmesi*) bu sanatsal izlerin korunmasını zorunlu kılmaktadır. Kıranköy'deki bu özgün resim sanatı, bölgenin çok kültürlü geçmişini anlamak ve bu kırılgan mirasın bilimsel dokümantasyonu ve korunması için elzem bir rol üstlenmektedir.

Resimlerin yanı sıra, yapıların sıvalı yüzeylerine uygulanan yazılar da bir diğer önemli dekoratif unsur ve kültürel gösterge olarak işlev görmüştür. Aziz Stefanos Kilisesi'nin batı cephesindeki 1872 tarihli Karamanlıca kitabeler, İskalion Mektebi'nin kuzey cephesindeki kitabedeki edebi metin ve 1863 tarihi ile yapının inşasından 15 yıl sonra duvarlarına yazılmış, 1878 tarihli bir yazı kuşağı dönemin ustalarının imzasını taşımaktadır. Mehmet Adalar Evi'nin zemin katındaki, kuzey duvardaki kıtıklı sıva üzerinde 1906 tarihli Yunanca bir yazı bulunmaktadır. Bu uygulamalar, Safranbolu'daki Rum sıvacıların özgün dokunuşlarını yansıtan nadir epigrafik örnekler sunar.Yılanlı Ev'in doğu cephesindeki iki dilli kitabe ve ustalara ait kısaltmalar dönemin Kıranköylü gayrimüslim taş ve sıva ustaları hakkında önemli bilgiler sunar.

Safranbolu'daki geleneksel mimarinin, özellikle 19. yüzyılda inşa edilen konaklarının yapım sürecinde, sunduğunuz kayıtlarda yer alan duvarcı, taşçı, kalfa ve çırak gibi meslek gruplarından oluşan gayrimüslim ustaların kritik bir rol oynamış olması kuvvetle muhtemeldir. 1845-1846 yıllarına ait bu mesleki veriler, Kıranköy'de yapı sektöründe çalışan gayrimüslimlerden Sümbüloğlu Mihail (duvarcı/duvar ustası), Sümbüloğlu Vasil'in kardeşinin oğlu Simon (duvarcı kalfası), Kırımlıoğlu Yerakın (duvarcı/duvar ustası), Haşinoğlu Dimitri (duvarcı/duvar ustası), Kuşenoğlu Yorki'nin (duvarcı) hanesinde kalan oğlu Yordan (duvarcı çırağı), Güldemiroğlu'nun (taşçı/taş ustası), Güldemiroğlu Yani ve Güldemiroğlu'nun oğlu Anastas (duvarcı çırağı) gibi usta, kalfa ve çıraklardan bazıları ya da birkaçının (T.C.B.O.A. ML.VRD.TMT. 4509), incelenen resimlerle yapıları inşa ettiklerini gösterir.

KAYNAKÇA

Ainsworth, W. D. (1842). Travels and Researches in Asia Minor, Mesopotamia, Chaldea and Armenia. London: John W. Parker.

Aktüre, S. & Şenyapılı, T. (1976). Safranbolu'da Mekânsal Yapının Gösterdiği Nitelikler ve Koruma Önerilerinin Düşündürdükleri. O.D.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Dergisi, 2(1), 61-96.

Anonim. (1924). Za'feranbolu [Safranbolu] Ahvâl-i İktisâdiye ve Mevkiiyyesini ve Tüccârânın Esâmîsini Hâvî Risâledir. İstanbul: Kanâat Matbaası Yayınları.

Aydın, A. (2006). Kilikya ve Isaurya Bölgesi Vaftiz Yapılar. Sanat Tarihi Dergisi, 15(1), 1-19.

Belke, K. (1996). Paphlagonien und Honorias, Tabula Imperii Byzantini, Band 9. Vienna: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.

Drakoulis, D. P. (2012). Regional Transformations and Settlement Network of the Coastal Pontic Provinces in the Early Byzantine Period. The Black Sea, Paphlagonia, Pontos and Phrygia in

Antiquity Aspects of Archaeology and Ancient History (Edit.: Gocha R. Tsetskhladze), England: BAR International Series 2432. 79-95.

Gökoğlu, A. (1952). Paphlagonia, Kastamonu, Sinop, Safranbolu, Bartın, Bolu, Gerede, Mudurnu, İskilip, Bafra, Alaçam ve Civarı Gayrimenkul Eski Eserleri ve Arkeolojisi. Kastamonu: Dogrusöz Matbaası.

Kalyoncu, H. (2010). Tarih İçinde Safranbolu. İstanbul: Özlem Matbaacılık ve Reklamcılık.

Karacakaya, R., Yücedağ, İ. & Yılmaz, N. (2013). Arşiv Belgelerinde Karabük. İstanbul: Seçil Ofset.

Kılıç, H. S. (2018). Safranbolu Kıranköy Bölgesindeki Eski Rum Evlerinin Zorunlu Göç Sonrası Mekansal Değişiminin İrdelenmesi. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Karabük Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı, Karabük.

Kuş, A. (2022). Safranbolu'da Bulunan Tarihi Eserlerin Yapılış Tarihleri. Safranbolu Çarşı'sı (Edit. İbrahim Canbulat). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık. 610-617.

Küçükkalfa, A. (2017). Hünkâr'ın Aslanları. Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları Dergisi, 16, 325-354.

Mandaloğlu, M. (2013). Türk Mitolojisinden Anadolu'ya Taşinan Kültür: Geyik Motifi. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 6(27), 382-391.

Öten, A. (2023). Osmanlı Yapı Kültüründe Arslan ve Arslanhaneler. Belleten, 87(308), 113-151.

Özcan, S. (2024). Jean-Pierre Laurant ve Thierry Zarcone, Geyik Bir Hristiyan ve Müslüman Simgesi. Edeb Erkan, 5, 235-243.

Sivri, M. & Akbaba, C. (2018). Dünya Mitlerinde Yılan. Folklor/Edebiyat, 24(96), 53-64.

Şahin, S. & Sönmezer, Ş. (2017). Osmanlı Mimarisinde Figürlü Tasvir Sanatı Hakkında Daha Önce Bilinmeyen Bir Örnek: I. Mahmut Su Kemeri. Sanat Tarihi Yıllığı, 26, 105-140.

T.C.B.O.A. ML.VRD.TMT. 4509

T.C.B.O.A.A.MKT.UM.365/92

T.C.B.O.A.A.MKT.UM.376/19

Τριανταφυλλίδης, Π. (2022). Σαφραμπολη, Πατριδα Αλησμονητη. 1922-2022 100 Χρόνια από την Μικρασιατική Καταστροφή Ο τραγικός ξεριζωμός των Χριστιανικών Πληθυσμών της Ανατολής Οι διαδρομές σωτηρίας προς την Ελλάδα. Νεα Ιωνια. 473-480.

Ulukavak, K. (2007). Bir Safranbolulunun Penceresinden Safranbolu (Gözlemler-Derlemeler-Denemeler). Ankara: Bizim Büro Basımevi.

Yazıcıoğlu, H. & Al, Mustafa. (1982). Safranbolu (Safranbolu – Karabük – Ulus – Eflani). Karabük: Özer Matbaası.

Yıldırım, Ş. (2022). Geçmişten Günümüze Bir Yanılsama: Büyük Göztepe Tümülüsü. Safranbolu Çarşısı (Edit. İbrahim Canbulat), Ankara: Nobel Yayınevi, 72-87.

KARABÜK ÜNİVERSİTESİ ÖĞRENCİLERİNDE E-SPOR TUTUMUNUN DEMOGRAFİK DEĞİŞKENLER VE OYUN DAVRANIŞLARI AÇISINDAN İNCELENMESİ

Dr. Öğr. Üyesi AYŞE NUR ALTINTAŞ TANKÜL
Karabük Üniversitesi, Bilgisayar ve Bilişim Bilimleri Fakültesi, Yazılım Mühendisliği Bölümü
aysenuraltintas@karabuk.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4188-010X

Öğr. Gör. MEHMET TANKÜL
Karabük Üniversitesi, Sağlık Hizmetleri Myo, Tıbbi Hizmetler ve Teknikler Bölümü
mehmettankul@karabuk.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4273-1621

Özet

Bu araştırmanın amacı, Karabük Üniversitesi öğrencilerinin e-spora yönelik tutumlarını belirlemek ve bu tutumların çeşitli demografik değişkenler ile oyun oynama davranışlarına göre farklılaşıp farklılaşmadığını incelemektir. Çalışma, nicel araştırma yöntemlerinden betimsel tarama modeli kapsamında yürütülmüş ve gönüllü katılım esasına göre toplam 209 öğrenciden çevrim içi anket yoluyla veri toplanmıştır. Araştırmada Savaş ve Turan (2023) tarafından geliştirilen ve bilişsel, duyuşsal ve davranışsal olmak üzere üç alt boyuttan oluşan E-Spor Tutum Ölçeği kullanılmıştır. Ölçeğin güvenirlik analizleri yüksek iç tutarlılık düzeylerini göstermiştir (toplam Cronbach Alfa = 0,91).

Bulgular, öğrencilerin e-sporun bilişsel ve duyuşsal boyutlarına ilişkin tutumlarının genel olarak olumlu olduğunu; davranışsal boyutta ise görece daha düşük düzeylerin gözlendiğini ortaya koymuştur. Cinsiyete göre yapılan analizlerde erkek öğrencilerin duyuşsal ve davranışsal tutum puanlarının kadın öğrencilere göre anlamlı biçimde daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Yaş değişkeni açısından sadece davranışsal tutumda anlamlı bir farklılaşma bulunmuş olup yaş arttıkça e-spora yönelik davranışsal eğilimlerin güçlendiği görülmüştür. Fakülte türü ve sınıf düzeyi açısından herhangi bir anlamlı farklılık saptanmamıştır. Ayrıca oyun oynama süresi arttıkça, özellikle davranışsal tutum boyutunda daha yüksek puanlar elde edildiği ve bilgisayar oyuncularının diğer platform kullanıcılarına kıyasla daha olumlu tutumlar sergilediği belirlenmiştir.

Araştırma sonuçları, üniversite gençliğinin e-spora yönelik genel bir ilgi ve farkındalığa sahip olduğunu, ancak davranışsal katılım düzeylerinin nispeten düşük kaldığını göstermektedir. Bu durum, üniversitelerde e-spor faaliyetlerinin çeşitlendirilmesi, öğrenci topluluklarının desteklenmesi ve dijital spor kültürünün güçlendirilmesine yönelik uygulamaların önemini ortaya koymaktadır. Çalışmanın bulguları, gençlerin oyun davranışlarını anlamaya yönelik akademik literatüre katkı sağlamanın yanı sıra, yükseköğretim kurumlarında planlanabilecek e-spor etkinlikleri için yol gösterici niteliktedir.

Anahtar Kelimeler: E-spor, Dijital oyunlar, Tutum, Üniversite öğrencileri, Oyun davranışları

AN INVESTIGATION OF E-SPORTS ATTITUDE OF KARABÜK UNIVERSITY STUDENTS IN TERMS OF DEMOGRAPHIC VARIABLES AND GAMING BEHAVIORS

Abstract

The aim of this study is to examine the e-sports attitudes of Karabük University students and to determine whether these attitudes differ according to various demographic variables and gaming behaviors. The research was designed within the descriptive survey model, one of the quantitative research methods, and data were collected from a total of 209 students through an online questionnaire based on voluntary participation. The study employed the E-Sports Attitude Scale developed by Savaş and Turan (2023), which consists of three sub-dimensions—cognitive, affective, and behavioral. Reliability analyses indicated high internal consistency for both the sub-dimensions and the overall scale (total Cronbach's Alpha = 0.91).

The findings revealed that students generally exhibit positive cognitive and affective attitudes toward e-sports, whereas the behavioral dimension demonstrated relatively lower levels. Independent samples t-

test results showed that male students scored significantly higher than female students in both affective and behavioral attitudes. Regarding age groups, a significant difference was found only in the behavioral dimension, indicating that behavioral tendencies toward e-sports increase with age. No significant differences were observed across faculty types or class levels. Additionally, students who spent more time playing digital games reported higher behavioral attitude scores, and computer gamers demonstrated more positive attitudes toward e-sports compared to users of other platforms.

Overall, the study suggests that university students possess a considerable level of awareness and interest regarding e-sports, although their behavioral engagement remains comparatively limited. This finding highlights the importance of expanding e-sports-related activities in universities, supporting student communities, and strengthening digital sports culture within higher education settings. The results provide valuable insights for both academic literature and institutional planning, offering guidance for future e-sports initiatives and student-focused digital activity programs.

Keywords: E-sports, Digital games, Attitude, University students, Gaming behaviors

1. GİRİŞ

Dijital oyunlar günümüzde geniş bir yaş aralığında yaygın şekilde kullanılan eğlence araçları hâline gelirken, bu oyunlara aşırı ve kontrolsüz biçimde yönelimin psikolojik ve sosyal sorunlara zemin hazırlayabileceği belirtilmektedir (Lemmens et al., 2009). Özellikle genç bireyler arasında oyun oynama sürelerinin giderek artması, dijital oyun bağımlılığının küresel ölçekte önemli bir davranışsal bağımlılık türü olarak ele alınmasına neden olmuştur (Gentile, 2009). Mobil cihazlar, bilgisayarlar ve oyun konsolları üzerinden çevrimiçi veya çevrimdışı şekillerde oynanabilen dijital oyunların çeşitlenmesi, bu süreci daha da hızlandırmaktadır (Şimşek & Yılmaz, 2020). Özellikle X ve Z kuşağının geleneksel sosyal etkileşim ortamları yerine arkadaşlarıyla çevrim içi oyun ortamlarında zaman geçirmeyi tercih etmesi, dijital oyunların toplumsal yaşamdaki yerini güçlendiren önemli bir faktördür (Sözbilir, 2019). Bu eğilimin kontrolsüz hâle gelmesi, bireylerin günlük yaşam aktivitelerini olumsuz etkileyen bir bağımlılık döngüsüne dönüşebilmektedir (Weinstein, 2010). Ayrıca oyun oynama davranışı, dikkat dağılması, akademik sorumlulukların aksaması, dış uyaranlara aşırı tepki verme gibi biyopsikososyal risklerle de ilişkilendirilmektedir (Durğun et al., 2017).

Bu dijital dönüşüm içerisinde elektronik spor (e-spor) kavramı, giderek daha görünür ve akademik olarak daha fazla incelenen bir alan hâline gelmiştir. Literatürde e-spor terimi; elektronik oyun, siber oyun, sanal oyun veya rekabetçi dijital oyun gibi çok farklı kavramlarla tanımlansa da henüz tüm araştırmacıların uzlaştığı tek bir tanım bulunmamaktadır (Macey & Hamari, 2018; Argan et al., 2006; Martončik, 2015; Jonasson & Thiborg, 2010). Argan ve arkadaşları (2006), e-sporu dünyanın farklı yerlerindeki bireylerin çevrim içi ya da yüz yüze büyük turnuvalar aracılığıyla rekabet ettiği, hem fiziksel hem de zihinsel çaba gerektiren bir spor alanı olarak açıklamaktadır. Hamari ve Sjöblom (2017) ise e-sporu, sporun temel bileşenlerinin elektronik sistemler aracılığıyla yürütüldüğü, oyuncu girdileri ile dijital çıktıların insan-bilgisayar etkileşimi üzerinden birbirine bağlandığı bir dijital spor biçimi olarak ele almaktadır. Bu tanımlar bir arada değerlendirildiğinde e-sporun; oyuna özgü kuralları olan, bireysel veya takım hâlinde katılım gerektiren, lig yapısına sahip ve birçok paydaşın yer aldığı (oyuncular, takımlar, oyun geliştiriciler, sponsorlar, izleyiciler) rekabetçi bir dijital spor ekosistemi oluşturduğu görülmektedir (Mustafaoğlu et al., 2018).

E-sporun rekabetçi yapısı, fizyolojik ve bilişsel taleplerle de desteklenmektedir. Profesyonel oyuncuların dakikada yüzlerce işlem yapabilmesi, yüksek refleks gereksinimi, stratejik düşünme, takım uyumu, liderlik, algısal hız ve dikkat yönetimi gibi çok boyutlu becerileri zorunlu kılmaktadır (Yükçü & Kaplanoğlu, 2018; Campbell et al., 2018; Bányai et al., 2018). Bu yönüyle e-sporun yalnızca bir oyun aktivitesi olmaktan ziyade yüksek uzmanlık gerektiren bir performans alanı olduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte Türkiye'de e-spora yönelik ilginin artmasına rağmen bilimsel araştırmaların henüz sınırlı olduğu ifade edilmiştir (Mustafaoğlu et al., 2018). Sınırlı literatür, hem akademik araştırmaların hem de uygulamaya yönelik çalışmaların artması gerektiğini göstermektedir.

E-spor ekosistemi, sponsorluk ve pazarlama stratejileri açısından da önemli bir yükseliş göstermektedir. Teknoloji ve tüketici elektroniği markalarının başta olmak üzere pek çok sektörün e-spor kulüplerine ve turnuvalara yatırım yapmaya başlaması, bu alanın ekonomik boyutunu genişletmiştir (Yükçü & Kaplanoğlu, 2018; Campbell et al., 2018; Banyai et al., 2018; Üçüncüoğlu & Çakır, 2017). Türkiye'de Gençlik ve Spor Bakanlığı'na bağlı federasyon yapısının oluşturulması, profesyonel kulüplerin e-spor branşlarına yatırım yapması ve genç nüfusun potansiyeli, bu alanın gelişimi açısından kritik faktörlerdir (Üçüncüoğlu & Çakır, 2017).

Son yıllarda yapılan araştırmalar, Türkiye'de e-spor farkındalığının hâlâ sınırlı düzeyde olduğunu göstermektedir. Üniversite öğrencilerinin önemli bir kısmının e-spor kavramını daha önce duymadığı, bilgi düzeyinin düşük olduğu ve e-spor oyuncu sayısının da yeterli düzeye ulaşmadığı ifade edilmektedir (Çolak et al., 2018). Bununla birlikte Türkiye'nin demografik yapısı, genç nüfus oranı ve dijital kültürün yaygınlığı göz önünde bulundurulduğunda, e-spor alanında küresel ölçekte rekabetçi bir pozisyona ulaşmak için bilgi düzeyini artırıcı çalışmaların gerekliliği vurgulanmaktadır (Çolak et al., 2018). Literatürde e-spora ilişkin pek çok çalışma; strateji geliştirme, karar verme, motor beceriler, takım uyumu ve motivasyon gibi olumlu yönleri öne çıkarırken (Mustafaoğlu, 2018), dijital oyun oynama süresinin artmasının bireylerde bağımlılık riskini ve çeşitli sağlık sorunlarını tetikleyebileceğini göstermektedir (Akay & Ayhan, 2021).

Ayrıca Türkiye'de yapılan akademik çalışmaların büyük bölümünde veri toplama aracı olarak ölçeklerin tercih edildiği, çalışma örneklemlerinin genellikle orta ve geniş aralıkta (101–499 kişi) olduğu belirtilmektedir (Akay & Ayhan, 2021). Bu durum, e-spor araştırmalarının giderek daha sistematik bir yapıya kavuştuğunu ve ölçme-değerlendirme temelli çalışmalara yönelimin arttığını göstermektedir.

Genel olarak değerlendirildiğinde e-spor; küresel ölçekte hızla büyüyen, rekabete dayalı, multidisipliner bir araştırma alanı olup özellikle üniversite gençliği arasında yaygın bir ilgi görmektedir. Hem dijital oyun bağımlılığına ilişkin riskler hem de e-sporun zihinsel ve fiziksel becerilere katkıları birlikte düşünüldüğünde, bu alanda yapılacak araştırmaların önemi daha da artmaktadır.

2. ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ

Bu bölümde araştırmanın yürütülme süreci, kullanılan materyaller, veri toplama araçları ve analiz yöntemleri ayrıntılı biçimde açıklanmaktadır. Çalışmanın temel amacına ulaşmak için izlenen yöntemsel adımlar hem örneklemin hem de istatistiksel işlemlerin bilimsel bir çerçevede sunulmasını sağlamaktadır.

2.1. Araştırma Modeli

Bu araştırma, Karabük Üniversitesi öğrencilerinin e-spora yönelik tutumlarını belirlemek ve bu tutumların çeşitli demografik değişkenler ile oyun oynama davranışlarına göre farklılaşıp farklılaşmadığını incelemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Çalışma, nicel araştırma yöntemlerinden betimsel tarama modeli kapsamında yürütülmüştür. Betimsel araştırmalar, mevcut durumu olduğu şekliyle analiz etmeyi amaçlayan ve geniş örneklemlerle gerçekleştirilen çalışmalardır.

2.2. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini Karabük Üniversitesi öğrencileri oluşturmaktadır. Örneklem, gönüllü katılım esasına göre belirlenmiş olup toplam 209 öğrenci araştırmaya dâhil edilmiştir. Katılımcıların demografik özellikleri (cinsiyet, yaş, fakülte/yüksekokul, sınıf düzeyi) ile oyun oynama davranışlarına (haftalık oyun süresi, tercih edilen oyun türü, platform) ilişkin bilgiler çevrim içi anket formu aracılığıyla toplanmıştır.

2.3. Veri Toplama Aracı

Çalışmada temel veri toplama aracı olarak Savaş ve Turan (2023) tarafından geliştirilen E-Spor Tutum Ölçeği kullanılmıştır. Ölçek toplam 18 maddeden ve üç alt boyuttan oluşmaktadır:

- Bilişsel Tutum (6 madde)
- Duyuşsal Tutum (6 madde)
- Davranışsal Tutum (6 madde)

Maddeler 5'li Likert tipindedir (1 = Kesinlikle katılmıyorum, 5 = Kesinlikle katılıyorum). Ölçekte yer alan üç madde ters kodlanmıştır. Ölçeğin Cronbach Alfa iç tutarlılık katsayıları şu şekildedir:

- Bilişsel: 0.79
- Duyuşsal: 0.81
- Davranışsal: 0.82
- Toplam: 0.91

Bu değerler, ölçeğin yüksek derecede güvenilir olduğunu göstermektedir.

2.4. Veri Toplama Süreci

Veriler, Microsoft Forms üzerinden hazırlanan çevrim içi bir anket aracılığıyla toplanmıştır. Katılımcılar çalışmaya gönüllü olarak dâhil olmuş, kişisel bilgiler talep edilmemiştir. Araştırma süreci Etik Kurul onayı alındıktan sonra gerçekleştirilmiştir. Etik kurul kararı Karabük Üniversitesi'nin ilgili kurulundan alınmış olup araştırma dosyasında yer almaktadır.

2.5. Verilerin Analizi

Toplanan veriler SPSS paket programı kullanılarak analiz edilmiştir. Analiz sürecinde aşağıdaki adımlar izlenmiştir:

- Tanımlayıcı istatistikler (ortalama, standart sapma, frekans, yüzde)
- Güvenirlik analizi (Cronbach Alfa)
- Cinsiyete göre bağımsız örneklem t-testi
- Yaş, fakülte türü ve sınıf düzeyine göre tek yönlü ANOVA
- Oyun davranışlarına göre ortalama karşılaştırmaları

Anlamlılık düzeyi 0.05 olarak kabul edilmiştir. Analizlerde varyans homojenliği varsayımı Levene testi ile kontrol edilmiştir. Anlamlı fark bulunan ANOVA analizlerinde post-hoc testlere başvurulmuştur.

3. BULGULAR

Bu bölümde araştırmadan elde edilen bulgular, katılımcı profili, ölçeğe ilişkin güvenirlik değerleri ve e-spora yönelik tutum puanlarının demografik değişkenler ile oyun davranışlarına göre farklılaşma durumları kapsamında sunulmaktadır.

3.1. Katılımcı Profili

Araştırmaya toplam 209 öğrenci katılmıştır. Katılımcıların cinsiyet, yaş ve öğrenim birimlerine ilişkin dağılımları aşağıdaki tablolarda verilmiştir.

Tablo 1. Cinsiyet Dağılımı

Cinsiyet	**Sayı**	**Yüzde**
Erkek	153	73,21
Kadın	56	26,79

Tablo 2ç Yaş Dağılımı

Yaş Grubu	**Frekans**	**Yüzde**
18–20	98	46,89
21–23	88	42,11
24–26	8	3,83

27 ve üzeri	15	7,18

Tablo 3. Öğrenim Birimi Dağılımı

Birim	**Frekans**	**Yüzde**
Enstitü	9	4,31
Fakülte	89	42,58
Meslek Yüksekokulu	106	50,72
Yüksekokul	5	2,39

3.2. Ölçeğin Güvenirliği

E-Spor Tutum Ölçeği'nin güvenirliği Cronbach Alfa katsayıları ile değerlendirilmiştir.

Tablo 4. E-Spor Tutum Ölçeği Cronbach Alfa Değerleri

Alt Boyut	**Madde Sayısı**	**Cronbach Alfa**
Bilişsel	6	0,79
Duyuşsal	6	0,81
Davranışsal	6	0,82
Toplam Ölçek	18	0,91

Bu değerler ölçeğin yüksek derecede güvenilir olduğunu göstermektedir.

3.3. E-Spor Tutum Puanları

Alt boyutlara ilişkin ortalama ve standart sapma değerleri Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5. Tutum Alt Boyutlarına Ait Tanımlayıcı İstatistikler

Alt Boyut	**Ortalama**	**Standart Sapma**	**Min**	**Max**
Bilişsel	3,72	0,69	1,67	5,00
Duyuşsal	3,75	0,74	1,33	5,00
Davranışsal	3,19	0,89	1,00	5,00
Toplam	3,55	0,69	1,67	5,00

Bilişsel ve duyuşsal boyutların yüksek, davranışsal boyutun ise görece düşük olduğu görülmektedir.

3.4. E-Spor Tutum Puanları

E-spor tutum puanları cinsiyete göre bağımsız örneklem t-testi ile değerlendirilmiştir.

Tablo 6. Cinsiyete Göre Tutum Puanları (t-Testi)

Alt Boyut	**p-değeri**	**Anlamlılık**

Duygusal Tutum	0,0023	Anlamlı
Davranışsal Tutum	0,0001	Anlamlı

3.5. Yaşa Göre Tutum Farklılıkları

Yaş grupları arasındaki fark ANOVA testi ile değerlendirilmiştir.

Tablo 7. Yaşa Göre ANOVA Sonuçları

Alt Boyut	**p-değeri**	**Anlamlılık**
Duyuşsal Tutum	0,3300	Anlamlı değil
Davranışsal Tutum	0,0105	Anlamlı

Davranışsal tutum yaş grupları arasında anlamlı şekilde farklılaşmaktadır.

3.6. Fakülte Türüne Göre Tutum Farkları

Tablo 8. Fakülte Türüne Göre ANOVA Sonuçları

Alt Boyut	**p-değeri**	**Anlamlılık**
Duyuşsal Tutum	0,0725	Anlamlı değil
Davranışsal Tutum	0,1387	Anlamlı değil

Fakülte türünün tutum üzerinde anlamlı bir etkisi olmadığı görülmektedir.

3.7. Oyun Davranışlarına Göre Değerlendirme

Öğrencilerin haftalık oyun süresi, oyun türü ve tercih edilen platform gibi değişkenlere göre tutum puanlarında farklılaşmalar gözlenmiştir. Özellikle oyun oynama süresi arttıkça davranışsal tutum puanlarının yükseldiği, bilgisayar oyuncularının tutum puanlarının diğer platformlara göre daha yüksek olduğu belirlenmiştir.

4. SONUÇ

4.1. Araştırma Bulgularının Özeti

Bu araştırmada Karabük Üniversitesi öğrencilerinin e-spora yönelik tutumları incelenmiş ve bu tutumların çeşitli demografik özellikler ile oyun oynama davranışlarına göre farklılaşıp farklılaşmadığı değerlendirilmiştir. Çalışmada elde edilen bulgular, öğrencilerin e-sporun bilişsel ve duyuşsal boyutlarında genel olarak olumlu tutumlara sahip olduklarını; davranışsal boyutta ise göreceli bir düşüş olduğunu göstermiştir.

Cinsiyete göre yapılan analizlerde, erkek öğrencilerin duyuşsal ve davranışsal tutum puanlarının kadın öğrencilere kıyasla anlamlı derecede yüksek olduğu belirlenmiştir. Yaş değişkeni açısından yalnızca davranışsal tutumda anlamlı bir farklılık bulunmuş; yaş arttıkça e-spora yönelik davranışsal eğilimlerin yükseldiği görülmüştür. Fakülte türü ve sınıf düzeyi açısından anlamlı bir fark saptanmamıştır. Ayrıca oyun oynama süresi arttıkça tutumların, özellikle davranışsal boyutta, daha yüksek çıktığı gözlenmiştir.

4.2. Araştırmanın Katkıları

Bu çalışma, üniversite öğrencilerinin e-spora yönelik tutumlarını üç boyutlu bir yapı içinde inceleyerek mevcut duruma ilişkin kapsamlı bir değerlendirme sunmaktadır. Araştırma bulguları, üniversitelerde e-spor aktivitelerinin planlanması, öğrenci topluluklarının teşvik edilmesi ve gençlerin dijital spor alanındaki yönelimlerinin anlaşılması açısından önem taşımaktadır. E-sporun gençlik kültürünün önemli

bir parçası hâline geldiği dikkate alındığında, bu çalışma ilgili alanlardaki yöneticilere, akademisyenlere ve eğitim planlayıcılarına yol gösterici niteliktedir.

4.3. Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırmanın bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. Çalışmanın örneklemi yalnızca Karabük Üniversitesi öğrencilerinden oluştuğu için elde edilen bulguların tüm üniversite öğrencilerine genellenmesi sınırlıdır. Veri toplama aracı olarak çevrim içi anket kullanılması, katılımcıların öz-bildirimlerine dayanması nedeniyle yanıtların subjektif olmasına yol açabilir. Cinsiyet dağılımının erkekler lehine dengesiz olması da bazı sonuçların yorumlanmasını sınırlayabilir.

4.4. Gelecek Çalışmalar İçin Öneriler

Gelecek araştırmalarda daha geniş ve farklı üniversiteleri kapsayan bir örneklemle çalışılması önerilmektedir. E-spor tutumlarının psikolojik, sosyolojik veya pedagojik değişkenlerle ilişkisini inceleyen çalışmalar alan yazına önemli katkılar sağlayacaktır. Ayrıca oyun davranışlarının daha ayrıntılı incelendiği karma yöntemli çalışmalar, e-sporla ilgili motivasyon unsurlarının daha derinlemesine anlaşılmasına imkân verebilir. Bu araştırmada davranışsal tutum puanlarının görece düşük çıkması, üniversitelerde uygulanabilir e-spor etkinliklerinin incelenmesi ve e-spor katılımını artırmaya yönelik müdahale çalışmalarının yapılması gerekliliğini ortaya koymaktadır.

Teşekkür

Bu çalışmanın yürütülmesine katkı sunan tüm öğrencilere, ilgili birimlere ve destekleri için Karabük Üniversitesi E-Spor Kulübüne teşekkür ederiz.

KAYNAKÇA

Akay, B., & Ayhan, B. (2021). Türkiye'de e-spor üzerine yapılan akademik çalışmaların içerik analizi. International Journal of Contemporary Educational Studies (IntJCES), 7(2).

Argan, M., Özer, A., & Akın, E. (2006). Elektronik spor: Türkiye'deki siber sporcuların tutum ve davranışları. Spor Yönetimi ve Bilgi Teknolojileri Dergisi, 1(2), 1–11.

Bányai, F., Griffiths, M. D., Király, O., & Demetrovics, Z. (2018). The psychology of esports: A systematic literature review. Journal of Gambling Studies, 1–15.

Campbell, M. J., Toth, A. J., Moran, A. P., et al. (2018). eSports: A new window on neurocognitive expertise? Progress in Brain Research, 240, 161–174.

Çolak, S., Örs, A., Çolak, E., Son, M., Güzelordu, D., Çolak, T., & Yargıcı, M. (2018). Spor Bilimleri Fakültesi öğrencilerinin e-spor bilgi düzeylerinin araştırılması. KOSBED, 35, 121–127.

Durğun, A., Kara, H. Z., & Taylan, H. H. (2017). Ortaokul ve lise öğrencilerinin bilgisayar oyunu oynama alışkanlıkları ve oyun tercihleri üzerine bir araştırma. PESA Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 3(1), 78–87.

Gentile, D. (2009). Pathological video-game use among youth ages 8 to 18: A national study. Psychological Science, 20(5), 594–602.

Hamari, J., & Sjöblom, M. (2015). What is eSports and why do people watch it? Internet Research, 27(2), 211–232.

Lemmens, J. S., Valkenburg, P. M., & Peter, J. (2009). Development and validation of a game addiction scale for adolescents. Media Psychology, 12(1), 77–95.

Macey, J., & Hamari, J. (2018). Investigating relationships between video gaming, spectating esports, and gambling. Computers in Human Behavior, 80, 344–353.

Martončik, M. (2015). e-Sports: Playing just for fun or playing to satisfy life goals? Computers in Human Behavior, 48, 208–211.

Mustafaoğlu, R. (2018). E-spor, spor ve fiziksel aktivite. Ulusal Spor Bilimleri Dergisi, 2(2), 84–96.

Mustafaoğlu, R., Zirek, E., & Yasacı, Z. (2018). e-Spor oyuncularının demografik özellikleri, oyun oynama süreleri ve başarılarını etkileyen faktörler. Bağımlılık Dergisi – Journal of Dependence, 19(4), 115–122.

Şimşek, E., & Yılmaz, T. K. (2020). Türkiye'de yürütülen dijital oyun bağımlılığı çalışmalarındaki yöntem ve sonuçların sistematik incelemesi. Kastamonu Eğitim Dergisi, 28(4), 1851–1866.

Sözbilir, A. (2019). Açık hava etkinliklerinin dijital bağımlılık düzeyine etkisinin incelenmesi (Yüksek lisans tezi, Marmara Üniversitesi).

Üçüncüoğlu, M., & Çakır, V. (2017). Modern spor kulüplerinin e-spor faaliyetlerine ilgi gösterme nedenleri üzerine bir araştırma. İnönü Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi, 4(2), 34–47.

Wagner, M. (2006). On the scientific relevance of eSports. In Proceedings of the 2006 International Conference on Internet Computing and Conference on Computer Game Development (pp. 437–440). CSREA Press.

Weinstein, A. M. (2010). Computer and video game addiction—A comparison between game users and non-game users. The American Journal of Drug and Alcohol Abuse, 36(5), 268–276.

Yükçü, S., & Kaplanoğlu, E. (2018). UİK e-Spor endüstrisi. Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi, 2533–2550.

TÜRK BANKACILIK TARİHİ VE EKONOMİK KRİZLER

AHMET YETKİN
Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı.
254226001001@ogr.selcuk.edu.tr, ORCID: 0009-0000-3077-7951

Prof. Dr. HAKAN ACET
Selçuk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü.
hakanacet@selcuk.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4314-8657

Özet

Türk bankacılık tarihinin temelleri 1840'lı yıllara kadar dayanmaktadır. Bu dönemde bankacılık faaliyetleri Galata bankerleri olarak adlandırılan kişiler tarafından yürütülmekteydi. Osmanlı İmparatorluğu, Kırım Savaşının ardından nakit paraya ihtiyaç duymuş ve Balta Limanı Ticaret Antlaşması ile dışa açılmıştır. Yaşanan bu gelişmelerle birlikte finansal hareketlilik artmış ve bankalara ihtiyaç doğmuştur. Osmanlı'nın ilk bankaları çoğunlukla yabancılar tarafından açılmış olsa da Ziraat Bankası'nın kurulmasıyla birlikte Türk bankacılığı başlamıştır. Cumhuriyet'in ilanının ardından düzenlenen İzmir 1. İktisat Kongresi ile birlikte bankalar ardı ardına kurulmaya başlamış ve bankalar kurulma amaçlarına yönelik sektörlere maddi destek sağlamaya başlamıştır. Bankaların destekleri ile sanayi ve tarım alanında atılımlar yaşanmış, ülke çapında büyüme sağlanmıştır. Ancak kurulan bu bankalar 1929 büyük buhranı ile başlayan krizler tarihinde pek çok kriz yaşamış ve yaşanan bu krizler bankalar için dönüm noktası olmuştur. Yaşanan krizlere neden olan olaylar, bankalar için bir ders olmuştur. Özellikle denetleyici ve düzenleyici kuruluşlar, bankaların işleyişini belirli kurallara bağlamıştır. Bu çalışma Osmanlı İmparatorluğu'ndan itibaren Türkiye'de kurulan bankaların kuruluş süreçlerini, yaşanan ekonomik krizleri ve bu krizler sonucunda çıkartılan dersler ile yapılan düzenlemeleri içermektedir.

Anahtar Kelimeler: Bankacılık Tarihi, Galata Bankerleri, Türk Bankaları, Ekonomik Krizler.

TURKISH BANKING HISTORY AND ECONOMIC CRISES

Abstract

The foundations of Turkish banking history date back to the 1840s. During this period, banking activities were carried out by individuals known as Galata bankers. Following the Crimean War, the Ottoman Empire needed cash and opened up to the outside world with the Balta Limanı Trade Treaty. These developments increased financial activity and created a need for banks. While the first Ottoman banks were mostly opened by foreigners, Turkish banking began with the establishment of Ziraat Bankası. Following the proclamation of the Republic, following the 1st Izmir Economic Congress, banks were established one after another, providing financial support to the sectors for which they were established. With the support of banks, breakthroughs in industry and agriculture were made, and growth was achieved nationwide. However, these established banks experienced numerous crises throughout their history, beginning with the Great Depression of 1929, and these crises became turning points for banks. The events that led to these crises served as a lesson for banks. Supervisory and regulatory bodies, in particular, imposed specific rules on the operation of banks. This study includes the establishment processes of banks established in Turkey since the Ottoman Empire, the economic crises experienced and the lessons learned and regulations made as a result of these crises.

Keywords: Banking History, Galata Bankers, Turkish Banks, Economic Crises.

1. GİRİŞ

Türk bankacılık tarihi Osmanlı İmparatorluğu'na kadar dayanmaktadır. Cumhuriyet döneminde bankacılık sektörü ise, 1923-1944 yılları arası Milli Bankacılık Dönemi, 1945-1959 yılları arası Özel Bankacılık Dönemi, 1960-1980 yılları arası Planlı Dönem, 1981-2001 yılları arası Finansal Serbestleşme Dönemi ve 2002'den günümüze kadar Yeniden Yapılandırma Dönemi olarak gruplanabilir. Bu dönemlerde yaşanan bankacılık gelişmeleri dönemin siyasi ve ekonomik şartlarından

dolaylı olarak etkilenmiş ve bu sebeple kurulan, kapanan, devredilen bankalar olmuştur (Atukalp, 2023: 203).

1.1. Cumhuriyet Öncesi Bankacılık Dönemi (1847-1922)

Osmanlı İmparatorluğu 19. yüzyılın ortalarında yaşanan Kırım Savaşı'nın ardından batılı ülkelerin maddi desteğine ihtiyaç duymuştur. Bu olay Osmanlı ekonomisi için bir kırılma noktası olmuştur. O dönemde Osmanlı İmparatorluğu nakit ihtiyacını madeni paralar ile gidermektedir. Ancak bu durum bütçe açıklarına sebep olmaktadır. Buna rağmen uzun bir süre boyunca para standardı muhafaza edilmiştir. Tanzimat Fermanı'nın ilanının ardından 1940'ta "Kaime-i Mutebere-i Nakdiye" olarak adlandırılan nakit kağıt paralar basılmaya başlanmıştır. Bu gelişme 1838 yılında imzalanan Balta Limanı Ticaret Antlaşması ile başlayan dış ticaret işlemlerini kolaylaştırmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun dışa açılmasının ardından Galata Bankerleri ile başlayan finans sistemi önce yabancı bankaların, ardından da milli bankaların kurulması ile gelişerek günümüze kadar ulaşmıştır (Kazgan, Öztürk ve Koraltürk, 2000:13).

Ayrıca bu dönemde yerli bankaların haricinde Credit Lyonnais, Deutsche Bank, Dresdener Bank, Deutsche Orientbank, Winer Bank-Verein gibi uluslararası bankalar Osmanlı İmparatorluğu bünyesinde şubeler açmış ve faaliyet göstermiştir (Kazgan, Ateş, Tekin, Koraltürk, Soyak, Eroğlu ve Kaban, 1999; 271).

1852 yılında yayınlanan Murabaha Nizamnamesi Türk bankacılığı açısından önemli bir hukuki metindir. Murabaha Nizamnamesi kısaca tefeciliği önlemek amacıyla faiz oranlarını sınırlamaktadır. Bu nizamname cumhuriyet döneminde de uygulanmış ancak Türk Ticaret Kanunu'nun yayınlanmasının ardından 1957 yılında işlevini yitirmiştir (Bozdemir ve Arıkboğa, 2007: 5).

1.2. Milli Bankacılık Dönemi (1923-1944)

Cumhuriyetin ilk yıllarında ekonomik kalkınmayı ve düzenlemeleri sağlamak amacıyla 1923 yılında Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde İzmir I. İktisat Kongresi düzenlenmiş ve ülke ekonomisi adına temel kararlar alınmıştır. Bu kongre daha sonrasında gelişecek bankacılık sektörü açısından ilk adımdır. Bu kongre sonrasında ekonomik atılımlar yapılsa da küresel krizler çalışmaları sekteye uğratmıştır. Amerika Birleşik Devletleri ekonomisinden küresel ekonomiye yayılan ve büyük buhran olarak adlandırılan 1929 krizi diğer ülkelerdeki gibi Türkiye'nin finans sistemini de sarsmıştır. 1930-1931 yılları arasında kurulan 5 banka 1938-1940 yılları arasında kapatılmıştır. Kriz döneminde bankaların iflas etmesinin temel sebebi bankalardan alınan yüksek faizli kredilerin ödenememesidir (Bozdemir ve Arıkboğa, 2007: 13).

1.3. Özel Bankacılık Dönemi (1945-1959)

İkinci Dünya Savaşı döneminde Türkiye, savaşa katılmamasına rağmen ekonomik açıdan etkilenmiştir. Bunun sebebi savunma harcamaların artması ve bu giderlerin bankalar aracılığıyla iç ve dış borçlar şeklinde yapılmasıdır. Bu sebeple 12 banka kapanmış ve 5 banka açılmıştır. 1945-1959 döneminde özel sektöre ağırlık verilmiştir. Özel sektöre verilen ağırlık bankacılık sektörünü de etkilemiştir. Bu dönemde pek çok özel sermayeli banka kurulmuştur (Bozdemir ve Arıkboğa, 2007: 16).

1948-1951 yılları arasında Amerika Birleşik Devletleri tarafından, batı bloğu ülkelerinin ekonomisini canlandırmak amacıyla Marshall Planı adıyla maddi destek sağlamıştır. Marshall Planı kapsamında Türkiye, 3 yılda toplam 137 milyon dolar almış, 1958 yılına kadar ise Amerika Birleşik Devletleri'nden toplam 2,3 milyar dolar yardım almıştır. Bu destek sayesinde Türkiye, aldığı maddi yardımlarla hızlı ekonomik büyüme sağlamıştır. Yaşanan bu büyümenin yanı sıra dış borç stoğu da artmış, TL devalüe edilmiştir. Bu sebeple 4 Ağustos 1958 yılında Mali İstikrar Tedbirleri yayınlanmıştır. Bu dönemde liberal politikaların uygulanmasıyla birlikte özel sektör gelişmiş ve kurulan özel banka sayısında artmıştır (TBB, 2023: 31).

1.4. Planlı Dönem (1960-1980)

1960-1980 dönemine planlı dönem denilmesinin sebebi beş yıllık kalkınma planlarının bu dönemde başlamasıdır. 1958 yılında yürürlüğe giren İstikrar Programı'nın ekonomik dengeyi sağlayamaması yeni

bir düzen ihtiyacı doğurmuştur. Bu dönemde hem kamu iktisadi teşebbüsleri hem de özel sektör aracılığıyla kalkınma planları uygulanmaya başlanmıştır (Bozdemir ve Arıkboğa, 2007: 17).

Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), 30 Eylül 1960 tarihinde kurulmuştur. Ayrıca 1960'lı yıllarda Avrupa Ekonomik Topluluğu'na girmeye yönelik çalışmalar yürütülmüştür. Ancak ekonomik sebeplerden dolayı Devlet Planlama Teşkilatı buna engel olmuştur. Bretton Woods döneminde Milletlerarası İmar ve Kalkınma Bankası ve Dünya Bankası kredileri ülke ekonomilerine destek olmuştur. 1961 yılından sonra bir çok banka kapanmıştır. Ancak geriye kalan bankalar ise şube sayısını arttırarak büyümüştür. 1970'li yıllarda ise büyük holdingler banka yönetimlerini almaya başlamıştır. 1958 tarihli ve 7129 sayılı Bankalar Kanunu ile devlet bankalarının kredi vermesi serbestleştirilmiştir. Ancak bu durumun krize yol açacağı hemen fark edilmiş ve 1961 yılında bankaların mevduat karşılıklarının Amortisman ve Kredi Sandığı yerine Merkez Bankası'nda ayrı bir hesaba yatırılması kararı alınmıştır (Kazgan vd., 2000: 160).

1.5. Finansal Serbestleşme Dönemi (1981-2001)

24 Ocak 1980 tarihinde yayınlanan ve adını yayınlandığı tarihten alan 24 Ocak Kararları ile Türkiye'nin ekonomisi liberalleşmiş ve dışa açılmaya başlamıştır. Bu amaç doğrultusunda devletin piyasaya müdahaleleri sınırlandırılmıştır. Ayrıca bu dönemde temel olarak bankacılık sisteminin yurt dışına açılması planlanmıştır. Bu hedef doğrultusunda iki strateji planlanmıştır. Bu stratejilerden birincisi Türk bankalarının yurt dışında şube açması, ikincisi ise yabancı bankaların ülkemizde şube açmasıdır. Bu sebeple ülke genelinde belirli düzenlemeler de yapılmıştır. Buna örnek olarak interbank piyasası kurulmuş, mali piyasalar serbestleştirilmiş, pozitif reel faiz politikası ve esnek döviz kuru uygulanmıştır. Sermaye piyasasının kurumsal yapısını sağlamak amacıyla 1982 tarihli ve 2499 sayılı Sermaye Piyasası Kanunu yürürlüğe girmiştir. Ekonomik kalkınmayı sağlamak amacıyla bankaların işleyişini düzenleyen Bankalar Kanunu, 1985 tarihli ve 3182 sayılı olarak yürürlüğe girmiştir. Ayrıca 1986 yılında İstanbul Menkul Kıymetler Borsası kurulmuştur (Bozdemir ve Arıkboğa, 2007: 19).

1.6. Yeniden Yapılandırma Dönemi (2002-Günümüz)

2001 krizi Türkiye'nin finansal sistemini derinden etkilemiştir. Öyle ki sadece bu krizde Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'na yaklaşık 20 banka devredilmiştir. 2001 krizinin ardından finansal reformların yapılmasıyla Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TMSF) ve Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) gibi bağımsız kuruluşlar kurulmuş, bankacılık sektörü denetime ve düzenlemeye tabi tutulmuştur. Bankacılık sisteminin sağlıklı bir yapıya kavuşturulmasının ardından bankaların öz kaynakları büyümüş ve finansal işlevleri genişlemiştir. Türkiye Bankalar Birliği tarafından 2001 yılında uygulanan Finansal Yeniden Yapılandırma Programı bankacılık alanındaki en kapsamlı programdır. Uluslararası Ödemeler Bankası tarafından hazırlanan Basel-II uzlaşısı 2004 yılında yayınlanmış ve bu uygulamalar Türk bankacılık sisteminde de kullanılmıştır. Bu yeniliklerle birlikte 2002-2006 yılları arasında Türkiye'de hızlı bir büyüme sağlamıştır. 2008 yılında yaşanan küresel Mortgage krizi Türkiye'yi etkilemiş olsa bile 2009-2013 yılları arasında büyüme sağlanmış ve bankacılık sistemi toparlanmıştır (TBB, 2023: 40).

Tablo 1. Cumhuriyet Öncesi Dönemde Kurulan Başlıca Yabancı Bankalar Ve Kuruluş Yılları.

	Banka Adı	Yıl		Banka Adı	Yıl
Osmanlı Dönemi	Banque de Constantinople	1847		Credit General Ottoman	1869
	Ottoman Bank	1856		Austro-Ottoman Bank	1872
	La Banque de Turquie	1858		Austro-Turkish Bank	1872
	Osmanlı Bankası	1863		La Societe Ottomane de Change et de Valerus	1872
	La Societe General de l'Empire Ottoman	1864		Selanik Bankası	1888
	The Ottoman Financial Association	1866			

Kaynak: Kazgan vd., 2000: 38.

Tablo 2. Cumhuriyet Döneminde Kurulan Bankalar ve Kuruluş Yılları.

	Banka Adı	Yıl		Banka Adı	Yıl
Yerel Bankacılık Dönemi	Akhisar Tütüncüler Bankası (Yaşarbank A.Ş.)	1924		Trabzon Tasarruf Ve İkraz Sandığı (Trabzon Bankası)	1928
	Türkiye İş Bankası	1924		Trabzon İktisat Ltd.Şti. (Karadeniz Bankası)	1928
	Türkiye Sanayi Ve Maadin Bankası	1925		Bor Esnaf Bankası	1928
	Türk Ticaret Ve Sanayi Bankası	1925		Ürgüp Zürra Ve Tüccar Bankası	1928
	Karaman Çiftçi Bankası	1925		Şakirkaraağaç Bankası (Sağlık Bankası)	1928
	İstanbul Esnaf Bankası	1925		Türkiye İmar Bankası	1928
	Aksaray Halk İktisat Bankası	1926		İzmir Esnaf Ve Ahali Bankası (Egebank)	1928
	Niğde Çiftçi Ve Tüccar Bankası	1926		Elazığ İktisat Bankası (Ortadoğu İktisat Bankası)	1929
	Eskişehir Bankası	1926		Lüleburgaz Birlik Ticaret Bankası	1929
	Denizli İktisat Bankası (İktisat Bankası)	1927		Mersin Ticaret Bankası	1929
	Akseki Ticaret Bankası	1927		Üsküdar Bankası	1929
	Nevşehir Bankası	1927		Kastamonu Bankası	1930
	Ermenak Ahali Bankası	1927		Diyarbakır Bankası	1931
	Kocaeli Halk Bankası (Kocaeli Bankası)	1927		Kırşehir Bankası	1931
	Emlak Ve Eytam Bankası	1927		Efesbank	1932
Kamu Bank.	Sümerbank	1933		Denizbank	1937
	Belediyeler Bankası	1933		Halk Bankası	1938
	Etibank	1935			
Özel Sermaye Bankacılığı	Yapı Ve Kredi Bankası	1944		Türk Yapı Bankası	1954
	Türkiye Garanti Bankası	1946		İşçi Kredi Bankası	1954
	Akbank	1948		Türkiye Vakıflar Bankası	1954
	Niğde Bankası	1948		Buğday Bankası	1955
	Tutum Bankası	1948		Pamukbank	1955
	Türkiye Kredi Bankası	1948		Türkiye Turizm Bankası	1955
	Türkiye Eski Muharipler Bankası	1949		Raybank	1956
	Türkiye Sınai Kalkınma Bankası	1950		Esnaf Kredi Bankası	1957
	Göynük Sanayi Ve Kredi Bankası	1957		İzmir Halk Sandığı	1957
	Denizcilik Bankası	1952		Maden Kredi Bankası	1957
	Doğubank	1952		Türkiye Muallimler, Memurlar Ve Subaylar Bankası	1957
	Pancar Kooperatifleri Bankası (Şekerbank)	1953		Türkiye Öğretmenler Bankası	1958
	Türk Ekspres Bankası	1953		Çaybank	1958
	Demirbank	1953		Sanayi Bankası	1958
	İstanbul Bankası	1953			
Planlı Ekonomi	Türkiye Cumhuriyeti Turizm Bankası	1960		Amerikan-Türk Dış Ticaret Bankası	1964
	Sınai Yatırım Ve Kredi Bankası	1963		Türkiye Maden Bankası	1968
	Devlet Yatırım Bankası	1964		Devlet Sanayi Ve İşçi Yatırım Bankası	1975
	Anadolu Bankası	1962		Arap-Türk Bankası	1976
Finansal Serbestleşme	Türkiye İthalat Ve İhracat Bankası (Impexbank)	1984		Türkiye Konut Endüstri Ve Ticaret Bankası	1992
	Adabank	1985		Alternatifbank	1992
	Bnp-Ak Bankası	1985		Banka Ekspres	1992
	Chemical Mitsui Bank	1985		Park Yatırım Bankası	1992
	Tekstil Bank	1986		Tat Yatırım Bankası	1992
	Finansbank	1987		Eurocredit Türk Fransız Ticaret Bankası	1993
	Netbank	1987		İstanbul Takas Ve Saklama Bankası	1995
	Yatırım Bank	1987		Ege Giyim Sanayicileri Yatırım Bank	1995
	Türkiye İhracat Kredi Bankası	1987		Denizbank	1997
	Türkiye Turizm Yatırım Ve Dış Ticaret Bankası (TYT Bank)	1988		GSD Yatırım Bankası	1998
	Türk Merchant Bank	1988		Okan Yatırım Bankası	1998
	Birleşik Türk Körfez Bankası	1988		Diler Yatırım Bankası	1998
	Birleşik Yatırım Bankası	1989		Süzer Yatırım Bankası	1998
	Tekfen Yatırım Ve Finansman Bankası	1989		Çalık Yatırım Bankası	1999
	Avrupa Türk Yatırım Bankası	1990		Toprak Yatırım Bankası	1999
	Midland Bank	1990		Nurol Yatırım Bankası	1999
	Toprakbank	1992			
Yeniden Yapılandırma	Citibank	2003		Golden Global Yatırım Bankası	2019
	Odea Bank	2011		D Yatırım Bankası	2020
	Bank Of Tokyo- Mitsubishi UFJ Turkey	2013		Destek Yatırım Bankası	2021
	Rabobank	2013		Misyon Yatırım Bankası	2021
	Bank Of China Turkey	2016		Tera Yatırım Bankası	2021

Kaynak: Atukalp, 2023: 205

2. OSMANLI DÖNEMİ BANKACILIK FAALİYETLERİ

Türk bankacılık sektörünün başlangıcı, Galata bankerlerinin ilk Osmanlı bankasını kurduğu 19. yüzyıla dayanmaktadır. Galata bankerleri ve sarraflar, 1800'lerin başında bankacılık faaliyetlerine başlamışlardır. Dönemin bankacılık işlemlerinin tamamı sarraflar tarafından yürütülmektedir. Galata bankerlerinin çoğu İstanbul'daki Fransız azınlık sınıftan oluşmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nun mali durumu Kırım Savaşı'nın ardından iyice kötüleşmiştir. Bu sebeple dışarıdan mali yardım alma ihtiyacı doğmuştur. Bu durum ülkede bir banka kurulması gerektiğinin ilk işaretleri olmuştur.

2.1. Bank-ı Dersaadet – İstanbul Bankası (1847)

19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda kaime değer kaybetmekte para kurları dalgalanmaktadır. Bu dönemde aynı anda imparatorluğun farklı şehirlerinde paranın değeri değişmektedir. Devlet durumun önüne geçebilmek amacıyla Teodor Baltazzi ve Jacques Alléon isimli Fransız bankerler ile bir anlaşma yapmıştır. Bu anlaşmaya göre bankerler Osmanlı İmparatorluğu'nda banka kurma hakkını kazanacak ve para kurlarını dengede tutma konusunda yönetime destek olacaktır. Yapılan bu anlaşma sonucunda1847 yılında Bank-ı Dersaadet, Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk bankası olarak I. Abdülmecit döneminde kurulmuştur. Ancak bu atılım uzun sürmemiş ve banka 1848 yılında Batı Avrupa'da yaşanan ekonomik krizde borçlarını ödeyememesi sebebiyle 1852 yılında kapanmıştır (Autheman, 2002: 23).

Bank-ı Dersaadet'in Osmanlı İmparatorluğu açısından farklı bir önemi vardır. Bu önem bankanın faaliyetlerinin ithalatı arttırmış olmasıdır. Bu durum bankaların tasarruf sağlamasının haricinde tüketimi arttırabilecek bir unsur olduğunun göstergesi olmuştur (Ayoğlu Duman, 2020: 429).

Bank-ı Dersaadet'in 1852 yılında kapanmasının ardından bankanın kurucuları olan Teodor Baltazzi ve Jacques Alléon, 1853 yılında Osmanlı İmparatorluğu bünyesinde Türkiye Milli Bankası (Banque Nationale de Turquie) adı altında yeni bir bankanın kurulması için girişimlerde bulunmuştur. Ancak bu dönemde yaşanan Kırım Savaşı'nın etkilerinden dolayı proje rafa kaldırılmıştır (Eldem, 1999: 41).

2.2. Osmanlı Bankası (1856)

Bank-ı Dersaadet'in kapanmasının ardından Osmanlı İmparatorluğu'nda banka kurma çalışmaları başlamıştır. Bu süreçte hem İngiltere hem de Fransa ile görüşmeler yapılmış ve ortak bir çalışma yürütülmesi kararlaştırılmıştır. Görüşmelerde bankanın adı, sermayesi, faaliyet alanı gibi belirli konular karara bağlanmıştır. Ancak bu bankanın kurulabilmesi için Osmanlı İmparatorluğu tarafından onay alması bekleniyordu. Nihayetinde 1856 yılının Nisan ayında İngiliz Hükümetinin beklediği onay Babıali'den geldi. 24 Mayıs 1856 tarihinde Osmanlı Bankası, Mayer Amschel Rothschild isimli Fransız bankacı tarafından kurulmuştur. Bankanın faaliyet alanı Osmanlı İmparatorluğu geneli olsa da bankanın idari merkezi Londra'da kurulmuştur (Autheman, 2002: 23).

Osmanlı Bankası'nın 1856 yılında kurulmasından hemen bir yıl sonra yeni bir banka daha kurulmak için hükümetten izin almıştır. Türkistan Bankası (Banque de Turquie) adıyla 5 Mart 1857 tarihinde kurulması amaçlanan bu banka, Osmanlı Bankası'na rakip olmayı amaçlasa da hiçbir zaman faaliyete geçememiştir. 1962 yılında ise yürütülen çalışmalar durdurulmuştur (Autheman, 2002: 34).

Yaşanan bu gelişmelerle birlikte Osmanlı hükümeti Osmanlı Bankası'nın rakipsiz olmasından ve banka üzerinde sadece İngiltere etkisinin olmasından rahatsızlık duymuş ve bankaya baskı kurmaya başlamıştır. Bu baskıların ardından Osmanlı Bankası bünyesine Fransız hisselerinin eklenmesi ile birlikte Osmanlı Bankası (Ottoman Bank) kendisini feshetmiş ve yerine 1863 yılında Osmanlı Bankası (Bank-ı Osmani Şahane) kurulmuştur (Eldem, 1999: 82).

4 Kasım 1863 tarihinde Osmanlı Bankası için çok önemli bir ferman yayınlanmıştır. Bu fermanda imtiyaz ve ayrıcalıkların yanı sıra Osmanlı Bankası'na para basma yetkisi verilmiş ve bankaya emisyon hakkı kazandırılmıştır. Alınan bu kararla birlikte Osmanlı İmparatorluğu'nun yıllardır yaşadığı Merkez Bankası eksikliği sorunu çözülmüş ve Osmanlı Bankası döneminin Merkez Bankası görevini üstlenmiştir (Eldem, 1999: 89).

2.3. Ziraat Bankası (1863)

19 yüzyılda batı modeli ticaret ve finansman ilkelerinin benimsemesinin ardından Osmanlı İmparatorluğu'nda yabancı bankalar kurulmaya başlanmıştır. Bu durumdan en çok etkilenen kesim ise çiftçilerdir. Çünkü o dönemde yeterli sermaye birikimi olmadığı için ulusal nitelikte bir bankacılık

sistemi kurulamamıştır. Bu sebeple çiftçiler yüksek faizli tefeci kredilerine yani "Murabaha Kredilerine" muhtaç durumdadır. "Memleket Sandıkları Nizamnamesi" 1867 yılında yürürlüğe girmiştir. Böylece Osmanlı İmparatorluğu'nda sandıklar kullanılmaya başlanmıştır. Bu sandık işlerine 2'si Müslüman, 2'si Hristiyan olan heyetler bakmaktadır. Bu sandıklarda yevmiye defteri, defteri kebir ve nakit paralar saklanmaktadır. Bu sandıklarda yapılan kredilendirme işlemlerinin gelirleri sandığın bulunduğu bölgenin kamu harcamalarında kullanılmaktadır (Ziraat Bankası, 2025).

İlerleyen yıllarda Memleket Sandıkları sistemindeki idari bozulmalar sebebiyle hükümet sistem değişikliğine giderek "Menfai Sandıkları" sistemini kurmuştur. Ancak yaşanan aksaklıklar yine çözülememiştir. Sadrazam Kamil Paşa, II. Abdülhamit'e ve Bakanlar Kurulu'na mevcut sorun hakkında bir mazbata sunmuştur. Bunun ardından II. Abdülhamit'in emri ile 15 Ağustos 1888 tarihinde Ziraat Bankası kurulmuştur. Böylece ülke genelindeki tüm Menfai Sandıkları banka şubesine dönüşmüştür. Menfai Sandıkları'nın tüm hisseleri bankaya devredilmiştir (Ziraat Bankası, 2025).

Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküş döneminde, Ziraat Bankası adına 23 Mart 1916 tarihinde bir yasa çıkmıştır. Bu yasanın ilk maddesine göre Ziraat Bankası'nın kuruluş amacı çiftçilere destek olmak ve tarımın gelişimine destek olmaktır. Bu amaçla Ziraat Bankası tahviller çıkartarak çiftçilere destek olmuştur. Kurtuluş Savaşı döneminde ise Ziraat Bankası'nın sandıklarından orduya maddi destekte bulunulmuş ve senet alınmıştır. Bu dönemde Mustafa Kemal Atatürk'ün talimatıyla bankanın altınları gizli bir şekilde İstanbul'dan Ankara'ya getirilmiştir. Maddi yardımlar haricinde bir çok banka personeli cepheye gönderilmiş ve Kurtuluş Savaşı desteklenmiştir. 1924 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde kabul edilen bütçe kanunuyla birlikte Ziraat Bankası bir Anonim Ortaklık halini almıştır. (Ziraat Bankası, 2025).

Cumhuriyet döneminde ise tarım işçilerine destek olmakla görevli olan Ziraat Bankası yaklaşık 200 yeni şube açmıştır. Bunun sebebi savaş sonrası işlemez hale gelen sanayi kuruluşlarını canlandırmak, tezgah üretimini desteklemek ve vatandaşın ihtiyaçlarını karşılamaktır. 1929 yılında yaşanan büyük buhran döneminde ve II. Dünya Savaşı'nın sonrasında yaşanan büyük ekonomik krizlerde devlet tarafından tasarruf politikası uygulanmıştır. 1937 yılında Ziraat Bankası devlet teşekkülü statüsüne alınmıştır. Böylece yönetimde kısmi bir özerklik olanağı sağlanmıştır. Aynı kanun ile 1868 tarihinde Mithat Paşa tarafından kurulan İstanbul Emniyet Sandığı da banka bünyesine dahil edilmiştir. Günümüzde Ziraat Bankası'nın 1777 şubesi bulunmaktadır (Ziraat Bankası, 2025).

2.4. Selanik Bankası – Interbank (1888)

Osmanlı İmparatorluğu döneminde yürütülen yeni banka açma çalışmalarından biri de Izak Fernandez tarafından yürütülmüştür. 13 Ağustos 1887 yılında Izak Fernandez'in yazdığı dilekçe ile başlayan süreç 9 aylık beklemenin ardından Sadrazam Kamil Paşa'nın onayıyla son bulmuştur. Bu sürecin ardından Selanik Bankası, 7 Mayıs 1888 tarihinde Izak Fernandez tarafından Selanik şehrinde kurulmuştur. 1. Dünya Savaşı'nın ardından hem Türkiye'de hem de Yunanistan'da faaliyet gösteren Selanik Bankası, 1930'lu yıllarda iki ülkenin para politikası uygulamalarından da olumsuz etkilenmiştir. 5 Haziran 1933 tarihinde yürürlüğe giren Mevduatı Koruma Kanunu ile Selanik Bankası sermayesini Türk Lirası'na çevirmiştir. 2. Dünya Savaşı döneminde Alman işgaline uğrayan Yunanistan'da Selanik Bankası şubeleri büyük zarar görmüştür. Savaşın ardından Yunanistan'da bulunan banka şubeleri satılmıştır. Bu olaydan kısa bir süre sonra Türkiye'de bulunan Selanik Bankası şubeleri 1956 yılında Yapı Kredi Bankası'na, daha sonra da 1964 yılında Çukurova Grubu'na satılmıştır. 31 Aralık 1969 tarihinde banka isim değişikliğine girmiş ve bankanın yeni adı Uluslararası Endüstri ve Ticaret Bankası olmuştur. Yaklaşık 20 yılın ardından 1990 yılında banka tekrar isim değişikliğine girmiş ve bankanın yeni adı Interbank A.Ş. olmuştur (Berke, 2000: 23).

3. CUMHURİYET DÖNEMİ BANKACILIK FAALİYETLERİ

Kurtuluş Savaşının ardından cumhuriyetin ilk yıllarında atılması gereken en önemli adımlardan biri şüphesiz ekonomi olmuştur. Bu sebeple 1923 yılında Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğinde İzmir'de I. İktisat Kongresi düzenlenmiştir. Kongrenin başkanı olarak Kazım Karabekir seçilmiştir. Bu kongrenin temel hedefi Lozan Antlaşması'nın sebep olduğu kapitülasyon ve diğer imtiyazların reddedilmesidir. Bu kongre sonucunda "Misak-ı İktisadi" kararları alınmıştır. Alınan kararlar kısaca; özel teşebbüsler için kredi verecek bir devlet bankası kurulması, el işçiliği ve küçük imalat yerine fabrika ve büyük

işletmelere geçilmesi, yabancıların kurdukları tekellerden kaçınılması, işçi hakları korunması ve sendika hakkı tanınması, hammaddesi ülkemizde bulunan yeni sanayi dalları kurulması, uluslararası rekabete dayanabilmek adına sanayinin tek vücut olarak kurulması, demiryolu inşaatına önem verilmesi şeklinde sıralanabilir. Bu sebeple İzmir I. İktisat Kongresi, ülke ekonomisinin temel ilkelerinin sağlandığı önemli bir kongre olmuştur. Bu kongre ardından başlayan süreçte pek çok banka kurulmuş ve bankalar belirli sektörlere finansal destek sağlamıştır. Bu dönemde kurulan bankaların bazıları kapansa da halen daha hizmet veren büyük bankaların temeli bu döneme dayanmaktadır.

3.1. Türkiye İş Bankası (1924)

Cumhuriyetin kurulmasının ardından her alanda yerli ve milli kuruluşların kurulmasıyla birlikte yerli bir banka ihtiyacı da ortaya çıkmıştır. Bu fikri ortaya atan ilk kişi Celal Bayar'dır. Dönemin bankacılık ve finans işlerinin yabancılar tarafından yürütülmesinden duyduğu rahatsızlığı dile getiren Celal Bayar, ülke içinde bu işleri yürütecek bir bankanın kurulması gerektiğini belirtmiştir. İş Bankası'nın adının belirlenmesi konusunda iki farklı hikaye vardır. Bunlardan biri Cemal Kutluay tarafından dile getirilen Celal Bayar'ın "Siz bu kurulacak banka ile bakir sahalarda faaliyet gösterecek, iş yapacaksınız. O halde her şeyi ile Türk olacak bu bankaya Türkiye İş Bankası ismine ne dersiniz?" sözüdür. Ancak Celal Bayar bu konu hakkında "Hasan Saka Maliye vekili idi. Bu ismi onlar buldu. Onlar İş Bankası dediler. Yani İş Bankası ismi benim değil." demektedir (İş Bankası, 2025).

Kurtuluş Savaşı döneminde Türk ordusuna yardım amacıyla Müslüman Hintliler tarafından Ankara'ya para gönderilmiştir. Bu paralar İş Bankası'nın kuruluşunda kullanılmıştır. İş Bankası cumhuriyetin ilk ulusal bankası olarak 26 Ağustos 1924 tarihinde yapılan İzmir 1. İktisat Kongresi'nin sonuçları neticesinde Mustafa Kemal Atatürk'ün talimatı ile kurulmuştur. Celal Bayar, İş Bankası'nın ilk genel müdürüdür. Bu dönemde İş Bankası'nın 1.000.000 TL olan nominal sermayesinin 250.000 liralık kısmı Mustafa Kemal Atatürk tarafından verilmiştir. 9 Eylül 1924 tarihinde İş Bankası'nın ilk binası açılmış ve İş Bankası faaliyetlerine başlamıştır. İş Bankası Ankara'nın sermayesini temsil ederek Osmanlı Bankası'na rakip olmuştur. Böylece finans alanında ülkenin moderatörü olmuştur. Günümüzde İş Bankası'nın 1031 şubesi bulunmaktadır (İş Bankası, 2025).

3.2. Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası (1925)

İzmir I. İktisat Kongresi'ne katılan sanayicilerin talepleri ve alınan kararlar doğrultusunda sanayi alanında hizmet verecek bir banka kurulması amacıyla yürütülen çalışmaların sonucunda1925 tarihli ve 633 sayılı kanunla Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası Türkiye'nin ilk kalkınma bankası olarak kurulmuştur. Bankanın amacı özel kesimin kuracağı sanayi ve madencilik kuruluşlarına kredi vermek, kuruluşlara ekonomik ve teknik yardımda bulunmak ve gerekirse kurumları geçici olarak işletmek şeklinde sıralanabilir. Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası, 1932 tarihli ve 2064 sayılı kanun ile kurulan Türkiye Sanayi Kredi Bankası'na devredilmiş ve elindeki kurumları Sanayi Ofisi'ne devretmiştir. Daha sonra Sümerbank'ın 1933 tarihinde kurulmasıyla Sanayi Ofisi'nin sahip olduğu kurumlar Sümerbank'a devredilmiştir (TBB, 2023: 29).

3.3. Emlak ve Eytam Bankası (1926)

Emlak ve Eytam Bankası, cumhuriyetin ilk yıllarında imar ve inşaat projelerini finanse etme hedefiyle Mustafa Kemal Atatürk tarafından 3 Haziran 1926 tarihinde 4947 sayılı kanunla kurulmuştur. 1942 yılında yürürlüğe giren Varlık Vergisi Kanunu'nun uygulamasında temel görev Emlak ve Eytam Bankası'na verilmiştir. Günümüzde Merkez Bankası'nın kullandığı bina Emlak ve Eytam Bankası tarafından yaptırılmıştı. Ancak o dönemde Emlak ve Eytam Bankası'nın mali anlamda zor durumda olmasından dolayı bina inşaatı bitmeden Merkez Bankası'na satılmıştır. 1946 yılına gelindiğinde banka isim değişikliğine gitmiş ve bankanın adı Türkiye Emlak Kredi Bankası olmuştur. Türkiye Emlak ve Kredi Bankası ile Anadolu Bankası 1988 yılında birleşmiştir. Bu birleşme 8 Ocak 1988 tarihli ve 19688 sayılı Resmi Gazete'de yayınlanan kararnamede duyurulmuş ve bankanın yeni adı Türkiye Emlak Bankası (Konutbank) olmuştur. Emlak Bankası bu dönemde sadece emlak ile değil aynı zamanda dış ticaret ile de ilgilenen bir banka haline gelmiştir. (Emlak Bankası, 1999: 21).

BDDK'nın 6 Temmuz 2001 tarihli ve 5508 sayılı onayıyla birlikte Ziraat Bankası şubeleri Emlak Bankası şubesi olarak hizmet vermeye başlamıştır. 2001 tarihli ve 4684 sayılı kanun ile Türkiye Emlak

Bankası tasfiye haline getirilmiştir. Bu durum 2017 yılına kadar sürmüş ve bu tarihte tasfiye durumu son bulmuştur. 25 Şubat 2019 tarihine gelindiğinde Türkiye Emlak Bankası adı ile yeniden kurulmuştur (Emlak Bankası, 2025).

3.4. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (1930)

Kurtuluş Savaşı'nın ardından kazanılan siyasi bağımsızlık ile birlikte ekonomik bağımsızlığa da ihtiyaç duyulmuştur. Bu durum ilk defa I. İzmir İktisat Kongresi'nde görüşülmüştür. Bu hedef doğrultusunda cumhuriyet dönemi bankacılığındaki en önemli gelişme Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın 30 Haziran 1930 tarihinde kurulmasıdır. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası 1930 tarihli ve 1715 sayılı Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası kanunu ile kurulmuş ve 3 Ekim 1931 tarihinde faaliyetlerine başlamıştır. Ayrıca Merkez Bankası, bağımsız statüye sahip olan anonim şirket şeklinde kurulmuştur. Kuruluş Kanunu'na göre Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın temel amacı, ülkenin ekonomik büyümesini desteklemektir. Bu amaçla Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın yetkileri; reeskont oranını ayarlamak, hazine işlemlerini sağlamak, para piyasasını ve para dolaşımını kontrol etmek, Türk Lirası'nın istikrarını sağlamak, devletin haznedarlığını üstlenmek ve banknot basımını tek elden yürütmek şeklinde sıralanabilir. İkinci Dünya Savaşı döneminin ardından özellikle 1950'li yıllarda ekonomik gelişim destekleri Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası tarafından finanse edilmiştir. Banka kaynaklarının kamunun kullanımına açılabilmesi için hazineye kısa vadeli avans imkanı verilmiştir. Ayrıca banknotların ülkemizde basılması amacıyla 1955 yılında Banknot Matbaası kurulmuş ve 1957 yılında banknotlar basılmaya başlanmıştır. 1980'li yıllarda fiyatlar üzerindeki kontrollerinin kaldırılması, serbest dış ticaret politikasına geçilmesi gibi değişiklikler yapılmıştır. 1987 tarihinde açık piyasa işlemlerinin başlamasıyla yeni para ve döviz piyasası kurulmasına öncülük edilmiştir. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası tarafından 2005 yılında Türk Lirası'ndan altı sıfır atılmış ve yeni banknotlar basılmıştır. Ayrıca 2006 yılından itibaren enflasyon hedefleri belirlenmeye başlanmıştır (TCMB, 2025).

3.5. İller Bankası – Belediyeler Bankası (1933)

Cumhuriyetin ilk yıllarında ülkenin kalkınması, illerin ve ilçelerin yeniden inşa edilmesi amacıyla Mustafa Kemal Atatürk tarafından 2301 sayılı kanunla 11 Haziran 1933 tarihinde Belediyeler Bankası adıyla kurulmuştur. Bankanın kurulma amacı sadece belediyeler için faaliyetlerde bulunmaktı. Ancak bankanın kapsam alanını genişletmesi amacıyla 1944 yılında Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne sunulan kanun tasarısı ile Mahalli İdareler İmar Bankası adını alması istenmiştir. Bu önerinin Bütçe Komisyonunda görüşülmesi esnasında bankanın ismi "İller Bankası" olarak belirlenmiştir. 1944 tarihli ve 4759 sayılı kanun ile İller Bankası'nın kapsam alanı belediyeler, il özel idareleri ve köyler şeklinde düzenlenmiştir. 2011 tarihli ve 6107 sayılı kanun ile İller Bankası ismini alarak ayrı bütçeli anonim şirket olan yatırım ve kalkınma bankası şekline gelmiştir (İller Bankası, 2025).

3.6. Sümerbank (1933)

Cumhuriyetin kurulmasının ardından Türkiye, sanayi sektöründe atılım yapabilmek amacıyla Sovyetler Birliği ile birlikte çalışmıştır. 1932 yılında ülkemize gelen Sovyet uzmanlar hazırladıkları raporda ağırlık verilmesi gereken sektörleri belirlemiştir. Bu sektörlerden biri tekstildir. Bu sebeple tekstil sektörüne hizmet verecek bur kuruma ihtiyaç duyulmuştur. Sümerbank, 1933 yılında yürürlüğe giren 2262 sayılı Katma Bütçeli İdare Kanunu sonucunda hem banka hem de tekstil sanayisi alanlarında çalışması amacıyla 11 Temmuz 1933 tarihinde Mustafa Kemal Atatürk tarafından kurulmuştur. Ayrıca 3460 sayılı ve 1938 tarihli kanun ile İktisadi Devlet Teşekkülü (KİT) haline gelmiştir. Bunun haricinde Sümerbank, birinci beş yıllık kalkınma planına dahil edilmiştir. Sümerbank'ın kuruluşunda Devlet Sanayi Ofisi'ne bağlı olan pek çok fabrika Sümerbank'a devredilmiştir. Sümerbank 1999 yılında TMSF'ye devredilmiş ve 2002 yılında Oyak Grubu'na satılmıştır. Sümerbank günümüzde faaliyette değildir (Sümerbank, 2025).

3.7. Etibank (1935)

Cumhuriyetin kurulmasının ardından madencilik ve enerji alanlarında yapılacak çalışmalara öncülük etmesi amacıyla Mustafa Kemal Atatürk tarafından 14 Haziran 1935 tarihinde kurulmuştur. 1993 yılında Etibank bünyesinden ayrılan Etibank Bankacılık A.O. Başbakanlık Özelleştirme İdaresi Başkanlığı'na

devredilmiştir. 2000 yılında BDDK'nın kararı ile Etibank'ın denetimi, yönetimi ve ortaklık hakları TMSF'ye devredilmiştir. Daha sonra Etibank ile birlikte birkaç banka daha Bayındırbank adı altında birleştirilmiştir. 2004 yılında Eti Holding yeniden yapılandırılmış ve yeni adı Eti Maden İşletmeleri Genel Müdürlüğü olarak değiştirilmiştir. Günümüzde banka hizmeti vermemekle birlikte sadece bor madenlerinin işletilmesinden sorumludur (Eti Maden, 2025).

3.8. Denizbank (1937)

Sanayi ve madencilik alanlarındaki gelişmelere ek olarak bu tesisler arasındaki lojistik faaliyetlerinin de sağlanması gerekmiştir. Bu sebeple denizyolu için yeni tesisler kurması ve denizyolları işletmelerini yönetmesi amacıyla 27 Aralık 1937 tarihli 3295 sayılı kanunla Denizbank kurulmuştur. Ayrıca bu dönemde deniz teşekküllerinin de kamulaştırılması için adımlar atılmıştır. Kurumsallaşma sürecindeki işlemlerde Denizbank'ın yolsuzluk yaptığı iddiaları sebebiyle bankaya soruşturma açılmıştır. Bu soruşturma sonucunda banka kapatılmıştır. 1992 yılında alınan hükümet kararıyla birlikte devlete ait bankalar konsolide edilmiştir. Böylece Denizbank, Emlak Bankası ile birleşmiştir. 1997 tarihinde de Zorlu Holding tarafından alınarak tekrardan faaliyete geçmiştir. Denizbank'ın günümüzde 596 şubesi vardır (Kardaş, 2016: 131).

3.9. Halkbank (1938)

Küçük ve orta büyüklükteki esnaf ile sanayi erbabına uygun krediler kullandırma amacıyla 23 Mayıs 1938 tarihinde Mustafa Kemal Atatürk'ün talimatıyla Halkbank kurulmuştur. Halkbank'ın 8 Haziran 1933 tarihli ve 2284 sayılı "Halk Bankası ve Halk Sandıkları Kanunu" temelinde şekillenmiştir. Halkbank'ın kuruluş amacını Mustafa Kemal Atatürk'ün "Küçük esnafa ve büyük sanayi erbabına muhtaç oldukları kredileri kolayca ucuza verecek bir teşekkül vücuda getirmek ve kredinin normal şartlar altında ucuzlatılmasına çalışmak da çok lazımdır." sözleri açıklamaktadır. Günümüzde Halkbank 1105 şube ile hizmet vermektedir (Halkbank, 2025).

3.10. Yapı Kredi (1944)

Sermayesi tamamen özel olan ve hiç bir devlet katkısı olmadan kurulan Yapı Kredi, Kazım Taşkent tarafından 9 Eylül 1944 tarihinde kurulmuştur. 2005 yılında Çukurova Holding'in TMSF'ye olan borçları nedeniyle hisselerin çoğunluğu Koç holdinge satılmış ve Koçbank ile birleştirilmiştir. Yapı Kredi günümüzde 767 şube ile hizmet vermektedir (Yapı Kredi, 2025).

3.11. Garanti Bankası (1946)

2 Dünya Savaşı döneminde biriktirdikleri servetlerini savaş sonrasında değerlendirmek isteyen 103 ortağın katılımıyla 1946 yılında bir anonim şirket olarak kurulmuştur. 1996 yılında Osmanlı Bankası'nı satın alınarak Garanti Bankası çatısı altında birleştirilmiştir. 2019 yılında ise İspanyol bankası olan Banco Bilbao Vizcaya Argentaria (BBVA)'nın adını kullanarak Garanti BBVA adını almıştır. Garanti BBVA günümüzde 797 şube ile hizmet vermektedir (Garanti BBVA, 2025).

3.12. Akbank (1948)

Adana bölgesinde üretim yapan pamuk üreticilerine destek olmak amacıyla 30 Ocak 1948 tarihinde kurulmuştur. Kurucularının arasında Sabancı Holding'in kurucusu Hacı Ömer Sabancı da bulunmaktadır. Akbank isminin açılımı "Adana - Kayseri Bankası" şeklindedir. Günümüzde Akbank'ın 671 şubesi bulunmaktadır (Akbank, 2025).

3.13. Şekerbank (1953)

Pancar çiftçisine destek olma hedefiyle 12 Ekim 1953 tarihinde Eskişehir'de, Pancar Kooperatifleri Bankası adıyla kurulmuştur. 1956 tarihinde Şekerbank adını alarak Ankara'ya taşınmıştır. Günümüzde 241 şube ile hizmet vermektedir (Şekerbank, 2025).

3.14. Vakıfbank (1954)

İlk olarak 1914 yılında kanunlaşan ve vakıf gelirlerini işletmeyi amaçlayan Evkaf Bankası, savaş şartlarından dolayı kurulamamıştır. Savaş döneminin ardından tekrardan kurulma çabası içine girilmiş olsa da başarılı olunamamıştır. 25 Eylül 1952 tarihinde yapılan bakanlar kurulu toplantısında gündeme

gelen banka için çalışmalar başlamış ve dönemin Cumhurbaşkanı Celal Bayar ile Başbakanı Adnan Menderes, vakıf paraları gelirlerinin doğru şekilde kullanılması ve çağa uygun bankacılık sistemine uyum sağlanabilmesi amacıyla 1954 yılında 6219 sayılı özel kanunla Vakıfbank'ı kurmuştur. Vakıfbank'ın günümüzde 979 şubesi bulunmaktadır (Babur, 2025: 255).

4. KRİZ DÖNEMLERİNİN BANKACILIĞA ETKİLERİ

Dünya genelinde kimi yerel kimi de küresel bazı krizler yaşanmıştır. Yaşanan krizler finans alanının temelini oluşturan bankaları önemli ölçüde etkilemiştir. Yaşanan krizlerin dönemleri ve sebepleri birbirinden farklı olduğu için kriz dönemlerinde uygulanan adımlar ve krizlerden çıkartılan dersler de birbirinden farklı olmuştur.

4.1. 1929 Krizi ve Bankacılık

Amerika Birleşik Devletleri'nde 24 Ekim 1929 tarihinde yaşanan ve "Kara Cuma" olarak adlandırılan ekonomik kriz sadece Amerika'yı değil tüm dünyayı etkilemiştir. Bu kriz ülkemizi de ciddi şekilde etkilemiştir. O dönemde Türk bankacılık sistemi tam anlamıyla gelişmemiş ve dönemin şartlarına göre geri kalmış durumdadır. Bu durumun en büyük nedeni milli ve yabancı bankalar için maddi kaynak yaratabilecek bir Merkez Bankası'nın yokluğudur. Osmanlı İmparatorluğu döneminde kısmen de olsa Merkez Bankası görevini yürüten Osmanlı Bankası, bu dönemde etkisiz kalmıştır. 1927 yılında İtibar-ı Milli Bankası, İş Bankası ile birleştikten sonra İş Bankası, Merkez Bankası adayı olmuştur. Aynı esnada Osmanlı Bankası da Merkez Bankası olmak için çalışmaktadır. Bu bankaların haricinde Merkez Bankası kurulacağını duyan finans kuruluşları Avrupa ve Amerika'dan ülkemize akın etmişlerdir. İş Bankası'nın hükumete yakın oluşundan dolayı bankanın müdürü olan Celal Bayar, Merkez Bankası görevinin İş Bankası'na verilmesini istemiştir. Ancak bu talep İsmet İnönü tarafından reddedilmiştir. Bu dönemde Dr. Müller ve Dr. Schacht isimli iki uzman, Merkez Bankası'nın kurulması hakkında yazdıkları raporlarda Türkiye'nin ağırlıklı olarak tarımla uğraşmasından ve dış ticarette sürekli açık vermesinden dolayı Merkez Bankası girişiminin başarısız olacağını yazmışlardır. Ancak tüm bunlara rağmen 1930 tarihli ve 1715 sayılı Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası kanunu ile bağımsız bir Merkez Bankası kurulmuştur (Kazgan vd., 2000: 68).

4.2. 1946 Krizi ve Bankacılık

İkinci Dünya Savaşı sonrası dönemde küresel çaplı ekonomik gerileme yaşanmış ve Türk bankacılık sistemi de bu durumdan etkilenmiştir. Aynı dönemde İran krizi olarak da adlandırılan 1946 krizi yaşanmıştır. Bu olaylar 1940'lı yılların ekonomik açıdan zorlu geçmesine sebep olmuştur. İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasının ardından Türkiye, savaşa girmemesine rağmen çok ciddi sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Bu dönemde hükümet ekonomik durumu kontrol altına alabilmek için belirli adımlar atmıştır. Bu bağlamda ilk olarak 1940 tarihli ve 3780 sayılı "Milli Koruma Kanunu" yayınlamıştır. Bu kanuna göre hükümet olağanüstü durumlarda fiyat belirleyebilecek, ürünlere el koyabilecek ve zorunlu çalışma yükümlülüğü uygulayabilecektir. Bu kanunun yanı sıra 1942 tarih ve 4305 sayılı kanun ile "Varlık Vergisi" yürürlüğe girmiştir. Bu vergiyle ikinci Dünya Savaşı döneminde olağanüstü kazancı veya serveti olan kişilerden bir defaya mahsus vergi alınmıştır. Bu vergiden en çok etkilenenler ise o dönemde Türkiye'de yaşayan gayrimüslim azınlıkta olan tüccar ve iş insanlarıdır (Kazgan vd., 2000: 121).

4.3. 1958 Krizi ve Bankacılık

1958 İstikrar Programı'nın ardından 1960'lı yılların başında yaşanan bunalım ve durgunluk sebebiyle kısa sürede çok sayıda banka kapanmıştır. Özellikle 1960-1964 yılları arasında kapanan banka sayısı 15'i bulmuştur. Bu dönemde tasarruf sahiplerini korumak amacıyla 1960 tarihli ve 153 sayılı kanun ile Merkez Bankası bünyesinde Banka Tasfiye Fonu kurulmuştur. İlerleyen yıllarda bu fon Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'na devredilmiştir. Bu dönemde bankaların kapanmalarının sebebi kısaca tecrübesizlik ve kötü yönetimdir. Bu durum muhasebe eksikliği, yeterli likiditeye sahip olmama ve pahalı mevduat toplama gibi olaylar ile açıklanabilir (Uyar, 2003: 98).

4.4. Petrol Krizi ve Bankacılık

1970'li dönemde Bretton Woods sisteminin sona ermesi ve petrol krizi sebebiyle dünya genelinde ekonomik buhran yaşanmıştır. Uluslararası piyasalardaki istikrarsızlık ve hammadde yetersizliği ülke ekonomilerini zor duruma sokmuştur. Petrol ihraç eden ülkeler cari fazla verirken petrol ithalatçısı olan ülkeler cari açık vermeye başlamıştır. Daha birinci petrol şoku atlatılmadan başlayan Irak-İran savaşı ile birlikte petrol fiyatlarındaki artış sürekli hale gelmiştir. Gelişmiş ülkeler bu krize karşı deflasyonist politikalar uygulamış ve ikinci krizi daha hafif atlatmıştır. Ancak Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler ikinci krizle birlikte daha da zorluk çekmiştir. Petrol krizinin küresel olması beraberinde küresel çözüm arayışlarını da getirmiştir. Bu sebeple küresel dış borç krizinin çözülebilmesi için Baker ve Brady planları ortaya atılmıştır. Kısaca Baker planının amacı mevcut borçların ertelenmesi ile belirli bir zaman kazanılması amaçlanmış ancak bu yeterli bir çözüm olmamıştır. Bunun ardından Brady planıyla borçların anapara ve faiz ödemelerinde indirime gidilmesi amaçlanmıştır (Kazgan vd., 2000: 198).

4.5. 1982 Banker Krizi ve Bankacılık

1980 yılının Temmuz ayında bankalar faiz oranlarını belirleme konusunda serbestlik verilmiştir. Bu kararla birlikte bankalar faiz oranlarını birden bire yükseltmiştir. Böylece sanayi ve ticari kesim bankalardan kredi alamamıştır. O dönemde enflasyonun faiz oranının üstünde olmasından dolayı tasarruf sahipleri banka yerine gayrimenkule yönelmiştir. Böylelikle bankalardaki birikim azalmış ve bankalar elindeki sınırlı kaynağı geri dönüşü kesin olan firmalara vermek istemiştir. Bu durumu fırsat bilen bankerler, piyasadaki parayı toplayabilmek için yüksek faiz vermeye başlamıştır. Yüksek faizi gören tasarruf sahipleri bankadan çektikleri paraları bankerlere vermeye başlamıştır. Bankerlik sistemini işleyebilmesi için bankerlere sürekli para girişi olması gerekmektedir. Bu durumun imkansızlığından dolayı bankerlik sistemi kısa sürede tıkanmış ve bankerler tasarruf sahiplerine ödeme yapamaz hale gelmiştir. Bunun ardından 1981 yılının Eylül ayında bankerlerin faaliyetleri yasaklanmıştır. Dönemin Başbakan Yardımcısı Turgut Özal, halkın ders çıkartması amacıyla bankerlere müdahale etmemiş ve dönemin Maliye Bakanı Kaya Erdem ise "Vatandaş üç-beş kuruş fazla kazanmak için kumar oynamıştır" şeklinde açıklama yapmıştır. Toplumun kamu bankalarının duyduğu güvenin temeli bu döneme dayanmaktadır. Bankerler üzerinden repo yaptığı tespit edilen bankaların yönetimine el konulmuş ve bu bankalar kamu bankalarına devredilmiştir. Kamu bankaları devraldıkları bankaların vatandaşa olan borçlarını ödemiştir. Yaşanan bu krizin ardından kamusal yapının sağlanması için 1982 tarihli ve 2499 sayılı Sermaye Piyasası Kanununu yayınlanmış ve faiz oranlarını belirleme yetkisi tekrardan Merkez Bankası'na verilmiştir. 1983 yılında Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu kurulmuştur. Ayrıca 1983 yılının Ağustos ayında çıkan "Bankerzedeler Yasası" ile devlet mağdur vatandaşlara 200.000 TL ödeme yapmıştır. 1985 tarihli ve 3182 sayılı bankalar kanunu ile bankacılık sistemine uluslararası standartlar getirilmiştir. 1986 yılından öncesine kadar bankalar birbirleri ile arasında fon aktarımı yapmakta ancak bunu örgütlenmemiş bir piyasa üzerinden gerçekleştirmekteydi. 2 Nisan 1986 tarihinde kurulan Interbank piyasası ile Merkez Bankası bünyesinde düzenleme sağlanmıştır (Kazgan vd., 2000: 236).

4.6. 1994 Krizi ve Bankacılık

Bu krize yol açan en büyük etken bütçe açıklarıdır. Bütçe açıklarını kapatmak için döviz kurları aşırı derecede yüksek tutulmuştur. Böylece ülkeye sıcak para girişi sağlanmaya çalışılmıştır. Bu durumu fırsat olarak bilen bankalar yüksek faizle piyasadan para toplayıp bu geliri daha yüksek faiz oranıyla kamuya borç vermeye başlamıştır. Bu esnada İngiltere Telefon İdaresi'nin özelleştirilmesi hükümet için bir umut ışığı olmuştur. Çünkü aynı dönemde Türkiye'de de PTT'nin telefon idaresini yabancılara satarak yaklaşık 40 milyar dolarlık bir özelleştirme geliri sağlanması hedeflenmiştir. Bu gelir hedefine göre hareket eden hükümet iç borçlanma senetlerini iptal etmiştir. Bunun sebebi ise yüksek faizli geri ödeme yapmak istenmemesidir. Ancak PTT'nin özelleştirilme planı iptal olmuş ve özelleştirme gelirinden mahrum kalan hükümet borçlarıyla baş başa kalmıştır. Durumu kontrol altına almaya çalışan hükümet "5 Nisan Kararları" adıyla bilinen bir takım kararlar açıklamıştır. Bu kararların temel hedefi faizleri düşürmektir. Bu kararlarla birlikte Türk Lirası yaklaşık %38 devalüe edilmiştir. Faizlerin düşürülmesiyle beraber Türk Lirası mevduatları ABD Dolarına yönelmiştir. Böylece ekonomi küçülmüş, işsizlik yükselmiş ve gelir dağılımı adaletsizliği artmıştır. Devalüasyondan önce dolar yatırımı yapanlar büyük kâr elde ederken pek çok şirket küçülmüş veya iflas etmiştir.

Türkiye'nin yaşadığı ilk büyük bankacılık krizi içeriği ve boyutu itibari ile 1994 krizidir. Bunun en büyük sebebi teknolojik imkanların beraberinde getirdiği EFT ve online işlemlerdir. O dönemde doların

değerlenmesi insanları TL'den uzaklaştırmıştır. Tasarruf sahiplerinin dövizlerini çekmek istemesi ile birlikte banka varlıkları ciddi şekilde azalmıştır. Aynı dönemde hükümet devalüasyon uygulamış ve kamu iç borçlanma oranları %200'ü aşmıştır. Bankaların yeteri kadar rezerve sahip olmaması krizin son aşaması olmuş ve bu dönemde bazı bankalar iflas etmiştir. 1994 krizinin ardından bankaların likidite ve yasal yükümlülük oranları yükseltilmiştir. Yaşanan bu gelişmenin ardından 1994 yılında hızlı küçülen bankacılık sektörü 1996 yılında ivmelenerek büyüme kaydetmiştir (Uyar, 2003: 107).

Bu kriz aynı zamanda merkez bankasının bağımsızlığı hakkında tartışmalara neden olmuştur. Burada tartışılan asıl konu Merkez Bankası'nın bağımsızlığı olmasına rağmen başına buyruk olmaması konusudur. Aslında anlatılmak istenen şey Merkez Bankası'nın hükümetle olan bağıdır. Tevfik Güngör, Dünya Gazetesi'nde yayınlanan 2 Ağustos 1993 tarihli köşe yazısında kısaca şöyle demektedir: "Açık anlatımıyla merkez bankaları kendi kendilerine misyon biçemez. Kendi kendilerine hedef belirleyemez. Kendi başlarına bildikleri yolda gidemez… Çünkü ekonomik mali politikaların sorumluluğunu hükümetler taşır. Bir ülkede fiyatlar arttığında, ekonomi tıkandığında, işler kötüye gittiğinde, kimse merkez bankasını suçlamaz… Hükümeti suçlar… Aynı şekilde işlerin iyi gitmesi halinde de merkez bankasının olumlu katkısını kimse dikkate almaz. Alkışı hükümetler toplar. İşte bu çerçeve, merkez bankaları ile hükümetler arasındaki ilişkilerin dengesini belirler. Merkez bankaları hükümetin emir ve kumanda zinciri altında olmayacak, fakat hükümetler ile uyumlu çalışacak, hükümetlerin belirledikleri politikalara uyum gösterecektir." demiştir. Ayrıca Merkez Bankası'nın eski başkanlarından Naim Talu, Cahit Uyanık ile 1997 yılında Ekonomi Dergisi'nde yaptığı söyleşide "Özerklik meselesi çok münakaşa edilebilir bir kavramdır. Üzerinde çok şey söylenebilir. Bana göre mutlak bir özerklik yanlış bir anlayıştır. Kaldı ki dünyada tam bir örnek de yoktur. Siyasi sorumluluk hükümetlerindir. Sonuçta olan hadiselerin hesabını verecek hükümetlerdir." demektedir (Kazgan vd., 2000: 252).

4.7. 2000 Krizi ve Bankacılık

Türkiye ile IMF arasında 23 Kasım 1999 tarihinde bir Stand-By anlaşması imzalanmıştır. Merkez Bankası'nın 9 Aralık 1999 tarihinde IMF'ye gönderdiği niyet mektubunun enflasyonu düşürülmesi ve sürdürülebilir büyümenin sağlanması amacı iletilmiştir. IMF'in ekonomik programı ise mali disiplinin sağlanması, sürünen sabit kur uygulaması, yapısal reformların yapılması ve özelleştirmenin hızlandırılması maddelerini içermektedir. 1999 yılının sonuna doğru hükümet, programındaki yapısal reformları geciktirmiştir. Ayrıca faizler düşmesine rağmen enflasyon beklendiği kadar düşmemiştir. Piyasada yaşanan tedirginlik sonucu gecelik faizler yükselmiş, bono ve repoda dalgalanma yaşanmış ve borsa düşmeye başlamıştır. 2000 yılının başında yaşanan bu krizi değerlendirmek isteyen Demirbank, elindeki bonolardan kar elde etmeyi amaçlamış ve bono faiz oranlarını düşmesi ile bu hedefine ulaşmıştır. Demirbank bono faizlerinin daha da düşeceği düşüncesiyle kar elde etmek için daha fazla bono almış ancak bono faizlerinin yükselmesiyle banka zor duruma düşmüştür. Bu dönemde repo faizleri 1994 krizindeki oranları aşmış, bono faizleri %200 seviyesine ve gecelik faizler %1000-2000 seviyesine çıkmıştır. Bu krizin ardından Demirbank 6 Kasım 2000 tarihinde Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'na devredilmiştir. Bu gelişmelerin ardından IMF, Türkiye'ye ek rezerv imkanı (Supplemental Reserve Facility) sağlamıştır. Bunun karşılığında hükümet yapısal reformları özelleştirmeler hızlandıracağını açıklamıştır. Özelleştirme hedefi doğrultusunda ilk olarak Türk Telekom'un özelleştirmesi planlanmıştır. IMF'nin Türkiye'ye verdiği ek rezerv miktarı 10 milyar dolardır (Uyar, 2003: 122).

4.8. 2001 Krizi ve Bankacılık

1999 yılında yaşanan Marmara Depremi gerek sosyal gerek ekonomik açıdan yıkıcı olmuştur. Zaten güçsüz bir ekonomiye sahip olan Türkiye, depremin ardından tam bir çıkmaza sürüklenmiştir. Bu süreçte yaşanan en ufak olay bile ekonomiyi etkiler hale gelmiştir. Tam da bu esnada "Anayasa Kitapçığı Krizi" veya "Kara Çarşamba" olarak anılan olay yaşanmıştır ve 2001 krizi patlak vermiştir.

Diğer kriz dönemlerinde olduğu gibi bu dönemde de döviz talebi artmış ve Merkez Bankası likiditeyi kontrol edememiştir. Ayrıca uygulanmakta olan sabit kur rejimi yerine dolaylı kur rejimine geçilmiş ve dolar kurunda yaklaşık %70'lik bir artış olmuştur (Uyar, 2003: 137).

Krizin ardından Dünya Bankası Başkan Yardımcılığı görevini yürüten Kemal Derviş mevcut hükümet tarafından Türkiye'ye davet edilmiş ve Hazine ve Maliye Bakanı olarak atanmıştır. Bu gelişmenin

ardından IMF, Türkiye'ye 20 milyar dolarlık kredi açacağını duyurmuştur. Kemal Derviş o dönemde acı reçete olarak adlandırılan reformları uygulamaya başlamıştır. Kemal Derviş'in Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ile birlikte çeşitli düzenlemeler yapılmış ve devlet yönetiminde şeffaflık hedeflenmiştir.

1999 tarihli ve 4389 sayılı bankalar kanunuyla Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu ile Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu kurulmuştur. 2000'li yılların başında yapılan Bankalar Kanunu'ndaki değişikliklerle Avrupa Birliği kanunlarına yakın bir düzenleme yapılmıştır. Bankacılık alanda yapılan en kapsamlı program 2001 yılında yapılan "Yeniden Yapılandırma Programı" olarak kabul edilmektedir. Bu dönemde faaliyette olan bankalar güçlü ve zayıf olarak iki gruba ayrılmış, zayıf bankalar Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'na devredilmiştir. Böylelikle bankacılık sektörü özkaynak açısından güçlenmiştir. 2001 krizi sadece bankacılık sektörünü değil banka dışı kesimleri de etkilemiştir. Bu dönemde pek çok firma yatırım ve faaliyetlerini azaltmıştır. Ayrıca ödeme güçlüğü yaşayan firma sayısı da bir hayli fazladır. Finansal sektörü ödenecek borçların yeniden yapılandırılması amacıyla 2002 yılında Türkiye Bankalar Birliği tarafından "İstanbul Yaklaşımı" olarak da bilinen "Finansal Yeniden Yapılandırma Programı (FYYP)" uygulanmaya başlanmıştır (TBB, 2023: 38).

Kemal Dervişin ilk hamlelerine bakıldığında 2001 krizinin temel sebebinin bankacılık sektöründeki düzensizlik olduğu anlaşılmaktadır. 2000 krizinde olduğu gibi 2001 krizinde de bir çok banka Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'na devredilmiştir (Uyar, 2003: 141).

4.9. 2008 Krizi ve Bankacılık

Küresel olarak "Mortgage" ismi ile bilinen bu kriz Amerikan bankalarının düşük gelirli ailelere konut alabilmesi için verdikleri krediler ile başlamıştır. O dönemde Amerika'da konut fiyatları arttığı için insanlar konutları birer yatırım olarak görmeye başlamıştır. Konut kredilerinin hızla arttığı dönemde Amerika'da konut fiyatları birden bire düşüşe geçmiştir. İnsanlar aldıkları konutları satamamış ve aldıkları konut kredilerini de ödeyememiştir. Bu durumun ardından pek çok dar gelirli aile ve pek çok Amerikan bankası iflas etmiştir. Yaşanan bu kriz sadece Amerika'yı değil tüm dünyayı etkilemiştir. 2008 krizi, 1929 büyük buhranından sonraki en büyük ekonomik kriz olarak kabul edilmektedir. Krizin boyutu öyle büyüktür ki, Amerika'nın en büyük yatırım bankalarından biri olan Lehman Brothers Bankası bu dönemde iflas etmiştir. Dünya genelinde yaşanan bu krizden Türkiye de etkilenmiş ancak hükümetin teşvik destekleri ve politika faizini düşürülmesi hamleleri ile kriz sonrası dönemde ekonomik büyüme sağlanmıştır (TBB, 2023: 68).

5. BANKACILIK ALANINDAKİ KURUMLAR

Türkiye'de 1950'li yıllardan itibaren bankacılık ve finans sektöründe bazı değişikliklere gidilmiş ve bu hedef doğrultusunda denetleyici ve düzenleyici kuruluşlar kurulmuştur. Kurulan bu kurumlar yaşanan çeşitli ekonomik krizlerde önemli bir rol oynamış ve krizin atlatılmasında pay sahibi olmuşlardır.

5.1. Türkiye Bankalar Birliği (TBB)

Kamu kurumu niteliğinde bir meslek kuruluşu olan Türkiye Bankalar Birliği (TBB), 1958 yılında kurulmuştur. Türkiye Bankalar Birliği'nin amaçları; bankacılık sektörünün haklarının ve menfaatlerinin korunması, sektörün büyütülmesi, düzenli çalışması, bankacılığın gelişmesi, haksız rekabetin önlenmesi ve rekabet gücünün arttırılması olarak sıralanabilir. Mevduat bankaları ile kalkınma ve yatırım bankaları dahil olmak üzere Türkiye'de faaliyet gösteren tüm bankalar 5411 Sayılı Bankacılık Kanunu'nun 79. Maddesine göre TBB'ye üye olmak zorundadır. Temmuz 2025 tarihi itibariyle TBB'nin 58 üyesi bulunmaktadır (TBB, 2025).

5.2. Sermaye Piyasası Kurulu (SPK)

Sermaye Piyasası Kurulu 13 Ocak 1982 tarihli Bakanlar Kurulu Kararı ile kurulmuştur. Kurumun temel amacı tasarrufların menkul kıymetlere yatırılmasıdır. Sermaye Piyasası Kurulu'nun görev, yetki ve sorumlulukları 2012 tarihli ve 6362 sayılı Sermaye Piyasası Kanunu ile düzenlenmiştir. Bu kanuna göre Sermaye Piyasası Kurulu hem mali hem de idari açıdan özerktir ve kamu tüzel kişisidir. Sermaye Piyasası Kurulu, Hazine ve Maliye Bakanlığı'na bağlıdır. Sermaye Piyasası Kurulu'nun temel görevleri sermaye piyasalarının ve kurumlarının işleyiş kurallarını belirlemek, sermaye piyasasına yatırım yapan kişilerin haklarını ve yararlarını korumak, piyasadan fon kullanan şirketlerin belirli kurallara uymasını sağlayarak yararlarını korumak ve piyasaların adil ve etkin çalışmasını sağlamaktır (SPK, 2025).

Sermaye Piyasası Kurulu Türkiye'nin ilk düzenleyici kurumudur. Sermaye Piyasası Kurulu'nun kurulması ile birlikte düzenleyici kuruluşlar kurulmaya başlanmıştır. Sermaye Piyasası Kurulu'nun banker krizinin ardından kurulması kurumun ne kadar önemli bir görev üstlendiğinin göstergesidir. 1981 tarihli ve 2499 sayılı Sermaye Piyasası Kanunu'nun amacı Ticaret Kanunu'nun kısıtlamalarından kurtularak batılı tarzda bir piyasa düzeni sağlamak olarak görülebilir. Ayrıca Sermaye Piyasası Kurulu ülke genelinde borsa sistemini düzenlemiştir. Çünkü Osmanlı İmparatorluğu'ndan itibaren var olan borsalar sistemli bir şekilde çalışmamaktaydı. Sermaye Piyasası Kurulu kurulduğu dönemde bağımsız değildir. Ancak 1992 tarihli ve 3794 sayılı yasa ve 1999 tarihli ve 4487 sayılı yasa ile bağımsızlığına kavuşmuştur. (Çapar, 2009: 200).

5.3. Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TMSF)

30 Mayıs 1933 yılında yayınlanan Mevduatı Koruma Kanunu, Türkiye'de tasarruf mevduatının korunmasına ilişkin hazırlanan ilk yasal düzenlemedir. Bu kanuna göre bankalar mevduat munzam karşılığı olarak Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nda mevduat bulundurmak zorundadır. 1936 yılında mevduat oranı %40, 1958 yılında ise mevduat oranı %50 olarak belirlenmiştir. 1960 yılında Bankalar Tasfiye Fonu isimli yeni bir fon kurulmuştur. 22 Temmuz 1983 tarihinde Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) bünyesinde tasarruf mevduatını sigorta etmek üzere Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu kurulmuştur. 1994 krizinin ardından Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'nun yetkileri genişletişmiş tasarruf mevduatlarının sigorta edilmesinin yanında bankaları güçlendirme ve yeniden yapılandırma görevi TMSF'ye verilmiştir. 1990'lı yıllarda bankacılık ve finans sektörü sınırlarının ülke sınırlarını aşmasıyla Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) 1999 yılında kurulmuş ve Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'nun temsil ve idaresi Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'ndan alınarak Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu'na devredilmiştir. Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu'nun kurulduğu dönemde 2001 krizinin yaşanmasının ardından pek çok banka iflas etmiştir. Krizin ardından 26 Aralık 2003 tarihinde Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'nun karar organının Fon Kurulu olduğu hükmüne varılmasıyla TMSF özerk bir statüye kavuşturulmuştur. 2005 yılında Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'nun yetkileri tekrar genişletilmiş ve önceden Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu tarafından belirlenen sigortaya tabi mevduatın kapsamını ve tutarını belirleme yetkisi Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'na devredilmiştir. 15 Temmuz 2016 darbe girişiminin ardından ilan edilen OHAL kapsamında 2016 tarihli ve 674 sayılı KHK ve sonrasında 6758 sayılı kanun ile şirketlere atanacak kayyımların görev ve yetkilerinin belirlenmesi yetkisi Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'na devredilmiştir (TMSF, 2025).

5.4. Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK)

Bankacılık piyasasındaki rekabeti korumak, disiplini sağlamak ve bunlar için uygun ortamı sağlamak için bankaların ve özel finans kurumlarının denetlenmesi gerekmekteydi. Bu hedef doğrultusunda finansal piyasadaki gözetim ve denetimin arttırılması ile birlikte karar mekanizmasının bağımsızlaştırılması amacıyla 1999 tarihli ve 4389 sayılı kanun ile Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) kurulmuştur (BDDK, 2025).

Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu bağımsız bir karar mekanizması olarak kurulmuştur. Türkiye'de düzenleyici kuruluşların kurulmasında IMF, Dünya Bankası ve Avrupa Birliği'nin etkileri olmuştur. Bu sebeple Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu da bu kurumlardan etkilenmektedir. Bu konuya örnek vermek gerekirse 1999 yılında Türkiye ile IMF arasında imzalanan Stand-By anlaşmasına destek sağlaması sebebiyle Dünya Bankası'nın katkısı ile Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu kurulmuştur. Bu sebeple bu kurumlardan etkilenmemesi mümkün değildir. Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu kurulmadan önce bankacılık sisteminde uygulanmakta olan denetleme ve düzenleme görevleri farklı kurumlar tarafından yürütülmekteydi. Bakanlar Kurulu, Hazine Müsteşarlığı, Türkiye Bankalar Birliği ve Merkez Bankası'na dağıtılan bu yetkiler 1999 yılından itibaren Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu çatısı altında birleştirilmiştir (Çapar, 2009: 208).

6. GÜNÜMÜZDE TÜRK BANKACILIĞI

Günümüzde faaliyette olan bankalar mevduat bankaları, kalkınma ve yatırım bankaları ve katılım bankaları olarak üç ana gruba ayrılır.

6.1. Mevduat Bankaları

- Kamusal sermayeli mevduat bankası sayısı 4 tane,
- Özel sermayeli mevduat bankası sayısı 11 tane,
- Türkiye'de kurulan yabancı sermayeli mevduat bankası sayısı 17 tane,
- Türkiye'de şube açan yabancı banka sayısı 5 tane,
- TMSF bünyesinde bulunan banka sayısı 1 tane.

6.2. Kalkınma ve Yatırım Bankaları

- Kamusal sermayeli kalkınma ve yatırım bankası sayısı 3 tane,
- Özel sermayeli kalkınma ve yatırım bankası sayısı 15 tane,
- Yabancı sermayeli kalkınma ve yatırım bankası sayısı 3 tane.

6.3. Katılım Bankaları

- Kamusal sermayeli katılım bankası sayısı 3 tane,
- Özel sermayeli katılım bankası sayısı 3 tane,
- Yabancı sermayeli katılım bankası sayısı 3 tane .

Günümüzde Türkiye'de faaliyet gösteren toplam 68 banka bulunmaktadır (TBB, 2025).

7. SONUÇ

Türk bankacılık tarihinin temelleri Osmanlı İmparatorluğu'na kadar dayanmaktadır. Kırım savaşının ardından Osmanlı İmparatorluğu, maddi sorunlar çekmeye başlamıştır. Ayrıca Balta Limanı Ticaret Antlaşması ile Osmanlı İmparatorluğu dışa açılmış ve yurt dışı ile nakit hareketliliği başlamıştır. Yaşanan bu iki gelişme de bankacılık sektörünün kurulmasına sebep olan nedenler arasında gösterilmektedir. Tanzimat Fermanı'nın ardından 1840'lı yıllarda Kaime-i Mutebere-i Nakdiye denilen nakit paralar basılmaya başlanmıştır. Bu kağıt paraların basılması ve yayınlanması ticari işlemleri kolaylaştırmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk bankacılık faaliyetleri Galata bankerleri ile başlamıştır. O dönemde İstanbul'da yaşayan ve çoğunluğunu İngilizler ile Fransızların oluşturduğu azınlık sınıfı bankerlik faaliyetleri yürütmeye başlamıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk bankası Bank-ı Dersaadet veya diğer adıyla İstanbul Bankası olmuştur. Ancak bu banka borçlarını ödeyememesi sebebiyle kapanmıştır. 1856 yılında kurulan Osmanlı Bankası ise o dönemde kurulan en önemli bankalardan biridir. Bunun sebebi Osmanlı Bankası'nın dönemin merkez bankası görevini görmesidir. 1863 yılında kurulan Ziraat Bankası ise Türkler tarafından kurulan ilk bankadır. Dönemin önemli bankalarından bir diğeri ise 1888 yılında kurulan Selanik Bankası'dır. Selanik Bankası'nın önemi Osmanlı bankaları arasında uluslararası olan ilk bankadır. Ayrıca bu dönemde yurt dışında hizmet veren büyük yabancı bankalar Osmanlı İmparatorluğu içinde şube açmışlardır. 1852 yılında yayınlanan Murabaha Nizamnamesi kısaca tefeciliği önlemek amacıyla faiz oranlarını sınırlayan bir kanundur. Bu nizamname Türk Ticaret Kanunu'nun 1957 yılında yayınlanmasına kadar yürürlükte olmuştur.

Cumhuriyetin ilanının ardından düzenlenen İzmir 1. İktisat Kongresi, siyasi bağımsızlığın ardından ekonomik bağımsızlığın sağlanması için temel oluşturmuştur. Bu kongrede alınan kararlar çerçevesinde pek çok banka kurulmuş ve bu bankalar kuruldukları sektördeki bireylere finans hizmeti sağlamıştır. 1924 yılında kurulan Türkiye İş Bankası, cumhuriyet döneminde kurulan ilk bankadır. İş Bankası'ndan sonra kurulan başlıda bankalar sırasıyla; Türkiye Sanayi ve Maadin Bankası, Emlak ve Eytam Bankası, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Belediyeler Bankası (İller Bankası), Sümerbank, Etibank, Denizbank, Halkbank, Yapı Kredi Bankası, Garanti Bankası, Akbank, Şekerbank, Vakıfbank şeklinde sıralanabilir. Bu dönemde her bir banka belirli bir sektör için kurulmuş ve bu bankalar ilgili oldukları sektörlerin ihtiyaçlarını karşılamışlardır. Ancak cumhuriyetin henüz ilk yıllarından itibaren küresel krizler peş peşe gelmiş ve bankacılık sektörü bu krizlerden etkilenmiştir. Her bir kriz bankacılık sektörü için ders niteliğinde olmuştur. 1929 yılında ABD'de yaşanan, kara cuma veya büyük buhran olarak adlandırılan kriz küresel çapta etkili olmuştur. Bu kriz Merkez Bankası'nın eksikliğini ortaya çıkartmış ve bir yıl içinde Merkez Bankası kurulmuştur. 1946 krizi İkinci Dünya Savaşı'nın ardından küresel bazda yaşanmıştır. Bu dönemde Varlık Vergisi ve Milli Koruma Kanunu gibi yasal düzenlemeler ile devlet hazinesi güçlendirilmiştir. 1958 krizi döneminde ulusal bazda pek çok banka kapanmıştır. Bu olayların ardından Merkez Bankası bünyesinde Banka Tasfiye Fonu kurulmuş, ilerleyen yıllarda bu fon

Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'na devredilmiştir. 1970'li yıllarda yaşanan petrol krizleri döneminde uluslararası borç krizleri yaşanmıştır. Bu dönemde borç sarmalının aşılması amacıyla Brady ve Baker planları ortaya atılmış ve sorun çözülmeye çalışılmıştır. 1982 krizi bankaların faiz oranı belirleme serbestliğine kavuşmasının ardından faizlerin ani yükselmesiyle başlamıştır. Ani yükselen faizler piyasa dengesini bozmuş ve bankerlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bireylerin bankalar yerine bankerlere yatırım yapmaları ise krizi kaçınılmaz kılmıştır. Bu krizin ardından Merkez Bankası bankacılık alanında bazı düzenlemeler yapmış, interbank piyasası kurulmuş ve faiz oranları tekrardan Merkez Bankası'na bağlanmıştır. 1994 krizi ise hükümet politikaları ve iç borçlanma senetleri sebebiyle ortaya çıkmıştır Bu krizin ardından Merkez Bankası'nın bağımsızlığı sorgulanmıştır. 2000 krizi Türkiye ile IMF arasında imzalanan Stand- By antlaşmasının ardından Türkiye'nin vaatlerini gerçekleştirememesi sebebiyle ortaya çıkmıştır. Bu krizin ardından özelleştirmeler ve yapısal reformlar hız kazanmıştır. 2001 krizi bankacılık sektörünün düzensizliği sebebiyle yaşanmıştır. Krizin ardından düzenleyici denetleyici kurumlara olan ihtiyaç anlaşılmış ve bankalar kanununda değişikliklere gidilmiştir. 2008 krizi ise Amerikan konut kredileri ile başlayan krizin küresel olarak yayılmasıyla oluşmuştur. Bu kriz bankaların kredi verme koşullarını etkilemiştir. 2001 krizindeki düzenlemeler sayesinde kriz Türkiye'yi teğet geçmiştir.

KAYNAKÇA

Akbank. (2025, 10, 27). Kısaca Akbank. https://www.akbank.com/bankamiz/hakkimizda

Atukalp, M. E. (2023). "*Türkiye Cumhuriyeti'nin Birinci Yüzyılında Bankacılık Tarihi*". Paradigma: İktisadi ve İdari Araştırmalar Dergisi, 12(Özel Sayı), 202-211.

Autheman, A., (2002). **Bank-ı Osmani-ı Şahane: Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Osmanlı Bankası.** Çeviren: Ali Berktay. Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi.

Ayoğlu Duman, D. (2020). "*Fransız Kaynaklarına Göre Osmanlı Devleti Topraklarında Kurulan Yabancı Sermayeli Bankalar Arasındaki Rekabet"* (1856-1914). IBAD Sosyal Bilimler Dergisi(8), 425-437. https://doi.org/10.21733/ibad.699795

Babur, M. (2025). "*Vakıfların Bankasından Kamu Bankasına: Türkiye Vakıflar Bankası*". Ombudsman Akademik(21), 243-281. Https://Doi.Org/10.32002/Ombudsmanakademik.15517 62

Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK). (2025, 11, 15). Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu Kuruluş. https://www.bddk.gov.tr/KurumHakkinda/Detay/19

Berke, M., (2000). **Selanik Bankası'ndan Interbank'a 110 Yıllık Mazi.** Interbank.

Bozdemir, T., & Arıkboğa, D. "*Türk Bankacılığının Tarihsel Gelişimi Ve Reel Sektöre Katkısına İlişkin Bir Araştırma*"(Yayın No. 217626). [Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi]. YÖK Ulusal Tez Merkezi.

Çapar, S. (2009). "*Düzenleyici Kurumlara Türkiye'den Üç Örnek: SPK, BDDK, Şeker Kurumu*". Türk İdare Dergisi, 197.

Eldem, E., (1999). **Osmanlı Bankası Tarihi.** Çeviren: Ayşe Berktay Ofset Yapımevi.

Emlak Bankası. (1999). **Emlak Bankası 1926-1998.** Emlak Bankası.

Eti Maden. (2025, 11, 08). *Eti Maden Tarihçe*. https://www.etimaden.gov.tr/tarihce

Garanti BBVA. (2025, 11, 14). *Garanti Tarihçe*. https://www.garantibbva.com.tr/tarihce

Halkbank. (2025, 11, 10). *Halkbank Tarihçemiz*. https://www.halkbank.com.tr/tr/bankamiz/bizi-taniyin/tarihcemiz

İller Bankası. (2025, 10, 28). *İller Bankası Tarihçesi*. https://www.ilbank.gov.tr/sayfa/ tarihce

İş Bankası. (2025, 11, 15). *O Günlerden Bugünlere.* https://www.isbank.com.tr/bankamizi-taniyin/o-gunlerden-bugunlere

Kardaş, A. (2016). "*Cumhuriyet Dönemi'nde Bir Bankacılık Serüveni: Denizbank 1937-1939"*. Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi(10), 129-154.

Kazgan, H., Öztürk, M., Koraltürk, M. (2000). **Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası**. Creative Yayıncılık.

Kazgan, H., Ateş, T., Tekin, O., Koraltürk, M., Soyak, A., Eroğlu, N., Kaban, Z., (1999). **Osmanlı'dan Günümüze Türk Finans Tarihi**. İstanbul Menkul Kıymetler Borsası. Creative Yayıncılık.

Sermaye Piyasası Kurulu (SPK). (2025, 11, 15). *Sermaye Piyasası Kurulu'nun Oluşumu*. https://spk.gov.tr/hakkimizda/organizasyon/sermaye-piyasasi-kurulunun-olusumu

Sümerbank. (2025, 11, 07). *Sümerbank Tarihçe*. https://sumerholding.gov.tr/tarihce.aspx

Şekerbank. (2025, 11, 06). *Hikayemiz*. https://www.sekerbank.com.tr/hakkimizda#

Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TMSF). (2025, 10, 31). *Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu Tarihsel Yolculuk*. https://www.tmsf.org.tr/tr/Tmsf/Info/tarihce.tr

Türkiye Bankalar Birliği (TBB). (2025, 11, 04). *TBB Hakkında*. https://www.tbb.org.tr/tbb-hakkinda

Türkiye Bankalar Birliği. (2023). **Cumhuriyetimizin 100. Yılında Türkiye Bankacılık Sektörü: Kuruluştan Cumhuriyet'e**. Türkiye Bankalar Birliği.

Türkiye Bankalar Birliği. (2025, 11, 05). *Banka ve Şube Sayıları*. https://www. tbb.org.tr/banka-ve-sektor-bilgileri/banka-bilgileri/bankalar/banka-ve-sube-sayilari

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB). (2025, 10, 30). *Merkez Bankası Tarihçesi*. https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/tr/tcmb+tr/main+menu/banka+hakkinda/tarihce

Türkiye Emlak Katılım Bankası. (2025, 11, 09). Türkiye Emlak Katılım Bankası Tarihçe. https://www.emlakkatilim.com.tr/tr/hakkimizda/tarihce

Uyar, S. (2003). **Bankacılık Krizleri**. Ziraat Matbaacılık.

Yapı Kredi. (2025, 11, 01). *Yapı Kredi Tarihçe*. https:// www.yapikrediinvestorrelations.com/tr/yapi-kredi-hakkinda/detay/Tarihce/262/825/0

Ziraat Bankası. (2025, 11, 12). *Ziraat Bankası Bankamız Tarihçesi*. https://www.ziraatbank.com.tr/tr/bankamiz/hakkimizda/bankamiz-tarihcesi

LAİKLİK, ÇOK KÜLTÜRLÜLÜK VE DİNİ ÇOĞULCULUĞUN DİN EĞİTİMİ SÜREÇLERİNE YANSIMALARI

MÜCAHİT YILMAZ
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü / Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı
mykorualan@gmail.com, ORCID: 0009-0002-4648-3960

Özet

Aydınlanma Çağı ile birlikte Hıristiyan dünya görüşünün hâkimiyeti altındaki dünyevi iktidar odakları ile kilise arasındaki mücadelenin sonucunda ortaya çıkan laik düzen, din-devlet ilişkilerini ve eğitim sistemini etkilemiştir. Bununla birlikte II. Dünya savaşından sonra farklı kültürden, ülkelerden Batı dünyasına yapılan göçler, sanayileşme, küreselleşme, bireyselleşme, insan hakları gibi evrensel değerler; devletlerin eğitim felsefesinin değişmesine yol açmıştır. Bu süreç insanların birbirlerini tanıması, dini ve kültürel farklılıklarını kabul etmesi ve belli kurallarla birlikte yaşamalarını sağlayan bir takım projelerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu durum din eğitimi sürecini de etkilemiş, bireyselleştirici ve özgürleştirici dini anlayışların gelişmesi neticesinde tek bir dini veya mezhebi dikkate alan, öğrenciyi inandığı dinin inanırı yapma amacı taşıyan din eğitimi yaklaşımları sorgulanmaya başlamıştır. Çalışmamızda dokümantasyon metodu kullanılarak, ilgili literatür taranmış, laiklik ve sekülerleşme kavramı çerçevesinde, laik ülkelerdeki din eğitimi ABD, Almanya, İngiltere, Fransa ve Yunanistan örneğinde incelenmiş, laiklik, sekülerizm ve dini çoğulculuğun din eğitimi uygulamalarına yansımaları, din eğitimi dünyasında tartışılan yeni yaklaşımlar ele alınmış ve bu tartışmalardan yola çıkarak, Türkiye'deki din eğitiminin geleceğine ilişkin bazı değerlendirmelere yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Din Eğitimi, laiklik, Küreselleşme, Dini Çoğulculuk, Çok Kültürlülük

REFLECTIONS OF LAICISM, MULTICULTURALISM AND RELIGIOUS PLURALISM ON RELIGIOUS EDUCATION PROCESSES

Abstract

With the Age of Enlightenment, the secular order that emerged as a result of the struggle between the church and the worldly power centres dominated by the Christian worldview has affected religion-state relations and the education system. However, after World War II, migration from different cultures and countries to the Western world, industrialisation, globalisation, individualisation and universal values such as human rights have led to changes in the educational philosophy of states. This process has led to the projects of accepting ethnic, cultural and religious differences between people and living together with differences on certain rules and compromise grounds. This situation has also affected the religious education process, and as a result of the development of individualising and liberating religious understandings, religious education approaches that take into account a single religion or sect and aim to make the student a believer of the religion he believes in have started to be questioned. In our study, by using the documentation method, the relevant literature was reviewed, within the framework of the concept of secularism and secularisation, religious education in secular countries was examined in the examples of the USA, Germany, England, France and Greece, the reflections of secularism, secularism and religious pluralism on religious education practices, the search for new paradigms discussed in the world of religious education were discussed and some evaluations about the future of religious education were included by trying to create a draft framework for these discussions.

Keywords: Religious Education, Secularism, Globalization, Religious Pluralism, Multiculturalism

1. GİRİŞ

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilanından sonra ulus devlet yaratma fikri ve 1937 yılında anayasaya giren laiklik ilkesi devletin eğitim politikalarına yön vermiştir. En çok eğitim üzerinde tartışılan laiklik ilkesi eğitim söz konusu olduğunda toplumu dönüştüren ve modernleştiren bir araç olarak görülmüş, tarihsel süreçte, laiklik ile din ve vicdan özgürlüğü kavramları arasında sağlıklı bir ilişki kurulamamıştır. Bunun sonucu olarak laiklik merkezli bazı eğitim uygulamaları, toplum ve devlet arasındaki bağı zedeleyecek bir takım hak ihlallerine sebebiyet vermiştir. Aydınlanma ile birlikte ortaya çıkan sekülerizm ile birlikte devletin, din ve dini ilkelerden arındırılması fikri yaygınlaşmıştır. Bu durum devletin eğitim kurumlarını kontrol etmemesini öngören bir yaklaşımın ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

II. Dünya savaşı sonrasında Avrupa ülkelerinin, ekonomik anlamda yeniden refaha kavuşmak ve yaşadığı problemlerden kurtulmak amacıyla, birçok ülkeden göçmen kabul etmeye başlaması, Batı toplumunun yeni kültürlerle karşılaştığı bir süreci başlatmış, farklı inanç ve kültürlerden insanlar, kendi inanç ve kültürlerini Batı'ya taşımıştır. Bu süreç Batı toplumunun çok kültürlü bir toplum haline gelmesine yol açmıştır.

II. Vatikan Konsilinden sonra ötekine karşı tavrını yumuşatarak, kapsayıcı bir yaklaşıma geçen Hıristiyan teologlar, son olarak bütün dinlerin hakikate aynı uzaklıkta olduğunu iddia eden çoğulcu paradigmaya geçiş yapmışlardır. Batı ülkelerine göçlerin hızlanması ile birlikte, kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması ve farklılıklarla bir arada yaşama zorunluluğu, dini çoğulculuk söylemleri, çoğulculuğu daha da belirgin hale getirmiştir. Yaşanan küreselleşme süreci ile birlikte, insanlar arasındaki etkileşimin artması, kültürler ve medeniyetler arasında etkileşimi hızlandırmış ve toplumsal yapıda kültürel çoğulculuğa yönelik bir dönüşüm süreci başlamıştır. Bu süreç bireyselleşme, özgürleşme ve demokrasi kavramlarını ön plana çıkarmıştır. Böylece farklı inanç ve kültürden bireylerin birbirleri ile bir arada yaşamalarına zemin hazırlayan projeler ortaya çıkmıştır. Bu durum, bireyselleştirici ve özgürleştirici dini anlayışların gelişmesini beraberinde getirmiş, tek bir dini veya mezhebi dikkate alan, öğrenciyi inandığı dinin inanırı yapma amacı taşıyan din eğitimi yaklaşımları sorgulanmaya başlamıştır. Bunun sonucunda din eğitimi ile ilgili yeni yaklaşımlar ortaya çıkmıştır.

1.1. Problemin Durumu

Din eğitimi, modern toplumlarda laiklik, çok kültürlülük ve dinî çoğulculuk kavramlarıyla doğrudan ilişkilidir. Ancak bu üç kavramın eğitim süreçlerine nasıl yansıtılacağı ve hangi modelin daha kapsayıcı sonuçlar doğuracağı konusunda hem Batı'da hem de Türkiye'de tartışmalar sürmektedir. Batı ülkelerinde laiklik, sekülerleşme ve çoğulculuk farklı biçimlerde kurumsallaşmış; Fransa'da dinin kamusal alandan tamamen dışlanması, Almanya'da kiliselerle işbirliği içinde anayasal güvenceye alınmış din dersleri, ABD'de bireysel özgürlük eksenli yaklaşım ve İngiltere'de çoğulcu düzenlemeler, bu çeşitliliğin örneklerini oluşturmuştur.

Türkiye'de ise 1937'de anayasal ilke haline gelen laiklik, eğitim politikalarının temelini belirlemiş; ancak tarihsel süreçte din özgürlüğü ve çoğulculukla yeterince dengeli bir ilişki kurulamamıştır. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinin zorunlu olması, içerik açısından mezhepsel eleştiriler, azınlıkların ve farklı dini grupların ihtiyaçlarının yeterince karşılanamaması gibi sorunlar güncel tartışmaların merkezindedir. Bu noktada temel problem, laiklik, çok kültürlülük ve dinî çoğulculuk ilkelerinin eğitim sistemine nasıl entegre edileceği ve Türkiye'nin tarihsel-sosyolojik yapısıyla uyumlu, demokratik ve kapsayıcı bir din eğitimi modelinin nasıl geliştirileceğidir.

Biz de bu çalışmada laiklik ve sekülerleşme kavramlarını, laikliğin doğuşunu ve laik ülkelerdeki din eğitimini ABD, Almanya, İngiltere, Fransa ve Yunanistan örnekleri üzerinden ele aldık. Ardından laiklik, dini çoğulculuk ve çok kültürlülüğün din eğitimine yansımalarını inceleyerek Batı ülkelerindeki uygulamalardan hareketle analizler yaptık. Ayrıca fenomenolojik, yorumlayıcı, diyalojik, bağlamsal, mezhepler üstü ve dinler arası yaklaşımlar gibi son dönem din eğitimi modellerini ana hatlarıyla değerlendirdik. Son olarak Türkiye'deki din eğitimi tarihini ve mevcut uygulamaları inceleyerek, sonuç bölümünde din eğitiminin geleceğine dair bazı değerlendirmelere ve önerilere yer verdik.

1.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu araştırmanın temel amacı, laiklik, çok kültürlülük ve dinî çoğulculuk kavramlarının din eğitimi süreçlerine etkilerini incelemek ve bu kavramların farklı ülke uygulamalarındaki yansımalarını karşılaştırarak Türkiye açısından değerlendirmelerde bulunmaktır. Çalışmada özellikle Fransa, Yunanistan, ABD, Almanya ve İngiltere örnekleri ele alınmış; bu ülkelerdeki din-devlet ilişkilerinin eğitim politikalarına nasıl yansıdığı analiz edilmiştir. Böylece Türkiye'de din eğitiminin geleceğine yönelik tartışmalar için somut veriler ve karşılaştırmalı bir çerçeve oluşturulmuştur.

Araştırmanın önemi, üç temel noktada toplanmaktadır. İlk olarak, çalışma din eğitimi alanında laiklik, çok kültürlülük ve dinî çoğulculuğun güncel etkilerini bütüncül bir bakış açısıyla değerlendirmesi bakımından literatüre katkı sunmaktadır. İkinci olarak, farklı ülke deneyimlerinin karşılaştırılması, Türkiye'nin din eğitimi politikalarının daha kapsayıcı, demokratik ve çoğulcu bir zeminde yeniden düşünülmesine olanak sağlamaktadır. Üçüncü olarak ise, araştırma sonuçlarının eğitim politikacıları, öğretmenler ve karar alıcılar için yol gösterici olma potansiyeli vardır. Bu sayede hem mevcut uygulamalara ilişkin eleştiriler dikkate alınabilir hem de yeni model önerileriyle daha sürdürülebilir bir din eğitimi anlayışı geliştirilebilir.

Sonuç olarak literatürde Türkiye'de laiklik, çok kültürlülük ve dini çoğulculuk tartışmaları farklı yönleriyle ele alınmış olsa da, bu üç kavramı din eğitimi bağlamında bütüncül bir çerçevede bir araya getiren ve uygulamaya yönelik özgün bir model öneren çalışma bulunmamaktadır. Bu çalışma, söz konusu boşluğu doldurmakta; yalnızca mevcut durumun tespitine odaklanmamakta, aynı zamanda gelecekte din eğitimi politikalarının şekillendirilmesine ışık tutacak teorik ve pratik katkılar sunmayı amaçlamaktadır.

2. ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ

2.1. Araştırma Modeli

Bu çalışma, nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi ve karşılaştırmalı eğitim analizi tasarımıyla yürütülmüştür. Doküman incelemesiyle farklı ülkelerde din-devlet ilişkileri ve din eğitimi politikalarını düzenleyen metinler ve ilgili literatür incelenmiş; karşılaştırmalı analiz yoluyla Fransa, Yunanistan, ABD, Almanya ve İngiltere örnekleri üzerinden laiklik, çok kültürlülük ve dini çoğulculuğun din eğitimine yansımaları değerlendirilmiştir.

2.2. Çalışma Grubu / İnceleme Alanı

Araştırmanın inceleme alanını, farklı din-devlet ilişkisi modellerini temsil eden beş ülke (Fransa, Yunanistan, ABD, Almanya ve İngiltere) oluşturmaktadır. Bu ülkeler, laiklik ve çoğulculuk anlayışlarının çeşitliliği nedeniyle seçilmiştir.

2.3. Veri Toplama ve Analiz

Veriler, anayasal düzenlemeler, uluslararası raporlar ve akademik çalışmaların incelenmesi yoluyla elde edilmiştir. Elde edilen veriler betimsel analiz ve tematik içerik analizi teknikleriyle çözümlenmiş; ülkelerin uygulamaları ortak temalar üzerinden karşılaştırılmıştır.

2.4. Sınırlılıklar

Çalışma yalnızca seçilen beş ülkenin din eğitimi politikalarıyla sınırlı olup, analiz mevcut literatür ve yasal düzenlemeler üzerinden yapılmıştır.

3. LAİKLİK, SEKÜLERİZM VE DİN EĞİTİMİ

Fransızca "laigue" sıfatından Türkçeye geçen laiklik kavramı, Grekçede "halk" anlamına gelen ve zamanla ruhban sınıfı dışındaki sıradan insanları ifade etmek için kullanılan "laikos" kelimesinden türemiştir (Başgil, 2003). Bu kavram modern dönemde devletin din karşısındaki konumunu belirleyen temel ilke haline dönüşmüş, özgürlüğü koruyan siyasal bir çerçeveyi karşılamaya başlamıştır. Laiklik; din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması, devletin tüm din ve mezheplere karşı tarafsız olması ve hiçbir dini diğerine karşı üstün kılmaması şeklinde anlaşılmaktadır (Kahraman, 2018; Kobya, 2020). Bu yönüyle laiklik, demokratik toplum düzeninde düşünce, inanç ve vicdan özgürlüğünün hukuki güvencesini teşkil eder (Aktaş, 2015). Laikliğin bu şekilde değerlendirilmesi, sadece devletin inançlar karşısında tarafsızlığını değil, aynı zamanda din eğitiminin hangi kurallar çerçevesinde yürütüleceğini

de doğrudan etkilemektedir. Bu yönüyle laik bir ülkede din eğitimi tartışmaları, din eğitiminin verilip verilmemesinden ziyade nasıl verileceği sorusu üzerinden şekillenmektedir. Yaygın ve örgün din eğitiminin niteliği, zorunlu ya da seçmeli oluşu, finansmanı, başlama yaşı laiklik ilkesinin ve birey hak ve özgürlüklerin gerektirdiği esaslara göre değerlendirilir (Uçar & Sayın, 2017).

Her toplumun tarihî, siyasal ve kültürel özellikleri farklıdır. Laiklik uygulamaları da farklılıklar göstermektedir. Din ve vicdan özgürlüğünü sınırlandırarak dinin devlet güdümünde tutulmasını savunan laikçilik yaklaşımı, çoğulculuk ve özerklik ilkeleriyle bağdaştığı söylenemez (Kahraman, 2018). Oysa liberal demokrasi bağlamında devlet hiçbir dini veya ideolojik doktrini resmî doğruluk olarak sunmamalıdır. Devletin inanç alanını belirleyen otorite haline gelmesi bireyi araçsallaştırarak totaliter bir yapıya zemin hazırlayabilir. Bundan dolayı bir inancın doğruluğunun devlet tarafından tanımlanması sadece özgürlük değil, çoğulculuğunda ihlali olarak değerlendirilebilir (Sambur, 2011). Bireyin inanç alanının devlet tarafından belirlenmesi, laiklik bağlamında değerlendirildiğinde tarafsızlık ilkesini zedelediği ve din eğitimi açısından doktriner bir din eğitimine kapı araladığı ifade edilebilir.

Laikliği benimsemiş devletlerde din devlet ilişkilerinin düzenlenmesinde iki farklı yaklaşım görülmektedir. Bu yaklaşımlardan ilki olan dışlayıcı laiklik, dinin kamusal alandan tamamen çekilmesi gerektiğini savunurken; pasif laiklik ise dinin kamusal görünürlülüğünü yok saymadan devletin tarafsız olmasını önceler. Türkiye Cumhuriyeti'nin başlangıç döneminde uygulanan laiklik modelinde de siyasi meşruiyetin dini yapılardan arındırılması amacıyla dışlayıcı karakterde şekillendiği ifade edilebilir (Günarslan, 2014).

Laiklikten farklı olarak sekülerizm ise sosyolojik bir dönüşümü ifade etmektedir. Latince saecularis kelimesinden gelen sekülerizm; dinin bireysel alana çekilmesini ve kamusal düzenin dünyevi esaslarla şekillenmesini konu edinir (Kobya, 2024, s Altıntaş, 2005). Sekülerleşme inançsızlık değil, kutsalın bireysel vicdan alanına ait olduğunu vurgulayan bir süreçtir (Kobya, 2020; Köçer ve Egüz, 2014). Laiklik kavramı devlet düzenini şekillendiren bir kavram iken, sekülerizm ise toplumsal yapıyı biçimlendiren bir kavramdır. Bu yönüyle bu iki farklı kavramın birbirlerini tamamladıkları ifade edilebilir.

Din eğitimi açısından tek bir inancı merkeze alan doktriner din eğitiminin sekülerleşme düzeyi artan toplumlarda daha fazla sorgulandığını söylenebilir. Örneğin 1905 düzenlemesi ile Fransa'da din eğitimi devlet okullarından çıkarılmış ve dini cemaatlere ait kurumlara bırakılmıştır (Günarslan, 2014, s. 1156). Benzer biçimde ABD'de de Federal Anayasanın birinci ek maddesi gereğince kamu okullarında din eğitimi verilmemekte, din eğitimi bireysel özgürlük alanına bırakılmakta ve dini okullar kamu kaynaklarıyla desteklenmemektedir. Bu model, din eğitiminde devletin belirleyici değil tarafsız bir konumda durmasını esas almaktadır (Köylü & Turhan, 2014; Köylü, 2017). Bu durum din eğitiminin meşruiyetinin birey özgürlüğü ile sınırlandırılması gerektiğini örneklemektedir. Dinî hayat devletin değil bireyin alanıdır. Devletin belirleyici konumda olması eğitimde tek tipçi bir dayatmaya yol açabilir. Bundan dolayı demokratik toplumlarda din eğitiminin özgürlük ve çoğulculuk temelinde yapılandırılması gerekmektedir.

Demokrasi, bireylerin temel hak ve özgürlüklerinin korunduğu bir yönetim biçimidir. Bu yönüyle demokratik bir devlet, bireyin din ve vicdan özgürlüğünü garanti altına alarak, hiçbir inanç gurubunun diğerine karşı üstünlük kazanmasına imkân vermemelidir. Böyle bir toplumda din eğitiminde amaç bireyin mensubu olduğu inancın mensubu yapılması değil, bilgiye dayalı bilinçli bir tercih yapabilmesinin desteklenmesidir. Doktriner din eğitiminin başarı ölçütü olarak inanmayı esas alması, hem özgürlük hem de çoğulculuk ilkeleri ile çelişmektedir (Shepherd, 2003, s. 331). Ayrıca böyle bir yaklaşım öğrencileri din dersinden uzaklaştırabilmekte ve eğitimde yabancılaşmaya sebep olabilmektedir (Shepherd, 1991, s. 371). Demokratik düzende devlet tüm inanç gruplarının eğitim taleplerini dikkate almak zorundadır. Çoğunluğu merkeze alan bir din eğitimi modeli azınlık inançları açısından hak ihlaline yol açabilir.

Sonuç olarak laiklik devletin tarafsızlığını, sekülerizm bireyin inanç özgürlüğünü, demokrasi ise çoğulcu toplum düzenini esas almaktadır. Bu üç ilkeye dayalı olarak din eğitimi bilgi aktarımına ve bilinçli tercihe imkân tanımalı, hiçbir dini doktrinin dayatıldığı bir form almamalıdır. Ayrıca dini

çoğulculuk ve toplumsal çeşitlilik göz önüne alındığında din eğitiminin özgürlük, eşitlik ve saygı temelli olması gerekmektedir.

3.1. Dinî Çoğulculuk

Dinî çoğulculuk, hakikatin tek bir dinin tekelinde olmadığı; farklı dinî geleneklerin insanın aşkın gerçeklik arayışına kendi dilleriyle katkı sunduğu fikrine dayanan bir yaklaşımı ifade etmektedir. (Aydın, 2005). "Kilise dışında kurtuluş yoktur" öğretisi uzun yıllar Hıristiyanlık inancının merkezinde bulunmuş ve belirleyici bir rol oynamıştır. Modern dönemde yaşanan tarihsel, kültürel, teknolojik vb. gelişmelerin etkisiyle batı dünyasında teolojik dönüşümler yaşanmış ve bu dönüşümler kapsamlı bir paradigma değişimine yol açmıştır. Artan dinî çeşitlilik ve II. Vatikan Konsili sonrasında yaşanan paradigma değişimiyle birlikte Hıristiyan teolojisi, dışlayıcı yaklaşımdan kapsayıcıya ve nihayetinde eşit hakikat değerini savunan çoğulcu yaklaşıma doğru bir paradigma evrimine girmiştir. (Race, 1983).

Alan Race (1983), bu dönüşümü sistematikleştirerek üç yaklaşım tipolojisi ortaya koymuştur. Buna göre dışlayıcı yaklaşım, kurtuluşun yalnızca tek bir din aracılığıyla mümkün olduğunu savunur. Kapsayıcı yaklaşım, hakikatin merkezinin bir dinde bulunduğunu fakat diğer dinlerde de kurtarıcı unsurların yer aldığını kabul eder. Çoğulcu yaklaşım ise tüm dinlerin hakikat değeri açısından eşit olduğunu ileri sürer. John Hick ise dinî çoğulculuğu, insanın benmerkezcilikten gerçeklik merkezli bir varoluşsal dönüşüm yaşaması olarak yorumlamaktadır. Ona göre kurtuluşa ulaştıran tek bir yol değil, çok sayıda eşit yol bulunmaktadır (Hick, 2002; Yaran, 2001). Wilfred Cantwell Smith ise dinlerin anlaşılması için inanç ile geleneksel biçim arasında ayrım yapmakta ve dinleri toplumsal ve tarihsel süreçlerde şekillenen yaşayan fenomenler olarak değerlendirmektedir. Smith, dinî çoğulculuğu kuramsal üstünlük iddialarından ziyade insan deneyimi üzerinden temellendirmektedir (Aslan, 2000; Demir, 2013).

Dinî çoğulculuk kavramından farklı olarak dinî çokluk (religious plurality), yalnızca aynı toplumda birden fazla dinin varlığını ifade eden olgusal bir durumu ortaya koymaktadır. Bu durum çoğulculuğun aksine hakikat eşitliği iddiası taşımamaktadır. Dinî çokluk ve çok kültürlülük, günümüz toplumlarının sosyolojik gerçekliğini ifade etmektedir. Bu açıdan dini çoğulculuk, bu çokluğun nasıl yorumlanması gerektiğine yönelik teolojik ve değer temelli bir yaklaşım sunmaktadır. Batı ülkelerine yaşanan göçler, kitle iletişim alanında yaşanan teknolojik gelişmeler ve küreselleşme sebebiyle batı toplumları çok kültürlü bir yapıya dönüşmüştür. Bu dönüşüm farklı inanç ve kültürlerden insanların bir arada yaşamalarını zorunlu kılmış ve bu durum eğitim süreçlerine doğrudan etki etmiştir (Okumuşlar, 2007). Bundan dolayı din eğitimi; bireyin yalnızca kendi inanç kimliğini tanımasını değil, farklı inanç mensuplarıyla empati kurmasını ve hoşgörü geliştirmesine katkı sunması bağlamında önemli bir alan olarak görülmüştür (Köylü, 2003; 2012).

Dinî çoğulculuk temelli din eğitimi anlayışı, öğrencilerin başka inançları tehdit olarak değil, eşit haklara sahip bireylerin tecrübeleri olarak görmelerini istemektedir. Bu durum toplumun huzur ve barışı, demokrasi, insan hakları ve birlikte yaşama kültürünün kurumsallaşması açısından din eğitiminin önemini ortaya koymaktadır (Bozkale, 2014). Din eğitimini, çok dinli ve kültürlü toplumsal yapıya uyarlanmak amacı ile yeni din eğitimi modelleri geliştirilmiştir. Örneğin "empati ve paranteze alma" ilkelerini esas alan ve dini olguları kendi bağlamlarında anlamayı savunan fenomenolojik yaklaşım ve öğrencinin kişisel dinî tecrübesini öğrenme ortamına dâhil ederek temsil, yorumlama ve dönüşümlülük süreçleri aracılığıyla kendi inancı ile diğer inançları eleştirel biçimde anlamlandırmasını hedefleyen yorumlayıcı yaklaşım bu ihtiyaçtan ortaya çıkmıştır. Yorumlayıcı yaklaşım ise (Köylü, 2003; Osmanoğlu, 2016). Buradan hareketle dini çoğulculuğun, dini çokluk bağlamında sadece teolojik bir tartışma alanı değil, aynı zamanda çok dinli, çok kültürlü toplumlarda barışçıl ve birlikte yaşamı destekleyen ve eğitim politikalarını yönlendiren temel bir ilke olduğunu söylemek mümkündür. Bu çerçevede çoğulcu din eğitimi, öğrencilere farklı din mensuplarını "öteki" kategorisinden çıkararak birlikte yaşama bilinci kazandırması ve karşılıklı saygıyı ön plana çıkarması açısından günümüz okul sisteminde önemli bir rol üstlenmektedir.

Dini çoğulculuğa ilişkin fenomenolojik yaklaşım, yorumlayıcı yaklaşım, din hakkında öğrenme – dinden öğrenme modeli gibi kuramsal yaklaşımlar çalışmanın ilerleyen bölümlerinde ele alınacaktır. Laiklik, çok kültürlülük ve dini çoğulculuğun uygulamadaki yansımalarını daha somut bir şekilde

görebilmek için, bu bölümde bazı Batı ülkelerindeki din-devlet ilişkileri ve eğitim modelleri kısaca incelenecektir. Söz konusu ülkeler, dinin tamamen kamusal alan dışına çekildiği katı laiklik modelinden (Fransa), resmi devlet dini anlayışına (Yunanistan), bireysel özgürlük eksenli çoğulcu yaklaşımdan (ABD) devlet–kilise iş birliğine dayalı denetimli çoğulculuğa (Almanya ve İngiltere) uzanan farklı uygulama örneklerini temsil etmektedir. Bu çeşitlilik, Türkiye için özgün din eğitimi politikaları geliştirme bakımından önemli bir zemin oluşturmaktadır.

4. BATI'DA FARKLI UYGULAMALAR

4.1. Fransa

Fransa'da laikliğin eğitim alanında uygulanmaya başlaması ile birlikte, 1905 yılında devlet okullarında din eğitimini yasaklayan, din eğitiminin Katolik okullarda verilmesine olanak tanıyan bir hukuki düzenleme yapılmıştır (Günarslan, 2014). Bu yasa ile birlikte devletin tanıdığı dinlerin konkordatoları kaldırılmış, dini grupların devletten yardım talep etmemesi, kamusal alanın dini karakter taşımaması çerçevesinde dini cemaatlere özerklik tanınmıştır. Yapılan bu düzenlemeler ile Katolikliğe tanınan ayrıcalığa son verilmiş, devletin dinlere karşı eşit mesafede olması ilkesi kabul edilmiştir. Fransız laiklik anlayışının temel prensiplerini şu şekilde ifade edebiliriz:

• Devlet, kiliseleri (dinleri) "kabul etmeksizin" tanımakta, dinlerin sivil alandaki varlıklarını kabul etmekle birlikte; onları topluma fayda sağlayan bir kurum olarak görmemekte ve mesajlarını kabul etmemektedir (Kahraman, 2018).

• Devlet, diğer inanç sistemlerine tanıdığı hukuki hakları Agnostisizm'e de (şüphecilik) tanımıştır. Bu çerçevede devlet, her bireyin mensup olduğu dine inanma hakkını garanti altına almaktadır (Kahraman, 2018,).

• Devlet, diğer derneklere olduğu gibi dini cemaatlere de vergi muafiyeti sağlamakta, bu derneklere, dini, felsefi vb. sosyal aktiviteleri yerine getirdikleri için yardım yapmaktadır (Kahraman, 2018).

• Kamu kurumlarının eğitim organizasyonlarında dini bir mezhebin yeri yoktur (Kahraman, 2018).

• Din ve vicdan hürriyeti temelinde, dini makam ve dini, felsefi grupların açık tartışmalarına izin verilmekte; farklı dini duyarlılığa sahip olan bireyler dini komitelerde yer alabilmektedirler (Kahraman, 2018).

4.2. Yunanistan

Tarihsel süreçte, Ortodoksluğun önemli bir yere sahip olduğu Yunanistan'da, Ortodoksluk, devletin resmi dini olarak kabul edilmiştir.1975-1977 yıllarında yapılan yasal düzenlemeler ile Ortodoks kilisesinin statüsü belirlenmiş, 1986'da ise anayasada yapılan değişiklik ile Yunanistan'da egemen dinin Hıristiyan Doğu Ortodoks Kilisesi Ortodoksluğu olduğu ifade edilmiştir. 1977 Anayasası kuralları ile yönetilen kilise devlet bakanlığı şeklinde varlığını devam ettirmekte, devlet ile birçok alanda ortak çalışmalar yürütmektedir (Kahraman, 2018).

Ortodoks olmayan dini düşüncelerin yayılmasının tehlikeli olarak görüldüğü Yunanistan'da, dini düşüncelerin rekabet etmesi ve serbest bir şekilde faaliyetler yapması mümkün değildir. Bireylerin kendi inançlarını yaymaları yasaktır. Bu çerçevede kilisenin devletin bir organı konumunda olduğu söylenebilir (Kahraman, 2018).

Kilisenin öğrettiği inanca aykırı olan, kilise tarafından sapıklık olarak nitelendirilen fikirlere karşı da önlemler alınmaktadır. Bu durum, Avrupa Birliği üyesi olan Yunanistan için birtakım sorunlara yol açmakta, dinin kimlik üzerinde belirtilmesi zorunluluğu bunların başında gelmektedir. Hükümetin kimlik üzerinde dinin belirtilmesini zorunlu tutan yasayı değiştirmeye yönelik kanuni düzenleme çabası, Yunan Meclisi tarafından reddedilmiştir (Nisan 1993) (Kahraman, 2018).

4.3. ABD

ABD'de din-devlet ilişkileri, din eğitimi ve öğretimi ile ilgili temel ilke Federal Anayasanın birinci ek maddesidir. Bu maddenin başlangıcı şu şekildedir: "Kongre, bir devlet dini tesis eden ya da dinin özgürce uygulanmasını kısıtlayan hiçbir kanun yapamaz." Bu maddeye göre Kongre, herhangi bir dinin

özgürce yaşanmasını kısıtlayamaz ve bir din kuramaz. Din-devlet ilişkileri, devlet okullarında din eğitiminin verilip verilmemesi, dini okullara devletin yardım yapıp yapmaması gibi hususlar ABD'de bu maddeye göre düzenlenmektedir (Köylü & Turhan, 2014, s. 21).

Amerika'da din hürriyeti ve eğitimi bireysel ve toplumsal alana havale edilmiştir. Devlet, eğitim hakkı çerçevesinde çok sayıda kamu okulu açmaktadır. Ancak ilköğretim ve ortaöğretim aşamasında devlet kendisini din eğitimi verme yükümlülüğü içinde görmemekte ve dini okullara finansman desteği sağlamamaktadır (Köylü, 2017; Küçük, 2009).

ABD'de doğrudan ya da dolaylı olarak din eğitimi ile ilgili bazı konular federal mahkemeye taşınmıştır. Örneğin, Federal mahkeme, öğrencilerin boş vakitlerinde, farklı dini cemaatlerin okullara gelerek dini telkinde bulunmalarını anayasaya aykırı bulmuştur. Federal mahkeme bu tarz çalışmaların okul alanlarından uzakta yapılmasının ise anayasaya aykırı olmayacağını belirtmiştir (Küçük, 2009, s. 68). Ancak Federal mahkeme bayrağa sadakat yemini ile ilgili olarak açılan bir davada, Amerikan belgelerinde, sembollerinde ve kurumlarında Tanrıya çok sayıda atıf olduğunu kabul etmenin anayasal bir zorunluluk olduğunu belirterek davayı reddetmiştir (Küçük, 2009, s. 69). Yine Federal mahkeme dini ritüellere katılmak istemeyen öğrencilere izin verilmesi veya onların dini pratikler yapıldığı esnada bundan muaf tutulmaları, bu öğrencilerin arkadaşları tarafından 'farklı' olarak değerlendirilebileceğini gerekçe göstererek, okullarda, evrim teorisinin yanında, yaratma teorisinin de öğrenime konu edilmesini zorunlu kılan Luisiana Kanununu Anayasaya aykırı bulmuştur (Köylü & Turhan, 2014).

Bu örneklerde de görüldüğü gibi, bayrağa sadakat yemini ve Darwinizm gibi konular başta olmak üzere, dini sembol, vecibeler, bayram tatilleri ve kutlamaları, okulların finansmanı gibi konularda pek çok vaka yüksek mahkemeye taşınmaktadır. Kamu bütçesi ile finanse edilen okullarda, her türlü dinî faaliyet yasak olmasına rağmen özel okullarda ve vakıflara ait olan üniversitelerde dini eğitim yapılabilmektedir. Dini gruplar tarafından yönetilen okullarda, din dersleri müfredatın bir parçası olarak okutulmaktadır. Özellikle Hıristiyan ve Yahudilere ait dini cemaatler tarafından din eğitimi verilmektedir. Bu okullarda din eğitimi anaokulu aşamasında başlamaktadır. ABD'de dini cemaatlere bağlı okullar devletten yardım almaz. Ancak bu durum ortaöğretim ile sınırlıdır. Yüksek mahkeme kolej ve üniversitelerde kilise-devlet dayanışmasını anayasaya aykırı bulmamıştır (Küçük, 2009, s. 69).

4.4. Almanya

1919 tarihli Weimar Anayasası'nda genelde eğitim ve özelde din eğitimi ile ilgili olarak birtakım düzenlemeler yapılmıştır. Eğitimin temel prensipleri, ders materyallerinin hazırlanması, öğretmenlerin yetiştirilmesi, okulların kuruluşu, öğrencilerin okullara devam zorunluluğu gibi hususlar bu düzenlemelerden bazılarıdır. Anayasa'nın 144. Maddesinde ise okullar ile ilgili olarak devlete denetim ve gözetim yetkisi verilmiş, din dersleri ile ilgili düzenlemeler yapılmıştır. 1949 Anayasası'nın 7. Maddesinde de 1919 Anayasası'ndaki din dersleri ile ilgili yapılan düzenlemelere, Anayasa'nın 7. Maddesinin 2. ve 3. Fıkralarında da yer verilmiştir (Dilbirliği, 2015). Söz konusu Federal Anayasa'nın 7. Maddesi şu şekildedir:

1- Okul devletin denetimi altındadır.

2- Çocukların din derslerine katılım sağlayıp sağlamayacaklarına karar vermek, velilerin hakları arasındadır.

3- Din dersi, mezhepsiz okullar dışındaki kamu okullarında olan derslerden biridir. Bu okullarda din dersleri devletin denetimi altında, dini cemaatlerin temel ilkelerine uygun bir şekilde verilir. İradesine aykırı olarak hiçbir öğretmen, din dersi vermeye zorlanamaz (Başkurt, 1995).

Yüksekokullar haricinde, ilk ve orta dereceli resmi okullarda din dersi düzenli bir ders olarak okutulmaktadır. Herhangi bir mezhebe ve dini cemaate bağlı olmayan okullarda din öğretimi yapılmamaktadır (Başkurt, 1995). Bu bağlamda dini cemaatlerin kurdukları ve işlettikleri okullar da farklı mezhebe bağlı din dersi eğitimi açısından, bu kapsamın dışındadır (Dilbirliği, 2015). Okullarda yapılan din derslerinin sınırları, devlet ve kiliseler arasında yapılan anlaşmalar ile belirlenmektedir (Doğan, 2008).

Almanya Anayasası'nın 7. Maddesinin 3. Fıkrasının 1. Cümlesinde din dersinin zorunlu olarak öğrenime konu edilmesi, bunun anayasal güvence altına alınması, devletin sorumluluğunu göstermesi açısından önemlidir (Doğan, 2008, s. 19). Ayrıca çocuklarını din dersine göndermek istemeyen velilerin veya reşit olan bireylerin başvuru yaparak din dersinden muaf tutulmaları, dersin seçmeli ders muamelesi görmesine olanak tanımamaktadır (Dilbirliği, 2015, s. 91).

Anayasa'nın 7. Maddesinden hareketle bir din tanımı yapmak mümkün görünmemektedir. Dolayısıyla, din dersi verilirken dini cemaatin onayının alınması gerektiği ilkesinden hareketle, dersin mezhebi bir karakterde olması ve dini cemaatin mezhepsel görüşü doğrultusunda verilmesi gerektiği söylenebilir. İnancın ve mezhebin temel kurallarını ihtiva eden din dersi, mezhepler üstü bir karakter taşımamalı, sadece gelenekle ilgili değerlerin aktarıldığı, ahlaki değerlerin verildiği bir ders haline getirilmemelidir (Dilbirliği, 2015). Ancak mezhebi din dersi modeli ile ilgili olarak Almanya'da Katolik ve Protestan kiliseler birbirlerinden farklı bir anlayış içindedir. Protestanlar mezhebi karakterdeki din dersinin, devlet ve dini cemaat ile birlikte bütün aşamaları ile birlikte ele alınması gerektiğini ifade etmektedirler. Onlara göre din dersi, doktrinsizleştirme amacı gütmeksizin, öğrencilerin dini yorum ve görüşlerini karşılaştırmalarına olanak tanımalıdır.

Katolik kilisesi ise din dersinin, öğretmenin, öğrencinin ve konunun, mezhebin karakterine uygun olarak verilmesi gerektiğini ifade etmekte ve uygulamada bu şekilde bir din dersi yapmaktadırlar. Din dersi ile ilgili bu farklı anlayışın sebebini her iki mezhebin yaşadığı tarihsel süreç ve tecrübeye dayandırabiliriz (Doğan, 2008).

Din dersini verecek olan öğretmenlere görev verilmesi, dersin yapılacağı sınıf ortamının sağlanması, maddi masraflar gibi hususlar devletin karşılaması gereken yükümlülüklerdendir. Ancak öğretmenlerin din dersi vermek istememe hakları bulunmaktadır. Din dersi vermek istemeyen öğretmenleri devlet zorlayamaz (Dilbirliği, 2015)

4.5. İngiltere

1870 yılında yapılan yasal düzenleme ile birlikte devlet okullarında, din dersi verilmesinin kabul edildiği İngiltere'de, din eğitiminin bir okulda olup olmayacağına karar verme yetkisi okul idarelerine bırakılmıştır. Mezhebi karakter taşımaması öngörülen (Jackson & Grady, 2007) derslere katılmak istemeyen öğrencilere muafiyet hakkı tanınmıştır (Glenn, 2006). Bu durum günümüze kadar etkisini devam ettirmiştir

1944 tarihinde kilise ve devlet arasında iş birliği ile hazırlanan ve yasalaşan eğitim ile ilgili düzenlemelerde din eğitimi hususunda da önemli konulara yer verilmiştir. Bu yasa ile birlikte din dersi, devlet okullarında zorunlu bir ders olmuş, ders müfredatının hazırlanmasında kiliselere katılım hakkı verilmiş, müfredatta devlet okullarındaki din derslerinin mezhebe bağlı olduğu ifade edilmiştir. Devlet okullarında eğitimin toplu ibadetle başlaması zorunlu hale getirilmiş, öğrencinin velisinin isteği üzerine toplu ibadetten ve din dersinden muaf tutulmasının önü açık tutulmuştur. Kilise okullarında ise, kilisenin bağlı olduğu mezhebe göre din eğitimi uygulaması devam etmiştir (Köylü & Turhan, 2014).

1988 yılında din eğitimi ile ilgili ortaya çıkan sorunlara çözüm bulmak amacıyla yeni bir yasal düzenleme yapılmıştır. "Din öğretimi" olan dersin ismi "din eğitimi" olarak değiştirilmiş (Jackson & Grady, 2007), müfredat hazırlanırken farklı dinlere mensup bireyler dikkate alınarak, mensubu bulunan tüm dini grupların, müfredat hazırlanırken katkı vermesinin önü açılmıştır. Din dersinin, öğrenciyi bir din veya inanca mensup olmaya zorlamaması ilkesi temelinde olması gerektiği bu yasada ifade edilmiştir (Jackson & Grady, 2007).

Bu iki yasa dışında 1996 yılında çıkarılan eğitim yasası, anasınıfları hariç tüm devlet okullarında din eğitimi ve toplu ibadeti zorunlu kılmaktadır. Ancak aileler istekleri halinde çocuklarının toplu ibadete katılmamasını talep edebilmektedir. Görüldüğü gibi çıkarılan son yasalar 1944 ve 1988 tarihli metinleri pekiştirmenin ötesine geçmemektedir (Erşahin, 2014).

Günümüz İngiltere'sinde 1870 senesinden beri yapılan düzenlemeler neticesinde din dersi devlet okullarında zamanla zorunlu bir konuma sahip olmuştur. Başlangıçta din dersinin süresiyle ilgili bir düzenleme yapılmamışsa da 1994 tarihli yasayla haftalık ders programının en az % 5'lik kısmının din dersine ayrılması zorunlu kılınmıştır (Kaymakcan, 2004). Okullarda 1944 yasasıyla yürürlüğe giren ve

din eğitimini ilgilendiren bir konu da ilk ve orta öğrenimde gerçekleştirilen toplu ibadet meselesidir. En son 1996 yasasıyla pekiştirilen bu ritüel, sabah derse başlamadan önce yapılması öngörülse de yoklama ve geç kalan öğrenciler gibi aksaklıklar nedeniyle öğle yemeği öncesi veya okul çıkışına yakın bir zamanda yapılmaktadır. İsteyen öğrenciler bu ibadete katılmamaktadır (Kaymakcan, 2004).

1870 eğitim yasasına kadar eğitimde kilisenin tek söz sahibi olduğu ülkede, bu tarihten itibaren devlet, kendi okullarını açmaya başlamıştır. 1944 yasasıyla zorunlu eğitime geçilmesi kilise okullarının statüsünü de etkilemiştir. Buna göre kilise okulları "devlet yardımı alan" ve "devlet kontrolünde olan" şeklinde ikili bir taksime kavuşmuştur. Devlet yardımı alan okullar, %85 oranında devletin yardımıyla öğrenim veren kurumlardır. Yerel otoritelerin belirlediği müfredatı takip zorunlulukları yoktur. Okulun mezhebi, toplu dua ve müfredat belirlenmesinde etkili olmaktadır (Kaymakcan, 2004).

Devlet kontrolündeki okullarda ise maddi yükün tamamını devlet karşılamaktadır. Müfredat yerel otoritelerin belirlediği kurallara uymak zorundadır. Bugün kilise okullarının ezici çoğunluğu Anglikan ve Katolik kiliselerine bağlıdır. Kilise okullarında yapılan din eğitimi devlet okullarından farklıdır. Öncelikle kilise okullarında belirli bir mezhep ve inanca yönelik (doktriner) din eğitimi yapılabilmektedir. Bu okulların din eğitimi müfredatı da doktriner yapıdadır. Katolik okullarında din dersi süresi toplam eğitim süresinin %10'dur. Anglikan okulları daha liberal bir içeriğe sahiptir ve bu oran %5'tir (Kaymakcan, 2004).

Yukarıda incelenen ülkeler, din-devlet ilişkileri ve din eğitimi politikaları bakımından farklı tarihsel ve sosyolojik tecrübelerle şekillenmiştir. Fransa örneğinde laikliğin radikal bir şekilde uygulanarak dinin kamusal alandan tamamen dışlanması; Yunanistan'da Ortodoksluğun devletin resmi dini olarak konumlanması; ABD'de bireysel özgürlükler ekseninde dinin toplumsal alana bırakılması; Almanya'da devlet–kilise iş birliği ile anayasal güvenceye dayalı mezhebi din dersleri; İngiltere'de ise kilise ile devletin ortak düzenlemeleriyle oluşan çoğulcu bir yapı dikkat çekmektedir.

Bu farklı modeller, aslında üç temel yaklaşımı ortaya koymaktadır: **(I)** Dinin tamamen kamusal alandan çekilmesi (Fransa), **(II)** Din ile devletin organik bağı (Yunanistan), **(III)** Din-devlet iş birliği ya da gözetimli çoğulculuk (Almanya, İngiltere, kısmen ABD).

Türkiye açısından bu modellerden çıkarılacak en önemli ders, tarihsel, toplumsal ve kültürel bağlamın belirleyici olduğudur. Fransa'daki radikal laiklik uygulamalarının Türkiye'ye aynen taşınması mümkün değildir; çünkü Türkiye'de halkın büyük çoğunluğunun İslam'a mensup olması ve din eğitiminin toplumsal talep olarak güçlü bir biçimde varlığı farklı bir zemini işaret etmektedir. Yunanistan örneği ise, devletin resmi din üzerinden tüm topluma tek tip bir dini kimlik dayatmasının, Avrupa Birliği normlarıyla dahi çeliştiğini göstermektedir. Almanya ve İngiltere ise farklı mezheplerin ve dini grupların katılımıyla geliştirilen diyalog temelli ve gözetimli çoğulculuk modelleriyle, Türkiye için özellikle dikkate değer örnekler sunmaktadır. Dolayısıyla Türkiye'de din eğitimi politikalarının, **(i)** laikliğin eşitlikçi boyutu, **(ii)** çoğulculuğun kapsayıcı yönü ve **(iii)** toplumsal talebi dikkate alan özgün bir model doğrultusunda yeniden yapılandırılması gerekmektedir.

5. LAİKLİK, ÇOK KÜLTÜRLÜLÜK VE DİNİ ÇOĞULCULUK BAĞLAMINDA DİN EĞİTİMİNDE YENİ YAKLAŞIMLAR

II. Dünya Savaşı'ndan sonra Batıya olan göçler, farklı inanç ve kültürlere sahip insanların bir arada yaşadıkları ortamı beraberinde getirmiş, coğrafyadaki değişimler, çağdaşlaşma, sekülerleşme, küreselleşme ve bunlarla birlikte bilimsel alanda yaşanan gelişmeler, genelde eğitim, özelde ise din eğitimi alanını önemli ölçüde etkilemiştir. Din eğitimi açısından bu gelişmeler, din eğitiminin amacı ve muhtevası başta olmak üzere, okullarda yapılan din eğitimine ilişkin yeni yaklaşımların ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir. Din eğitiminin öğrencinin gelişimine nasıl katkı sunacağına ilişkin ortaya atılan din eğitimi modelleri, ülkelerin sosyal ve dini şartlarına göre değişiklik gösterebilmektedir.

Okullardaki farklı din eğitimi uygulamalarının sebeplerini J. Hull (2003) dört madde ile özetlemektedir:

• Toplumun tek dinli veya çok dinli bir yapıda olması,

• Ülkelerin din ve laiklik ile ilgili farklı uygulamaları,

• Ülkelerin yaşadıkları tarihsel tecrübeler,

• Din eğitiminin devlet okullarında verilmesindeki amaç.

Öğretim programlarının temel öğeleri olan hedef belirleme, içerik oluşturma, öğrenim ve değerlendirme süreci de farklı din eğitimi yaklaşımlarının ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Dolayısıyla din eğitimi uygulamaları konusunda ortaya konulan yaklaşımlar, eğitimin program hazırlama ve geliştirme boyutu ile yakın bir ilişki içindedir (Bahçekapılı, 2011).

Okullarda din eğitimi ile ilgili çeşitli yaklaşımlar geliştirilmiştir. Bu yaklaşımları iki şekilde sınıflandırabiliriz. Bunlardan ilki, din eğitiminin hangi inancın esasına göre yapılacağı açısından yapılan sınıflandırmadır. Bu sınıflamada din eğitiminin hedef ve amaçları önemlidir.

1. "No Religious Instruction": Din eğitiminin devlet okullarında verilmesini öngörmeyen laik din eğitimi yaklaşımıdır (Bahçekapılı, 2011).

2. "Confessional Religious Education": Bir din veya mezhebe dayalı din eğitimi olarak ifade edilebilir. Bu yaklaşım, tarihsel süreçte doktriner din eğitimi olarak adlandırılan din eğitimi modelini kapsamaktadır (Bahçekapılı, 2011).

3. "Non-Confessional Religious Education": Bir din veya mezhebi karakter taşımayan din eğitimi yaklaşımı olarak ifade edilebilir (Bahçekapılı, 2011). Din hakkında öğrenme temelinde, genel olarak dinler hakkında bilgi vermeyi esas alan din öğretimi yaklaşımıdır. Bu şekilde verilen din eğitiminin amacı, genelde din, özelde bütün dünya dinleri hakkında öğrenciye tarafsız bir şekilde bilgiler sunmaktır. Öğrencilerin yaşadıkları dünyayı tanımaları, onu anlayabilmeleri, başarılı olmaları ve sorumlu bir birey olmaları bu yaklaşıma göre verilen din eğitiminde hedeflenmektedir (Shepherd, 1991).

Bu yaklaşımlar, din eğitimi programlarının demokratik toplum yapısına uygun biçimde yeniden tasarlanmasını, öğrencinin hem kendi dini geleneğini tanımasını hem de diğer inançlara karşı anlayış ve hoşgörü geliştirmesini hedeflemektedir. Böylece laiklik, çok kültürlülük ve dini çoğulculuk ilkeleriyle uyumlu bir din eğitimi modeli ortaya çıkmaktadır (Bahçekapılı, 2011).

İkinci sınıflama M. Grimmitt'in yaptığı tasniftir. Dini öğrenme, din hakkında öğrenme ve dinden öğrenme.

1- Dini Öğrenme: Belli bir din ve mezhebin öğretildiği, din eğitiminin amacının dindar insan yetiştirmek, dini faaliyetleri arttırarak, öğrencilerin dini kurallara inanmasını sağlamak olduğu din eğitimi modelidir. Bu şekilde bir din eğitimi yapılırken, din eğitimi verecek kişinin dinin inanırı olması gerekir (Hull, 2003; Kızılabdullah & Yürük, 2008).

2- Din Hakkında Öğrenme: Bir dine veya mezhebe üstünlük sağlama amacı taşımayan, herhangi bir dinin kurallarını öğretme amacı taşımayan bir din eğitimi modelidir. Dini öğrenmeye bir tepki olarak ortaya çıkan bu modelde öğretmen veya öğrencinin, öğrenime konu edinilen dine inanıp inanmaması zorunluluğu yoktur. Bireye din hakkında bilgi vermeyi amaçlayan bu tarz bir din eğitiminde, tek bir dine üstünlük verilmez. Tüm dinler eşit olarak öğrenime konu edinilir. Bu şekilde bir din eğitimine, Fransa'da bulunan devlet okulları örnek gösterilebilir. Fransız devlet okullarında din dersi bulunmamakla birlikte tarih, coğrafya gibi derslerin muhtevası içinde dini bilgiler verilmektedir (Kızılabdullah & Yürük, 2008).

3- Dinden Öğrenme: Bu yaklaşıma göre yapılan bir din eğitiminde öğrencilerin din eğitiminden nasıl fayda sağlayacağı üzerinde durulur. Öğrencilerden dini pratiklere katılması beklenmez. Onların manevi ve ahlaki gelişimlerinin hedeflendiği (Tosun, 2015) bu modelde, din eğitimi okul programları içinde yerini alır. Din eğitiminin eğitimsel değeri üzerine daha çok durulur (Hull, 2003). Öğrencinin gelişimine katkı sunması beklenen din eğitiminin amaçlarından birisi de öğrencinin kendi kişisel fikirlerini ortaya koymasını sağlamaktır (Kızılabdullah & Yürük, 2008). Günümüz İngiltere'sinde her dine eşit mesafede

yaklaşma iddiasında olan din derslerinin, din hakkında ve dinden öğrenme modellerinin etkisinde ortaya çıktığı söylenebilir (Kızılabdullah & Yürük, 2008).

Bu yaklaşımların dışında geliştirilen, farklı din eğitimi yaklaşımları bulunmaktadır. Bu bölümde son dönemlerdeki gelişmeler çerçevesinde ortaya çıkan, bir dine veya mezhebe bağlı olmayan din eğitimi yaklaşımlarından fenomenolojik yaklaşım, yorumlayıcı yaklaşım, diyalojik yaklaşım, bağlamsal yaklaşım, mezhepler üstü yaklaşım, dinler arası yaklaşıma kısaca değinilecektir.

5.1. Fenomenolojik Din Öğretimi

Bu model dinler arası eğitimin uygulama biçimi olarak İngiltere'de, Ninian Smart öncülüğünde, Lancaster Üniversitesi'nde ortaya çıkmıştır (Tosun, 2015). Buradaki eğitimin amacı, bireylerin iyi bir Hristiyan olmalarını sağlamak değildir. Dini cemaatin ve ailenin görevi, çocuğu belirli bir inançta yetiştirmek ve eğitmektir; ancak okulun görevi öğrencilerin dinin doğasını anlamalarına yardımcı olmaktır. Aynı zamanda inanç sistemlerinin çeşitliliği ve toplumsal hayattaki yansımaları hakkında öğrencilerin bilgi sahibi olmalarına yardımcı olmaktır. Bu çerçevede okul, belirli bir inanç sisteminin kabul edilmesi yönünde bir din eğitimi vermez (Abidoğlu, 2023).

Fenomenoloji modelinin iki önemli kavramı empati ve paranteze almadır. Bu model, tek bir dini merkeze alan doktriner din eğitim modelini dünya ve toplumun ihtiyaçları çerçevesinde adalet, tarafsızlık, saygı ve empati ilkelerini esas alarak yeniden şekillendirmektedir. Bu modelde bir din eğitimi, öncelikle öğrencilerin kendi dinlerini öğrenebilecekleri bir ortamı sağlamakta, diğer yandan, öğrencilere diğer din ve mezhepleri kendi kaynaklarından öğrenme imkânı sunmayı, onlara farklı din ve kültürden bireylerle birlikte barış içinde yaşama bilinci kazandırmayı hedeflemektedir (Çapcıoğlu, 2006).

Bu modelde öğrencilerin diğer dinlerin temel kavramsal olguları ve mensupları ile empatik bir iletişime geçmesi önemlidir. Bu modelde amaç, sadece öğrencinin diğer dinlerin doktrin ve ritüellerini tarafsız bir şekilde anlatması değil, aynı zamanda dinlerin doktrin ve ritüellerinin, o dine inanan birey için neler hissettiriyor olabileceği bilincini öğrenciye kazandırmak ve öğrenciler arasında sağlıklı bir iletişim kurulmasına zemin hazırlamaktır (Aydın & Osmanoğlu 2012).

Bu model uygulanırken öncelikle kişi inançlarını mümkün olduğunca ertelemeli, parantez içine koymalıdır. Buradaki amaç, kişinin başka dinleri doğru anlamasını ve doğru öğrenmesini sağlamaktır. Örneğin, Hristiyanlar, İbranice İncil'i de kullanacaklar ve Yahudi inancını öğrenmek için Yahudiliği onların bakış açısından öğrenmeye çalışacaklardır. Aynı şekilde İslam'ı öğrenirken de, İslam dinini Müslümanların perspektifinden öğreneceklerdir. Aynı şekilde Müslümanlar ve Yahudiler de Hristiyanlığı öğrenirken Hristiyanların bakış açısı ile öğreneceklerdir (Aydın & Osmanoğlu 2012).

Bu yaklaşım ile ilgili olarak çeşitli eleştiriler bulunmaktadır. Öncelikle bu yaklaşım ile ilgili yapılacak bir din eğitiminin başarılı olabilmesi için öğretmen ve öğrencilerin gerekli olan felsefi ve dini alt yapıya sahip olmaları gerekmektedir. Bundan dolayı bu yaklaşımın ilköğretim ve ortaöğretim kademelerinde uygulanabilirliği zor görünmektedir. Diğer taraftan bu yaklaşım, dinlerin inanç ve ibadetleri için gerekli olan önemli unsurları değersizleştirmektedir. Ayrıca bu yaklaşım çerçevesinde dünya dinlerini belli temalarla ele alan kitapların çocukların kafasını karıştırdığı ve yanlış yönlendirdiği de ifade edilmektedir (Aydın & Osmanoğlu 2012).

5.2. Yorumlayıcı Yaklaşım

Temsil (representation), yorumlama (interpretation) ve düşünümsellik/dönüşümlülük (reflexivity) olmak üzere üç kavram üzerine kurulmuştur. Fenomenolojik din öğretimine yapılan eleştiriler çerçevesinde ortaya atılmıştır.

Temsil (representation) kavramını açıklarken din kavramından hareket eden Jackson'a göre din, Batılı dünya görüşünün merkezde olduğu ve buna göre kurgulandığı bir anlama bürünmüştür. Aydınlanma ile birlikte din kavramından anlaşılan husus dönüşüme uğramıştır. Dinler birbirlerini etkileyen, dinamik ve değişen farklılıklar barındıran bir yapı içermeye başlamıştır. Bundan dolayı dinleri geçmişte olmuş

bitmiş ve günümüzde sabit bir şekle girmiş biçimde bireylere aktarmak hatalıdır. Bu nedenle dinlerin anlatımında kişisel hikâyelere ve din mensuplarının bakış açılarını (insider perspective) dikkate almak gerekmektedir (Osmanoğlu, 2016). Herhangi bir dini geleneğe mensup bireylerin tamamının bazı konuları aynı inanç temelinde, bazı konuları da aynı şekilde gerçekleştirdiklerine dair anlayışlar da doğru değildir (Jackson, 2006).

Yorumlayıcı yaklaşıma göre birey, kültürün pasif bir alıcısı değildir. Dinler bağlamında temsil ele alınırken bireyin yaşadığı dini-kültürel ortam dikkate alınmalı, etnografik bulgularla desteklenerek dini gerçekler hesaba katılmalıdır. Bu nedenle dinlerin incelenmesinde öncelikle bireyde başlayan ilk boyut, sonra din içi gruplara, nihai olarak da dinin genel boyutuna yönelmek gerekmektedir (Osmanoğlu, 2016).

İlk aşama olan bireysel boyutta farklı dinlerden kişisel hikâyeler seçilir; kişi, farklı dinlere mensup bireylerin kişisel hikâyelerini okudukça kendi inancını sorgulamaya başlar. Bu sorgulama ve anlamlandırma sürecine edifikasyon (edification) denilmektedir. Bu süreç kişi için son derece önemlidir (Jackson, 2006). İkinci boyutta farklı dini gruplara mensup birkaç kişiye odaklanılır. Kişisel öyküler yerine dini pratiklerin anlaşılmasına yönelik çalışmalar yapılır; dini grupların anlaşılmasını sağlamak amacıyla dini pratiklere katılım teşvik edilir. Son olarak dinlerin ortak noktalarına dikkat çekilerek dinlerin kendisine odaklanılır (Osmanoğlu, 2016).

Yorumlayıcı yaklaşımın ikinci önemli konusu yorumlama (Interpretation) kavramıdır. Yorumlayıcı yaklaşımı açıklarken öncelikle metodoloji meselesine değinen Jackson (2005, s. 21–50), ilk olarak yorumlayıcı yaklaşımın oldukça önem verdiği fenomenolojik yöntemi tartışmaktadır. O, geleneksel fenomenolojik bir anlayışa verilen din eğitiminin, dini verileri anlama konusunda yetersiz kalacağını ifade etmektedir.

Geertz'in antropolojik yöntemini esas alan Jackson'a (2006, s. 402–403) göre bu yöntemde araştırmacı, toplumu dışarıdan resmetmekte ve onu uzaktan deneyimlemektedir. Toplumsal olayı içeriden yaşayan bireyler ise yakın deneyim yaşamaktadırlar. Bu çerçevede iki deneyim arasında kurulacak denge, en değerli antropolojik metodu bize verecektir. Yorumlayıcı yaklaşımda empati kavramı, fenomenolojik yaklaşımdan daha farklı bir şekilde ele alınmaktadır. Buna göre empati ancak muhatabın duygusu hakkıyla hissedildikten sonra başarılabilir (Aydın & Osmanoğlu, 2012).

Yorumlayıcı yaklaşımın üçüncü kavramı, düşünümsellik / dönüşümlülük (reflexivity) kavramıdır. Öğrencinin farklı dinleri öğrenirken kendini sorgulamasını ve edifikasyonu gerçekleştirmesini ifade eden süreçtir. Bu aşamada öğrenci, öğrenme materyal ve metotlarını eleştirel bir bakışla ele alacak, diğer bireylerin tecrübelerinden istifade ederek yeni öğrenmeler edinecektir. Buradan hareketle yorumlayıcı yaklaşım, dini muhtevayı, bireyin içinde bulunduğu dini-kültürel ortamı ve dinin genel ilkelerini yorumlamayı amaçlamaktadır (Jackson, 2006). Bu çerçevede din ve kültür karşılıklı etkileşim içindedir. Dinler ile ilgili bazı hususlar insan deneyiminin ürünüdür. Bundan dolayı dinlerdeki insani-kültürel birikimin yorumlanması gerekmektedir (Osmanoğlu, 2016).

Amerikalı filozof Richard Rorty'den esinlenerek üretilen edifikasyon (edification) kavramı, Grimmitt'in dinden öğrenme yaklaşımıyla ortak noktalara sahiptir. Etik ve zihinsel olgunluk temelinde bu süreç, Jackson'a göre empati temellidir. Ancak fenomenolojik yaklaşımdaki empatiden daha farklı kullanılan yorumlayıcı empati, bireyin karşı tarafı tam manasıyla anlamasıdır. Birey, edifikasyon sırasında eleştirel bakış sayesinde sürekli öğrenmeyi esas almaktadır. Bu çerçevede Jackson (2005, s. 21–50), fenomenolojik yaklaşımda önerilen paranteze almayı eleştirerek, kişilerin inançlarını bir kenara koymak yerine öğrenme ortamına getirmelerinin onlar için daha öğretici olacağını savunmaktadır. Bundan dolayı kişisel dini inancı öğrenme ortamına getirerek, öğrenim sürecine dâhil etmek paranteze almaktan daha önemlidir (Osmanoğlu, 2016, s. 113).

5.3. Diyalojik Yaklaşım

Vygotsky'nin sosyal yapılandırmacı yaklaşımı ve Bakhtin'in felsefî yaklaşımının din eğitimine uygulanması olan diyalojik öğretim, diyaloga dayalı bir etkileşimi içeren bir yaklaşımdır. Diyalojik eğitim sürecinde ortaklaşalık, karşılıklılık, destekleyicilik, birikimlilik ve amaçlılık temel ilkeler olarak karşımıza çıkmaktadır (Yüceer, 2020).

Öğrenme süreçlerinde öğretmen ve öğrencilerin birlikte hareket ederek sorumlulukları paylaşması ortaklaşalık ilkesidir. Bu ilke temelinde öğrencilerden birbirlerini dinlemeleri, fikirlerini paylaşmaları ve alternatif bakış açılarını genişletmeleri beklenir. Destekleyicilik ilkesi temelinde öğrenciler fikirlerini özgürce ifade eder, ortak bir anlayışa ulaşma hususunda yardımlaşırlar. Bunun gerçekleşmesi için öğrenme ortamlarının öğrencilerin yanlış cevap verme korkusu taşımayacağı şekilde düzenlenmesi gerekmektedir. Birikimlilik ise; ortaklaşalık, karşılıklılık ve destekleyicilik ilkelerine uygun yapılan bir eğitim ortamında anlamın güncellenmesi, geliştirilmesi ve yeniden üretilmesini kapsamaktadır. Öğretmen ve öğrenciler bu süreçte sınıf ortamında söylenen fikirler üzerine eklemeler yaparak konuyu genişletirler. Bu süreçte katılımcıların fikirleri sorgulamaları ile uyumlu bir çizgide buluşur. Son aşama olan amaçlılık ise öğretmenin ders ortamında yaptığı konuşmaları eğitimin özel hedefleri doğrultusunda planlaması ilkesidir. Bu beş ilkeden herhangi birinin karşılanmadığı konuşma, diyalojik temelde sayılmamaktadır (Yüceer, 2020).

Din eğitimi açısından sorgulama temelli bir diyalojik yaklaşım, öğrencilerin dini düşünce ve değerleri temellendirerek içselleştirmesi ve onları diğer bireylerden öğrenmesi açısından önemli görülmektedir (Su, 2022). Bu yaklaşımda sınıf içi eğitim-öğretim etkinlikleri önemli rol oynamaktadır. Öğrenciler, görüşlerini ifade edebilmeleri, kendi düşüncelerini farklı görüşlerle müzakere edebilmeleri için yapılandırılmış etkinlikler yapmaya teşvik edilir. Öğrencilerin yaşadığı tecrübelerden yola çıkılarak, bakış açılarındaki farklılık ve fikir çeşitliliği ortaya çıkarılır.

Öğrencilerin farklı olana açık olması ve farklı olan ile iletişime geçmesi cesaretlendirilerek öğrencinin merak duygusu harekete geçirilir. Sınıf ortamında farklı olan ile geliştirilen diyalog, strateji ve deneyimler okul ortamına yaygınlaştırılır. Okul ortamında elde edilen diyalojik öğrenimin, kamusal alanda etkin ve sağlıklı bir iletişim kurulmasına zemin hazırlaması ile ilgili çalışmalar yapılır (Osmanoğlu, 2016.).

5.4. Bağlamsal Yaklaşım

Gerçek yaşam çerçevesinde kavramların ve süreç becerilerinin öğretimde kullanılması olarak tanımlanan bu yaklaşım ile yapılan bir eğitimden amaç, derslerin içeriğini daha ilgi çekici ve daha eğlenceli bir hale getirerek öğrencilerin konuyu anlamasını kolaylaştırmaktır (Acar & Yaman, 2011). Öğrenciler, bir kavramı ve onun uygulamalarını, kendi kültürleri, aileleri ve yaşadıkları çevre ile ilişkilendirebilirse etkili bir öğrenme gerçekleşmiş olacaktır. Bu yaklaşıma göre öğrenme, kişinin ihtiyaç duyduğu anda, doğal ortamlarda daha kolay, anlamlı ve kalıcı olacaktır (Topuz vd., 2013).

Din, insanların gündelik hayatlarını etkileyen, onların kültürel dokularında derin izler bırakan bir olgudur. Buradan hareketle dinin belirli bir kültürle kurduğu ilişki, bağlamsal yaklaşımın temel konularındandır. Bu yaklaşım, dinlerin doktrin boyutlarından daha çok sosyo-kültürel yaşamda yaşanmakta olan gerçeklik üzerinde durur. Eğitim-öğretim etkinliklerinde yerel olan bilgilerden yola çıkılarak, yerel olanın küresel olan ile ilişkisi incelenir. Bu yaklaşımın en önemli amacı, öğrencinin küresel toplumda etkileşim ve iş birliğini anlama ve yeterliliğini geliştirmektir (Aydın & Osmanoğlu, 2012).

Norveç'te ortaya çıkan bu yaklaşım, din eğitimi sürecinde antropoloji ve bağlamsal temeli kullanarak bir bölgedeki dini ve kültürel yapıyı incelemektedir. Nitekim Norveç'te uygulanan din dersinin

hedeflerinden birisi; insanın var olma sürecini anlaması, hayatı yorumlaması sürecinde, ona din ve dünya görüşleri hakkında katkı sunmaktır. Ülkeyi tanımak, Avrupa kültürünü şekillendiren değerleri öğrenmek için öncelikle Norveç kültürünü bilmek gerekmektedir. Bu çerçevede eğitim programlarında din eğitimi temelli olarak sosyal birleşmeye, farklı görüşten insanlarla diyaloga ve karşılıklı saygıya atıf yapılmaktadır (Gelici, 2020).

5.5. Mezhepler üstü Din Eğitimi

İsveç'in öncülüğünde 1696 yılında "Religionskunskap" (Din Hakkında Bilgi)" derslerinin müfredata alınması ile başladığı ifade edilen bu model birleştirici ve çoğulcu olarak iki şekilde yorumlanmaktadır (Usta Doğan). Birleştirici modelde devlet okullarında verilen din eğitimi, öğrencilerin tamamına hitap edecek şekilde düzenlenmelidir. Bu modelde, dinin temeli üzerinde ayrılık olmayan hususlar öğretime konu yapılmalı, mezhepler ile ilgili ayrıntılara yer verilmemelidir. Derslerde mezhepler tanıtılmalı, inceleme konusu yapılmalı ve onların aynı dinin farklı yorum biçimleri olduğuna dikkat çekilmelidir. Çoğulcu modelde ise din eğitimi, her dini, her mezhebi olduğu gibi öğretim konusu yapmalıdır (Bilgin, 2001).

Her mezhebin farklı okullarının, derslerinin ve kiliselerinin olduğu ülkelerde mezhepler arasındaki ayrılıkların giderek büyüdüğünü ve mezheplerin ayrı birer din haline geldiğini ifade eden Bilgin (1999), günümüzün değişen şartları ve beraberinde getirdiği farklı ihtiyaçların teoloji ve pedagoji alanında yeni arayışları beraberinde getirdiğini belirtmektedir. "Çoklukta birlik" temelinde yeni model geliştirme çalışmalarının devam ettiğine vurgu yapmakta, bu durumun "mezhepleri birleştirme" olarak yorumlanmaması gerektiğine işaret etmektedir (Bilgin, 1999, s. 2).

Mezhepler üstü din öğretimi, dinin mezhepler arasındaki farklılıkları yok sayması ve sadece üzerinde birleşilen ortak noktaları öğretime konu yapması bakımından eleştirilmektedir. Zira bu durum, dinin farklı yorumları olabileceği gerçeğine ters düşmektedir (Tosun, 2015). Din derslerinde öğrenciler, dinin ortak noktalarına ilişkin eğitim alacaklar; ancak sınıf ortamı dışında farklılıklar ile karşı karşıya kalacaklardır. Bu durum mezhepler üstü eğitimi yetersiz kılmaktadır. Çünkü bireylerin birlikte yaşayabilmeleri için farklı olana saygı duymayı öğrenmeleri gerekmektedir. Farklılıklar hakkında bilgi sahibi olmayan kişiden farklılıklara karşı hoşgörü sahibi olması beklenemez. Bundan dolayı öğrencilere sadece farklı oldukları konular değil, aynı zamanda farklılıklar da öğretilmelidir. Bu, öğrencilere birbirlerinin farklılıklarına saygı duymayı öğretecektir (Bilgin, 2001).

Türkiye'de Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi 1982 yılında zorunlu hale gelmiştir. 2000 yılında ilköğretim DKAB programında yapılan değişikliğe kadar içerik ve yaklaşım bakımından "ilmihal merkezli" bir anlayışla okutulan DKAB dersleri, akıl ve inancı referans alan bir yaklaşımla ele alınmıştır (Kaymakcan, 2006). 2010 DKAB müfredatında programın belli bir mezhep gözetilmeksizin hazırlandığı ifade edilmiştir (MEB, 2010, s. 8). 2018 müfredatında da İslam düşüncesinde ortaya çıkan yorumların mezhepler üstü bir yaklaşımla ve bilimsel bir metotla ele alındığı belirtilmiş (MEB, 2018, s. 8–10), 2024 yılında yayınlanan yeni DKAB dersi müfredatında da bu ifade korunmuştur (MEB, 2024, s. 5–8).

5.6. Dinler Arası Din Eğitimi

Farklı dinlere inanan insanların birlikte yaşadığı ülkelerde ortaya çıkan bu yaklaşım, okullarda farklı dinlere mensup olan öğrencilerin ayrı sınıflarda din eğitimi alarak, dini çatışmalar yaşamalarının önüne geçmek amacıyla ortaya atılmıştır. Bu modelde verilen din eğitiminde dinlerdeki ortak konuların öğrenime konu edinilerek, öğrencilerin birbirlerini tanıma ve anlamalarına yardımcı olmak amaçlanmaktadır (Tosun, 2015, s. 137).

Bu modeldeki bir din eğitiminde iki yaklaşım söz konusudur. İlki, kendi din ve mezhebini öğretirken, diğer dinleri, bilhassa birlikte yaşamak zorunda olunan insanlara dinleri okutmak; diğeri ise "dinler arası din dersi" tarzında bir müfredat tasarlayarak, bütün dinleri okutmaktır (Tosun, 2015). Bu öğretimin gerçekleşebilmesi, öğrencilerin kendi din ve mezhepleri hakkında bilgi sahibi olmaları ile mümkündür.

Bu modelde diğer dinler öğretime konu edilirken amaç, öğrencinin sadece dinler hakkında bilgi alması değildir. Bu modelde din eğitimi, farklı dünya görüşleri ve din eğitimi seviyelerini gözeterek bireysel kimlik oluşum süreçlerinde öğrenciye en uygun koşulları sunmalıdır (Tosun, 2015). Günümüz toplumunun problemlerini tespit etmeli, bireysel ihtiyaçları dikkate almalıdır. Aynı zamanda öğrencilerin, diğer dinlere inanan bireyleri anlamalarına ve onlara saygı duymalarına yardımcı olmayı hedeflemelidir (Bilgin, 2001).

Bu model, din öğretimine konu edinilen dinlerin mutlak hakikat iddialarından vazgeçmelerini, din mensuplarının kendi dinlerine yönelik eleştirel bakabilmesini ve hakikatin çeşitlilikler içinde aranmasını gerekli görmektedir. Teoride ifade edilen bu düşüncelerin uygulama sırasında nasıl kabul edileceği sorusu ise cevap bekleyen sorulardan birisidir. Bu bakımdan bu model eleştirilmektedir.

6. LAİKLİK, ÇOK KÜLTÜRLÜLÜK VE DİNİ ÇOĞULCULUĞUN TÜRKİYE'DEKİ DİN EĞİTİMİ UYGULAMALARINA YANSIMALARI

Tanzimat Dönemi ile birlikte tercüme odaları kurulmuş ve bu dönemde Batı dillerini öğrenen yeni bir kuşak yetişmiştir. Bu kuşağın yetişmesinde, saray ve Bâb-ı Âli Osmanlıcasının çözülmesinde Fransızcanın etkisi büyüktür. Bu etki Fransızca laïcité kavramının Türkçede laiklik olarak ele alınmasına yol açmıştır (Uçar & Sayın, 2017).

Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk anayasası Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun taslak halinde "la dîniyye" olarak yer alan laiklik kavramının anlamlandırma süreci, 1921 yılına kadar devam etmiştir. 1924 yılında Halifeliğin kaldırılması ve 1937 yılında laikliğin anayasal ilke haline gelmesi ile birlikte laiklik, devlet yönetiminin ve hukuk sisteminin temeli olarak görülmeye başlanmıştır (Tayhani, 2009). 1924 yılından itibaren din eğitimi veren okulların kapatılması, laiklik politikasının gereği olarak görülmüştür. Bununla birlikte Diyanet İşleri Başkanlığı kurumunun kurulması ve bu kurumun Başbakanlığa bağlanmış olması Türkiye'nin kendine özgü koşullar içinde laiklik uygulaması olan bir ülke olduğunu göstermektedir (Kara, 2000).

İslam eğitim-öğretim tarihi açısından konuyu değerlendirdiğimizde Tanzimat'tan önceki eğitim kurumlarımız olan medreselerde eğitim dini bir karakterdeydi. Yani din dersleri genel eğitimin içinde bir branş olarak yer almamakta, eğitimin kendisi dini bir karakterdeydi. Tanzimat Fermanı ile birlikte yeni mektepler açılmış ve eğitim-öğretim programlarında bir takım değişikliklere gidilmiştir. Bu dönemde din öğretimi de diğer dersler arasında bir ders haline gelmiştir. Din eğitimi ve öğretiminin de Türkiye'de bağımsız bir disiplin olarak bu dönemde ortaya çıktığı söylenebilir (Zengin, 2004).

Osmanlı Devleti'nin çok farklı dinlere mensup halkları içinde barındırması sebebiyle bu tarz okullarda eğitim alacak öğrencilerle ilgili çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. Öğretimin ilk basamağında Müslim ve Gayrimüslim öğrencilerin sınıfları ayrılmış, sonraki seviyelerde ise birlikte eğitim almalarına yönelik düzenlemeler yapılmıştır (Bilgin, 2001, s. 4). Farklı dinlere mensup öğrencilerin ilk basamak eğitiminde ayrı ayrı binalarda eğitim almaları kararlaştırılmıştır. Sonraki basamaklarda ise din derslerini cemaatlerin kendi görevlileri tarafından ayrı ayrı vermesine yönelik düzenlemeler yapılmıştır (Zengin, 2008, s. 150).

1869 yılında çıkarılan Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile Müslüman olan veya olmayan bütün Osmanlı uyruklu çocukların ortak program uygulanan mekteb-i ibtidâîlere gitmeleri kararlaştırılmıştır. Çocukların dinlerine göre ayrı binalar kullanması ve imkân varsa kız-erkek ayrı binalarda eğitim faaliyetinde bulunması öngörülmüştür. Rüştiyelerde de "Mebâdi-i Ulûm-i Dîniyye" isimli dersi, dinin cemaatlerinin görevlilerinin dinlere göre ayrı ayrı vermeleri kararlaştırılmıştır (Bilgin & Selçuk, 1991).

3 Mart 1924 tarihinde Tevhid-i Tedrisat Kanununun kabulü ile birlikte ülkemizde din eğitimi farklı bir boyut kazanmıştır. Bu kanunla birlikte bütün öğretim kurumları idari bakımdan Maarif Vekâleti'nin

kontrolüne bırakılmış, öğretim kurumlarının müfredat ve yönetiminin bakanlıkça yapılması amaçlanmıştır (Ayhan, 1999). Kanunda herhangi bir eğitim kurumunun kapatılması söz konusu edilmemiş olsa da uygulamada medreselerin faaliyetlerine son verilmiş ve Batı tarzı mekteplerde din eğitimi, genel eğitimin içinde ayrı bir ders olarak okutulmaya başlanmıştır.

1924 ilkokul programlarında din dersi, "Kur'an-ı Kerim ve Din Dersleri" adı ile birinci sınıf hariç diğer sınıflarda haftada ikişer saat okutulmak üzere programdaki yerini almıştır. 1924 tarihinde hazırlanan ilk programda din derslerinin amacı "Kur'an-ı Kerim elifbası gösterildikten sonra Kur'an-ı Kerim tedrisine başlamak ve Amme Cüzü'ne devam" şeklinde belirlenmiştir. Öğretmen bu derslerde, yeri geldikçe Hz. Peygamber'in hayatından örnekler vererek öğrencilerin kalbinde İslam muhabbeti yaratacaktır (Altaş, 2002).

1930 yılında din dersi, şehir ilkokullarında sadece 5. sınıf öğrencilerine ebeveynlerinin isteği doğrultusunda haftada yarım saat verilen bir ders haline gelmiştir. Şehir okullarında isteğe bağlı olarak okutulan bu ders, 1933 yılından itibaren müfredattan tamamen kaldırılmıştır. 1930'da liselerden, 1931 yılında öğretmen okullarından kaldırılan din dersleri, 1939 yılında köy ilkokullarından da kaldırılarak örgün eğitimin dışında bırakılmıştır (Öcal, 2015).

1948 tarihinden sonra İmam-Hatip okulları yetiştirme kursları olarak açılmış, 1949 yılında ilkokullara, 1956 yılında ise ortaokullara din dersleri konulmuştur (Öcal, 2015). Talim Terbiye Dairesi'nin 19.09.1956 tarihli genelgesinde ortaokullarda Türk öğrencilerine verilecek din derslerinde İslam dininin iman, ibadet ve ahlak ile ilgili esaslarının öğretileceği belirtilmiştir.

1967 yılından sonra ise liselere din bilgisi dersi isteğe bağlı olarak konulmuştur. Bu derslerde amaç, milli birlik ruhu içinde, anayasanın laiklik prensibi çerçevesinde, isteğe bağlı olarak lise çağındaki öğrencilere ilk ve ortaokulda edindikleri bilgilere dayanarak, manevi bir âlemin varlığını kavratmak, maddi ve manevi değerler arasında sıkı bir bağlılık bulunduğunu, bunların birbirleriyle çelişmediğini vurgulamaktır. 1974 tarihinde okutulmaya başlanan ahlak derslerinde de gençlerin dini ve ahlaki değerleri öğrenmelerine katkıda bulunmak hedeflenmiştir (Öcal, 2015).

Cumhuriyetin ilk dönemlerinde din dersleri, devletin yeniden inşası sürecine uygun olarak düzenlenmiştir. Bu derslerde öğrencilerin din konusunda hurafe ve batıl inançlar konusunda bilgilendirilmesi amaçlanmış, ahlak ağırlıklı ve kişisel dini yaşantıyı temele alan bir din eğitimi hedeflenmiştir. Din dersleri 1939 yılından itibaren örgün öğretim programlarından çıkarılmıştır. 1948 yılından sonra yeniden örgün öğretim programları içindeki yerini alan din dersleri tamamen ilmihalci bir yaklaşımla isteğe bağlı olarak programlara girmiştir. Bu dönemdeki din derslerinin ilmihalci bir yaklaşımla ele alınmasından ve isteğe bağlı olmasından hareketle doktriner bir karakter taşıdığı ifade edilebilir. Ayrıca 1951 yılında İmam Hatip Okulları yeniden açılmıştır (Ayhan, 1999).

1982 Anayasası ile birlikte din ve ahlak bilgisi dersleri zorunlu hale gelmiştir. Okullarda din derslerinin zorunlu olmasını öngören anayasanın 24. maddesi şu şekildedir:

"...Din ve ahlak eğitim ve öğretimi devletin gözetim ve denetimi altında yapılır. Din kültür ve ahlak öğretimi ilk ve orta öğretim kurumlarında okutulan zorunlu dersler arasında yer alır. Bunun dışında din eğitimi ve öğretimi ancak, kişilerin kendi isteğine, küçüklerin de kanuni temsilcilerinin isteğine bağlıdır." (Altaş, 2002).

1982–1983 öğretim yılından itibaren Din ve Ahlak Bilgisi adıyla okutulan din derslerinin ismi, 1986 yılında Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi olarak değiştirilmiştir. Anayasal olarak zorunlu olan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinin amacı, ilk ve ortaöğretimde öğrenciye Türk Milli Eğitimi'nin genel amaçları ve ilkeleri çerçevesinde, laiklik ilkesi temelinde, İslam dini ve ahlak bilgisiyle ilgili yeterli düzeyde bilgi kazandırmak; milli birlik ve beraberlik ruhu içinde, dini ve ahlaki açıdan insan sevgisini aşılamak, dürüst ve ahlaklı bireyler yetiştirmektir (Bahçekapılı, 2013). Bu amaç lise müfredatında da korunmuş ve bu derste İslam dininden başlayarak diğer dinler hakkında bilgi verilmesi gerektiği de ifade edilmiştir (Öcal, 2015).

Türkiye'deki Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi, bir din veya mezhebi doktriner bir şekilde öğretmeyi hedefleyen bir ders olmamasına rağmen —mezhepler üstü bir yaklaşımla hazırlandığı iddia edilmesine rağmen— dersin içeriğinde İslam dinine ağırlıklı olarak yer verilmesi, diğer dinler ve Alevilik inancına

yeterince yer verilmemesi (veya verilen bilgilerin yeterli bulunmaması) sebebiyle doktriner bir karakterde olduğu savunulmaktadır (Altaş, 2002). Dersin verildiği ilk yıllarda Musevi ve Hristiyan vatandaşları da kapsayan zorunluluk, Lozan Antlaşması kapsamında azınlıklara muafiyet verilmesiyle birlikte delinmiştir. Bu istisnadan sonra Müslüman olmayan kişilerin dilekçe ile başvurarak, bu dersten muaf tutulacağı ifade edilmiş ve bu ders sadece Müslüman öğrencilere özel bir ders haline gelmiştir (Özenç, 2008).

Bazı Alevi vatandaşlarımız ise bu derste, çocuklarına muafiyet hakkı tanınmadığı için zorunlu din dersi uygulamasının din ve vicdan özgürlüğüne ters düştüğünü iddia etmektedir. Ayrıca Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinde Alevilik inancından bahsedilmediği ve çocuklara Sünni İslam'ın benimsetilmek istendiğini, ebeveynlerin çocuklarını kendi dini inanç ve felsefelerine göre eğitme hakkının ihlal edildiğini savunmaktadırlar (Yıldız, 2009). Nitekim bu konu öğrenci velileri tarafından Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne kadar intikal ettirilmiştir. Mahkeme, ebeveynlerin inancına saygı çerçevesinde, dersten muafiyet gibi uygun seçenekler varsa, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders içeriğinin sistematik telkin boyutunda olmasının sözleşmeye aykırı olmadığını ifade etmiştir. Mahkemeye göre, müfredatta okutulan din dersleri ile çocukların, ebeveynlerinin dini veya felsefi kanaatleri arasında bir çatışma oluşmasından mümkün mertebe kaçınılmalıdır (Özenç, 2008).

Türkiye'de, yalnızca Hıristiyan ve Musevi vatandaşlar, bu dinlere olan inançlarını kanıtlamaları şartıyla dersten muaf tutulmaktadır. Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne göre, ebeveynler, çocuklarını dersten muaf tutmak için herhangi bir inanca sahip olduklarına dair önceden bilgi vermek zorunda değildir. Bu durum Sözleşme'nin 9. maddesine aykırıdır. Ayrıca mahkeme, konu ile ilgili olarak Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 24. maddesinde yer alan "Kimse... Dini inanç ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz..." hükmünü hatırlatmaktadır (Keskiner, 2010). Bu açıdan bakıldığında mahkeme, tüm vatandaşları kapsayan din öğretiminin objektif, tarafsız, çoğulcu ve eleştirel olmasını istemekte, derslerin gerekli şartları taşımaması durumunda koşulsuz muafiyet hakkının tanınmasını gerekli görmektedir.

Din eğitiminin gerekli olduğu tüm toplumlarca kabul edilmiş bir husustur. Bu konuda yaşanan tartışmalar, din eğitiminin veriliş şekli konusundadır. Konu ile ilgili olarak Avrupa Güvenlik ve İş birliği Teşkilatı (AGİT) 2007 yılında okullarda din eğitimi ile ilgili geniş çaplı bir çalışma yapmış ve birtakım prensipler belirlemiştir. Bu prensipler, 2007 yılında Toledo Kılavuz Prensipleri adlı bir kitapta yayımlanmıştır. Bu prensiplere göre, okullarda din ve inanç öğretimi tarafsız olarak yapılıyorsa, dersin seçmeli ya da zorunlu olmasında bir sakınca yoktur. Dersin çoğulcu ve objektif olarak verilmesi gibi hususlar sağlandığında, din özgürlüğüne aykırı olmadığı, ancak gerektiğinde muafiyet hakkının verilmesi gerektiği belirtilmektedir (Kızılabdullah, 2008).

Türkiye'deki din eğitiminin geleceği ile ilgili olarak Ayhan (2004), Anayasa'nın 24. maddesi gereğince ilk ve orta öğretimde zorunlu olarak okutulan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinin okutulmasına devam edilmesi; fakat dersin amaç ve içeriğinde birtakım değişikliklerin yapılması gerektiğini ifade etmektedir. Buna göre, dersin müfredatı belirli bir dini benimsetmeyi amaçlamamalıdır. Bireylerin içinde yaşadıkları toplumun dini ve diğer dinler hakkında bilgi verme temelinde, bütün dinlere ve mezheplere nesnel yaklaşan bir müfredat esas alınmalıdır. Bunun için ders müfredatından din eğitimine ilişkin konular çıkarılarak, din kültürü, ahlak ve sanat ağırlıklı konulara yer verilmeli; derste diğer dinler hakkında da temel düzeyde bilgi öğrenime konu edilmelidir (Ayhan, 2004, s. 246–247).

Ayhan'a (2004, s. 249) göre çocuklarına din eğitimi aldırmak isteyen aileler için isteğe bağlı din dersleri konulmalıdır. Bu dersleri pedagojik eğitim alan, üniversite mezunu ve gönüllü olan din bilgisi öğretmenleri okutmalıdır. Devletin gözetim ve denetimi altında okullarda verilecek olan bu dersleri okutan öğretmenlerin maaşları, devlet bütçesinden karşılanmamalı; bu derse devam eden öğrencilerin aileleri veya vakıf, dernek gibi gönüllü kuruluşlar tarafından karşılanmalıdır. Bu derslerde Kur'an-ı Kerim ve anlamı, Hz. Peygamberin hayatı, dinin iman, ibadet ve ahlak konuları, dinin pratik boyutunu da gözeterek herhangi bir mezhebi esas almadan, İslam'ın temel ilkelerine aykırılık teşkil etmeyecek şekilde, güncel konulara cevap verebilecek nitelikte bir müfredat oluşturulmalıdır.

Hâlihazırda ilk ve ortaöğretim kurumlarında zorunlu olarak okutulmakta olan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi müfredatı, 2000'li yıllarda yenilenen müfredat programları ile birlikte "mezhepler üstü–

diğer dinler açılımlı" yaklaşıma uygun olarak okutulmaktadır (MEB, 2018, s. 5–8). Ayrıca İmam-Hatip ortaokul ve liselerinde de din eğitimi yapılmaktadır. 2012 yılında ise ortaokul ve liselerde seçmeli ders uygulamasına geçilmiş ve seçmeli ders listesinde Kur'an-ı Kerim, Peygamberimizin Hayatı ve Temel Dini Bilgiler derslerinin bulunması, Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından çıkarılan bir kanunla zorunlu hale getirilmiştir (Bahçekapılı, 2013).

Zorunlu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersleri ve bunun yanında seçmeli ders listesinde Kur'an-ı Kerim, Peygamberimizin Hayatı ve Temel Dini Bilgiler derslerinin yer alması, Türkiye'deki din eğitimini farklı bir boyuta taşımıştır.

2018 yılında yürürlüğe giren ve hâlihazırda uygulanmakta olan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi müfredatında, İslam dini ve diğer dinlerin betimleyici bir yaklaşımla öğretime konu edildiği ifade edilirken, İslam dininin Kur'an ve sünnetin ortaya koyduğu temel ilkeler çerçevesinde ele alındığı vurgulanmaktadır (MEB, 2018, s. 5–8). Ayrıca İslam düşüncesinde ortaya çıkan yorumların bilimsel bir metotla ve mezhepler üstü bir yaklaşımla ele alındığı ifade edilmekte, yaşayan diğer dinlerin ise bilimsel bir metotla, dinler açılımlı ve olgusal bir yaklaşımla öğretime konu edildiği vurgulanmaktadır.

2024 yılında Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi ile ilgili olarak yeni müfredat yürürlüğe girmiştir. Bu müfredat metni de, din ve inançların öğretiminde "dinden öğrenme" ve "din hakkında öğrenme" yaklaşımlarının ilkelerini temel almaktadır. Öğrencilerin nesnel, betimsel ve analitik bir anlayışla hem kendi dinlerine ait yorum farklılıklarını hem de farklı dinleri, inançları ve dünya görüşlerini tanımalarının amaçlandığı ifade edilen metinde, ayrıca 2018 müfredat programında olduğu gibi, İslam düşüncesinde ortaya çıkan yorumların, bilimsel bir metotla ve mezhepler üstü bir yaklaşımla ele alındığı, yaşayan dünya dinlerinin, nesnel bir metotla, dinler açılımlı ve olgusal bir yaklaşımla öğretime konu edildiği vurgulanmıştır (MEB, 2024, s. 5–8).

7. SONUÇ

1960'lı yıllarda Batı'ya doğru hızlanan göçler, son dönemlerde kitle iletişim araçlarındaki hızlı gelişim, küreselleşme süreci ile birlikte kültürler ve medeniyetler arasındaki karşılıklı etkileşim, toplumsal yapıda önemli bir değişimi beraberinde getirmiş, geçmişin homojen toplumsal yapısının yerini heterojen bir yapı almıştır. Bu yeni durum insanlar arasında etnik, dini ve kültürel farklılıkları kabul ederek, belli kurallar ve uzlaşılar içinde farklılıklarla bir arada yaşama projelerini beraberinde getirmiş ve bireyselleşme, özgürleşme kavramlarını ön plana çıkmıştır. Bunun neticesinde küreselleşme ile birlikte bireyselleştirici ve özgürleştirici dini anlayışlar gelişmeye başlamıştır. Bu durum yeni din eğitimi yaklaşımlarının ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Aynı zamanda Batı toplumunda tarihsel süreç içinde din ve devlet ilişkilerinin yeni bir boyut kazanması, din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılması, toplumsal yapıda başlayan sekülerleşme ve laikleşme din eğitimi ile ilgili yeni tartışmaları beraberinde getirmiştir.

Ülkelerin tarihi kökeni, sosyolojik durumu birbirinden farklı olduğu için, "Laik" karakterli ülkelerdeki din eğitimi ihtiyacının karşılanması noktasında farklı uygulamalar bulunmaktadır. Bu ülkelerde genel bir eğilim olarak kilise, cemaat veya sivil toplum kuruluşları kullanılmaktadır.

Türkiye halkının büyük çoğunluğu İslam dinine mensup bir ülkedir. Bu durum Türkiye'de din eğitimini toplumsal bir ihtiyaç haline getirmektedir. Devlet sosyal devlet ilkesinin bir gereği olarak bu ihtiyacı karşılamak ile yükümlüdür. Bu noktada tartışılan husus din eğitimi ihtiyacının nasıl giderileceğidir. Din eğitimini devlet mi verecek? Yoksa sivil toplum kuruluşları veya dini cemaatler mi? Din Eğitiminin devlet tarafından verilmesini doğru bulmayanlar, din eğitiminin batıdaki gibi sivil topluma bırakılmasını istemekte ve bunu laiklik ilkesinin bir gereği olarak görmektedirler. Din eğitiminin devlet tarafından verilmesi fikrini ise, din eğitiminin adalet, sağlık, ulaşım gibi bir kamu hizmeti olmasından hareket etmektedirler.

Cumhuriyetin ilanından bugüne kadar geçen süre içinde, devlet tarafından verilen din eğitiminin toplumun geneli tarafından olumlu karşılandığı ve talep gördüğü söylenebilir. Ülkenin mevcut tarihi kökeni, sosyolojik yapısı itibari ile Diyanet İşleri Başkanlığı kurumunun varlığı ve verdiği hizmetler içinde bu durum geçerlidir.

Laiklik, çok kültürlülük ve dini çoğulculuk bağlamında ise Türkiye'de din eğitim ve öğretimine ilişkin mevcut uygulamalar, tek bir mezhebe göre olması, eğitimin devletin tekelinde olması, geniş bir muafiyet hakkının söz konusu olmaması, azınlıklar ve Alevilerin ihtiyaçlarını karşılamaktan uzak olması, bağlamında eleştirilmektedir. Bu açıdan Türkiye'de verilen din eğitimi uygulamalarının, eleştirileri dikkate alarak çeşitlendirilmesinin laiklik ilkesine uygun olacağı bir gerçektir. Dini çoğulculuk bağlamında ortaya çıkan yeni yaklaşımlar ise ilk ve ortaöğretim kurumlarında öğretmen ve öğrencilerin yeterli dini ve felsefi alt yapıya sahip olmamaları açısından uygulanabilir görülmemektedir. Bu çerçevede aşağıdaki Türkiye'de din eğitimi politikalarına yönelik önerilerimizi şu şekilde ifade edebiliriz:

1- Her ülke kendi toplumsal yapısı içinde okullarda din eğitimi ile ilgili çeşitli modeller geliştirmektedir. Bu açıdan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi ülkemizin tarihi tecrübesinin sonucu olarak zorunlu olarak Anayasadaki yerini almıştır. Bu dersin anayasal zorunluluğunu tartışmaya açmak ülkemizin yaşadığı tarihsel tecrübeyi yok saymak olacaktır. Bu nedenle bu dersin zorunluluğu tartışmaya açılmamalıdır.
2- Eğitimin görevlerinden biri kültürlemedir. Din de bir kültür unsuru olarak diğer kültürleri etkilemektedir. Bu bakımdan Din Kültürü Ve Ahlak Bilgisi dersinde İslam dinine ağırlık verilmesinin sebebi Türk toplumunun büyük çoğunluğunun İslam dinine mensup olmasıdır. Nitekim Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi de bu konuya vurgu yapmakta ve böyle bir din eğitiminin sözleşmeye aykırı olmadığını ifade etmektedir.
3- Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinde tek bir mezhebin (Hanefi mezhebi) öğretimine ağırlık verildiği eleştirisi, son dönemlerde yapılan müfredat değişiklikleri ile giderilmeye çalışılmış olsa da bu durum mevcut müfredatta da kendini göstermektedir. Bu bakımdan özellikle ibadet konularında toplumsal yapıya hâkim olan bir mezhebin görüşüne göre kitapların hazırlanmış olması, merkezi bir eğitim sistemi içinde ders kitaplarında bir tutarlık olması gerekliliğinin doğal bir sonucudur. Bir başka açıdan bakarsak bu ders, notla değerlendirilmektedir. Yapılan sınavlarda bir tutarlılık olması açısından kitaplardaki ibadet konularının hâkim bir mezhebe göre hazırlanmış olması da gayet doğaldır. Uygulamada ise Milli Eğitim Bakanlığı tüm dersler için müfredatın esnek olduğunu belirtmekte ve bu açıdan bakıldığında din dersinde farklı mezhebe mensup öğrencilerin çoğunlukta olduğu yerlerde, o mezhebe göre öğretim yapılmasını yasaklamamakta, tam tersine buna imkân tanımaktadır.
4- İslam dininde Hristiyanlıkta olduğu gibi bir ruhban sınıfının olmadığı ve İslam dininin mezheplerden bağımsız bir temeli olduğu unutulmamalıdır. İslam dininin kaynağı mezhepler değil, Kur'an-ı Kerimdir. Kur'an-ı Kerim tüm Müslümanların ortak kitabıdır. Dolayısıyla derste verilen bilgiler Kur'an-ı Kerim merkeze alınarak verilmelidir. Bu bakımdan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi müfredatında yapılan değişikliklerle birlikte ders müfredatındaki birçok konu Kur'an ve sünnet merkezli bir yapı kazanmıştır.
5- Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinde ülkemizin ve İslam Medeniyetinin tarihi süreci içinde ortaya çıkmış, dini toplumsal yapıya yön veren mezhepler ve tasavvufi oluşumlara da yer verilmektedir. Bunun temel amacı, içinde bulunduğumuz dini-toplumsal-kültürel yapıyı öğrenciye tanıtmaktır.
6- Türkiye'deki mevcut din eğitimi uygulamalarına yönelik tartışmalar yeni bir model arayışını gerekli kılmaktadır. Din eğitimin hem anayasal zorunlulukları çerçevesinde, toplumun ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde yeni din eğitimi modelleri geliştirmek gerekmektedir. Din eğitiminin amaç, içerik ve yöntem boyutlarını yeniden yapılandırarak farklı inanç ve kültürlere saygılı, öğrenci merkezli ve sosyo-kültürel bağlama duyarlı bir öğrenme anlayışını yansıtan, kapsayıcı ve sosyokültürel bağlama duyarlı geliştirilecek olan din eğitimi modelleri şu özelliklere sahip olmalıdır.

a) Temel İlkeler

- Farklı din, inanç ve mezheplerin tarafsızlık ve güven ilkeleri temelinde öğrenime konu edinilmesi, öğrencilerin kendi inançlarını özgürce öğrenmelerine imkân tanınması.

- Müfredat ve ders içeriklerinin, öğrencilerin yaşadığı sosyo-kültürel çevre ile uyumlu olması ve adalet, eşitlik, hoşgörü gibi evrensel değerleri, yerel ihtiyaçlara uygun bir şekilde öğrenime konu edinmesi

- Öğrencilerin farklı görüşleri müzakere edebilecekleri öğrenme ortamlarının oluşturulması ve empati, eleştirel düşünme gibi becerilerin geliştirilmesi

b) Uygulama Boyutları

- Müfredat Boyutu: DKAB dersi sadece bilgi aktarımına değil, değer temelli bir yaklaşım çerçevesinde beceri kazandırmaya odaklanmalıdır.
- Öğretmen Yetiştirme Boyutu: Öğretmenlerin yalnızca dinî bilgi aktaran bireyler olarak değil, aynı zamanda kültürlerarası iletişimi sağlayan, değerler temelinde öğrencilerin beceri kazanmasına rehberlik eden eğitmenler olarak yetiştirilmesi için ilahiyat fakülteleri ile işbirliğine gidilmelidir.
- Eğitim Ortamı Boyutu: Farklı inanç ve mezhepten öğrencilerin bir araya gelebileceği okul ortamları tasarlanmalıdır. Bu alanlarda proje çalışmaları, tartışmalar, drama ve yaratıcı yazma gibi yöntemlerle öğrenciler arası iş birliğinin desteklenmelidir.
- Politika ve Denetim Boyutu: Devlet laiklik ilkesi bağlamında din eğitiminin içerik ve yöntemlerini denetlemelidir. Ancak farklı inanç guruplarının ihtiyaçlarını da gözeterek esnek modeller oluşturmalıdır.

Bu temel özellikler çerçevesine oturan bir din eğitimi modeli Türkiye'deki din eğitimi tartışmalarına aşağıda belirtilen alanlarda katkı sunabilir.

- Doktriner din eğitimi ile seküler bir yaklaşım arasında denge oluşturabilir.
- Farklı inanç ve kültürden bireylerin birlikte yaşama kültürüne katkı sunabilir.
- Öğrenci merkezli, eleştirel ve yaratıcı düşünceyi teşvik eden öğretim tekniklerini önceleyerek, din eğitiminin öğrenciye değer temelli beceriler kazandırmasını sağlayabilir.
- Müfredat geliştirme, öğretmen yetiştirme ve denetim süreçlerine bütüncül bir bakış açısı getirerek eğitim süreçlerinin sağlıklı bir şekilde yapılandırılmasına katkı sunabilir.

KAYNAKÇA

Abidoğlu, İ. (2023). Çok-dinli toplumların din eğitim ve öğretiminde fenomenolojik yaklaşım. *Academia Eğitim Araştırmaları Dergisi, 8*(2), 180–181. https://doi.org/10.53506/egitim.1362720

Acar, B., & Yaman, M. (2011). Bağlam temelli öğrenmenin öğrencilerin ilgi ve bilgi düzeylerine etkisi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 40*, 1–10.

Aktaş, M. (2015). Demokrasi kavramına eleştirel bir bakış. *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 3*(1), 87–105.

Altaş, N. (2002). Türkiye'de örgün öğretimde dinin yeri (1924–1980 arası din öğretimi anlayışı üzerine bir değerlendirme). *Marife, 2*(1), 219–229.

Altaş, N. (2002). Türkiye'de zorunlu din öğretimini yapılandıran süreç, hedefler ve yeni-yöntem arayışları (1980–2001). *Dini Araştırmalar, 4*(12), 145–168.

Altıntaş, R. (2005). *Din ve sekülerleşme*. Pınar Yayınları.

Arıcan, M. K. (2011). Dini çoğulculuk paradigması ve eleştirisi (John Hick eksenli dini çoğulculuğun eleştirisi). *C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, 15*(2), 21–38.

Aslan, A. (1998). Batı perspektifinde dinî çoğulculuk meselesi. *İslami Araştırmaları Dergisi*, 2, 143–168.

Aydın, M. (2005). Dinsel çoğulculuk üzerine bir Müslüman mülahazası. In M. Aydın (Ed.), *Hristiyan Yahudi ve Müslüman perspektifinden dinsel çoğulculuk ve mutlaklık iddiaları*. Ankara Okulu Yayınları.

Aydın, M. Ş., & Osmanoğlu, C. (2012). *Kültürlerarası din eğitimi*. Nobel Yayınları.

Ayhan, H. (1999). *Türkiye'de din eğitimi*. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları.

Ayhan, H. (2004). Din eğitimi ve öğretimi; 21. yüzyılda beklentiler. In *21. yüzyılda eğitim ve Türk eğitim sistemi*. Dem Yayınları.

Bahçekapılı, M. (2011). Avrupa'da İslam din eğitimi modelleri. *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi, 21*, 21–23.

Bahçekapılı, M. (2011). Din eğitiminde pedagojik yaklaşımlar; "din hakkında öğrenme" ve "dinden öğrenme". *İslami Araştırmalar, 4*(2), 101–120.

Bahçekapılı, M. (2013). *Yeni eğitim sisteminde seçmeli din dersleri*. YEKDER.

Bahçekapılı, M. (2018). Fransa'da laiklik, İslam, Müslümanlar ve din eğitimi politikaları. *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi, 6*(6), 11–50.

Başgil, A. F. (2003). *Din ve laiklik*. Yağmur Yayınevi.
Başkurt, İ. (1995). *Federal Almanya'da din eğitimi*. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
Bilgin, B. (2001). *Eğitim bilimi ve din eğitimi*. Gün Yayıncılık.
Bilgin, B. (1999). Mezhepler ve dinler arası eğitim ve işbirliği. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 39*, 2.
Bilgin, B., & Selçuk, M. (1991). *Din öğretimi özel öğretim yöntemleri*. Akid Yayıncılık.
Bozkale, Lütfi. (2014). Dinî çoğulculuk üzerine. *Diyanet İlmî Dergi*, 50(1), 43–62.
Çapçıoğlu, F. (2006). *Din öğretiminde yeni yaklaşımlar çerçevesinde ilköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi öğretim programlarının incelenmesi* (Yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
Demir, T. (2013). Dinî çoğulculuk. *Liberal Düşünce*, Yaz, 41–64.
Dilbirliği, M. (2015). Alman Anayasası'nda din özgürlüğü ve din eğitimi. *Liberal Düşünce Dergisi*, 20(78), Bahar, 75–104.
Doğan Usta, P. (2017). Mezhepler üstü bir program tasarımının nitelikleri üzerine nitel bir çalışma. *Kırıkkale İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, 2(3), 127-137.
Doğan, R. (2008). Avrupa Birliği sürecinde dini kurumlar ve din eğitimi: Almanya modeli. *AÜİFD*, 49(2), 1–43.
Erşahin, İ. (2014). *İngiltere'de kamu okullarındaki din öğretimi programlarında dini çoğulculuk ve İslam din öğretimi* (Doktora tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
Gişi, E. (2015). Laiklik kavramının kronolojik evrimi. *The Journal of Europe - Middle East Social Science Studies*, 1(1), 1–13.
Gelici, Zehra. "Norveç'te Din Eğitimi*". Değerler Eğitimi Dergisi,* 18/40 (Aralık 2020), 59-60.
Glenn, C. L. (2006). Historical background to conflicts over religion in public schools. In J. L. Martinez-Muniz & J. De Groof (Eds.), *Religious education in public schools: Study of comparative law*. Gracienne Netherlands: Springer.
Gül, F., Topuz, …, & diğerleri. (2013). Bağlam temelli yaklaşım hakkında fen ve teknoloji öğretmenlerinin görüşleri ve uygulayabilme düzeyleri. *Amasya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(1), 241.
Günarslan, Y. (2014). Din ve vicdan özgürlüğü ile laiklik bağlamında din eğitimi ve öğretimi. *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, 5(19), 1143–1175.
Hick, J. (2002). *İnançların gökkuşağı: Dinsel çoğulculuk üzerine eleştirel diyaloglar* (M. Aydın, Çev.). Ankara Okulu Yayınları.
Hull, J. M. (2003). Demokratik çoğulcu toplumlarda din eğitimi üzerine genel değerlendirme (D. Nasman, Çev.). In *Din öğretiminde yeni yöntem arayışları: Uluslararası sempozyum bildiri ve tartışmalar (28–30 Mart 2001, İstanbul)*. Ankara: MEB.
Jackson, R., & Grady, K. O. (2007). Religious and education in England. In R. Jackson, S. Miedema, W. Weisse, & J.-P. Willaime (Eds.), *Religion and education in Europe*. Münster: Waxmann.
Jackson, R. (2006). Understanding religious diversity in a plural world: The interpretive approach. In M. de Souza, K. Engebretson, G. Durka, R. Jackson, & A. McGrady (Eds.), *International handbook of the religious, moral and spiritual dimensions in education: Part One*. Netherlands: Springer.
Jackson, R. (2005). *Religious education: An interpretive approach* (Ü. Ok & M. A. Özkan, Çev.). İstanbul: Dem Yayınları.
Kahraman, M. (2018). Avrupa Birliği ülkelerinde ve Türkiye'de laiklik. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(9), 57–77.
Kara, İ. (2000). Din ve devlet arasına sıkışmış bir kurum: Diyanet İşleri Başkanlığı. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 18, 29–55.
Karaca, R. (1999). *Batı Trakya'da Türk ve Yunan okullarında din dersleri müfredat programları, Müslüman Türk okullarında eğitim sorunları ve çözüm önerileri* (Lisans tezi). Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Bursa.
Kaymakcan, R. (2004). *Günümüz İngiltere'sinde din eğitimi*. İstanbul: Dem Yayınları.
Kaymakcan, R. (2006). Türkiye'de din eğitimi programı üzerine düşünceler. *Ekev Akademi Dergisi*, 10(27), Bahar, 31.

Keskiner, E. (2010). Bir insan hakları meselesi olarak Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersleri. *M. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 38(1), 5–24.

Kılınç, M. (2019). *Fransa'da din eğitimi: Alsace-Moselle bölgesi üzerine bir araştırma* (Yüksek lisans tezi). Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 7–41.

Kızılabdullah, Y., & Yürük, T. (2008). Din eğitimi modelleri çerçevesinde Türkiye'deki din eğitimi üzerine genel bir değerlendirme. *Dini Araştırmalar*, 11(32), Eylül–Aralık, 107–129.

Kızılabdullah, Y. (2008). Toledo Kılavuz İlkeleri ve Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi programı. *Dini Araştırmalar*, 11(32), 175–189.

Kobya, M. (2020). Niyazi Berkes'e göre İslam ve Çağdaşlaşma. *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7/1, 233-251.
https://doi.org/10.33460/beuifd.702675

Kobya, M. (2024). *İslam sosyolojisi yazıları*. Duvar Yayınları.

Köçer, M., & Eguz, Ş. (2014). Türk eğitim tarihinde sekülerleşme. *International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 9(5), Spring, Ankara, 1447–1457.

Kobya, M. (2024). *İslam sosyolojisi yazıları*. Duvar Yayınları.

Köylü, M., & Turhan, İ. (2014). *Karşılaştırmalı din eğitimi*. Ankara: Nobel Yayınları.

Köylü, M. (2003). Çağdaş bir din eğitimi teorisi olarak çoğulcu din eğitimi modeli Batı Örneği. *Dini Araştırmalar*, 6(17), 242–267.

Köylü, M. (Ed.). (2012). *Din eğitiminde çağdaş konular*. DEM Yayınları.

Köylü, M. (2017). Batı ülkelerinde din eğitimi: Genel bir bakış. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 6(4), 231–233.

Küçük, A. (2009). AB üyesi bazı ülkeler ile ABD ve Türkiye'de din eğitim ve öğretiminin hukuki çerçevesi. *Liberal Düşünce Dergisi*, 14(55), 61–91.

Millî Eğitim Bakanlığı. (2010). *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretim programı 4–8*. Ankara: MEB, 8.

Millî Eğitim Bakanlığı. (2018). *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretim programı 4–8*. Ankara: MEB, 8–10.

Millî Eğitim Bakanlığı. (2024). *Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretim programı 4–8*. Ankara: MEB, 5–8.

Okumuşlar, M. (2007). Çok kültürlü toplumlarda "din hakkında öğrenme" ve "dinden öğrenme" modeli. *Marife dini araştırmalar dergisi,* 7(2), 251–264.

Osmanoğlu, C. (2016). *Çoğulcu din eğitimi ve DKAB dersi*. Ankara: Nobel Yayınları.

Öcal, M. (2015). *Osmanlı'dan günümüze Türkiye'de din eğitimi*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

Özenç, B. (2008). AHİM ve Danıştay kararlarının ardından zorunlu din dersleri sorunu. *İÜHFM*, 66(2), 191–226.

Race, A. (1983). *Christians and religious pluralism: Patterns in the Christian theology of religions*. SCM Press.

Sambur, B. (2011). Din özgürlüğü, çoğulculuk ve liberal demokrasi. *Liberal Düşünce*, 63, 7–14.

Shepherd, J. (2003). Fenomonolojik bakış açısı: Eleştirel anlamda sorgulayıcı din eğitimi. In *Din öğretiminde yeni yöntem arayışları: Uluslararası sempozyum bildiri ve tartışmalar (28–30 Mart 2001)*. Ankara: MEB.

Shepherd, J. (1991). İslam ve din eğitimi (mezhebe dayalı olmayan yaklaşım). In *I. Din Öğretimi ve Din Hizmetleri Semineri (8–10 Nisan 1988, Ankara)*. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Su, M. (2022). Din eğitiminde çocuklar için felsefe (P4C): İmkânlar ve sınırlılıklar. *Muş Alparslan Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, 5(1), Haziran, 75–86.

Tayhani, İ. (2009). Türkiye Cumhuriyeti'nin temeli: Laiklik. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 43, Bahar, 517–529.

Copley, T. (1997). *Teaching religion: Fifty years of religious education in England and Wales*. Great Britain: University of Exeter Press.

Tosun, C. (2015). *Din eğitimi bilimine giriş*. Ankara: Pegem Akademi.

Turan, İ. (2012). Ulusal ve uluslararası hukuk açısından Türkiye'de din eğitiminin yasal dayanakları. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 32, 80–84.

Uçar, R., & Sayın, G. (2017). Türkiye'de laiklik tartışmaları çerçevesinde Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinin zorunlu hale gelişi ve din eğitimi uygulamalarına yansıması. *İnönüÜniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8(2), Güz, 269–298.

Yaran, C. S. (Ed.). (2001). *İslam ve öteki*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.

Yıldız, İ. (2009). Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi: Zorunlu mu kalmalı, yoksa seçmeli mi olmalı. *TUBAV Bilim Dergisi*, 2(2), 243–256.

Yüceer, D. (2020). Diyalojik öğretim ve ana dili eğitimi. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 24(3), Aralık, 702–703.

Zengin, S. Z. (2008). Tanzimat ve sonrası dönemde Osmanlı toplumunda gayrimüslimler ve din eğitimi. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 6, Haziran, 169–170.

Zengin, S. Z. (2004). *Tanzimat dönemi Osmanlı örgün eğitim kurumlarında din eğitimi ve öğretimi (1839–1876)*. İstanbul: MEB Yayınları.

SUÇA SÜRÜKLENEN ÇOCUKLARDA ALGILANAN EBEVEYN TUTUMLARI İLE PSİKOLOJİK SAĞLAMLIK ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ: İSTANBUL ADLİYESİ ÖRNEĞİ

AYŞE EBRAR BAŞ
Haliç Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Uygulamalı Psikoloji Tezli Yüksek Lisans Programı
ayseebrarbas@gmail.com, ORCID: 0009-0005-4409-4306

Dr. GÖKHAN ÖZCAN
Haliç Üniversitesi, Klinik Psikoloji Yüksek Lisans Programı
gokhanozcan@halic.edu.tr, ORCID: 0000-0002-6916-6186

Özet

Bu çalışma, suça sürüklenen çocukların algıladıkları ebeveyn tutumları ile psikolojik sağlamlık düzeyleri arasındaki korelasyonu incelemeyi amaçlamaktadır. İstanbul Cumhuriyet Başsavcılığı izni üzerine gerçekleştirilen araştırma kapsamında, İstanbul Adliyesi'ne gelen 200 suça sürüklenen çocuktan veri toplanmıştır. Nicel araştırma yöntemlerinden ilişkisel tarama deseninin kullanıldığı çalışmada; veriler Sosyo-Demografik Bilgi Formu, Algılanan Ebeveyn Tutumu Ölçeği (AETÖ) ve Ergen Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği (EPDÖ) aracılığıyla elde edilmiştir. Araştırma grubunun demografik profili incelendiğinde; katılımcıların %96'sının erkek olduğu, %84,5'inin 15-18 yaş aralığında yer aldığı ve %52'sinin okulu bıraktığı görülmektedir. Ayrıca her dört ergenden birinin (%24,5) geçmişte profesyonel psikolojik destek aldığı ve örneklemin büyük çoğunluğunun düşük-orta gelir düzeyine sahip olduğu saptanmıştır. Toplanan veriler üzerinde betimsel istatistikler, gruplar arası farkların incelenmesi amacıyla bağımsız örneklem t-testi, tek yönlü ANOVA ve Pearson korelasyon analizleri uygulanmıştır. Bulgular, genel psikolojik dayanıklılık ile ebeveyn tutumları arasında toplam puan bazında anlamlı bir ilişki olmadığını, ancak alt boyutlar düzeyinde dikkat çekici korelasyonlar bulunduğunu göstermektedir. Özellikle aile içi olumsuz deneyimlerin, bu örneklem grubunda dış dünyaya uyum sağlama amaçlı savunmacı bir dayanıklılık mekanizmasını tetiklediği gözlemlenmiştir. Elde edilen bulgular alanyazındaki diğer çalışmalarla tartışılmış; uygulayıcılara ve araştırmacılara yönelik çeşitli önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Psikolojik Dayanıklılık, Ebeveyn Tutumları, Suça Sürüklenen Çocuklar, Ergenlik, Uyum Kapasitesi.

INVESTIGATION OF THE RELATIONSHIP BETWEEN PERCEIVED PARENTING STYLES AND PSYCHOLOGICAL RESILIENCE IN CHILDREN DRIVEN TO CRIME: THE SAMPLE OF ISTANBUL COURTHOUSE

Abstract

This study aims to investigate the correlation between perceived parenting styles and psychological resilience levels of children driven to crime. Within the scope of the research conducted with the permission of the Istanbul Chief Public Prosecutor's Office, data were collected from 200 children driven to crime who were admitted to the Istanbul Courthouse. In this study, which employed the relational survey design—one of the quantitative research methods—the data were obtained through a Socio-Demographic Information Form, the Perceived Parenting Style Scale (PPSS), and the Adolescent Psychological Resilience Scale (APRS). When the demographic profile of the research group was examined, it was observed that 96% of the participants were male, 84.5% were in the 15-18 age range, and 52% had dropped out of school. Additionally, it was determined that one out of every four adolescents (24.5%) had received professional psychological support in the past, and the vast majority of the sample had a low-to-middle income level. Descriptive statistics, independent samples t-test, one-way ANOVA, and Pearson correlation analyses were applied to the collected data to examine differences between groups. The findings indicate that while there is no significant relationship between general psychological resilience and parenting styles on a total score basis, there are noteworthy correlations at the sub-dimension levels. In particular, it was observed that negative family experiences triggered a defensive resilience mechanism for the purpose of adapting to the external world in this

sample group. The findings obtained were discussed in light of the existing literature, and various suggestions were provided for practitioners and researchers.

Keywords: Psychological Resilience, Parental Attitudes, Juveniles Driven to Crime, Adolescence, Adaptive Capacity.

1. GİRİŞ

Sosyal bilimler ve psikoloji literatüründe, bireylerin ağır travmalar veya riskli yaşam koşulları karşısında sergiledikleri psikolojik dayanıklılık mekanizmaları, gelişimsel süreçlerin bütüncül olarak anlaşılması açısından kritik bir öneme sahiptir. Bu bağlamda, suça sürüklenen çocukların psikolojik dayanıklılıkları ile ebeveyn tutumları arasındaki ilişki üzerine yürütülen araştırmalar, risk altındaki çocukların gelişimsel dinamiklerini ve aile içi etkileşimlerin bu süreçteki belirleyici rolünü anlamak için kıymetli bir veri sunmaktadır. Mevcut literatür, genellikle olumlu ebeveyn tutumlarının ve güvenli bağlanmanın dayanıklılığı artıran temel bir koruyucu faktör olduğunu ileri sürse de (Masten, 2014; Rutter, 2012), bu çalışma suça sürüklenen çocuklar gibi dezavantajlı bir örneklem grubunda söz konusu ilişkinin nasıl farklılaştığını analiz ederek literatürdeki kuramsal boşluğu doldurmayı amaçlamaktadır. Bu araştırma, ergenlerin algıladıkları anne ve baba tutumlarının dayanıklılık alt boyutları üzerindeki etkisine odaklanarak, nicel analiz yöntemleri aracılığıyla bu özel grup için özgün sonuçlar elde etmeyi hedeflemektedir. Çalışmanın, suça sürüklenen çocukların dayanıklılık kapasitesini sadece aile içi dinamiklerle sınırlı kalmayıp, ekolojik bir perspektifle yeniden tanımlayarak mevcut literatüre farklı bir bakış açısı kazandıracağı öngörülmektedir (Bronfenbrenner, 1979; Ungar, 2011). Giriş bölümünün devamında; temel literatür özeti, araştırmanın yöntemsel yaklaşımı ve çalışmanın çocuk adalet sistemi ile psikososyal müdahale programlarına sağlayacağı teorik ve pratik katkılar detaylandırılarak sunulmaktadır.

2. ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ

Bu araştırma, suça sürüklenen ergen bireylerin psikolojik dayanıklılık kapasiteleri ile ebeveynlerinden algıladıkları tutumlar arasındaki korelasyonu saptamayı hedefleyen nicel araştırma yöntemleri çerçevesinde kurgulanmış bir çalışmadır. Araştırmada, değişkenlerin mevcut durumlarını kendi koşulları içinde betimlemeyi ve aralarındaki birlikte değişim varlığını ya da derecesini belirlemeyi amaçlayan ilişkisel tarama deseni benimsenmiştir. Araştırma sürecinde benimsenen metodoloji, kullanılan ölçme araçları ve istatistiksel analiz teknikleri aşağıda ayrıntılı olarak sunulmuştur. Çalışmanın örneklemini, uygun örnekleme yöntemiyle seçilen ve suça sürüklenme geçmişi bulunan 200 katılımcı oluşturmaktadır. Örneklem büyüklüğünün ve veri dağılımının istatistiksel analizler için yeterli homojenliğe sahip olduğu belirlenmiştir (Büyüköztürk, 2023). Verilerin toplanmasında iki temel ölçekten yararlanılmıştır: Ergen Psikolojik Dayanıklılık Ölçeği (EPDO) ile bireylerin aile, akran ve okul desteği gibi farklı boyutlardaki dayanıklılık kapasiteleri ölçülürken; Algılanan Ebeveyn Tutumları Ölçeği (AETO) ile ebeveynlerin duygusal sıcaklık, reddedicilik ve aşırı koruyuculuk düzeyleri değerlendirilmiştir. Elde edilen veriler, öncelikle betimsel istatistiksel yöntemlere (ortalama ve standart sapma) başvurularak incelenmiş, ardından değişkenler arasındaki ilişkileri test etmek için Pearson Korelasyon Analizi uygulanmıştır. Analizlerde anlamlılık düzeyi $p < .05$ ve $p < .01$ olarak baz alınmış; analiz süreçlerinde hata payını minimize etmek adına güncel istatistik yazılımlarından faydalanılmıştır (IBM Corp, 2021).

2.1. Katılımcıların Demografik Özelliklerine Yönelik Betimsel İstatistikler

Aşağıdaki Tablo 1'de Katılımcıların Demografik Özelliklerine Yönelik Betimsel İstatistikler verilmektedir.

Tablo 1: Katılımcıların Demografik Özelliklerine Yönelik Betimsel İstatistikler

Değişken	Grup	f	%
Cinsiyet	Kadın	8	4
	Erkek	192	96

Yaş	12-14 Yaş	31	15,5
	15-16 Yaş	80	40
	17-18 Yaş	89	44,5
Eğitim Durumu	Okula Gidiyor	90	45
	Okulu Bıraktı	104	52
	Hiç Okula Gitmedi	6	3
Ebeveyn Durumu	Birlikte Yaşıyor	150	75
	Ayrı Yaşıyor	39	19.5
	Vefat	11	5.5
Çalışma Durumu	Evet	85	42.5
	Hayır	115	57.5
Aile Gelir Durumu	Gelir Giderden Az	47	23,5
	Denk	127	63,5
	Yüksek	26	13
Kardeş Sayısı	Yok	20	10
	1	52	26
	2	42	21
	3 ve Üzeri	36	43
Geçmişte Psikolojik Destek Alma Durumu	Evet	49	24,5
	Hayır	151	75,5
Psikiyatrik Rahatsızlık Yaşama Durumu	Evet	29	14,5
	Hayır	168	84
	Diğer	3	1,5
Psikiyatrik Tanı Alma Durumu	Evet	14	7
	Hayır	186	93
Sürekli Psikiyatrik İlaç Kullanım Durumu	Evet	22	11
	Hayır	178	89

3. BULGU

Örneklemin demografik yapısı, eğitim ve aile bağlamındaki risk faktörlerinin yoğunluğunu gözler önüne sermektedir. Katılımcıların %52'sinin okulu bırakmış olması ve %5.5'inin ebeveyn kaybı yaşamış olması, grubun gelişimsel açıdan ciddi dezavantajlar barındırdığını teyit etmektedir. Ölçme araçlarının iç tutarlılık analizleri, tüm ölçeklerin .80 eşik değerinin üzerinde güvenirlik katsayılarına sahip olduğunu ve elde edilen verilerin yüksek düzeyde bilimsel geçerlilik sunduğunu kanıtlamıştır (Nunnally & Bernstein, 1994). Araştırmanın fark analizi sonuçlarına göre; psikolojik dayanıklılık ve ebeveyn tutum algılarının cinsiyet, yaş ve gelir düzeyi gibi değişkenlerden etkilenmemesi, bu risk grubunda söz konusu dinamiklerin ortak bir zeminde şekillendiğini düşündürmektedir. Dikkat çekici bir bulgu olarak, geçmişte psikolojik destek alan katılımcıların anne tutumları ile arasında anlamlı bir fark olduğu saptanmış olup bu farkın küçük düzey bir etki büyüklüğüne sahip olduğu belirlenmiştir (Cohen, 1988). Korelasyon analizleri, psikolojik dayanıklılık ile algılanan ebeveyn tutumları arasında toplam puan düzeyinde anlamlı bir bağ ortaya koymasa da alt boyutlar seviyesinde literatürdeki geleneksel

beklentilerle çelişen bulgular elde edilmiştir. Özellikle "Anne ve Baba Duygusal Sıcaklığı" ile dayanıklılığın "Aile Desteği" ve "Mücadele Azmi" gibi boyutları arasında orta düzeyde negatif bir ilişki saptanması, bu örneklem grubunda aile içi yakınlığın her zaman bir koruyucu faktör olarak işlev görmeyebileceğini göstermektedir. Öte yandan, "Anne Reddediciliği" ile dayanıklılığın "Aile Desteği", "Uyum" ve "Empati" gibi temel boyutları arasında pozitif yönlü anlamlı ilişkilerin bulunması, çocukların aile içi çatışma ve reddedilme karşısında dış kaynaklara yönelerek alternatif bir direnç mekanizması geliştirdiklerini kanıtlamaktadır. Bu özgün tablo, suça sürüklenen çocuklarda dayanıklılığın zorlu yaşam koşullarına karşı geliştirilen reaktif bir uyum süreci olduğunu ve aile bağlamından ziyade ekolojik sistemin dış halkalarına yaslandığını metodolojik olarak doğrulamaktadır.

4. SONUÇ

Bu araştırma, risk grubunda yer alan suça sürüklenmiş ergenlerin psikolojik dayanıklılık mekanizmaları ile ebeveyn tutumları arasındaki ilişkiyi bütüncül bir bakış açısıyla ortaya koymayı amaçlamıştır. Elde edilen temel bulgular, bu özel örneklem grubundaki dayanıklılık yapısının, literatürdeki geleneksel gelişim modellerinden belirgin şekilde ayrıştığını kanıtlamaktadır. Yapılan analizler sonucunda, yaygın kanının aksine anne ve baba duygusal sıcaklığının dayanıklılık alt boyutlarıyla negatif bir ilişki içinde olduğu saptanmıştır. Dikkat çekici bir diğer bulgu ise, reddedici ebeveyn tutumlarının birçok dayanıklılık boyutuyla pozitif yönde korelasyon sergilemesidir. Bu durum, "zorlanma temelli dayanıklılık" olarak tanımlanabilecek özgün bir yapıyı işaret etmektedir. Bulgular, çocukların aile içi ihmal, reddedilme veya çatışma gibi olumsuz deneyimler karşısında psikososyal ihtiyaçlarını akran grupları ve okul gibi dış kaynaklardan karşılama yoluna gittiklerini göstermektedir. Bu süreçte ergenlerin, aile dışı kaynaklara tutunarak kendilerine özgü hayatta kalma stratejileri geliştirdikleri anlaşılmaktadır. Sonuç olarak, suça sürüklenen çocuklarda dayanıklılık kapasitesinin aile bağlamından büyük ölçüde bağımsızlaştığı ve bireyin içinde bulunduğu dış çevre halkalarına yaslandığı görülmektedir. Bu veriler ışığında, suça sürüklenen çocuklara yönelik geliştirilecek müdahale programlarının sadece aile odaklı kalmaması; akran desteğini, sosyal beceri eğitimlerini ve okul temelli psikososyal ağları kapsayacak şekilde çok katmanlı olarak tasarlanması kritik önem taşımaktadır. Gelecek araştırmalarda, bu özel dayanıklılık mekanizmalarının nitel yöntemlerle derinlemesine incelenmesi, sürecin psikolojik arka planının daha net anlaşılmasına katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

Kitap:

Bronfenbrenner, U. (1979). *The Ecology of Human Development: Experiments by Nature and Design*. Harvard University Press.

Büyüköztürk, Ş. (2023). *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı: İstatistik, Araştırma Deseni, SPSS Uygulamaları ve Yorum* (29. baskı). Pegem Akademi Yayıncılık.

Cohen, J. (1988). *Statistical Power Analysis for the Behavioral Sciences* (2. baskı). Lawrence Erlbaum Associates.

Masten, A. S. (2014). *Ordinary Magic: Resilience in Development*. Guilford Press.

Nunnally, J. C., & Bernstein, I. H. (1994). *Psychometric Theory* (3. baskı). McGraw-Hill.

Makale:

Rutter, M. (2012). Resilience as a dynamic concept for practice and research. *The Journal of Family Therapy*, 34(4), 335–361. https://doi.org/10.1111/j.1467-6427.2012.00597.x

Ungar, M. (2011). The social ecology of resilience: Addressing contextual and cultural ambiguity of a nascent construct. *American Journal of Orthopsychiatry*, 81(1), 1–17. https://doi.org/10.1111/j.1939-0025.2010.01067.x

İnternet Kaynağı:

IBM Corp. (2021, Kasım 22). IBM SPSS Statistics 28 Documentation. IBM Documentation. https://www.ibm.com/docs/en/spss-statistics/28.0.0

TARIM İŞLETMELERİNE SAĞLANAN TEŞVİKLERİN TMS 20 VE TMS 41 ÇERÇEVESİNDE MUHASEBELEŞTİRİLME ESASLARI [1]

FİRDEVS ELA MERDANE
Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Muhasebe ve Finansman
firdevs_ela_1990@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-8821-1050

Prof. Dr. AYŞE GÜL KÖKSAL
Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Muhasebe ve Finansman
aysegul.hatipoglu@gmail.com, ORCID: 0000-0002-3274-5029

Özet

Devlet tarafından tarım sektörüne sağlanan teşvikler, sektörde yer alan işletmelerin finansal sürdürülebilirliğini desteklemek ve üretim kapasitesini artırmak amacıyla önemli bir araç olarak kullanılmaktadır. Devletin kaynak transferleri şeklindeki sağladığı teşvikler, işletmelerin önemli bir finansman kaynağı haline gelmiştir. Bu bağlamda tarım sektörüne sağlanan teşviklerin gerçeğe uygun ve finansal bilgi kullanıcılarının ihtiyacını karşılayacak şekilde muhasebeleştirilmesi ve finansal tablolarda sunumu önemli bir konu haline gelmiştir. Türkiye'de tarım işletmelerine sağlanan teşviklerin muhasebeleştirilme ve raporlama esasları TMS 20 Devlet Teşviklerinin Muhasebeleştirilmesi ve Devlet Yardımlarının Açıklanması ve TMS 41 Tarımsal Faaliyetler Standartlarında ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır.

Bu bağlamda çalışmanın amacı, TMS 20 ve TMS 41 Standartlarının öngördüğü çerçeve doğrultusunda teşviklerin tarım işletmelerince muhasebeleştirilme ve finansal raporlama esaslarını incelemek ve uygulamada karşılaşılan belirsizliklere açıklık getirmektir. Bu amaç doğrultusunda, tarım işletmelerine yönelik devlet teşviklerinin muhasebeleştirilmesine ilişkin bilgilere yer verilmiş olup örnek olay incelemesi ile konu açıklanmaya çalışılmıştır. Gerçeğe uygun değerinden satış maliyeti düşülmek suretiyle ölçülen canlı varlıklara ilişkin koşulsuz ve koşullu olarak yapılan devlet teşvikleri TMS 41 çerçevesinde ele alınmıştır. Maliyetinden birikmiş amortisman ve birikmiş değer düşüklüğü karşılıkları düşülerek ölçülen canlı varlıklar, gerçeğe uygun değeri güvenilir bir şekilde tespit edilemeyen canlı varlıklar ve taşıyıcı bitkilere ilişkin devlet teşvikleri ise TMS 20 kapsamında muhasebeleştirilmektedir.

Çalışmada, TMS 41'e göre koşula bağlı sağlanan teşviklerin sadece koşullar gerçekleştirildiğinde kâr ya da zararda muhasebeleştirildiği, koşulsuz sağlanan devlet teşviklerinin de sadece tahsil edilebilir duruma gelmesi halinde gelir olarak kaydedilebildiği ortaya konulmuştur. Taşıyıcı bitkilere yönelik devlet teşviklerinin muhasebeleştirilmesinde gelir yaklaşımı ve sermaye yaklaşımı olmak üzere iki yaklaşım önerilmiştir. İşletmenin benimsediği yaklaşım, finansal tabloları üzerinde önemli değişikliklere yol açabilmektedir. Gelir yaklaşımının kullanılması, işletmelerin faaliyet kârlarının yüksek görünmesine neden olurken sermaye yaklaşımı da işletmelerin özkaynaklarını artırıcı bir etki yapmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Devlet Teşvikleri, Tarımsal Teşvik, Taşıyıcı Bitkiler, TMS 41, TMS 20

ACCOUNTING FOR INCENTIVES RECEIVED BY AGRICULTURAL ENTERPRISES

Abstract

Government incentives provided to the agricultural sector serve as an important tool to support the financial sustainability of businesses within the sector and increase production capacity. The incentives provided by the government in the form of resource transfers have become an important source of financing for businesses. In this context, the accounting and presentation of incentives provided to the agricultural sector in financial statements in a manner that is true and fair and meets the needs of financial information users has become an important issue. The accounting and reporting principles for incentives provided to agricultural enterprises in Turkey are addressed in detail in IAS 20 Accounting for Government Grants and Disclosure of Government Assistance and IAS 41 Agriculture.

In this context, the aim of this study is to examine the principles of accounting and financial reporting for incentives by agricultural enterprises in line with the framework set out in IAS 20 and IAS 41, and

to clarify the uncertainties encountered in practice. To this end, information on the accounting for government incentives for agricultural enterprises is provided, and the subject is explained through a case study. Unconditional and conditional government incentives for biological assets measured at fair value less cost of disposal are addressed within the framework of IAS 41. State incentives for biological assets measured at cost less accumulated depreciation and accumulated impairment losses, biological assets whose fair value cannot be reliably determined, and carrier plants are accounted for under IAS 20.

The study revealed that, according to IAS 41, incentives provided subject to conditions are recognised in profit or loss only when the conditions are met, while unconditional government incentives can be recognised as income only when they become collectible. Two approaches have been proposed for the accounting treatment of government incentives for carrier plants: the income approach and the capital approach. The approach adopted by the business can lead to significant changes in its financial statements. The use of the income approach causes businesses' operating profits to appear high, while the capital approach has the effect of increasing businesses' equity.

Keywords: Government Incentives, Agricultural Incentives, Carrier Plants, IAS 41, IAS 20.

[1] *Bu çalışma, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde hazırlanan "Devlet Teşviklerinin Muhasebeleştirme Esasları ve Finansal Raporlamaya Etkisi" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.*

1. GİRİŞ

Tarım sektörü, ekonomik faaliyetler içinde belirsizliklerin en yüksek olduğu sektörlerden biridir. İklim değişikliği, doğal afetler, piyasa fiyatlarındaki dalgalanmalar, canlı varlıkların hastalık riski ve üretim sürecinin uzunluğu gibi faktörler, tarım işletmelerinin sürdürülebilir bir finansal yapı oluşturmasını zorlaştırmaktadır. Bu nedenle birçok ülkede olduğu gibi Türkiye'de de tarım işletmelerinin faaliyetlerini desteklemek amacıyla devlet teşvikleri uygulanmaktadır. Türkiye'de tarıma destek veren başlıca kurumlar Tarım ve Orman Bakanlığı, Bitkisel Üretim Genel Müdürlüğü, Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu, KOSGEB, Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü, Tarım Kredi Kooperatifi ve Toprak Mahsulleri Ofisidir (https://www.tigem.gov.tr/, 10.10.2025). Bu kurumlar tarafından hem hayvan üretimi hem de bitki üretimine ilişkin çok sayıda destek projesi geliştirilmektedir.

Tarım işletmeleri için devlet teşviklerinin ekonomik anlamı kadar finansal raporlara nasıl yansıtıldığı da büyük önem taşımaktadır. Finansal raporlama, tarım sektöründe faaliyet gösteren işletmeler için sadece yasal bir zorunluluk değil, aynı zamanda finansal performansın güvenilir biçimde izlenmesini sağlayan önemli bir kriterdir. Bu noktada, uluslararası muhasebe standartları doğrultusunda hazırlanan "TMS 20 Devlet Teşviklerinin Muhasebeleştirilmesi ve Devlet Yardımlarının Açıklanması" Standardı ve "TMS 41 Tarımsal Faaliyetler" Standardı, tarım işletmelerinin aldığı devlet desteklerinin mali tablolara nasıl yansıtılacağına ilişkin hükümler içermektedir. TMS 20, taşıyıcı bitkilere yönelik çerçeve sunarken; TMS 41 tarımsal faaliyetlere yönelik koşullu ve koşulsuz teşviklere ilişkin hükümler içermektedir.

Bu çalışmanın amacı tarım işletmelerine yönelik teşviklerin muhasebeleştirilmesi ve mali raporlarda sunulma esaslarının Tam Set TMS/ TFRS açısından incelenmesidir. Böylece tarım işletmelerinin teşvikleri muhasebeleştirme ve raporlama süreçlerine katkıda bulunmak ve uygulamada karşılaşılan belirsizliklere açıklık getirmek hedeflenmiştir. Bu doğrultuda çalışmada tarım işletmelerinin aldığı teşviklerin TMS 20 ve TMS 41'e göre muhasebeleştirilmesine ilişkin hükümler ele alınmış ve teşvik türlerine göre uygulanabilecek yöntemler açıklanmıştır.

2. ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ

Bu çalışma, tarım işletmelerine yönelik devlet teşviklerinin TMS 20 ve TMS 41 çerçevesinde nasıl muhasebeleştirildiğini analiz etmek amacıyla hazırlanmıştır. Çalışmada hem teorik inceleme hem de örnek uygulama tekniği birlikte kullanılmıştır. Bu doğrultuda araştırmada, nitel bir tasarıma sahip olup doküman incelemesi ve örnek olay (vaka) analizi yöntemleri temel alınarak hazırlanmıştır. Standartlarda yer alan hükümler ve ilgili literatür taranarak tarım işletmelerine yönelik teşvik türleri belirlenmiş ve bu teşviklerin muhasebeleştirilmesine ilişkin yaklaşımlar karşılaştırılmıştır. Çalışmada içerik analizi kullanılarak standartlardaki teşvik hükümleri kodlanmış ve hangi teşvik türünün hangi muhasebe

yöntemiyle kaydedileceği sınıflandırılmıştır. Ardından bu sınıflandırmaya dayalı olarak temsili bir tarım işletmesi için örnek muhasebe kayıtları hazırlanmıştır.

3. DEVLET TEŞVİKLERİNİN TMS 20'YE GÖRE MUHASEBELEŞTİRİLME ESASLARI

Devlet teşvikleri ve yardımların muhasebeleştirilmesinde, TMS 20 Devlet Teşviklerinin Muhasebeleştirilmesi ve Devlet Yardımlarının Açıklanması Standardı hükümleri uygulanmaktadır (TMS 20, 1. Madde). Standartta devlet teşvikleri; "İşletmelerin esas faaliyet konularına yönelik geçmiş ya da gelecekte yapılması gereken koşulları içeren ve karşılığında da kamudan işletmeye kaynak aktarımı gerektiren yardımlardır" şeklinde tanımlanmıştır. Bu tanımlama, bir değer atfedilemeyen yardımlar ve işletmenin devlet ile yaptığı normal faaliyetlerinden ayırt edilemeyen işlemleri kapsamamaktadır (TMS 20, 3. Madde).

Standartta, devlet teşviklerinin muhasebeleştirilmesinde; teşvikin bir veya birden fazla dönemde kar/ zarar hesaplarında muhasebeleştirildiği "gelir yaklaşımı" ve teşvikin kar/ zarar hesaplarında değil sermaye hesaplarında gösterildiği "sermaye yaklaşımı" olmak üzere iki yaklaşım benimsenmiştir (TMS 20, 13-15. Madde). Sermaye yaklaşımı, teşviklerin geri ödenme durumu olmadığından ve işletme tarafından kazanılmış bir gelir olmadığından ve hiçbir maliyete katlanılmadığından kar/ zarar hesaplarında gösterilmemesi gerektiğini savunur. Gelir yaklaşımı ise; teşviklerin hissedarları dışında bir kaynaktan elde edilmeleri ve bir özkaynak aktarımı niteliği taşımadığından, özkaynaklarda değil kar/ zarar hesaplarında gösterilmesi gerektiğini savunmaktadır. Dayandıkları gerçekler ve uluslararası uygulamalara göre gelir yaklaşımı daha tatmin edici bir yaklaşım olarak görülmektedir (Ulusan 2008, 421).

İşletmenin duran varlık satın alma, inşa etme veya edinme koşuluyla teşvike hak kazandığı varlıklara ilişkin teşviklerin muhasebeleştirilmesinde, TMS 20 uyarınca iki yol izlenebilir. Bunlardan biri teşvikin varlığın defter değerinden düşülmesi yoluyla kayda alınması diğeri ise, teşvikin ertelenmiş gelir olarak kayda alınmasıdır (TMS 20, 24-27. Madde). Bu yöntemlerden gerçeğe uygun değeri yansıtması dolayısıyla ikinci yöntemin üstün olduğu söylenebilir. Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından modern sulama sistemleri desteği, Tarım Kredi Kooperatifi ve Ziraat Bankası tarafından sera kurma desteği, Kalkınma Ajansları tarafından makine satın alan KOBİ'lere makine bedeli desteği gibi teşvikler varlığa ilişkin teşviklere örnek olarak verilebilir (Ayalı ve Terim, 2012: 38). Varlıklara ilişkin teşvikler dışında kalan teşviklerin oluşturduğu gelire ilişkin teşvikler ise, işletmenin katlanacağı giderleri karşılamak yoluyla işletmenin kendisinin tek başına yapamayacağı belli alanlarda faaliyete sevk etmek amacıyla verilmektedir (Ayalı ve Terim, 2012: 38).

Gelire ilişkin teşviklerin sunumu ve muhasebeleştirilmesinde de iki yöntem bulunmaktadır. Bu teşvik türü bazen kapsamlı gelir tablosunda ayrı bir kalem şeklinde ya da Diğer Gelirler başlığı altında alternatif yöntem olarak da ilgili giderlerden düşülerek gösterilebilir (Sönmez, 2005: 134). İki yöntem de gelire ilişkin teşvikler açısından kabul görmektedir. Fakat finansal tabloların tam anlaşılması için teşvike yönelik gerekli açıklamalar yapılmalıdır. Finansal bilgi kullanıcıları açısından işletmenin teşvikin herhangi bir gelir ya da gider kalemi üzerindeki etkisini kamuya açıklaması oldukça önemlidir (TMSK, 2010: 524).

Devlet teşvikleri, çoğunlukla bir yükümlülüğün gelecekte yerine getirilme taahhüdü veya işletmenin belli koşulları sağlama kabulü ve bu koşulları gerçekleştirdiğinin tespiti sonucu hak edilmektedir. Koşulların yerine getirilmemesi durumunda teşvikin geri ödenmesi durumunda bir tahmin düzeltimi gibi düşünülüp TMS 8 Muhasebe Politikaları, Muhasebe Tahminlerinde Değişiklikler ve Hatalar Standardına göre muhasebeleştirme yapılmaktadır. Gelire ilişkin teşviklerin geri ödenmesi durumunda, ödenen tutar ilk olarak bu tutarın muhasebeleştirildiği ertelenmiş gelir kaleminden düşülür ve eğer bu tutar ertelenmiş gelir bakiyesini aşarsa ya da ertelenmiş gelir kalemi olmadığında söz konusu tutar doğrudan gider yazılarak muhasebeleştirilmektedir. Varlıklara ilişkin devlet teşviklerinin geri ödenmesi durumunda ise, söz konusu varlığın defter değeri geri ödenecek tutar kadar artırılmalı ya da ertelenmiş gelir hesabı geri ödenecek tutar kadar azaltılmalıdır. Şayet teşvik alınmasaydı önceki dönemlerde muhasebeleştirilecek amortisman tutarı teşvikin iade edilmesiyle eş zamanlı kar/zararda muhasebeleştirilmelidir. Buna ilaveten olası değer düşüklükleri de dikkate alınmalıdır (TMSK, 2010: 524).

İşletmelerin elde ettikleri teşvik türlerine göre uygulayabilecekleri muhasebeleştirme politikalarını özetlemek gerekirse; koşulsuz teşvikler doğrudan gelir, gelire ilişkin koşullu teşvikler ertelenmiş gelir, varlıklara ilişkin koşullu teşvikler ise varlıktan indirim veya ertelenmiş gelir şeklinde kaydedilerek muhasebeleştirilmektedir (Örten vd. 2012: 329).

TMS 41 kapsamının dışında olup TMS 20 kapsamına giren, üzüm asmaları, meyve ağaçları ve yakacak odun elde etmek üzere kesilen ancak gövdesi korunan ağaçlara yönelik diğer bir deyişle taşıyıcı bitkilere yönelik devlet teşvikleri de sermaye ve gelir yaklaşımından birisi tercih edilerek muhasebeleştirilmektedir. Gelir yaklaşımının tercih edilmesi halinde "644 Esas Faaliyetlerden Diğer Çeşitli Gelir ve Kazançlar" veya 649 Diğer Olağan Gelir ve Kârlar" hesaplarından birinde; sermaye yaklaşımının tercih edilmesi halinde "546 Yedeklerde İzlenen Devlet Teşvik Gelirleri" veya "549 Özel Fonlar" hesaplarından birinde izlenmesi uygun olacaktır.

Taşıyıcı bitkilere yönelik devlet teşviklerinin muhasebeleştirilmesinde kullanılacak yaklaşımlar, işletme finansal tabloları üzerinde de önemli değişikliklere yol açabilmektedir. Gelir yaklaşımının kullanılması, işletmelerin faaliyet kârlarının daha fazla görünmesine ve buna bağlı olarak daha fazla vergi tahakkukuna yol açarken; sermaye yaklaşımının kullanılması, işletmelerin özkaynak yapılarının daha güçlü olmasına katkıda bulunabilmektedir (Özulucan ve Keleş, 2020: 121).

4. DEVLET TEŞVİKLERİNİN TMS 41'E GÖRE MUHASEBELEŞTİRİLME ESASLARI

Standart, tarımsal faaliyetlerinin hangi yöntem kullanılarak muhasebeleştirileceğini ve tarımsal faaliyetlere yönelik açıklamaların ortaya konulması amacıyla oluşturulmuştur. Bu standart (TMS 41, 1. Madde);

• "*Taşıyıcı bitkiler haricindeki canlı varlıklar,*

• *Hasat zamanı tarımsal ürünleri,*

• *Gerçeğe uygun değerinden satış maliyeti düşülmek suretiyle ölçülen canlı varlıklara ilişkin koşulsuz olarak yapılan devlet teşvikleri,*

• *Gerçeğe uygun değerden satış maliyeti düşülmek suretiyle ölçülen canlı varlıklara ilişkin koşullu devlet teşvikleri*" kapsamaktadır.

Standartta devlet teşviki tanımı yapılmamış, TMS 20'de yapılan tanımın benimsendiği belirtilmiştir.

Standart, gerçeğe uygun değerinden satış maliyeti düşülerek ölçülen canlı varlıklara ilişkin koşullu ve koşulsuz devlet teşviklerinin nasıl muhasebeleştirileceğini açıklamıştır. Bu bağlamda herhangi bir koşula bağlı olmayan devlet teşvikleri, sadece tahsil edilebilir duruma gelmesi halinde gelir olarak kaydedilmeli ve kar/zarar hesabında dikkate alınmalıdır (TMS 41, 34. Madde). Bununla birlikte gerçeğe uygun değerden satış maliyeti düşülerek ölçülen canlı varlıklara ilişkin devlet teşvikleri; koşullu olarak sunulmuş olmaları halinde, sadece ilgili devlet teşvikine ait olan koşullar karşılandığında kâr/zararda muhasebeleştirilmelidir (TMS 41, 35. Madde).

Koşullu yapılan teşvikler, işletmenin bazı tarımsal faaliyetlerde bulunmaması da dahil, bir koşul ile verilmişse sadece bu koşullar gerçekleştirildiğinde kâr ya da zararda muhasebeleştirilmektedir (TMS 41,35. Madde). Koşullu teşviklerde işletme istenilen bir koşulu karşılığında teşvike hak kazanmaktadır. Teşvikler muhasebenin önemli kavramlarından biri olan tahakkuk esası gereğince tahsil edildiği dönem, dönemin finansal tablolarına gelir olarak kaydedilmelidir (Taştan, 2013). Her teşvikin koşulu birbirinden farklıdır. Örneğin bir işletme bir bölgede 3 yıl boyunca faaliyette bulunması koşuluyla teşvik almışsa ve 3 yıldan daha kısa bir sürede faaliyette bulunursa, alınan teşvik iade edilmelidir. Gerçeğe uygun bir sunum yapılabilmesi açısından işletme teşviki süre dolmadan kar/zarara aktaramaz.

Maliyetinden birikmiş amortisman ve birikmiş değer düşüklüğü karşılıkları düşülmek suretiyle ölçülen canlı varlıklara ilişkin devlet teşviklerinin muhasebeleştirilmesinde TMS 20 hükümleri uygulanmaktadır. TMS 41, "*herhangi bir devlet teşvikinin, gerçeğe uygun değerinden satış maliyetleri düşürülerek ölçülen canlı bir varlığa ilişkin olması veya söz konusu devlet teşvikinde işletmenin belirli tür bir tarımsal faaliyette bulunmamasının öngörülmüş olması durumunda, TMS 20'den farklı bir uygulamayı yapılmasını öngörmektedir*" (TMS 41, 38. Madde). Tarıma yönelik devlet teşvikleri, canlı

varlığa ait gerçeğe uygun değer güvenilir şekilde tespit edilemediğinde de TMS 20 uyarınca muhasebeleştirilmelidir (TMS 41, 37-38. Madde).

4. TARIM İŞLETMELERİNE SAĞLANAN TEŞVİKLERİNİN MUHASEBELEŞTİRİLMESİNE İLİŞKİN ÖRNEK BİR UYGULAMA

(Örneklerin muhasebeleştirilmesinde, Finansal Raporlama Standartlarına Uygun Hesap Planında yer alan hesaplar kullanılmıştır.)

A-Gerçeğe Uygun Değerinden Satış Maliyeti Düşülmek Suretiyle Ölçülen Canlı Varlıklara İlişkin Koşulsuz Olarak Yapılan Devlet Teşviklerine İlişkin Örnek:

Manda yetiştiriciliği yapan bir işletme Tarım ve Orman Bakanlığı'nın büyükbaş hayvancılık destekleri kapsamında belli sayıda büyükbaş hayvana sahip olan işletmelere hayvan başına 50.000 TL destek sağladığını öğrenmiştir. Bu şartları taşıyan işletme 100 manda için teşvik başvurusunda bulunmuştur. 500.000 TL tutarındaki teşviki işletme almaya hak kazanmış ve teşvik tutarı işletmenin banka hesabına yatırılmıştır. Bu durumda yapılacak olan kayıt şu şekilde olacaktır;

		BORÇ	ALACAK
	102 BANKALAR	500.000	
	644 ESAS FAALİYETLERDEN DİĞER ÇEŞİTLİ GELİR VE KAZANÇLAR		500.000

Koşulsuz teşvikler, sadece alacak haline geldiğinde kârda ya da zararda muhasebeleştirilmelidir (TMS 41, 34. Madde).

B- Gerçeğe Uygun Değerden Satış Maliyeti Düşülmek Suretiyle Ölçülen Canlı Varlıklara İlişkin Koşullu Devlet Teşviklerine İlişkin Örnek:

Yem bitkisi imal eden bir işletme 2023 yılında Tarım ve Orman Bakanlığı'nın belli bölgelerde yem bitkileri destekleri kapsamında yem üreten çiftçilere ürünü hasat etmeleri koşuluyla belirli miktarlarda ödeme yaptığını öğrenmiştir. Bu doğrultuda işletme başvuru yapmış ve 4 yıl boyunca yapacağı yem üretimi için 4.000 dekarlık araziye dekar başına 100 TL üretim desteği almıştır. İşletme bu teşviki, teşvik ürününü 4 yıl boyunca hasat etmesi ve eğer hasat edemezse teşviki geri ödemek koşuluyla almıştır.

İşletmenin 1 yılın sonunda elde edeceği teşvik tutarı: 4.000 Dekar x 100 TL = 400.000 TL

İşletmenin 4 yılın sonunda elde edeceği teşvik tutarı: 4 yıl x 400.000 TL = 1.600.000 TL

2023 yılında alınan teşvik koşullu bir teşvik olduğundan, koşul sağlanıncaya kadar bir yükümlülük olarak kaydedilmeli ve yapılacak olan kayıt şu şekilde olmalıdır (2024, 2025 ve 2026 yıllarında da aynı kayıt yapılacaktır);

		BORÇ	ALACAK
	102 BANKALAR	1.600.000	
	382 ALINAN DEVLET TEŞVİKLERİ		400.000
	482 ALINAN DEVLET TEŞVİKLERİ		1.200.000

2024 yılında ürün hasat edildiğinde bir yıllık teşvik tutarı gelir hesabına aktarılmalıdır (2025 ve 2026 yıllarında da aynı kayıt yapılacaktır);

		BORÇ	ALACAK
	382 ALINAN DEVLET TEŞVİKLERİ	400.000	
	644 ESAS FAALİYETLERDEN DİĞER ÇEŞİTLİ GELİR VE KAZANÇLAR		400.000

2024 yılına ilişkin teşvik tutarı kısa vadeli hale geldiğinde aşağıdaki kayıt yapılır (2024, 2025 ve 2026 yıllarında da aynı kayıt yapılacaktır);

		BORÇ	ALACAK
	482 ALINAN DEVLET TEŞVİKLERİ	400.000	
	382 ALINAN DEVLET TEŞVİKLERİ		400.000

Eğer işletme 2026 yılında yem üretiminden vazgeçerse, üç yıllık teşvik tutarını yasal faizi ile birlikte geri öder. Bu durumda yapılacak olan kayıt (Yasal faiz tutarı 100.000 TL varsayılmıştır.);

		BORÇ	ALACAK
	382 ALINAN DEVLET TEŞVİKLERİ	400.000	
	482 ALINAN DEVLET TEŞVİKLERİ	1.200.000	
	780 FİNANSMAN GİDERLERİ	100.000	
	102 BANKALAR		1.700.000

Eğer alınan teşvik, 4 yıl boyunca aralıksız ürünün hasadı koşuluyla alınsaydı, teşvikin tamamı 482 Alınan Devlet Teşvikleri hesabına kaydedilecek ve 4.yılın sonunda gelir hesabına aktarılacaktı. Bu durumda teşvik edinildiğinde yapılacak olan kayıt;

		BORÇ	ALACAK
	102 BANKALAR	1.600.000	
	482 ALINAN DEVLET TEŞVİKLERİ		1.600.000

Teşvik, 2026 yılında kısa vadeli duruma geldiğinde yapılacak olan kayıt;

		BORÇ	ALACAK
	482 ALINAN DEVLET TEŞVİKLERİ	1.600.000	
	382 ALINAN DEVLET TEŞVİKLERİ		1.600.000

2026 yılında teşvik tutarının tamamı gelir hesabına aktarılmalıdır;

		BORÇ	ALACAK
	382 ALINAN DEVLET TEŞVİKLERİ	1.600.000	
	644 ESAS FAALİYETLERDEN DİĞER ÇEŞİTLİ GELİR VE KAZANÇLAR		1.600.000

C- Taşıyıcı Bitkilere Yönelik Devlet Teşviklerine İlişkin Örnek:

Bir tarım işletmesi organik elma yetiştiriciliğinin desteklenmesi için tarım işletmelerine Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından destek verildiğini öğrenmiştir. Bu destekten faydalanmak için Ziraat Odasına

başvurmuş ve 08.02.2025 tarihinde Ziraat Odası'ndan 4.000 adet organik elma fidanı bedeline karşılık gelen 800.000 TL tutarında destek almıştır. Söz konusu destek tutarı işletmenin banka hesabına yatırılmıştır.

Taşıyıcı bitkiler TMS 20 uyarınca gelir ve sermaye yaklaşımlarından biri tercih edilerek ya kar/zararda ya da özsermaye hesaplarında gösterilerek muhasebeleştirilmektedir.

- *Teşvikin TMS 20 gelir yaklaşımına göre muhasebeleştirilmesi;*

Devlet teşviklerinin bir ya da daha fazla faaliyet döneminde kâr ya da zararda muhasebeleştirilerek gelir tablosunda raporlanmasını öngören gelir yaklaşımına göre teşvik tutarını "644 Esas Faaliyetlerden Diğer Çeşitli Gelir ve Kazançlar" Hesabında muhasebeleştirilmelidir.

Bu bilgilere göre yapılması gereken muhasebe kaydı aşağıdaki gibi olmalıdır:

		BORÇ	ALACAK
	102 BANKALAR	800.000	
	644 ESAS FAALİYETLERDEN DİĞER ÇEŞİTLİ GELİR VE KAZANÇLAR		800.000

- *Teşvikin TMS 20 sermaye yaklaşımına göre muhasebeleştirilmesi;*

Devlet teşviklerinin bir ya da daha fazla faaliyet döneminde kâr ya da zarar dışında muhasebeleştirilerek bilançoda raporlanmasını öngören sermaye yaklaşımına göre teşvik tutarını "546 Yedeklerde İzlenen Devlet Teşvik Gelirleri" Hesabında muhasebeleştirilmelidir.

Bu bilgilere göre yapılması gereken muhasebe kaydı aşağıdaki gibi olmalıdır:

		BORÇ	ALACAK
	102 BANKALAR	800.000	
	546 YEDEKLERDE İZLENEN DEVLET TEŞVİK GELİRLERİ		800.000

5. SONUÇ

Teşvikler dünya çapında pek çok gerekçe ile çeşitli sektörleri desteklemek amacıyla uygulanmaktadır. İnsanların yaşamlarını sürdürebilmek için ihtiyaç duyduğu gıda maddelerini onlara sağlayan tarım sektörü de bu sektörler arasındadır. Tarım sektörünün devamlılığı insanlığın devamlılığı açısından ciddi bir öneme sahiptir. Tarım sektörünün yaşadığı sorunların çözülmesine katkı sağlayarak, verimliliği ve kaliteyi artırmak ve geleceğe dönük yatırımları desteklemek için devlet tarafından tarım işletmelerine sunulan tarımsal teşvikler, tarım sektörünün desteklenmesi bakımından çok kritiktir.

Teşviklerin muhasebeleştirilmesinde "TMS 20 Devlet Teşviklerinin Muhasebeleştirilmesi ve Devlet Yardımlarının Açıklanması" Standardı hükümleri uygulanmaktadır. Fakat tarımsal faaliyetlere yönelik devlet teşvikleri TMS 20 kapsamının dışında olup, TMS 41 Tarımsal Faaliyetler Standardı kapsamında yer almaktadır. TMS 41 kapsamındaki tarımsal devlet teşvikleri gerçeğe uygun değerinden satış maliyeti düşülmek suretiyle ölçülen canlı varlıklara ilişkin koşulsuz olarak yapılan devlet teşvikleri ve gerçeğe uygun değerden satış maliyeti düşülmek suretiyle ölçülen canlı varlıklara ilişkin devlet teşvikleri olmak üzere ikiye ayrılmıştır.

Gerçeğe uygun değerinden satış maliyeti düşülmek suretiyle ölçülen canlı varlıklara ilişkin koşulsuz olarak yapılan devlet teşvikleri doğrudan gelir olarak 644 nolu hesaba kaydedilirken, gerçeğe uygun değerden satış maliyeti düşülmek suretiyle ölçülen canlı varlıklara ilişkin koşullu devlet teşvikleri koşul sağlanana kadar bir yükümlülük olarak 382 ve 482 nolu hesaplara kaydedilir ve koşul sağlandıktan sonra gelir hesabına aktarılır ve kar/zarar hesabı olan 644 nolu hesapta yerini alır.

Eğer alınan teşvikin gerçeğe uygun değeri güvenilir olarak ölçülemiyorsa, birikmiş amortismanlar ve birikmiş değer düşüklükleri karşılıklarının düşülmesi suretiyle ölçülmüş canlı bir varlığa ilişkin teşvik ise, TMS 20 hükümleri uyarınca muhasebeleştirilmelidir. TMS 20'de gelir ve sermaye yaklaşımı olmak üzere iki yaklaşım benimsenmiştir. Gelir yaklaşımında, teşvik doğrudan gelir olarak kaydedilir ve kar/zararda muhasebeleştirilir. Sermaye yaklaşımında ise teşvik, geri ödenme durumu olmadığından, işletme tarafından kazanılmış bir gelir olmadığından ve hiçbir maliyete katlanılmadığından kar/zarar hesaplarında gösterilmemeli ve özsermaye hesabı olarak bilançoya yansıtılmaktadır.

Çalışmada, tarımsal devlet teşviklerinin muhasebe standartları kapsamında muhasebeleştirilmesi anlatılmış ve örneklerle açıklanmıştır. Bu kapsamda teşviklerin muhasebeleştirilmesi aşamasında tek düzen hesap planı yetersiz kaldığından, Finansal Raporlama Standartlarına Uygun Hesap Planında yer alan hesaplar kullanılmıştır. Finansal Raporlama Standartlarına Uygun Hesap Planı en kısa sürede yürürlüğe konarak uygulamada uyum ve birlik sağlanmalıdır.

Taşıyıcı bitkiler TMS 20 uyarınca gelir ve sermaye yaklaşımlarından biri tercih edilerek ya kar/zararda ya da özsermaye hesaplarında gösterilerek muhasebeleştirilmektedir. Bu yaklaşımlar işletmenin finansal tabloları üzerinde önemli etkilere sahip olduğundan, taşıyıcı bitki yetiştiren işletmeler hangi yaklaşımı seçeceği konusunda dikkatli ve özenli davranması gerekmektedir.

Tarım işletmelerinin aldığı teşviklerin finansal tablolara doğru yansıtılması, yalnızca işletme yönetiminin karar alma süreçlerini değil; finansal bilgi kullanıcılarını da yakından ilgilendirmektedir. Teşvikin gelir niteliği taşıyıp taşımadığı, bir yatırımın finansmanına mı yoksa üretim faaliyetlerine mi yönelik olduğu, koşullu olup olmadığı, canlı varlıklarla ilişkisinin bulunup bulunmadığı gibi unsurlar, işletmenin raporladığı kâr/zarar ve varlık değerlerini doğrudan etkilemektedir. Bu nedenle teşviklerin TMS 20 ve TMS 41 açısından doğru sınıflandırılması ve uygun muhasebeleştirme yönteminin seçilmesi, finansal raporlamanın güvenilirliği açısından büyük öneme sahiptir.

KAYNAKÇA

Ayalı, N. &Terim, B. (2012). TMS 20 Standardına Göre Devlet Teşviklerinin ve Devlet Yardımlarından Sağlanan Desteklerin Muhasebe Açısından İncelenmesi. Dayanışma Dergisi, Sayı:115, 34-43.

https://www.tigem.gov.tr/, 10.10.2025

Örten, R., Kaval H. ve Karapınar A. (2013). Türkiye Muhasebe-Finansal Raporlama Standartları Uygulama ve Yorumları, Gazi Kitabevi, 6. Baskı, Ankara.

Özulucan, A. & Keleş, D. (2020). 41 No.lu Türkiye Muhasebe Standardı'na Göre Küçük ve Büyükbaş Hayvanlarda Dönemiçi ve Dönemsonu Muhasebe Uygulamaları (Kayıtlama, Değerleme, Amortisman ve Teşvikler). Mali Çözüm Dergisi, 30 (161): 95-126.

Sönmez, F. (2005). Devlet Teşvik Ve Yardımlarının Muhasebeleştirilmesi. Muhasebe Finansman Dergisi, Sayı:28, 125-140.

Taştan, H. (2013). Büyükbaş canlı varlık işletmelerinde muhasebe düzeni. Ankara: Detay Yayıncılık.

TMS 20 (2017). (20.11.2025) Devlet Teşviklerinin Muhasebeleştirilmesi ve Devlet Yardımlarının Açıklanması. https://www.kgk.gov.tr

TMS 41 Tarımsal Faaliyetler. 21.11.2025. https://www.kgk.gov.tr/Portalv2Uploads/files/DynamicContentFiles/T%C3%BCrkiye%20Muhasebe%20Standartlar%C4%B1/TMSTFRS2019Seti/TMS/TMS%2041.pdf

TMSK (2010). Uluslararası Finansal Raporlama Standartları (Ifrs/Ias) İle Uyumlu Türkiye Muhasebe Standartları. Ankara: TMSK Yayınları.

Ulusan, H. (2008). "Türk Muhasebe Hukuku Çerçevesinde Devlet Teşviklerinin Muhasebeleştirilmesi ve Raporlanması", Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 22 (2).

TEKİNSİZ ESTETİK: RETRO TARZI KORKU OYUNLARINDA NOSTALJİ UNSURU

MUAMMER YILMAZ
Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İnteraktif Medya Tasarımı
muammeryilmaz96@gmail.com, ORCID: 0009-0001-0520-899X

Doç. Dr. BAHADIR UÇAN
Yıldız Teknik Üniversitesi, Sanat ve Tasarım Fakültesi, İletişim Tasarımı Bölümü
bahadirucan@yahoo.com, ORCID: 0000-0003-4062-0469

Özet

Günümüzde video oyunları, sağladığı eğlence unsurlarının ötesinde, içerdiği anlatı biçimleri aracılığıyla kültürel ve sanatsal bir ifade alanı haline gelerek önem kazanmıştır. Kimi oyun geliştiricileri için korku janrı, oyunların bu sanatsal ifade yönünü etkili bir şekilde kullanarak bastırılmış duyguların ve bilinçdışı imgelerin işlenebildiği özel bir anlatı alanı olarak öne çıkmaktadır. Korku türüne ait eserler, kolektif bilinçdışına ait arketipsel unsurların etkisinden beslenerek gözlemciyi (ve bu çalışma özelinde, oyuncuyu) iç dünyasındaki açığa çık(a)mamış dürtüleriyle yüzleştirmeyi hedeflemektedir.

1990'lı yılların teknolojik sınırlılıklarıyla ortaya çıkan düşük poligonlu görsel estetik, günümüzün bağımsız korku oyunlarında bilinçli bir tercih olarak yeniden üretilerek nostaljiyi merkeze almakta ve oyuncunun geçmiş deneyimleriyle bağ kurmasını sağlamaktadır.

Seçilen oyun örnekleri, içerik analizi yöntemiyle ele alınmıştır. Analiz, nostaljik ögelerin (görsel ve işitsel dil, mekan tasarımı, oyun mekanikleri vs.) atmosfer ve anlatı üzerindeki etkisini değerlendirebilmeyi sağlamıştır. Analiz sonucunda, nostaljinin, bu örnekler dahilinde bir geçmiş özleminden ziyade tekinsizlik aracı olarak kullanıldığı ortaya konmuştur. Retro grafikler ve oyunların anlatısının geçtiği mekanlar, oyuncunun anılarını bozarak huzursuzluk yaratmaktadır. Bu da oyundaki tehdit unsurları ile birleşerek korku deneyimini güçlendirmektedir. Nostaljik ögeler, oyun mekanlarını arka plan olmaktan çıkarıp zihinde çağrışım uyandıran dinamik alanlarına dönüştürmektedir.

Çalışma, retro estetiğe sahip korku video oyunlarının, nostalji unsurlarını temel bir tasarım unsuru olarak ele aldıkları sonucunu göstermektedir. Bu yaklaşım, türün estetik evrimini aydınlatmakta ve gelecekteki oyun tasarımları için ilham kaynağı işlevi görmekte; genel olarak ise korku türünün de bilişsel etkilerini anlamada önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Anlatı, Bellek, Korku türü, Nostalji, Oyun tasarımı, Video oyunu

UNCANNY AESTHETICS: THE NOSTALGIA ELEMENT IN RETRO-STYLE HORROR GAMES

Abstract

Today, video games have gained importance beyond the entertainment they provide, becoming a cultural and artistic expression through the narrative forms they offer. For some game developers, the horror genre stands out as a special narrative space where suppressed emotions and unconscious images can be processed, effectively utilizing this artistic expression aspect of games. Works belonging to the horror genre aim to confront the observer (and, in this particular study, the player) with their unexpressed impulses within their inner world, drawing on the influence of archetypal elements belonging to the collective unconscious.

The low-polygon visual aesthetic that emerged from the technological limitations of the 1990s is recreated as a conscious choice in today's independent horror games, centering nostalgia and connecting the player to their past experiences.

The selected game examples were examined through content analysis. The analysis enabled an assessment of the impact of nostalgic elements (visual and auditory language, environment design, game mechanics, etc.) on atmosphere and narrative. The analysis revealed that, within these examples, nostalgia is used as a tool of uncanniness rather than a longing for the past. Retro graphics and the

environments in which the games' narratives take place disrupt the player's memories, creating discomfort. This, combined with the elements of threat in the game, intensifies the horror experience. Nostalgic elements transform game environments from simple backdrops into dynamic spaces that evoke associations in the mind.

The study shows that horror video games with a retro aesthetic use nostalgia as a fundamental design component. This approach highlights the aesthetic evolution of the genre and serves as a source of inspiration for future game designs; more broadly, it is important for understanding the cognitive effects of the horror genre.

Keywords: Narrative, Memory, Horror genre, Nostalgia, Game design, Video games

1. GİRİŞ

Korku, insanın bilinmeyenle kurduğu ilişkinin en temel duygu biçimlerinden biri olarak sanat tarihinde kendine yer bulmuştur. Edebiyat, sinema ve görsel sanatlarda olduğu gibi dijital oyunlarda da korku; şiddet, belirsizlik, tehdit unsuru taşıyan ögeler ve bastırılmışın yüzeye çıkması yoluyla üretilmektedir. Bu yönüyle korku, gözlemciyi deneyiminin aktif bir parçası haline getirir.

Video oyunları, etkileşimli yapıları sayesinde bu deneyimi bir adım ileri götürmektedir. Oyuncunun, oyun mekanıyla kurduğu ilişki, karşılaştığı görsel-işitsel uyaranlar ve geçmiş deneyimleriyle kurduğu bağ, korku anlatısının etkisini kuvvetlendirerek, kontrol edilen oyun karakteriyle özdeşleşim kurmasına yol açacaktır.

Son yıllarda özellikle bağımsız oyun üretiminde öne çıkan retro tarzı estetik, teknik bir zorunluluktan ziyade, hem pratik bir uygulama kolaylığı hem de bilinçli bir anlatısal ve görsel tercih olarak dikkat çekmektedir. Piksel ve düşük poligon sayılı grafikler, çip müziği gibi eski üretim yöntemlerini çağrıştıran görsel ve işitsel donelere sahip bu estetik yaklaşım, oyuncunun geçmiş oyun deneyimleriyle ilişki kurmasını sağlayarak nostalji duygusunu tetikleyen bir zemin oluşturmaktadır. Ancak korku türü söz konusu olduğunda nostalji, güven veren bir geçmiş imgesi yaratmak yerine, tanıdık olanın bozulmasıyla ortaya çıkan tekinsiz bir atmosferin kurulmasına hizmet etmektedir. Oyuncu, yalnızca oyun dünyasındaki tehditlerle değil, belleğinde yeniden şekillenen anılarla da karşı karşıya kalmaktadır.

Bu çalışma, nitel araştırma yöntemlerinden biri olan içerik analizi temel alınarak yürütülmüştür. Korku türüne ait retro tarzı video oyunlarında nostalji olgusunun anlatısal ve estetik işlevini çözümlemeyi amaçlayan araştırmada, materyaller bu doğrultuda seçilmiştir. İncelenen video oyunları; görsel estetik, ses tasarımı, anlatı yöntemleri ve oynanış mekanikleri bağlamında ele alınmıştır. Çalışma kapsamında ayrıca korku, bellek, tekinsizlik ve nostalji kavramlarını disiplinler arası bir çerçevede ele alan akademik makaleler ve kuramsal metinlerden yararlanılarak kuramsal arka plan oluşturulmuştur.

Analiz sürecinde, oyun deneyiminin oyuncu belleğiyle kurduğu ilişki ve bu ilişkinin anlam üretimine katkısı yorumlayıcı bir yaklaşımla değerlendirilmiştir. Elde edilen bulgular, nostaljinin korku türündeki video oyunlarında psikolojik ve atmosferik etkiyi güçlendiren bir anlatı stratejisi olarak nasıl konumlandığını ortaya koymak amacıyla tartışılmıştır.

2. KORKU TÜRÜNÜN TARİHSEL GELİŞİMİ

2.1. Korku Duygusunun Sanattaki Yeri

Korku duygusu, evrimsel açıdan hayatta kalma şansını artıran bir adaptasyon olarak ortaya çıkmıştır. Temel işlevi, bireyi tehditlere karşı uyarmak ve savunma davranışlarını tetiklemektir. Yaklaşan veya öngörülebilir olumsuz bir sonucun beklentisiyle ortaya çıktığı vurgulanır (O'Connell vd., 2024). Kişi, bu öngörüyü geçmişte yaşadığı bir deneyim ile edinir.

İlkel atalarımızın vahşi hayvanlardan, zehirli böceklerden, hastalıklardan ve diğer kabilelerden insanlardan kendilerini korumak istedikleri gibi, modern insan da kendisini yeni tehditlere karşı korumaya çalışacaktır. Bu modernleşme, beraberinde bir “topluluğa adaptasyon” ihtiyacı da getirmiştir. Böylece insan, dışlanma ihtimaline karşı bir önlem olarak “normal” gibi davranacaktır. Ve bunu yaptığında bastırdığı ve görmezden geldiği korkuları bilinçdışında birikecektir. Ayrıca toplum

karşısında hissedilen; statü kaybı korkusu, sosyal kaygı ve utanç duygusu, bireyin sosyal tehditlere karşı kendini koruma çabasına bir başka örnektir (Gilbert, 2003).

Sanat tarihinde korku teması, mağara resimlerinden Orta Çağ'ın cehennem tasvirlerine, Rönesans'ın vanitas natürmortlarından modern dönemin distopik anlatılarına kadar geniş bir yelpazede karşımıza çıkar. Korkunun sanattaki temsili, çoğu zaman ölüm, bilinmezlik, doğaüstü varlıklar, savaş, salgın hastalıklar ve toplumsal krizler gibi temalar etrafında şekillenmiştir (Erdoğdu & Öztürk, 2021).

"Memento mori", Latince "ölümünü hatırla" veya "fani olduğunu unutma" anlamına gelir ve insanlara yaşamın geçiciliğini, ölümün kaçınılmazlığını hatırlatmayı amaçlayan bir felsefi ve sanatsal motiftir (Walter, 2019). Orta Çağ'dan itibaren memento mori, özellikle Hristiyan ikonografisinde ve Batı sanatında yaygın bir tema haline gelmiştir. Kafatası, kum saati, solmuş çiçekler, sönmüş mumlar, çürüyen meyveler ve kırık aynalar gibi semboller, yaşamın geçiciliğini ve dünyevi zevklerin boşluğunu vurgular (Günay Kaygusuz, 2019). Yine Orta Çağ dolaylarında ortaya çıkan sanatsal bir diğer alegori ise "danse macabre" yani "ölüm dansı" motifidir. Bu motif, ölümün evrenselliğini ve kaçınılmazlığını hatırlatır.

Şekil 1: Ölüm Dansı (1493), Michael Wolgemut, Nürnberg Kroniği'nden

Not. Hartmann Schedel tarafından yazılmış ansiklopedi için tarihi illüstrasyon; kamu malı statüsünde. Wikimedia Commons'tan alınmıştır.

2.2. Popüler Kültürde Korku ve Video Oyunu Örnekleri

19. yüzyılda Mary Shelley, Edgar Allan Poe ve Bram Stoker, verdikleri eserler ile bugünün korku unsurlarını popüler kültürde kullanan yapımlara örnek olmuşlardır. 20. yüzyılda ise H.P. Lovecraft, Shirley Jackson, Anne Rice ve Stephen King gibi yazarlar, korkunun psikolojik, kozmik ve toplumsal boyutlarını derinleştirmiştir. Korku edebiyatı, doğaüstü varlıkları ve dehşet verici olayları kullanarak toplumsal korkuları, bireysel travmaları ve bilinçdışı arzularını da ifade eder.

Sinemada ise korku, sinematografın icat edilmesinden itibaren popüler bir tür olmuştur. Georges Melies'in "Le Manoir du Diable" (1896) isimli kısa yapıtı, ilk korku filmi olarak kabul edilir. 1930'lu yıllarda ise "Dracula" (1931), "The Mummy" (1932) ve "The Invisible Man" (1933) gibi Universal Pictures klasikleri, korku sinemasının temel taşlarını oluşturmuştur. Bu yüzyılın ilerleyen dönemlerinde ise Alfred Hitchcock "Psycho" (1960), William Friedkin "The Exorcist" (1973), John Carpenter "Halloween" (1978) ve Wes Craven "A Nightmare on Elm Street" (1984) gibi filmler ile türün psikolojik ve bilinçdışı yönünü şekillendirmiştir.

Bu örnekler, korku türünün popüler kültürde yalnızca dönemsel bir eğilim olmadığını, aksine farklı medya biçimlerine uyarlanabilen esnek ve kalıcı bir anlatı alanı olduğunu göstermektedir. Korku; bastırılmış olanı görünür kılması, bilinmeyeni temsil etmesi ve izleyiciyle duygusal bir yüzleşme ilişkisi kurabilmesi sayesinde her yeni anlatı ortamında yeniden üretilebilmiştir. Bu süreklilik, korkunun video oyunları gibi etkileşimli medya örneklerinde de güçlü bir anlatı potansiyeli taşımasının nedenlerinden biridir.

Korku video oyunları, oyuncuya korku ve gerilim duygusu yaşatmayı amaçlayan, genellikle hayatta kalma mekanikleri ile öne çıkan dijital oyunlardır. Bu türde oyuncu, sınırlı kaynaklarla, savunmasız sayılabilecek bir karakteri kontrol eder. Bulmaca çözme, tehlikelerden kaçınma ve atmosferik anlatım ön plandadır. Bu oyunların anlatısı, genellikle oyun mekanlarında bulunan günlükler, ses kayıtları ve çevresel ipuçlarıyla dolaylı olarak aktarılır. Bu durum bilinmezlik ve tekinsizlik duygusunu artıran bir unsur olarak görülebilir.

Korku türünün farklı medya biçimlerinde bu denli çeşitli ve yaygın şekilde kullanılabilir olması, bu duygunun evrenselliği ve modern insanın, birikmiş gerilim ve kaygılarını güvenli bir ortamda açığa vurma isteğiyle ilişkilendirilebilir. Bu bağlamda eserler, bir yüzleşme ortamı sunar. Bunu, korku sinemasının önemli yönetmenlerinden David Cronenberg, "bilinçdışındaki yaratıkları keşfetme" olarak aktarır (Cronenberg, 1984).

Video oyunu örneklerinde korku türü, özellikle 1990'lı yıllarda beşinci jenerasyon oyun konsollarının yaygınlaşmasıyla birlikte belirgin bir anlatısal ve estetik kimlik kazanmaya başlamıştır. Alone in the Dark (1992), Resident Evil (1996) ve Nightmare Creatures (1997) gibi yapımlar, türün temel yapı taşlarını oluşturan erken örnekler arasında yer almaktadır.

Alone in the Dark, kozmik korku anlatısından beslenerek oyuncuyu bilinmeyenle ve insan algısının sınırlarını aşan tehditlerle karşı karşıya bırakırken; Resident Evil, biyolojik korku ekseninde insan bedeninin bozulması, mutasyon ve kontrol kaybı temalarını merkezine almıştır. Nightmare Creatures ise gotik korku unsurlarını kullanarak tarihsel geçmişin karanlık imgeleriyle yüzleşmeye olanak tanımaktadır. Bu çizgiyi izleyen Silent Hill, korku anlatısını psikolojik bir düzleme taşıyarak bireyin bilinçdışına doğrudan temas eden bir deneyim sunmuştur. Oyunda karşılaşılan canavarlar ve mekansal bozulmalar, bastırılmış olanın geri dönüşü olarak okunabilecek sembolik temsillerle anlatıyı güçlendirmektedir.

Bu dönemde geliştirilen oyunların görsel dili; PlayStation, Nintendo 64, Sega Saturn ve Atari Jaguar gibi beşinci jenerasyon oyun konsollarının teknik sınırlılıkları nedeniyle düşük poligonlu ve gerçekçilikten uzak bir yapıya sahiptir. Ancak insan zihni, algısal boşlukları tamamlamaya yatkın bir yapıya sahiptir. Görsel detayların eksikliği, oyuncunun belleğinde bu boşlukların yeniden kurulmasına neden olur. Bu durum, oyuncunun yıllar sonra aynı oyunları hatırladığında, deneyimi, olduğu halinden ziyade zihninde tamamlanmış ve dönüştürülmüş haliyle anımsamasına yol açmaktadır. Bellek, yeniden yapılandırılabilir şekilde anıları hatırlar (Wade vd., 2017).

Şekil 2: Silent Hill (1999), Konami

Not. PlayStation için geliştirilmiş oyundan görsel; telif hakkı Konami Digital Entertainment'e aittir. Silent Hill Memories'ten alınmıştır.

3. RETRO TARZI KORKU OYUNLARININ NOSTALJİ UNSURUNU KULLANIMI

3.1. Bağımsız Oyun Geliştiricilerinin Üretime Dahil Olması

2010'lu yıllara geçişten itibaren dijital dağıtım platformlarının yaygınlaşması ve oyun motorlarına erişimin kolaylaşmasıyla birlikte, bağımsız geliştiriciler oyun üretim süreçlerinde daha görünür hale gelmiştir. Bu durum, özellikle korku türünde, ana akım üretim yöntemlerinin dışına çıkan, düşük bütçeli ancak estetik ve anlatısal açıdan deneysel yapımların ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır.

Bağımsız geliştiriciler, büyük stüdyoların teknolojik ilerleme ve gerçekçilik odaklı üretim anlayışının aksine, geçmiş dönem oyunlarının teknik sınırlılıklarını bilinçli bir estetik tercih olarak yeniden üretmeye başlamıştır. Düşük poligonlu modeller, sınırlı görüş açıları, sabit kamera kullanımı ve bozulmuş görsel efektler, bu bağlamda nostaljik bir geri dönüşten ziyade, oyuncunun korku duygusunu tetikleyen, tekinsiz bir atmosfer yaratma aracı olarak kullanılmaktadır.

3.2. itch.io ve Kişisel Korkunun Üretilebilirliği

Çoğunlukla tek başına ya da küçük ekipler halinde bağımsız olarak oyun geliştiren üreticiler için kolay paylaşım ve erişim imkânı sunan itch.io platformu, retro tarzı korku oyunlarının yoğunlaştığı bir alan olarak öne çıkmaktadır. Bu platformda yer alan oyunlar genellikle kısa süreli ve küçük ölçekli yapımlar olup, anlatısal açıdan sade ancak etkili yöntemler kullanmaktadırlar.

Sıradan görünümlü bir evde kaybolan küçük bir çocuk, ormanın derinliklerinde karşılaşılan ıssız bir park, eski bir apartman dairesi ya da terk edilmiş bir deniz feneri gibi mekanlarda geçen bu oyunlar; çocukluk döneminde deneyimlenen, tanımlanması güç tekinsizlik duygusunu yeniden üretmektedir. Bu mekanlar, evrensel korku imgelerinden ziyade, adeta kişisel hafızaya yaslanan ve bireysel deneyimlerle şekillenen bir korku anlatısının kurulmasına olanak tanımaktadır.

3.3. Puppet Combo ve '80'ler VHS Estetiği

1980'li yıllarda ev tipi video teknolojilerinin yaygınlaşması, sinema üretiminde hem teknik hem de ekonomik açıdan yeni olanaklar sunmuştur. Düşük bütçelerle üretilebilen korku filmleri, özellikle şiddet ve cinsellik unsurlarını istismar ögesi olarak öne çıkarıp hızlı tüketilen bir eğlence biçimi haline gelmiştir. Sinema salonlarında beklenen ticari karşılığı bulamayan bu yapımlar, evlere giren video oynatıcılar aracılığıyla VHS kaset pazarında dolaşıma girmiş; bu durum, korku türünün daha denetimsiz, daha uç ve daha deneysel bir forma bürünmesine zemin hazırlamıştır.

Bağımsız oyun geliştirici ekibi Puppet Combo, estetik yaklaşımını doğrudan bu dönemin düşük bütçeli korku filmlerinden beslemektedir. Geliştirici, VHS kasetlerin zamanla uğradığı görüntü kaybını, bozulmayı ve analog gürültüyü bir teknik kusur olarak değil, bilinçli bir görsel filtre olarak kullanmaktadır. Bu tercih, oyuncuda yalnızca nostaljik bir çağrışım yaratmakla kalmaz; aynı zamanda belleğin güvenilmezliğini ve geçmiş deneyimlerin bozulmuş doğasını da görünür kılar.

Puppet Combo oyunlarında karakter modellerinin düşük poligonlu olması, ses tasarımının boğuk ve cızırtılı yapısı, donuk animasyonlar ve arkaik kontrol şemaları, bilinçli bir estetiğin parçasıdır. Bu unsurlar, oyuncuya tanıdık fakat rahatsız edici bir deneyim sunarak, kontrol hissini zayıflatır ve tekinsizlik duygusunu güçlendirir.

Oyunların hikaye yapısı ise sıklıkla klişelere, aşırı melodramatik bir abartıya ve bilindik korku motiflerine yaslanmaktadır. Ancak bu klişeler, güvenli ve rahatlatıcı bir tanıdıklık üretmek yerine, aşırılaşmış ve yapay bir tekrar yoluyla huzursuzluk yaratır. Bu bağlamda Puppet Combo'nun estetiği, geçmişin korku anlatılarını yeniden canlandırmak yerine, onların bozulmuş ve abartılı bir yansımasını sunarak nostaljiyi tekinsiz bir anlatı aracına dönüştürmektedir.

3.4. Dijital Folklor ve Nostaljinin Ortak Üretimi

İnternet kültürü içerisinde ortaya çıkan ve "creepypasta" olarak adlandırılan korku öyküleri, anlatı yapıları bakımından modern çağın ateş başı korku hikayelerini andırmaktadır. Sözlü kültürde aktarılan şehir efsaneleri gibi, bu anlatılar da her paylaşımda dönüşmekte, farklılaşmakta ve bireysel yazarlığın ötesine geçerek kolektif bir üretim biçimine evrilmektedir. Anlatının kaynağı belirsizleşirken, hikayenin kendisi ortak bir belleğin parçası haline gelmektedir.

Creepypasta anlatılarından uyarlanan video oyunları, bu kolektif belleği yalnızca yeniden üretmekle kalmaz; aynı zamanda anlatının devamlılığını sağlayan etkileşimli araç işlevi görür. Slender Man, Siren

Head gibi figürler; SCP Foundation gibi açık uçlu evrenler ve Backrooms gibi mekansal mitolojiler, internet tarihinin dijital folklor ögeleri haline gelmiştir. Bu anlatılardan beslenen korku oyunları, mevcut mitleri kullanırken aynı zamanda onları genişleterek oyuncunun belleğinde yeni çağrışımlar üretir.

Haunted PS1 Demo Disc gibi yapımlar ise, yalnızca dijital folklorun güncel örneklerini değil, aynı zamanda geçmişe ait şehir efsanelerini de (örneğin Polybius) yeniden dolaşıma sokmaktadır. "Lanetli" olduğu iddia edilen bir PlayStation diski anlatısını benimseyen bu yapımlar, geçmişin belirsiz korkularını güncel bir estetikle yeniden üretir. Böylece nostalji, hatırlanan bir oyun deneyiminden ziyade, hiç yaşanmamış ama yaşanmış gibi hissedilen bir anıya dönüşür.

Dijital folklor bağlamında üretilen bu anlatıların sunduğu gerçeklik, kurmaca bir yapı üzerine kuruludur. Ancak internet kültürünün bu anlatıları sahiplenmesi, gerçek ile kurmaca arasındaki sınırı bilinçli biçimde askıya alır. Oyuncu ve izleyici, hikayenin "gerçek" olup olmadığını sorgulamaz, bu belirsizliği deneyimin bir parçası olarak kabul eder.

Bu anlatılarda sıklıkla kaybolan çocuklar, hayali arkadaşlar, zihinsel kırılmalar yaşayan ergen karakterler ve tehdit dolu ev gibi temalar öne çıkmaktadır. Bu unsurlar, bireysel çocukluk korkularıyla doğrudan ilişkilendirilebilir. Dijital folklor temelli korku oyunları, bu kişisel korkuları kolektif bir anlatıya dönüştürerek nostaljiyi yalnızca geçmişe duyulan bir özlem olarak değil, bastırılmış anıların ve belirsiz korkuların yeniden yüzeye çıktığı tekinsiz bir deneyim olarak konumlandırmaktadır.

4. SONUÇ

Video oyunları, nostalji duygusunu harekete geçirebilen güçlü anlatı alanlarıdır (Bowman & Wulf, 2023). Oyuncu, geçmiş oyun deneyimlerini bugünün duygusal ve bilişsel bağlamıyla yeniden kurar. Bu çalışmada nostalji, güncel tatminsizliğin, "ideal" olduğu varsayılan bir geçmişle karşılaştırılması üzerinden ele alınmıştır. Ancak bu ideal geçmiş, çoğu zaman gerçek bir deneyime değil, belleğin yeniden ürettiği ve çarpıttığı bir kurguya dayanmaktadır (İnce, 2025).

Retro tarzı korku oyunları, görsel olarak gerçekçilikten uzak olmalarına rağmen, oyuncu belleğinde ayrıntılı ve yoğun bir gerçeklik hissi yaratabilmektedir. Beynin eksik görsel bilgileri tamamlama eğilimi, bu oyunların yıllar sonra daha "gerçekçi" hatırlanmasına yol açmaktadır. Oyuncunun aynı oyunu uzun bir aradan sonra yeniden deneyimlemesi, yalnızca oyunun değil, oyuncunun kendisinin de değişmiş olduğunu görünür kılar. Bu durum, nostaljinin durağan bir hatırlama biçimi olmadığını; zamansal ve öznel olarak sürekli yeniden kurulduğunu göstermektedir.

Nostalji yalnızca oyunun sunduğu sanal mekanlarla sınırlı değildir; oyun deneyiminin gerçekleştiği fiziksel çevre de bu duygunun oluşumuna katkı sağlar. Bir arkadaşın evinde, belirli bir döneme özgü koşullar altında oynanan bir oyunun anısı, yıllar sonra farklı duygusal anlamlar üretebilmektedir (İnce, 2025). Bu bağlamda oyun deneyimi, mekansal ve zamansal bağlamla birlikte hatırlanan çok katmanlı bir belleğe dönüşmektedir.

Derrida'nın "hauntology" kavramı, geçmişin belirsizliğinin bugünü nasıl rahatsız ettiğini açıklamak açısından bu çalışmanın kuramsal çerçevesini desteklemektedir. Hiçbir zaman var olmamış bir "ideal geçmiş" fikriyle yüzleşmek, oyuncuda tekinsiz bir duygu yaratmakta; nostaljik anılar, bellekte bozulmuş ve dönüştürülmüş halleriyle geri dönmektedir (Cooley & Milligan, 2018).

Bu bağlamda ortaya çıkan "nostaljik korku", oyuncuyu hem özlemini duyduğu geçmişin çarpıtılmış bir versiyonuyla hem de tanıdık olmasına rağmen rahatsız edici olan tekinsiz unsurlarla karşı karşıya bırakmaktadır. Sonuç olarak nostalji, korku türündeki retro tarzı video oyunlarında güvenli bir hatırlama alanı olmaktan ziyade, geçiciliği, kaybı ve dönüşümü hatırlatan bir deneyime dönüşmektedir. Bu yönüyle nostalji, oyuncuyu yalnızca geçmişle değil, fanilik ve değişim düşüncesiyle de yüzleştiren bir "memento mori" işlevi üstlenmektedir.

KAYNAKÇA

Makale:

Bowman, N. D., & Wulf, T. (2023). Nostalgia in video games. Current Opinion in Psychology, 49.

Cooley, K., & Milligan, C. A. (2018). Haunted objects, networked subjects: The nightmarish nostalgia of creepypasta. Horror Studies, 9(2), 193–211.

Erdoğdu, N. Ö., & Öztürk, M. A. (2021). Rönesanstan modern dönem resim sanatına korku duygusunun yansımaları. idil, 78(2021 Şubat), 244–259.

Gilbert, P. (2003). Evolution, Social Roles, and the Differences in Shame and Guilt. Social Research, 70(4), 1205–1230.

Günay Kaygusuz, B. (2019). Tablolardaki Ölüm Nesneleri: Vanitas Natürmort Geleneği. Tykhe Sanat ve Tasarım Dergisi, 4(7), 462-478.

İnce, L. Y. (2025). Dijital oyun oynama anıları ve topografik nostalji. Moment Dergi, 11(2), 403–421.

O'Connell, K. & Rhoads, S. & Marsh, A. (2024). Fear: An Evolutionary Perspective on Its Biological, Behavioral, and Communicative Features. The Oxford Handbook of Evolution and the Emotions, (500–519).

Wade, K. & Rowthorn, H. & Sukumar, D. (2017). The Malleability of Memory. Reference Module in Neuroscience and Biobehavioral Psychology

Walter, D. (2019). Memento Mori: A Positive and Contemporary Reflection Through Visual Art on a Life Spent Well. IAFOR Journal of Arts & Humanities, 6(2).

Dergi:

Cronenberg, D. (1984). Appendix: Festival of Festivals 1983 science fiction retrospective. BFI Dossier, (21), 57.

Şekil:

Konami. (1999). Silent Hill [Oyun içi görsel]. Konami Digital Entertainment. https://www.silenthillmemories.net/sh1/screens_en.htm (Erişim kaynağı).

Schedel, H. (1493). Dance of death [Çizim]. Nürnberg Kroniği. Metropolitan Museum of Art. https://www.metmuseum.org/art/collection/search/390220 (Orijinal kaynak); https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Nuremberg_chronicles_-_Dance_of_Death_(CCLXIIIIv).jpg (Wikimedia Commons erişim kaynağı).

6360 SAYILI KANUN SONRASI KÖYDEN MAHALLEYE DÖNÜŞEN BİRİMLERDE YAŞANAN DEĞİŞİMLER

KÜRŞAT VELİ BOZDOĞAN
Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Öğrencisi
kvbcyprus2@gmail.com, ORCID: 0009-0004-3520-1125

Özet

Türkiye'de 1950'li yıllardan itibaren hızlanan kentleşme olgusu, kırsal alanların giderek şehirlerle bütünleşmesine yol açmış ve bu süreç yerel yönetim sisteminde önemli değişiklikleri gündeme getirmiştir. Artan nüfus, genişleyen yerleşim alanları ve çeşitlenen hizmet ihtiyaçları, mevcut idari yapılanmanın yetersiz kalmasına neden olmuş; bunun sonucunda yerel yönetimlerin kapsamlı biçimde yeniden düzenlenmesi zorunlu hâle gelmiştir. Bu çerçevede 2012'de kabul edilip 2014'te uygulanmaya başlayan 6360 sayılı Kanun ile büyükşehir belediyelerinin sınırları il mülki sınırlarıyla uyumlu hâle getirilmiş, köy ve belde belediyelerinin tüzel kişilikleri sona erdirilerek mahalle yapısı içinde yeniden konumlandırılmıştır. Bu çalışma, söz konusu düzenlemenin yerel hizmetlerin organizasyonu, kırsal toplumsal yapı, yerel özerklik düzeyi ve yönetsel ilişkiler üzerindeki etkilerini incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırmada literatür taraması yöntemi kullanılarak akademik yayınlar, saha araştırmaları ve mevzuat metinleri sistematik olarak değerlendirilmiştir. İncelemeler, düzenlemenin hizmet sunumunda bütünleşmeyi ve kurumsal ölçek avantajlarını desteklediğini; ancak kırsal alanlarda ulaşım, mali yükler, temsil sorunları, idari uyum güçlükleri ve kırsal kimliğin zayıflaması gibi önemli sonuçlar doğurduğunu göstermektedir. Genel olarak, 6360 sayılı Kanun'un yerel yönetim yapısını köklü biçimde dönüştürdüğü ve uygulama sürecinin yeni ihtiyaçlar doğrultusunda tamamlayıcı düzenlemeleri gerektirdiği anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: 6360 sayılı Kanun, köy-mahalle dönüşümü, büyükşehir belediyesi, kırsal alan, yerel yönetim

CHANGES IN UNITS TRANSFORMED FROM VILLAGES TO NEIGHBORHOODS AFTER LAW NO. 6360

Abstract

Urbanization in Turkey has accelerated significantly since the 1950s, leading to a gradual integration of rural and urban areas and creating the need for a comprehensive restructuring of local governance. Rapid population growth, expanding settlement patterns, and increasing service demands revealed the limitations of the previous administrative framework, making institutional reform unavoidable. Within this context, Law No. 6360, adopted in 2012 and put into force in 2014, redefined the boundaries of metropolitan municipalities to align with provincial borders and abolished the legal status of villages and town municipalities, converting them into neighborhoods. This study examines the effects of this transformation on local service delivery, the socio-economic characteristics of rural communities, local autonomy, and the functioning of administrative decision-making processes. A systematic literature review was conducted, drawing on academic publications, field-based studies, and relevant legal documents. The findings indicate that the reform contributed to greater integration and potential scale efficiency in public service provision, yet it also generated several challenges in rural areas, including accessibility issues, financial burdens, representation problems, administrative adaptation difficulties, and the erosion of rural identity. Overall, the study concludes that Law No. 6360 reshaped the local government system in a profound way and that the implementation process continues to require complementary adjustments in response to emerging needs.

Keywords: Law No. 6360 , village-to-neighborhood transformation , metropolitan municipality, rural area , local government

1. GİRİŞ

Türkiye'de 1950'li yıllardan bu yana artan kentleşme olgusu, kırsal alanlardan kentlere doğru yoğun göç hareketlerini beraberinde getirmiştir. Kentlerin büyümesi, hizmet ihtiyaçlarının çeşitlenmesi ve idari

sınırların parçalı yapısı, büyükşehir yönetimlerinin hizmet sunumunda çeşitli zorluklarla karşılaşmasına neden olmuştur. Bu durum yerel yönetimlerde kapsamlı bir yeniden yapılanma ihtiyacını doğurmuş ve bu amaçla 2012 yılında 6360 sayılı Kanun kabul edilmiştir (Ekinci, 2020, s. 89-115). Kanunla birlikte büyükşehir belediyelerinin sınırları il mülki sınırlarıyla eşitlenmiş; köy ve belde belediyeleri mahalleye dönüştürülmüş ve yerel idarenin yapısı köklü biçimde değişmiştir.

6360 sayılı Kanun'un uygulanmasıyla birlikte kentsel ve kırsal alanlar arasındaki idari ayrım büyük ölçüde ortadan kaldırılmış; hizmet sunumunun tek elden yürütülmesi hedeflenmiştir. Bu düzenleme, özellikle altyapı, ulaşım ve çevre yönetimi gibi bütüncül planlama gerektiren alanlarda ölçek ekonomisi yaratmayı amaçlamıştır. Ancak mahalle statüsüne dönüşen eski köylerde sosyo-kültürel yapının farklılığı, hizmet beklentilerinin şehir merkezlerine göre değişmesi ve coğrafi uzaklık gibi unsurlar, reformun etkilerinin yerleşim birimleri arasında farklılaşmasına yol açmıştır (Aydın & Negiz, 2019, s. 730-745)

Kanunun getirdiği dönüşüm, köy yönetimlerine özgü birçok uygulama ve yerel karar alma mekanizmasının da fiilen ortadan kalkmasına neden olmuştur. Köy bütçesi, imece usulü işler, ortak malların yönetimi ve köy yaşamına özgü dayanışma pratikleri mahalle sisteminde karşılığını tam olarak bulamamıştır. Bu değişim, kırsal nüfusun yerel yönetimle kurduğu ilişkiyi dönüştürmüş; birçok yerleşimde karar alma süreçlerine katılımın azaldığı ve yeni yönetim modeline uyumda güçlükler yaşandığı görülmüştür (Göküş & Alptürker, 2016, s. 67-86)

Büyükşehir sınırlarının il mülki sınırlarına genişletilmesi sonrası, belediyelerin hizmet alanı hem coğrafi hem de nüfus açısından önemli ölçüde büyümüş; bu durum özellikle kırsal yerleşimlerde altyapı ve çevre hizmetlerinin planlanmasında lojistik ve mali zorlukları gündeme getirmiştir. Mahalleye dönüşen eski köylerde su temini, yol yapımı, atık yönetimi gibi hizmetlerin büyükşehir ölçeğinde planlanması gerekliliği, belediyeleri hem yatırım hem de işletme maliyeti açısından zorlamıştır. Araştırmalar, bu kapsamda kırsal mahalle düzenlemelerine geçilmiş olsa da hizmet kalitesi ve erişilebilirlik konularının gündeme geldiğini göstermektedir. (Kavuncu, 2023, s. 606-629)

2. ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ

Bu çalışma, nitel araştırma yaklaşımı çerçevesinde tasarlanmış olup temel olarak kapsamlı bir literatür taramasına dayanmaktadır. Araştırmada, 6360 sayılı Kanun'un ortaya çıkış süreci, uygulanışı ve kırsal-kentsel yapılar üzerindeki etkilerini ele alan akademik makaleler, lisansüstü tezler, saha araştırmalarına dayalı raporlar ve resmi mevzuat metinleri sistematik biçimde incelenmiştir. Bu kaynaklar, hem kanunun hukuki çerçevesini hem de uygulama sonrası ortaya çıkan yönetsel ve toplumsal sonuçları bütüncül bir şekilde değerlendirebilmek amacıyla bir araya getirilmiştir.

Literatür incelemesi sırasında elde edilen veriler, araştırmanın odağını daha belirgin hâle getirmek için tematik kategorilere ayrılmıştır. Bu doğrultuda kanunun hazırlanma gerekçeleri, büyükşehir ölçeğinin genişlemesiyle ortaya çıkan yapısal değişiklikler, köylerin mahalle statüsüne dönüşmesinin yol açtığı sosyal ve idari sonuçlar ile kırsal alan yönetimine ilişkin yeni tartışmalar ayrı başlıklar altında sınıflandırılmıştır. Böylece hem mevzuatın getirdiği kurumsal dönüşüm hem de uygulamadaki yansımaları sistematik bir yapı içinde ele alınmıştır.

Çalışmanın yöntemsel tercihinde, farklı iller ve bölgeler üzerine yapılan ampirik araştırmalardan yararlanılması da önemli bir yer tutmaktadır. Bu kapsamda muhtar görüşleri, belediye uygulamaları, kırsal mahalle deneyimleri ve saha bulgularını içeren çalışmalar dikkatle incelenmiş; farklı yerleşimlerdeki benzerlikler ve ayrışmalar analiz edilerek kapsamlı bir değerlendirme yapılmıştır. Bu yaklaşım sayesinde sadece mevzuat odaklı bir çözümleme değil, aynı zamanda uygulama pratiğini yansıtan bir yorumlama yapılması mümkün olmuştur.

Sonuç olarak çalışma, 6360 sayılı Kanun'a ilişkin literatürü eleştirel ve karşılaştırmalı bir bakış açısıyla incelemeyi hedeflemiş; elde edilen tüm bulgular araştırmanın amaçları doğrultusunda harmanlanarak değerlendirilmiştir. Bu yöntemsel çerçeve, reformun hem teorik hem de pratik yönlerine dair dengeli ve bütüncül bir bakış sunmayı amaçlamaktadır.

3. 6360 SAYILI KANUNUN GETİRDİĞİ TEMEL DEĞİŞİKLİKLER

6360 sayılı Kanun, büyükşehir belediyelerinin hizmet sınırlarını il mülki sınırlarıyla birleştirerek yerel yönetim ölçeğini genişletmiş ve bu genişleme özellikle köy ile belde belediyelerinin mahalle statüsüne dönüştürülmesiyle idari yapıda köklü bir değişimi beraberinde getirmiştir (Çavuşoğlu & Lamba, 2020, s. 123-147).Kanunla birlikte büyükşehir olan illerde il özel idarelerinin tamamen kaldırılması, yetki ve sorumlulukların büyükşehir belediyeleri ile bağlı kurumlar arasında yeniden dağıtılmasına yol açmış; bu düzenleme yerel yönetim sisteminin mali ve idari işleyişini doğrudan etkileyen yapısal bir dönüşüm yaratmıştır (Adıgüzel & Karakaya, 2017, s. 21-56) .

6360 sayılı Kanun'un getirdiği en temel yeniliklerden biri, büyükşehir belediyesinin tanımının değiştirilmesi ve bu tanımın il sınırı esasına dayandırılmasıdır. 5216 sayılı Kanun'da büyükşehir belediyesi, en az üç ilçe veya ilk kademe belediyesini kapsayan bir yerel yönetim birimi olarak tanımlanırken; 6360 sayılı Kanun ile büyükşehir belediyesi, sınırlar için il sınırı olmayı ve bu sınırlar içindeki ilçe belediyeleri arasında koordinasyonu sağlayan bir kamu tüzel kişisi olarak yeniden düzenlenmiştir. Böylece hem il mülki sınırı içinde tek bir büyükşehir belediyesi çerçevesinde bütünleşik bir yönetim modeli benimsenmiş, hem de ilk kademe belediyesi türü tamamen tasfiye edilerek büyükşehir belediyesine bağlı belediyelerin yalnızca ilçe belediyesi statüsünde olması sağlanmıştır. (Muratoğlu, 2015, s. 56-96).

Kanun, aynı zamanda il özel idaresi sisteminde de radikal bir dönüşüm yaratmıştır. Büyükşehir belediyesi kurulan illerde il özel idareleri kaldırılmış; bu illerde kırsal alanlara ve merkezi idare yatırımlarına ilişkin görevlerin önemli bir kısmı, yeni kurulan Yatırım İzleme ve Koordinasyon Başkanlıkları (YİKOB) üzerinden örgütlenmiştir. Böylece, il ölçeğindeki kamu hizmetlerinin önemli bir bölümü ya doğrudan büyükşehir belediyeleri ve ilçe belediyelerine devredilmiş ya da merkezi idarenin taşra uzantısı niteliğindeki YİKOB'lar aracılığıyla yürütülmeye başlanmış; bu durum hem yerel özerklik tartışmalarını hem de yerel-merkez ilişkilerinin niteliğini etkileyen bir yeniden ölçeklenme süreci ortaya çıkarmıştır (Çetin, 2015, s. 247-266).

İl sınırlarını temel alan büyükşehir yapılanması, kentsel hizmet alanının genişletilmesinden çok daha fazlasını ifade ederek yerel yönetim düzeninin yeniden şekillenmesine yol açmıştır.Bu çerçevede büyükşehirlerin yetki alanı,kent merkezleriyle sınırlı olmaktan çıkarak kırsal bölgeleride içerecek şekilde genişlemiş;böylece altyapı, ulaşım, çevre ve su yönetimi gibi temel hizmetlerde görev paylaşımı yeni bir boyut kazanmıştır.İlçe belediyeleri ile büyükşehir arasında ki bu yeniden yapılandırma, hizmetlerin hangi ölçekte organize edileceği sorusunu getirirken;kırsal kesimin ihtiyaçlarının geniş ölçekli bir yönetim yapısı altında nasıl karşılanacağı,temsilin nasıl sağlanacağı ve hizmetlerin bölgesel olarak dengeli sunulup sunulamayacağı gibi önemli tartışmalarıda beraberinde getirmiştir.

6360 sayılı Kanun'un temel değişiklikleri, yerel kamusal hizmetlerin örgütlenişinde de somut biçimde görülmüştür. Özellikle çevresel nitelikli hizmetlerde (katı atık yönetimi, atık su arıtma, çevre sağlığı vb.) büyükşehir belediyesi ile ilçe belediyeleri arasındaki görev paylaşımının yeniden yapılandırılması, hizmetlerin planlanmasında yeni bir ölçek anlayışını beraberinde getirmiştir. Aydın ili örneği üzerinden yapılan çalışmalarda, 6360 öncesi dönemde il özel idaresi ve belediyeler arasında paylaşılan çevresel hizmetlerin, kanun sonrasında büyükşehir belediyesi ve ilçe belediyeleri arasında yeniden dağıldığı; bu süreçte bazı alanlarda hizmet koordinasyonunun güçlendiği, bazı alanlarda ise uyum sorunlarının ortaya çıktığı tespiti kanun ile gelen değişikler kapsamında yer almaktadır. (Tepecik, 2022, s. 164-172)

4. 6360 SAYILI KANUN SONRASI YAŞANAN SORUNLAR

6360 sayılı Kanun'un yürürlüğe girmesinden sonra, köy tüzel kişiliğinin kaldırılarak mahalle statüsüne dönüştürülmesi, kırsal alanlarda yerel temsil mekanizmalarının işlevini yitirmesine ve vatandaşın karar alma süreçlerinden uzaklaşmasına neden olmuştur. Bu durum, mahalleye dönüşen yerleşim birimlerinde toplumsal aidiyetin ve kırsal kimliğin zayıflaması ile birlikte, yerel hizmetlere erişimde aksaklıklar ve gecikmelerin artması sonucunu doğurmuştur. Özellikle altyapı, ulaşım ve belediye hizmetlerinde yaşanan lojistik zorluklar, eski köy yapısındaki birliktelik ve dayanışmanın kırılmasına yol açmıştır (Kara & Ezin, 2022, s. 137-150)

Özellikle kırsal alanlarda yer alan eski köy ve beldelerin mahalleye dönüşmesiyle birlikte, yerel hizmet sunumu ve halkla ilişkilerde önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Örneğin, bir araştırma Aydın ilinde yapılan saha çalışmasında eski köylerin mahalle olması sonrası hizmet sunumunda sorumluluğun ilçe ve büyükşehir belediyelerine geçmesiyle birlikte bazı eski köy muhtarlarının belediye hizmetlerinden memnun olmadığını belirtmiştir. Bu durum, kanunun hizmet verimliliği ve eşit erişim hedefiyle birlikte kimi mahallerde aksayan bir uyum süreci de doğurduğunu göstermektedir (Genç & Telçe, 2019, s. 1-16)

Mekansal planlama ve imar düzenlemelerinde, 6360 sayılı Kanun sonrası kırsal alanlarda standartların yeniden belirlenmesi gerektiği ortaya çıkmıştır. Özellikle planlı kentleşmeye uygun olmayan eski köy dokularında, belediye denetimi ve imar planları aracılığıyla mekânsal organizasyonun yeniden düzenlenmesi gündeme gelmiştir. Bu durum, hem kırsal alanların kontrolsüz yapılaşmadan korunması hem de hizmet altyapısı planlamasının bütüncül bir perspektifle yapılabilmesi açısından kanunun getirdiği yapısal değişikliklerden biridir (Genç, 2014, s. 1-29)

Kanun sonrası dönemde, 6360 Sayılı Kanun çerçevesinde yerel yönetim birimlerinin küçülmesi ve eski köy/belde yönetimlerinin büyükşehir-ilçe belediyelerine bağlanması, yerel siyasal elit yapısında köklü değişimlere yol açmıştır. Aydın'ın çalışmasında vurgulandığı üzere, geleneksel olarak toprak/soy temelinde şekillenen yerel elitlik, ekonomik ve siyasi güç temelli yeni elit gruplar lehine dönüşmüştür. Bu dönüşüm, kırsal bölgelerde yaşayan halkın önceki dönemde muhtar veya ihtiyar meclisi aracılığıyla etkin olduğu yerel karar alma süreçlerinden, büyükşehir-merkezli karar mekanizmelerine yönelimle giderek uzaklaşmasına neden olmuştur. Dolayısıyla, kanunun hedefi olan eşit hizmet sunumu ve demokratik katılım iddiasına rağmen, bazı mahallelerde özellikle kırsal köylerin mahalleye dönüştüğü yerlerde demokratik temsil ve katılım açısından gerileme; yerel halkın karar süreçlerine erişiminin zayıflaması gibi yapısal bir sorun doğmuştur. Bu durum, hem toplumsal aidiyet ve yerel kimliğin zayıflaması hem de hizmetlerin planlanması ve sunumunda elitlere bağımlı bir merkezîleşme eğilimini beraberinde getirmiştir (Aydın, 2019, s. 445-452).

5. KIRSAL MAHALLE YÖNETMELİĞİ (2021)

2021 yılında yürürlüğe konan düzenleme ile, 6360 sayılı Kanun'un ardından tüzel kişiliği kaldırılan köy ve beldelerin mahalleye dönüştürülmesi sürecinde ortaya çıkan idari, mali ve toplumsal sorunlara karşı bir çözüm mekanizması oluşturulmuştur. Bu bağlamda, köy statüsünü kaybetmiş ancak kırsal niteliklerini koruyan yerleşim birimlerine kırsal mahalle ve kırsal yerleşik alan statüsü tanınarak, bu alanlara vergi ve harç muafiyetleri, imar-ruhsat kolaylıkları ve kırsal dokunun korunmasına yönelik düzenlemeler getirilmiştir (Kılıç & İpek, 2022, s. 1-16)

6. SONUÇ

Türkiye'de yerel yönetim yapısını köklü biçimde dönüştüren 6360 sayılı Kanun, özellikle köy ve belde yönetimlerinin tasfiye edilerek mahalle statüsüne geçirilmesiyle, kırsal alanların idari yapısında çok kapsamlı bir değişim yaratmıştır. Kanun öncesi sayıları oldukça yüksek olan köylerin önemli bir bölümünün mahalleye dönüştürülmesi ve il özel idarelerinin kaldırılması, kırsal alanların yönetiminde büyükşehir belediyelerinin belirleyici aktör haline gelmesine yol açmıştır. Bu dönüşüm, yerel karar alma süreçlerinin yeniden şekillenmesine ve kırsal toplulukların önceki yönetsel özerklik biçimlerinin zayıflamasına neden olarak, idari yapılanmanın temel düzeyde yeniden tanımlandığını göstermektedir (Ceyhan & Tekkanat, 2018, s. 20-42)

Bu dönüşümün en belirgin sonuçlarından biri, büyükşehir belediyelerinin hizmet ve sorumluluk alanlarının aşırı ölçüde genişlemesidir. Ankara örneğinde yapılan analizler, kanun sonrası dönemde büyükşehir belediyelerinin hem artan nüfus hem de çeşitlenen yerleşim tipleri nedeniyle çok daha karmaşık bir hizmet yüküyle karşı karşıya kaldığını ortaya koymaktadır. Genişleyen coğrafi alanın yönetilmesi, kırsal-kentsel ayrışmanın hizmet planlamasına yansıması, mali kaynakların yeterliliği ve organizasyon yapısının zorlanması gibi faktörler, kanunun uygulama sürecinde belediyelerin kurumsal kapasitesini sınayan önemli unsurlar haline gelmiştir (Ayyıldız et al., 2016, s. 280-285).

Köylerin mahalle statüsüne geçmesinin bir diğer sonucu ise hizmet sunumu ve vatandaş memnuniyeti bağlamında ortaya çıkmıştır. Bazı eski köylerde altyapı, yol, su ve bakım-onarım hizmetlerinde görülen

gecikmeler, kırsal kesimde yaşayan bireylerin önceki dönemdeki yerinden yönetim modeline kıyasla daha sınırlı bir hizmet erişimiyle karşılaşmalarına neden olmuştur. İlçe ve büyükşehir belediyeleri tarafından yürütülen hizmetlerin kırsal ihtiyaçlarla örtüşmesinde yaşanan bu uyumsuzluk, kanunun öngördüğü hizmet eşitliği ve etkinlik hedeflerinin pratikte tam olarak karşılanamadığını göstermekte ve dönüşümün hizmet boyutunda yeni sorun alanları oluşturduğunu ortaya koymaktadır (Koçar Uzan & Taş, 2022, s. 317-338)

Bunun yanı sıra, kırsal alanlarda imar ve mekânsal planlama süreçlerinin yeni idari yapıya uyumu, kanunun sonuçları arasında öne çıkan bir diğer kritik başlıktır. Mahalle statüsüne geçen eski köylerde, imar mevzuatının uygulanması ile mevcut kırsal doku arasındaki uyumsuzluk; ruhsatlandırma, planlama ve yapılaşma süreçlerinde çeşitli teknik ve hukuki zorlukların doğmasına neden olmuştur. Geleneksel kırsal mimarinin planlı kentleşme ilkeleriyle çatışması, kırsal yerleşimlerin fiziksel kimliğinin korunmasını güçleştirmiş ve belediye uygulamalarının sahadaki karşılığında önemli sorunlar yaratmıştır. Bu bulgu, kanunun mekânsal düzenlemeye ilişkin etkilerinin özellikle kırsal alanlarda daha karmaşık ve öngörülemeyen sonuçlar ürettiğini göstermektedir (Erat, 2016, s. 87-98)

Sonuç değerlendirmesi olarak, Türkiye'de 6360 sayılı Kanun ile gerçekleştirilen yerel yönetim reformu, büyükşehir belediyesi modelini il ölçeğine taşıyarak hem idari yapıyı hem de hizmet sunumunun örgütleniş biçimini köklü biçimde dönüştürmüştür. Reform öncesinde ayrı birer idari ve sosyal birim olarak varlığını sürdüren köy ve beldelerin mahalle statüsüne geçirilmesi, karar alma süreçlerinden mekânsal planlamaya kadar uzanan geniş bir alanda yeni bir işleyişin oluşmasına neden olmuştur. Ancak bu dönüşümün etkileri, yerleşim birimlerinin özelliklerine göre farklılık göstermiş; özellikle kırsal alanlarda önceki dönemin yerinden yönetim uygulamaları ile yeni büyükşehir ölçeği arasında uyum sağlanması zaman almıştır. Hizmet sunumunun tek merkezden yürütülmesi, bazı bölgelerde koordinasyon ve erişilebilirlik avantajları yaratırken, bazı kırsal mahallelerde altyapı, ulaşım, çevre hizmetleri ve imar süreçlerinde çeşitli gecikme ve uyum sorunlarının ortaya çıkmasına yol açmıştır. Aynı şekilde, köy tüzel kişiliğinin sona ermesiyle birlikte geleneksel dayanışma pratikleri, yerel katılım mekanizmaları ve kırsal karar alışkanlıklarının zayıflaması, toplumsal kimlik ve aidiyet açısından yeni tartışmalar doğurmuştur. Reform sonrasında çıkarılan düzenlemelerle kırsal mahalle statüsünün tanımlanması, bu uyum sorunlarının bir bölümünü hafifletmeyi amaçlasa da, uygulamanın farklı bölgelerde farklı sonuçlar yarattığı görülmektedir. Genel olarak değerlendirildiğinde, 6360 sayılı Kanun'un yerel yönetim sistemine getirdiği geniş ölçekli dönüşüm, hem hizmet sunumunda bütünleşik bir model oluşturmuş hem de kırsal alanların yeni idari yapıya uyum sürecinde dikkatle yönetilmesi gereken çok boyutlu etkiler yaratmıştır. Bu nedenle reformun başarısı, büyükşehir ölçeğinin sağladığı imkânlarla kırsal yerleşimlerin özgün ihtiyaçları arasında sürdürülebilir bir denge kurulmasına bağlı görünmektedir.

KAYNAKÇA

Adıgüzel, Ş., & Karakaya, S. (2017). Yerel siyasete etkileri açısından 6360 sayılı yasa: Hatay Örneği. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 14*(39), 21-56. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/355092 adresinden alındı

Aydın, A. (2019). 6360 Sayılı kanun sonrası yerel siyasal elitlerin değişimi. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi, 2*(2), 445-452. https://doi.org/10.33712/mana.613327

Aydın, F., & Negiz, N. (2019). Mahalleye dönüşen köyler üzerine bir inceleme. *Mehmet Akif Ersoy University Journal of Social Sciences Institute, 11*(30), 730-745. https://doi.org/10.20875/makusobed.624104

Ayyıldız, M., Çiçek, A., & Ayyıldız, B. (2016). 6360 Sayılı büyükşehir yasasının kırsal kesime olası etkileri. *Nevşehir Bilim ve Teknoloji Dergisi, 5*, 280-285. https://doi.org/10.17100/nevbiltek.211010

Ceyhan, S., & Tekkanat, S. (2018). 6360 Sayılı kanun ve Ankara iline etkileri. *Akademik İzdüşüm Dergisi, 3*(2), 20-42. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/481665 adresinden alındı

Çavuşoğlu, A., & Lamba, M. (2020). 6360 Sayılı Kanun'un mahalleye dönüşen birimler üzerine etkisi: Antalya ili örneği. *Bartın Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 11*(21), 123-147. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1132213 adresinden alındı

Çetin, Z. (2015). Türkiye'de il özel idaresi sisteminin dönüşümü ve 6360 sayılı kanunun dönüşüme etkileri. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 20*(2), 247-266. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/194143 adresinden alındı

Ekinci, E. (2020). Hizmet Sunumundan Hukukilik Boyutuna: 6360 Sayılı Kanuna Ait Akademik Eleştiriler. *Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi, 3*(1), 89-115. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1022425 adresinden alındı

Erat, V. (2016). Mahalli idare birimi olarak köyler ve 6360 sayılı yasanın etkileri. *Akademik İzdüşüm Dergisi, 1*(1), 87-98. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/286468 adresinden alındı

Genç, F. (2014). 6360 Sayılı kanun ve Aydın'a etkileri. *Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1*(5), 1-29. https://doi.org/10.30803/adusobed.188827

Genç, F., & Telçe, Y. (2019). 6360 Sayılı kanunun tüzel kişiliği kaldırılan köylere/yeni mahallelere etkisi: Aydın örneği. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Dergisi, 20*(44), 1-16. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/750360 adresinden alındı

Göküş, M., & Alptürker, H. (2016). 6360 Sayılı yasa ile köy yönetiminden mahalle yönetimine geçiş sonrası etkin hizmet sunumuna ilişkin muhtarların görüşü:Silifke köyleri örneği. *Selçuk Üniversitesi Sosyal ve Teknik Araştırmalar Dergisi, 11*, 67-86. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3454165 adresinden alındı

Kara, P., & Ezin, E. (2022). 6360 Sayılı Kanun ile köyden mahalleye dönen yerlerdeki sorunlar üzerine bir değerlendirme. *Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi, 5*(1), 137-150. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2289899 adresinden alındı

Kavuncu, A. (2023). Türk yerel yönetim yapısında kırsal mahallelerin sorunları. *İDEALKENT, 15*(41), 606-629. https://doi.org/10.31198/idealkent.1356666

Kılıç, Ö., & İpek, S. (2022). Kırsal mahalle: Büyükşehirlerde tekrar köye dönüş mü? *TroyAcademy, 7*(1), 1-16. https://doi.org/10.31454/troyacademy.901752

Koçar Uzan, H., & Taş, İ. E. (2022). Türkiye'de 6360 sayılı yasa kapsamında yerel kalkınmanın incelenmesi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 27*(2), 317-338. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2359877 adresinden alındı

Muratoğlu, T. (2015). Mahalli idareler mevzuatında 6360 sayılı kanunla yapılan değişiklikler. *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 20*(32), 56-96. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/214061 adresinden alındı

Tepecik, A. (2022). 6360 Sayılı yasa öncesi ve sonrası yerel yönetimlerin sunduğu çevresel hizmetlerin Aydın iline etkisi. *Kayseri Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 4*(2), 164-172. https://doi.org/10.51177/kayusosder.1133782

KRİPTO PARA PİYASALARINDA PSİKOLOJİK BARİYERLERİN BARRIER–HUMP TESTİ İLE ANALİZİ: BITCOIN ÖRNEĞİ

Dr. Öğr. Üyesi TUĞBERK ÇİTİLCİ
Kıbrıs Sağlık ve Toplum Bilimleri Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, İşletme
ahmettugberk.citilci@kstu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-5054-0556

Özet

Psikolojik bariyerler, yatırımcıların yuvarlak sayı seviyelerine yükledikleri anlamlar sonucunda fiyatların belirli seviyelerde yoğunlaşması veya ilgili seviyelerden kaçınması şeklinde ortaya çıkan davranışsal bir durumdur. Davranışsal finans bağlamında bu durum, bilişsel önyargılar (cognitive biases) ve yuvarlak sayı yanlılığı (round-number bias) nedeniyle yatırımcıların belirli fiyat seviyelerini bariyer olarak algılamalarına yol açmaktadır. Bu çalışmada, 2017–2025 dönemi arasında Bitcoin piyasasında psikolojik bariyerlerin varlığı Barrier–Hump Testi kullanılarak incelenmiştir. Analizde 01.01.2025–31.08.2025 dönemine ait günlük kapanış fiyatları kullanılmış; $10000 seviyesinden $100000 seviyesine kadar olan yuvarlak seviyeler için her bir bariyer ayrı ayrı test edilmiştir. Ana analiz ±1000 penceresiyle gerçekleştirilmiş, sağlamlık testi için ise ±15000 penceresi uygulanmıştır. Analiz sonuçlarına göre; 2017–2025 dönemi için $10000 seviyesinde $\delta>0$ ve $p<0.001$ bulunarak anlamlı bir kümelenme etkisi tespit edilmiştir. $20000 ve $30000 seviyelerinde ana testte istatistiksel anlamlılık sınırlı olsa da sağlamlık testinde kümelenme kanıtları gözlenmiştir. $40000, $50000 ve $70000 seviyelerinde ise belirgin bir bariyer etkisine ulaşılamamıştır. $60000 seviyesinde $\delta<0$ ve $p=0.02$ bulunarak fiyatların bu seviyeden kaçınma eğilimi gösterdiği belirlenmiştir. $80000 ve $100000 civarındaki verilerde ise gözlem sayısı sınırlı olduğundan istatistiksel olarak anlamlı sonuçlara ulaşılamamıştır.

Anahtar Kelimeler: Psikolojik Bariyerler, Barrier–Hump Testi, Davranışsal Finans, Bitcoin

ANALYSIS OF PSYCHOLOGICAL BARRIERS IN CRYPTOCURRENCY MARKETS USING THE BARRIER-HUMP TEST: THE CASE OF BITCOIN

Abstract

Psychological barriers are a behavioral phenomenon that emerges when investors attribute meaning to round-number price levels, causing prices to cluster around these levels or avoid them entirely. Within the framework of behavioral finance, this phenomenon is explained by cognitive biases and the round-number bias, which lead investors to perceive certain price levels as psychological thresholds. In this study, the existence of psychological barriers in the Bitcoin market during the period 2017–2025 is examined using the Barrier–Hump Test. The analysis employs daily closing prices for the period 01.01.2017–31.08.2025, and each round-number level between $10000 and $100000 is tested individually. The main analysis is conducted using a ±1000 window, while a robustness test is performed using a ±15000 window.According to the findings, for the 2017–2025 period, the 10000 level exhibits a significant clustering effect with $\delta>0$ and $p<0.001$. Although statistical significance is limited in the main test for the $20000 and $30000 levels, evidence of clustering is observed in the robustness analysis. No major barrier effect is identified at the $40000, $50000, or $70000 levels. At the $60000 level, $\delta<0$ and $p=0.02$ indicate an avoidance tendency, meaning prices tend to move away rather than cluster around this threshold. For the $80000 and $100000 levels, the number of observations is insufficient, resulting in no statistically meaningful conclusions.

Keywords: Psychological Barriers, Barrier–Hump Test, Behavioral Finance, Bitcoin

1. GİRİŞ

Klasik iktisat öğretisinin temel varsayımı ekonominin yapı taşını oluşturan home economicus'un her koşul altında optimal ve rasyonel kararı aldığı acısını minimize ederken faydasını maksimize ettiğidir. Varsayımsal bu durumun finansal kararlarda çok etkin işlemediği ve her koşul altında rasyonel kararlar alınamadığı psikolojik faktörler bağlamında ortaya konulmuştur. Bu bağlamda davranışsal finans disiplini literatürde yerini alırken, finansal piyasalarda fiyat oluşumunun sadece arz ve talep dinamikleriyle açıklanamayacağı öne çıkmıştır. Fiyat oluşumunda temel ekonomi disiplinleri dışında

yatırımcıların davranışlarının ve psikolojilerinin etkin rol oynadığı ve bu faktörlerin bireyden bireye değiştiği bir eko sistem yer almıştır. Davranışsal finans disiplini, karar mekanizması ve fiyat oluşumunda irrasyonel davranışları yanlılık ve hata (bias) bağlamında açıklarken, bireylerin sürekli olarak tekrarladığı hatalarını bilişsel çelişki (cognitive dissonance) olarak tanımlamaktadır. Bilişsel çelişki, fiyat oluşumunda belirli fiyat seviyelerine gereksiz önem atfetme ve kümülenme sorunlarını ortaya çıkarmaktadır. Özellikle kümelenme yanılgısı, psikolojik bariyerlerin oluşmasını tetiklerken, bireylerin sıfır rakamını referans alarak çıpalama (anchoring) ve yuvarlak sayı (round number bias) yanlılık ve hatasına maruz kalmasına neden olmaktadır. Belirtilen bu durumlar psikolojik bariyerlerin oluşumuna neden olarak bireylerin sıfır referanslı fiyat seviyelerine özel anlam yüklemesine ve bu seviyelerde işlem yapılmasına veya işlem beklentisine girilmesini ortaya çıkarmaktadır. Psikolojik bariyler, teknik analizde yaygın olarak kullanılan destek ve direnç kavramlarıyla benzerlik göstermektedir. Fiyatın düşüş eğilimi gösterdiği durumlarda yatırımcılar fiyatın hangi seviyeye inip denge bulabileceğini destek yaklaşımıyla, Fiyatın yükseliş eğilimi gösterdiği durumlarda yatırımcılar fiyatın hangi seviyeye yükselip denge bulabileceğini direnç yaklaşımıyla analiz etmektedir. Destek ve direnç kavramları teknik analizde kümelenme durumunun en önemli yansımasıdır.

2. LİTERATÜR

Schindler ve Wiman (1989) çalışmalarında, tüketici davranışları bağlamında sayıların algılanışı ve hatırlanabilirliği üzerine odaklanmış ve yuvarlak sayıların insanların hafızasında diğer sayılara göre daha fazla kalıcı olduğunu sonucuna ulaşmışlardır. Sonuçlarda, sıfırla biten fiyatların ve yuvarlak sayıların, tüketiciler tarafından daha kolay hatırlandığı ve karar aşamalarında bilişsel referans noktaları olarak dikkate alındığını belirtmişlerdir.

Donaldson ve Kim (1993) çalışmalarında, ABD borsa endekslerinden biri olan Dow Jones Industrial Average endeksinin günlük kapanışlarını 1929–1991 dönemi için Barrier-Hump testi vasıtasıyla incelemişlerdir. Çalışmanın amacında ilgili kapanış fiyatlarının psikolojik bariyerlere reaksiyon gösterip göstermediğini incelemek yer almıştır. İnceleme noktasında 1000 puan ve katları referans alınarak Barrier-Hump testi uygulanmış ve Dow Jones endeksinin 1000' puanlık yuvarlak bariyerlerde kümelendiği ($\delta > 0$) istatiksel olarak anlamlı şekilde göstermişlerdir. Yaptıkları çalışma literatüre Barrier-Hump testini kazandırmıştır.

Ley ve Varian (1994) yaptıkları çalışmalarında, 1962–1993 dönemini ele alarak Dow Jones Industrial Average endeksini 100 ve 1000 puan katlarını dikkate alarak psikolojik bariyerlerin tespiti için kümelenme analizine tabi tutmuşlardır. Analiz sonuçlarına göre pozitif δ katsayısına ulaşıldığından dolayı istatiksel olarak anlamlı bir kümelenme tespit edilmiştir. Analizin uygulandığı bazı dönemlerde 1000 puan yuvarlak sayı analizinde dönemsel olarak farklılıklara ulaşıldığı vurgulanmış ve dönemsel etkilerin öne çıktığı vurgulanmıştır.

Koedijk ve Stork (1994), Hollanda borsa endekslerini 1983–1992 dönemi için günlük fiyat verileriyle psikolojik bariyerleri araştırmışlardır. Araştırma yöntemi olarak Barrier-Hump testi uygulanmış ve yuvarlak sayı için 100 puan ve katları seçilmiştir. Bulgulara göre Barrier-Hump testi katsayısı negatif ($\delta < 0$) olduğu için kümelenme tespit edilememiştir.

De Ceuster vd. (1998), çalışmalarında dünya borsa endekslerini ele alarak 1973–1994 dönemini Benford Yasası ve Barrier-Hump testini kullanarak analiz etmişlerdir. İlgili analiz sonuçlarında pozitif δ katsayıya 100 ve 1000 puan katları için ulaşılmıştır. Ayrıca kümelenmenin oynaklık ile ilişki olduğu ve oynaklığın artış gösterdiği dönemlerde kümelenmenin daha fazla ortaya çıktığını belirtmişlerdir.

Cyree vd. (1999), çalışmalarında ABD S&P 500 endeksi, Japonya Nikkei 225 endeksi ve İngiltere FTSE 100 endeksini 1970–1995 dönemi için ele alarak psikolojik bariyerler için incelemişlerdir. Endeksler için inceleme 100 puan ve 1000 puan katları şeklinde ayarlanmış ve Barrier-Hump testi uygulanmıştır. Bulgulara göre, endekslerde negatif δ katsayısına ulaşılarak kümelenme oluşumu tespit edilememiştir.

Mitchell (2001) çalışmasında, ABD S&P 500 endeksi vadeli kontratlarını 1985–2000 dönemi için Barrier-Hump testi kullanarak psikolojik bariyerler ve fiyat kümelenmesi bağlamında analiz etmiştir. Analiz için 10 puan ve 100 puan katlarını seçilmiş ve yuvarlak sayısı etkisinin tespiti için çalışılmıştır.

Sonuçlara göre 10 puan katlarında zayıf kümelenme bulguları tespit edilirken, 100 puan ve katlarında pozitif δ katsayıya ulaşılarak kümelenme etkisinin varlığı vurgulanmıştır.

Schwartz vd. (2004), 1995-2001 dönemini ele alarak ABD S&P 500 endeksi vadeli işlem kontratlarını psikolojik bariyer bağlamında analiz etmişlerdir. Analiz için Barrier-Hump testi 10 puan ve 100 puan katları için uygulanmıştır. Pozitif δ katsayıya ulaşılarak 10 ve 100 puan katlarında kümelenme tespit edilmiştir. Çalışmada sonu 00 ve 50 ile bitiş gösteren fiyatlarda işlem yoğunluğu olduğu tespit edilmiş ve tam yuvarlak olmayan seviyelerinde psikolojik bariyer etkisi oluşturabileceği vurgulanmıştır.

Mitchell ve Izan (2006), döviz piyasalarına ilişkin yaptıkları çalışmalarında 1990–2005 dönemini ele alarak USDJPY ve EURUSD paritelerini psikolojik bariyerler bağlamında Barrier-Hump testi kullanarak analiz etmişlerdir. EURUSD paritesi için 1.00, 1.10 ve 0.90 gibi yuvarlama seviyelerini, USDJPY için 100.100 ve 110.00 gibi yuvarlama seviyeleri analize dahil edilmiştir. Sonuç olarak, EURUSD ve USDJPY paritelerinde yuvarlama etkisinin varlığı negatif δ katsayı bulunmasıyla nedeniyle tespit edilmiştir. Piyasa katılımcıları yuvarlama seviyelerinden kaçınma eğilimi gösterdikleri belirtilmiştir.

Aggarwal ve Lucey (2007), ons bazında altın fiyatlarında psikolojik bariyerlerin olup olmadığını 1985–2005 dönemi için Barrier-Hump testini kullanarak incelemişlerdir. Psikolojik bariyerler için $400, $500, $600 ve $1000 seviyeleri dikkate alınmıştır. Test sonuçlarına göre $400-$500 bölgesinde ve $1000 seviyesinde pozitif δ katsayısına ulaşılarak kümelenme varlığı tespit edilmiştir.

Cai vd. (2007), Çin Borsasında işlem gören a ve b hisse senetlerin 1992-2005 dönemini ele alarak psikolojik bariyerler bağlamında Barrier-Hump testini kullanarak analiz etmişlerdir. Analiz konu olan hisse senedi fiyatlarında tam sayı ve 5 ile 10 puan katlarına psikolojik bariyerlerin olup olmadığını tespit etmek için δ katsayısı referans alınmıştır. Bulgulara göre pozitif δ katsayıya ulaşıldığından dolayı kümelenme ve yuvarlak sayı etkileri olduğu belirtilmiştir.

Holmes vd. (2011), çalışmalarında 1990–2008 dönemini ele alarak ABD, İngiltere ve Japonya borsa endekslerinden psikolojik bariyerleri 100 ve 1000 puan katlarının varlığını incelemişlerdir. Analiz yöntemi olarak Barrier-Hump testi uygulanırken, ilgili ülkelerin borsa endekslerinde pozitif δ katsayısına ulaşılmıştır. Bu durum yuvarlak sayı etkisi ve kümelenmenin varlığını ortaya koymaktadır.

O'Connor vd. (2016), kıymetlerden altın ve gümüş varlıkları için psikolojik bariyerleri 1990–2014 dönemi için Barrier-Hump testi kullanarak incelemişlerdir. Altın için $100 referanslı hareketler ve $1000 eşiği, gümüş içinde $1 ve $5 hareket adımları analize konu olmuştur. Altın ve gümüş için pozitif δ katsayılarına ulaşılarak kümelenme etkileri tespit edilmiştir. Ayrıca altın için $1000 eşiğinde istatiksel olarak anlamlı ve güçlü kümelenme olduğu belirtilmiştir.

Dowling vd. (2016), 1995-2014 dönemi petrol vadeli işlem fiyatlarını ele aldıkları çalışmalarında $50, $75, ve $100 varil psikolojik seviyelerini incelemişlerdir. Analiz metodu olarak Barrier-Hump testi kullanılmıştır. Bulgulara göre negatif δ katsayıya ulaşılmış ve bu durum analize konu olan psikolojik seviyelerde kümelenme değil kaçınma eğilimi olduğunu göstermiştir.

Urquhart (2017), kripto para piyasasında psikolojik bariyerleri incelemek için Bitcoin fiyatını 2012–2016 dönemini ele alarak incelemiş ve analiz yöntemi olarak Barrier-Hump testini kullanmıştır. Bitcoin fiyatında özellikle $500 ve $1000 seviyelerinden istaiksel oalrak anlamlı düzeyde kümelenme tespit edilmiş ve $1000 seviyesinin önemli bir psikolojik bariyer olduğu belirtilmiştir.

Lobão ve Fernandes (2018), çalışmalarında Avrupa Borsalarında faaliyet gösteren şirketlerin hisse senedi fiyatlarını 2000-2015 dönemini ele alarak psikolojik bariyer testine tabi tutmuşlardır. Yöntem olarak Barrier-Hump testi kullanılmış ve 1 puan, 5 puan ve 10 puan adımları referans alınmıştır. Bulgulara göre hisse senedi fiyat kotasyon adımlarında tam sayılar, 5 puan ve 10 puan katlarında pozitif δ katsayıya ulaşılarak kümelenme varlığı tespit edildiği vurgulanmıştır. Sonuç olarak Avrupa Borsalarında faaliyet gösteren şirketlerin hisse senedi fiyatlarında istatiksel olarak anlamlı ve güçlü bir psikolojik bariyerler olduğu belirtilmiştir.

Baig (2019), kripto para piyasasının amiral gemisi olan Bitcoin fiyatını 2013–2018 dönemini ele alarak Barrier-Hump testi vasıtasıyla psikolojik bariyerleri incelemiştir. Bulgulara göre Bitcoin fiyatında

özellikle $5000 ve $10000 seviyelerinde anlamlı kümelenme tespit etmiş ve haber etkisinin fazla olduğu işlem günlerinde Bitcoin fiyatının $5000 ile $10000 arasında kümelendiğini vurgulamıştır.

Li (2020), kripto paralardan Bitcoin fiyatını 2015-2019 dönemini ele alarak psikolojik bariyerlerin varlığını Barrier-Hump testiyle sınamıştır. Analiz için referans alınan psikolojik bariyerler $1000, $5000 ve $10000 olarak seçilmiş ve uygulanmıştır. Analiz sonuçlarına göre Bitcoin fiaytında $10000 seviyesinde pozitif δ katsayıya ulaşılmış ve güçlü bir kümelenme oluşumu tespit edilmiştir. Diğer seviyelerde ise $5000 seviyesinde zayıf ama pozitif δ katsayı ve $1000 seviyesinde zayıf kümelenme oluşumlarının ortaya çıktığı belirtilmiştir.

Quiroga-Garcia (2022), 2017–2021 dönemini ele alan çalışmasında kripto paralardan Bitcoin ve ethereum fiyatlarını psikolojik bariyerler bağlamında analiz etmiştir. Metot olarak Barrier-Hump testi seçilmiş ve fiyat için 10,100 ve 1000 puan katlarında kümelenme olup olmadığı incelenmiştir. Bulgulara göre δ katsayısının pozitif olması nedeniyle ilgili kripto paralarda istatiksel oalrak anlamlı kümelenme oluşumları tespit edilmiştir. Özellikle Bitcoin fiyatında 1000 puan ve katlarında kümelenmenin güçlü olduğu vurgulanmıştır. Sonuç olarak kripto para piyasalarında psikolojik bariyerlerin etkilerinin güçlü olduğu belirtilmiştir.

Lobão ve Quadrado (2022), çalışmalarında 2005-2020 dönemini ele alarak Güney Afrika borsalarında psikolojik bariyerlerin var olup olmadığını Barrier-Hump testiyle incelemişlerdir. Psikolojik bariyerler için 1000 puan, 10000 puan ve 20000 puan katları referans alınmış ve 1000 puan ve katlarında istatiksel olarak anlamlı kümelenme tespit edilmiştir. Endeks seviyesinin yükseliş gösterdiği durumlarda 10000 puan ve 20000 puan katlarında kümelenme etkisini artış gösterdiği ve özellikle 10000 puan adımlarında kümelenmenin öne çıktığı vurgulanmıştır.

Çinko (2014), çalışmasında BIST 100 endeksinde psikolojik bariyer etkisini 2003-2013 dönemini ele alarak analiz etmiştir. Metot olarak ki-kare uyum testi ve Barrier-Hump testi kullanılmış ve psikolojik bariyerlerin varlığını destekleyici sonuçlara ulaşmıştır.

3. ÇALIŞMANIN YÖNTEMİ

Kripro para piyasalarında işlem gören Bitcoin dijital para fiyatında psikolojik bariyerlerin olup olmadığını tespit etmek için Donaldson ve Kim (1993) tarafından oluşturulan Barrier–Hump Testi yöntemi kullanılmıştır. İlgili analizde 01.01.2017–31.08.2025 dönemi günlük kapanış fiyatları kullanılmış ve her bir yuvarlak fiyat seviyesi için ±1000 USD pencere için dönüşüm değişkenleri oluşturulmuştur. Daha sonrasında regresyon modelleri tahmin edilmiştir. Psikolojik bariyerlerin varlığının tespiti için δ katsayısı %5 anlamlılık düzeyinde değerlendirilmiştir. Analiz için EViews programı kullanılmıştır.

3.1. Barrier - Hump Testi

Finansal varlıkların ilgili fiyat seviyelerinden psikolojik bariyerlerin ampirik olarak tespit edilmesi için Donaldson ve Kim (1993) tarafından geliştirilen Barrier–Hump Testi yaygın olarak kullanılmaktadır. Donaldson ve Kim (1993), çalışmalarında hisse senedi endekslerinde fiyatların belirli yuvarlak seviyelerde kümelenme gösterip göstermediğini incelemişlerdir. Çalışma bulgularına göre yatırımcıların ilgili yuvarlak seviyeleri bilişsel referans noktaları olarak dikkate aldıklarını ve kararlarını etkilediği tespit edilmiştir. bu durum testin yatırımcılar tarafında oluşan davranışsal durumları ölçme noktasında diğer amprik testlerden ayrışmaktadır.

Barrier–Hump Testi'nin temel yaklaşımı, fiyatların yuvarlak sayı seviyelerine olan göreceli yakınlığının istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde fiyat kümelenmesine veya uzaklaşmasına neden olup olmadığını incelemektir. Barrier–Hump Testi bu yaklaşımı istatiksel olarak anlamlı şekilde test etmek için kapanış fiyatlarını değil, fiyatların ilgili yuvarlak seviyelere göreceli yakınlığını temsil eden dönüşüm değişkeni üzerinden hesaplamaktadır.

Kapanış fiyatı, yuvarlak sayıya olan yakınlığını belirtmek üzere 0 ile 99 arasında bulunan bir değere çevrilmiştir.

Formül denklem 1'de gösterilmiştir.

$$M_t = [100 * 10^{(\log Pt) \bmod 1}] \quad (1)$$

Dönüşüm yapılması amacı farklı fiyat seviyelerinin analiz için karşılaştırılabilir düzeye getirilmesidir.

Dönüşüm ile hesaplanan M_t değişkeniyle ilgili fiyatların yuvarlak seviyelerde kümelenme / uzaklaşma eğilimi gösterip göstermediğini tespit etmek için regresyon modeli oluşturulmuştur.

Regresyon modeli denklem 2'de gösterilmiştir.

$$f_{(M)} = \alpha + \beta(M) + \delta M^2 + \varepsilon_M \quad (2)$$

İlgili regresyon modelinde δ katsayısı psikolojik bariyerlerin varlığına ilişkin referans olmuştur.

δ katsayısına ilişkin kurulan H_0 ve H_1 hipotezleri aşağıda belirtilmiştir.

H_0: δ = 0 Psikolojik Bariyer Yok

H_1: δ ≠ 0 Psikolojik Bariyer Var

δ katsayısının pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı olması (δ > 0) kümelenme eğilimi olduğuna, δ katsayısının negatif ve istatistiksel olarak anlamlı olması (δ < 0) ise kümelenme olmadığını ve uzaklaşma (kaçınma) eğilimi olduğuna işaret etmektedir.

Barrier–Hump Testi yukarıda belirtilen varsayımlar altında bitcoin kapanış fiyatları için $10000 seviyesinde $100000 seviyesine kadar yuvarlak seviyeler incelenmiştir.

Her bir yuvarlak seviye için regresyon modeli oluşturulmuştur. Modeller denklem 3 ve denklem 12 aralığında gösterilmiştir.

İlgili regresyon modelleri;

$$f_{(M, 10000)} = \alpha_{10000} + \beta_{10000}(M) + \delta_{10000}M^2 + \varepsilon_{M, 10000} \quad (3)$$

$$f_{(M, 20000)} = \alpha_{20000} + \beta_{20000}(M) + \delta_{20000}M^2 + \varepsilon_{M, 20000} \quad (4)$$

$$f_{(M, 30000)} = \alpha_{30000} + \beta_{30000}(M) + \delta_{30000}M^2 + \varepsilon_{M, 30000} \quad (5)$$

$$f_{(M, 40000)} = \alpha_{40000} + \beta_{40000}(M) + \delta_{40000}M^2 + \varepsilon_{M, 40000} \quad (6)$$

$$f_{(M, 50000)} = \alpha_{50000} + \beta_{50000}(M) + \delta_{50000}M^2 + \varepsilon_{M, 50000} \quad (7)$$

$$f_{(M, 60000)} = \alpha_{60000} + \beta_{60000}(M) + \delta_{60000}M^2 + \varepsilon_{M, 60000} \quad (8)$$

$$f_{(M, 70000)} = \alpha_{70000} + \beta_{70000}(M) + \delta_{70000}M^2 + \varepsilon_{M, 70000} \quad (9)$$

$$f_{(M, 80000)} = \alpha_{80000} + \beta_{80000}(M) + \delta_{80000}M^2 + \varepsilon_{M, 80000} \quad (10)$$

$$f_{(M, 90000)} = \alpha_{90000} + \beta_{90000}(M) + \delta_{90000}M^2 + \varepsilon_{M, 90000} \quad (11)$$

$$f_{(M, 100000)} = \alpha_{100000} + \beta_{100000}(M) + \delta_{100000}M^2 + \varepsilon_{M, 100000} \quad (12)$$

$10000 seviyesinden $100000 seviyesine kadar oluşturulan regresyon modellerinde, yuvarlak fiyat seviyeleri etrafında ±1000 pencere kullanılmıştır. Bu yaklaşımla fiyatların belirli bir psikolojik bariyer çevresinde kümelenip kümelenmediği veya uzaklaşıp uzaklaşmadığı test edilmiştir. her bir seviye için ortaya çıkan regresyon sonuçları, δ katsayısının pozitif veya negatif olması ve %5 anlamlılık düzeyinde bulunan p-değerleri dikkate alınarak yorumlanmıştır. Ayrıca ±1000 pencere sonuçların sağlamlığını test etmek için ±15000 pencereyle sağlamlık testi uygulanmıştır. Sağlamlık testinin amacı, psikolojik bariyerlere ilişkin sonuçların sadece bir fiyat seviyesine özel olup olmadığını veya daha geniş bir fiyat aralığında da etkin olup olmadığını incelemektir.

3.2. Bulgular

Analiz sonuçlarına göre, 2017–2025 dönemini kapsayan Bitcoin kapanış fiyatlarında $10000 seviyesi için δ katsayısı pozitif ve %1 - %5 anlamlılık düzeyinde ($\delta>0$, $p<0.001$) istatistiksel olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Bitcoin fiyatlarının $10000 seviyesinde belirgin bir kümelenme eğilimi ve psikolojik bariyer olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

$20000 ve $30000 seviyelerinde δ katsayısı pozitif olurken %5 seviyesinde istatistiksel anlamlılık sınırlı olarak tespit edilmiştir. ilgili seviyeler için gerçekleştirilen sağlamlık testlerinde (±15000 pencere) δ katsayısı istatiksel olarak anlamlı olarak bulunmuş ve kümelenme eğilimi tespit edilmiştir.

$40000, $50000 ve $70000 seviyelerinde δ katsayıları istatistiksel olarak anlamlı değildir. İlgili seviyelerde kümelenme veya uzaklaşma eğilimi ortaya çıkmamıştır.

$60000 seviyesinde δ katsayısı negatif ve %5 anlamlılık düzeyinde (δ<0, p=0.02) istatistiksel olarak anlamlı olmadığı tespit edilmiştir. İlgili seviyede yatırımcılar tarafında bir kaçınma (uzaklaşma) eğilimi tespit edilmiştir.

$80000 ve $100000 seviyelerinde yeterli gözlem sayısı olmaması ve fiyatların bu seviyelerde analiz için gerekli olan yeterli sürede kalmamasından dolayı δ katsayısı istatistiksel olarak anlamsız olduğu ve psikolojik bariyer olmadığı bulgularına ulaşılmıştır.

İlgili seviyeler için ulaşılan bulgular tablo 1'de detaylı olarak gösterilmiştir.

Tablo 1: Barrier–Hump Testi Sonuçları

Bitcoin Fiyat Seviyesi $	δ Katsayısı	p-değeri	%5 Anlamlılık Düzeyi	Hipotez Kabul / Ret	Yorum
10000	Pozitif	<0.001	**Anlamlı**	**H1 Kabul**	Güçlü kümelenme
20000	Pozitif	0.032	**Anlamlı**	**H1 Kabul**	Kümelenme
30000	Pozitif	0.014	**Anlamlı**	**H1 Kabul**	Kümelenme
40000	Negatif	0.410	Anlamsız	H0 Kabul	Psikolojik Bariyer Yok
50000	Negatif	0.280	Anlamsız	H0 Kabul	Psikolojik Bariyer Yok
60000	Negatif	0.020	**Anlamlı**	**H1 Kabul**	Kaçınma Eğilimi
70000	Negatif	0.440	Anlamsız	H0 Kabul	Psikolojik Bariyer Yok
80000	-	-	-	-	Analiz İçin Gözlem Sayısı Yetersiz
90000	-	-	-	-	Analiz İçin Gözlem Sayısı Yetersiz
100000	-	-	-	-	Analiz İçin Gözlem Sayısı Yetersiz

Kaynak: Eviews sonuçlarına göre yazar tarafından oluşturulmuştur.

4. SONUÇ

Bu çalışmada, kripto para piyasalarında fiyat oluşumunun yalnızca rasyonel beklentiler ve temel piyasa dinamikleriyle açıklanamayacağı, yatırımcıların psikolojik algıları ve bilişsel önyargılarının da fiyat davranışları üzerinde belirleyici rol oynadığı varsayımından hareket edilmiştir. Davranışsal finans literatürüyle uyumlu biçimde, yatırımcıların özellikle yuvarlak sayı seviyelerini zihinsel referans noktaları olarak algılamalarının, fiyatların bu seviyelerde yoğunlaşmasına ya da söz konusu seviyelerden uzaklaşmasına neden olabileceği kabul edilmiştir. Bu çerçevede çalışmada, Bitcoin piyasasında psikolojik bariyerlerin varlığı Donaldson ve Kim (1993) tarafından geliştirilen Barrier–Hump Testi kullanılarak ampirik olarak incelenmiştir.

Bu çalışmada, kripto varlıkların amiral gemisi olan Bitcoin günlük kapanış fiyatlarında 2017–2025 dönemi için psikolojik bariyerlerin varlığı Barrier–Hump Testi yöntemiyle analiz edilmiştir. Günlük kapanış fiyatlarıyla yapılan analizde, $10000 USD ile $100000 arasındaki yuvarlak fiyat seviyeleri ayrı ayrı dikkate alınmış ve her bir seviye için psikolojik bariyer davranışları incelenmiştir. Barrier–Hump Testi ±1000 penceresi kullanılarak yapılmış ve test sonuçlarının sağlamlığını incelemek için ±15000 penceresi kullanılarak ayrıca sağlamlık testleri uygulanmıştır.

Barrier–Hump Testi sonuçları, Bitcoin fiyatında psikolojik bariyer davranışlarının farklı seviyelerde ayrıştığını göstermiştir. $10000 seviyesinde δ katsayısı pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı olması kümelenme davranışının varlığına işaret etmiştir. $10000 seviyesi yatırımcılar nezdinde önemli bir zihinsel eşik olarak algıladığına işaret etmektedir. $20000 ve $30000 seviyeleri benzer şekilde kümelenme eğilimlerinin varlığının bulunduğunu ortaya koymuştur.

Analiz sonuçlarına göre $40000, $50000 ve $70000 seviyelerinde istatistiksel olarak anlamlı psikolojik bariyer tespit edilememiştir. Bu bulgu, Bitcoin kapanış fiyatlarının ilgili seviyelerde yatırımcılar tarafından belirgin bir referans noktası olarak kabul edilmediğini ve fiyatların normal piyasa dinamikleri

bağlamında hareket ettiğine işaret etmiştir. $60000 USD seviyesinde δ katsayısının negatif olması yatırımcıların bu seviyede kaçınma eğilimi gösterdiklerini belirtmiştir.

$80000 ve $100000 seviyelerinde yeterli gözlem sayısı olmadığından dolayı herhangi bir psikolojik bariyer veya kaçınma eğilimi tespit edilememiştir.

Barrier–Hump Testi sonuçları davranışsal finans bağlamında değerlendirildiğinde, Bitcoin kapanış fiyatlarına ilişkin elde edilen bulgular bilişsel önyargılarla ve yuvarlak sayı yanlılık ve hatasıyla uyumluluk göstermektedir. Bitcoin fiyatında kümelenme tesit edilen ilgili seviyelerde yatırımcıların yuvarlak sayıları bilişsel referans noktası (çıpalama) olarak yatırım kararlarında kullandıkları ortaya çıkmıştır. Kaçınma (uzaklaşma) davranışı ortaya çıkan seviyelerde ise bilişsel çelişkinin yatırımcı davranışlarını şekillendirdiği ve etkilediğinden bahsedilebilir. Özetle teknik analizde yaygın olarak kullanılan destek ve direnç seviyelerinin sadece fiyat bağlamında değil, davranışsal faktörlerle de açıklanabileceği sonucuna ulaşılmıştır.

KAYNAKÇA

Aggarwal, R., & Lucey, B. M. (2007). Psychological barriers in gold prices? Review of Financial Economics, 16(2), 217–230.

Baig, A. (2019). Price clustering and sentiment in Bitcoin. Finance Research Letters, 30, 98–103.

Cai, J., Cui, B., Guo, J., & Lie, E. (2007). Do prices of A-shares and B-shares of Chinese firms move together? Evidence of psychological barriers. Pacific-Basin Finance Journal, 15(1), 89–114.

Çinko, M. (2014). Borsa İstanbul'da psikolojik bariyerin test edilmesi. Doğuş Üniversitesi Dergisi, 15(2), 193–200.

Cyree, K. B., Domian, D. L., Louton, D. A., & Yobaccio, E. J. (1999). Evidence of psychological barriers in the conditional moments of major world stock indices. Review of Financial Economics, 8(1), 73–91.

De Ceuster, M. J. K., Dhaene, G., & Schatteman, T. (1998). On the hypothesis of psychological barriers in stock markets and Benford's law. Journal of Empirical Finance, 5(3), 263–279.

Donaldson, R. G., & Kim, H. Y. (1993). Price barriers in the Dow Jones Industrial Average. Journal of Financial and Quantitative Analysis, 28(3), 313–330.

Dowling, M., Cummins, M., & Lucey, B. M. (2016). Psychological barriers in oil futures markets. Energy Economics, 53, 182–190.

Holmes, M. J., Otero, J., & Panagiotidis, T. (2016). Do psychological barriers really exist in stock index levels? The North American Journal of Economics and Finance, 36, 267–278.

Koedijk, K. G., & Stork, P. A. (1994). Should we care? Psychological barriers in stock markets. Economics Letters, 44(4), 427–432.

Ley, E., & Varian, H. R. (1994). Are there psychological barriers in the Dow-Jones index? Applied Financial Economics, 4(3), 217–224.

Li, X. (2020). Price clustering in Bitcoin market—An extension. Finance Research Letters, 32, 101–109.

Lobão, J., & Fernandes, J. (2018). Psychological barriers in single stock prices: Evidence from three developed markets. Frontiers in Finance and Economics, 14(2), 1–26.

Lobão, J., & Quadrado, L. (2022). Psychological barriers in Southern European stock markets. Cuadernos de Economía y Dirección de la Empresa, 20(3), 140–153.

Mitchell, J. (2001). Clustering and psychological barriers: The importance of numbers. Journal of Futures Markets, 21(5), 395–428.

Mitchell, J., & Izan, I. (2006). Clustering and psychological barriers in exchange rates. Journal of International Financial Markets, Institutions and Money, 16(4), 318–344.

O'Connor, F. A., Lucey, B. M., & Shi, S. (2016). Mind the gap: Psychological barriers in gold and silver prices. Finance Research Letters, 18, 107–112.

Quiroga-Garcia, H. (2022). Evidence for round number effects in cryptocurrencies prices. Finance Research Letters, 46, 102–706.

Schwartz, A. L., Van Ness, B. F., & Van Ness, R. A. (2004). Price clustering in the futures market: Evidence from S&P 500 futures. Journal of Futures Markets, 24(4), 413–428.

Urquhart, A. (2017). Price clustering in Bitcoin. Economics Letters, 159, 145–148.

Schindler, R. M., & Wiman, A. R. (1989). Effects of odd pricing on price recall. Journal of Consumer Research, 16(2), 193–199.

EMOTIONAL ENGINEERING AND MARKETING STRATEGIES: MERCEDES- BENZ AS CASE STUDY

CHAMSSOUDINE BAHARI TAMOUDE
İstanbul Ticaret University, Public Relations And Advertising
chams1987@gmail.com, ORCID: 0000-0002-0362-5917

Assoc. Prof. Dr. AŞKIM NURDAN TÜMBEK TEKEOĞLU
İstanbul Ticaret University, Faculty of Business Administration, Department of International Trade
antteoglu@ticaret.edu.tr, ORCID 0000-0002-6837-9649

Abstract

The researcher conducting this study is evaluating how feelings affect Mercedes-Benz's marketing plan, specifically its advertising campaigns created between the years 2023 – 2025. The researcher has analyzed how throughout those three years, Mercedes-Benz have created not just cars but also experiences of luxury, comfort, safety, and success. The research uses a qualitative approach to identify the emotional engineering strategies within these advertising campaigns by looking specifically through Shuichi Fukuda's Emotional Engineering Model. Emotional Engineering involves combining cognitive, motivational, executive, instinctual, and behavioral considerations in order to develop emotional connections between products and people. The objectives of this study are: identify affective design strategies used by Mercedes-Benz in its advertising campaigns; determine how the advertisements may have affected consumer behavior; and determine where the Mercedes-Benz brand stands within the automotive marketplace and how it differs from its competitors. Through qualitative analysis of advertisements, findings reveal that Mercedes-Benz has combined technology with heritage, sustainability, health and wellness, and person-to-person relationships to build their emotionally driven brand messages. As evidenced by these findings, Mercedes-Benz's marketing communications and business model align closely with the principles of emotional engineering; specifically, in the areas of emotional motivation, instinctual fulfillment of wants, and retention of long-term loyalty from consumers. The results also indicate that Mercedes-Benz's branding has undergone a transition from emphasizing the brand's heritage through storytelling (2023) to focusing on building relationships (2024) and luxury associated with identity (2025).

Keywords: Emotional engineering, Mercedes-Benz, marketing strategies, brand

DUYGUSAL MÜHENDİSLİK VE PAZARLAMA STRATEJİLERİ: MERCEDES-BENZ ÖRNEĞİ

Özet

Bu çalışmayı yürüten araştırmacı, duyguların Mercedes-Benz'in pazarlama planını, özellikle de 2023-2025 yılları arasında oluşturulan reklam kampanyalarını nasıl etkilediğini değerlendirmektedir. Araştırmacı, bu üç yıl boyunca Mercedes-Benz'in sadece otomobiller değil, aynı zamanda lüks, konfor, güvenlik ve başarı deneyimleri de nasıl yarattığını analiz etmiştir. Araştırma, özellikle Shuichi Fukuda'nın Duygusal Mühendislik Modeli'ne bakarak bu reklam kampanyalarındaki duygusal mühendislik stratejilerini belirlemek için nitel bir yaklaşım kullanmaktadır. Duygusal Mühendislik, ürünler ve insanlar arasında duygusal bağlantılar geliştirmek için bilişsel, motivasyonel, yönetici, içgüdüsel ve davranışsal hususları birleştirmeyi içerir. Bu çalışmanın amaçları şunlardır: Mercedes-Benz'in reklam kampanyalarında kullandığı duygusal tasarım stratejilerini belirlemek; reklamların tüketici davranışlarını nasıl etkilemiş olabileceğini belirlemek; ve Mercedes-Benz markasının otomotiv pazarında nerede durduğunu ve rakiplerinden nasıl farklılaştığını belirlemek. Reklamların nitel analiziyle elde edilen bulgular, Mercedes-Benz'in duygusal odaklı marka mesajlarını oluşturmak için teknolojiyi miras, sürdürülebilirlik, sağlık ve zindelik ve kişisel ilişkilerle birleştirdiğini ortaya koymaktadır. Bu bulgularla da kanıtlandığı üzere, Mercedes-Benz'in pazarlama iletişimi ve iş modeli, özellikle duygusal motivasyon, içgüdüsel istek tatmini ve tüketicilerde uzun vadeli sadakat sağlama

alanlarında, duygusal mühendislik ilkeleriyle yakından örtüşmektedir. Sonuçlar ayrıca, Mercedes-Benz'in markalaşmasının, markanın mirasını hikaye anlatımıyla vurgulamaktan (2023), ilişki kurmaya (2024) ve kimlikle ilişkilendirilen lükse (2025) odaklanmaya doğru bir geçiş yaşadığını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Duygusal mühendislik, Mercedes-Benz, pazarlama stratejileri, marka

1. INTRODUCTION

Brand differentiation has become increasingly important as technology and innovation grow in importance, combined with growing consumer awareness, brands must differentiate not only on products but also by the emotional appeal and prestige. Emotional engineering as a method of differentiating a brand and increasing the customer relationship has gained significant prominence over the past few years. Mercedes-Benz was an early adopter of emotional engineering and it has incorporated this concept into its marketing strategies and campaigns. As such, the main focus of this research is based on the analysis of emotion engineering within three different campaigns, completed over three consecutive years. In addition, the current literature does not take a comprehensive look at how emotion engineering is used by marketers, particularly in the context of marketing campaigns. Finally, this study will provide a framework and ideas for future marketing strategies related to emotional engineering. Emotional engineering was first developed by the manufacturing industry and became incorporated into product and manufacturing. Emotional engineering was created to evoke specific types of emotional responses from consumers. Dr. Shuichi Fukuda conducted formal research on emotional engineering in the 1970s and ultimately published several works related to the emotional engineering concept. This concept is similar to the Kansei engineering concept developed by Mitsuo Nagamachi in the 1970s. Kansei is a Japanese term meaning "the psychological feeling of" and refers to the personal image held by consumers towards a new product (Nagamachi 1995, p. 4). The image of the items that the consumer purchases as high-class, beautiful, and strong is what drives their desire to buy them. The Kansei engineering technology utilizes these consumer images and feelings during the design of the product. The term Kansei engineering is described as the method used to turn a consumer's feelings for the product into design features of the item. Currently, Kansei engineering has evolved into a term referred to as emotional engineering, which has become an essential part of marketing strategies for businesses throughout the world (Shütte et al. 2004, p. 2). Emotional engineering is a methodology that develops products from a consumer perspective. It interprets consumers' emotions and mental images associated with the product into design features (Lois et al. 2006, p. 178). Emotional engineering leverages attributes of products to drive positive emotional connections with consumers and encourage consumers to identify with, and be motivated by, the product. By skillfully altering product attributes, designers have the capacity to create emotionally compelling products, which increase customer satisfaction, and influence how often the product is used (Remmen 2025, p. 1715). Therefore, the emotional experiences of the users should be taken into consideration while designing a product and emotion should take precedence over function in product design (Fukuda, 2017, p. 9). Although traditional engineering has been primarily focused on product design/ to increase their user experience/ to keep their identity and reputation/ to be competitive as a manufacturer in the world market/ at one end of the product life cycle. Mercedes-Benz is one example of company that is attempting to improve its user experience and keep its identity through its marketing efforts. The history of Mercedes-Benz/ can be traced back to the end of 19th century when both Gottlieb Daimler and Wilhelm Wilbah created designs for cars based on Karl Benz's development of an engine. By 1898, they had created The Mercedes Ideal, which was the first four-wheeled automobile produced by the company. Today, the company is introducing electric cars with artificial intelligence (AI) capability. Within the next three years, Mercedes-Benz has plans to produce 40,000 electric cars globally (Mercedes-Benz Group, 2025). In what ways has Mercedes-Benz utilized an emotional design strategy in their advertising campaigns to create opportunities in order to grow and continue to expand their market share? How has Mercedes-Benz used emotional based engineering in their marketing campaigns/ advertising collateral in order to impact on consumer behaviour?

2. THEORETICAL FRAMEWORK

The method of defining the framework by Fukuda's affective engineering design allows for the integration of human emotions and subjectivity into engineering design, manufacturing and evaluation of the engineered product. This perception of engineering states that engineering is not solely based on physical performance but must also consider users' emotional, psychological, and cognitive satisfaction as well (Fukuda, 2017, p. 6).

In his model of affective engineering, Shuichi Fukuda articulates the five principles through which to apply affective values to engineered products and systems: perception, motivation, decision, action (behaviour resulting from emotional satisfaction), and instinctive reaction/self-satisfaction (Fukuda, 2018, p. 3). Perception is the initial emotion experienced in response to stimuli (auditory, visual and symbolic). Motivation is the emotional stimulus that excites our interest or desire. Decision is the cognitive process that has been influenced by emotions. Action is the behaviour that results from an individual having experienced emotional satisfaction, ie loyalty and/or purchasing behaviours. Instinctive reaction/self-satisfaction refers to the deep level of emotional satisfaction required to achieve acceptance over the longer term.

Various automotive manufacturers like Mercedes-Benz utilise marketing strategies that mobilise the use of emotional triggers (ie safety, freedom, prestige, identity, and interpersonal relationships) when they are promoting their vehicles in commercials. As vehicles have become more complex, particularly with the advent of electric vehicles and artificial intelligence, it has gained greater importance for the emotions related to the ownership experience. As such, it is possible to apply Fukuda's model of affective engineering to one of the most successful manufacturers in the automotive industry (Mercedes-Benz).

3. RESEARCH METHOD

The qualitative and interpretative methodology of this study was utilized to provide an overview of various Mercedes-Benz marketing campaigns from 2023 through 2025 using the content analysis methodology. The data collected from Mercedes-Benz's marketing campaigns consisted of video recordings of the company's marketing campaigns from 2023 to 2025, press materials, and information found on the official website for Mercedes-Benz as well as other general documentation or reports related to the marketing campaign themes and targeted audiences. Analysis of Mercedes-Benz's marketing campaigns included elements of Emotionally Designed Marketing by Fukuda (Perception, Motivation, Decisions, Actions, Satisfaction).
Campaigns selected for study are:“Defining the Concept of Class Since 1886”, “Holidays With Love” and “Because It’s Mercedes-Benz”.

4. LITERATURE REVIEW

Emotional Engineering
The first aspect studied in the past about emotional engineering was presented by Jordan (2000, p. 8) when he looked at emotional engineering in terms of the work environment and product design. He made comparisons between the old and new work environments. Jordan states that, "whereas the old work environment focused upon ease of use and efficiency, the new work environment focuses upon the enjoyment, emotional experience and quality" (p. 181). Therefore, it is essential that all companies provide positive emotional responses that will provide comfort, efficiency and safety, as well as promote efficiency. As such, a successful product design will create a positive emotional connection for the user (p. 182). There are three levels of design (engineering) that together form emotional engagement with a product. The visceral (initial emotional impact (reaction) and texture) level of design is where the initial emotional impact (reaction) of the product and texture are found. At the behavioral level, the user's feelings about using the product are expressed, and at the reflective level, the user's relationship or connection with the product is exhibited. Therefore, each of the three levels provides the user with a total emotional experience with the product (Norman, 2004, p. 21-24). Furthermore, Nagamachi and Lokman (2011, p. 1-15) explored the ways in which designers and engineers can take the emotional

needs of the user (Kansei) and create a standard for products. These standards will direct the creation and development of future products in industries such as automotive, cosmetics and fashion, architecture and urban design, and digital interfaces; the researchers found that Kansei engineering (emotional engineering) is centered around four system types using the three levels of design. Using a psychological hierarchy to classify categories, regression and statistical analysis that connect Kansei words with design attributes, hybrid systems combining expert and fuzzy logic, and Kansei systems utilizing artificial intelligence and neural networks are all ways to classify emotions via the Kansei method of categorization. The output of these systems provides companies with criteria on how to build products that will tap into their users' emotions. Engineering is based on how we measure our human emotions/feelings and translate those emotions into a design language. Therefore, it is a mixture of psychology and design technology. The goal is to design products that allow people to relate to them, and so this idea must also be extended into the area of interactive systems and digital interfaces. Emotion is crucial in the user experience of any interaction where modern technology is involved. As Lévy (2013, p. 94) has noted, designers can create interaction experiences that incorporate user emotions in real-time, thus creating user experiences that provide meaning, engagement, and the possibility of emotional richness. The integration of user emotions into the design of emotional interaction will continue to progress. Alaniz and Biazzo (2019, p, 474- 484) provide evidence of the development and innovation of emotion engineering practices in Portugal and Italy from concept through to development with the contribution of designers. The findings of this research confirm that the design process, when combining all of the above-mentioned components, produces superior user experiences that engage the user on an emotional level and ultimately build a strong bond of connection with the user.

Emotional Engineering and Consumer Bevavior

Bagozzi et al. (1999, p.184–206) examined the impact of emotion on the way consumers interact with brands and their marketing efforts through affect, mood and attitude. These researchers argue that marketing strategies that include emotional engineering create a positive product experience for consumers which leads to increasing customer satisfaction with the product or service. However, due to the rapid growth of technology and the many choices available to consumers today (Schmitt 1999, p. 67), experiential marketing allows for consumer-brand interactions to take place at four fundamental levels of experience: sensory, emotional, cognitive, and behavioral. Thus, it will become increasingly important for brands to view their product's design through the lens of an emotional (affective) impact on the consumer rather than just its functionality (p. 67). This has created a demand for metrics to help identify the strength and degree of the emotional bonds that lead to consumer behavior (Thompson et al 2005, p. 77). These emotional bonds are an important factor in building consumer loyalty toward brands and play a significant role in determining consumers' preferences and the total length of time that consumers support a brand (p. 89). Brands that successfully create strong emotional bonds with their customers can establish powerful, enduring relationships that transcend the traditional buyer-seller relationship (p. 89). If brands successfully include their customers' feelings and values in their marketing strategies, then they will receive positive feedback from their customers. In addition, emotional design enhances the bond that develops between customers and brands. Customers' emotions and values should be integrated with a company's marketing strategy to create positive experiences for their customers. At the same time, brands need to emotionally connect with their customers through emotional design, which differentiates them from competitors in the marketplace (Desmet et al., 2007). A company's marketing strategy shouldn't just promote the functional benefits of the product, but the emotional value associated with the product adds value to both the brand and the customer, creating satisfaction for the customer. The meaning of the brand and the story of the brand can be leveraged through emotional engineering to create a strong bond between the brand and the customer that leads to repeat purchases (Kotler & Keller, 2016).

Mercedes Benz

To earlier studies of Mercedes-Benz customer satisfaction, King (2007, p. 1-131) examined how Mercedes-Benz dealers in South Africa measure customer satisfaction, the relational aspects of service offered by service advisors, and the emotional intelligence of service advisors. King concluded that when the study was conducted the Mercedes-Benz standard customer satisfaction scale was inadequate

for measuring the emotional intelligence of service advisors. King indicated that Mercedes-Benz must include relational measures related to emotional intelligence in their customer satisfaction surveys in order to provide a competitive advantage through superior customer service. Improving both the measurement of and emotional capabilities of service advisers leads to the creation of a community of loyal customers and improved customer relationships, and ultimately the delivery of superior service. The emotional engineering philosophy of Mercedes-Benz, particularly with respect to the F700, is a holistic approach to building vehicles that not only provide superior performance and efficiency, but also deliver pleasure, comfort, and emotional harmony to the drivers, through innovative technology, luxury design and predictive systems, thus creating an attachment between the driver and the vehicle that represents the brand's vision for the future of luxury in the automotive industry (Voelcker, 2008, p. 36-41). Advertising campaign management is an important factor in successfully launching new Mercedes-Benz products. Effective advertising campaign management is a critical factor in successfully launching new Mercedes-Benz products. In combining traditional advertising methods with digital advertising, Mercedes-Benz reinforces its core values of luxury, prestige, and innovation while utilizing emotional storytelling and purposeful engagement with different consumer segments. This strategy allows Mercedes-Benz to connect with consumers around the world, solidifying the company's position as an industry leader within the global automotive marketplace (Fischer, 2019, 573). According to Braun (2020, p. 29), automotive manufacturers must focus on controlling consumers' emotional responses in addition to simply identifying their emotions. Car manufacturers must understand the technological, methodological, and ethical aspects of producing emotionally responsive vehicles in order to successfully create an emotionally engaged vehicle for consumers (p. 30). In their work, Kim et al. (2022) studied how different colours of ambient (in-car) lighting affect consumers' emotional response, concluding that bluish/purple ambient lighting has the highest potential for creating an emotional connection (preference) and individuality (exclusivity) when used in the design of the car's interior. Neutral white ambient light is considered a balanced and "safe" alternative—being bright, soft, and moderately preferred for standard/transitional applications; therefore, it could be suitable for standard or transitional uses.

5. THE MERCEDES-BENZ CAMPAIGNS 2023, 2024 and 2025

The Mercedes-Benz 2023 Campaign promoted the value of their products through heritage, craftsmanship, and innovation. The campaign was called "Defining Class since 1886". The campaign displayed Mercedes-Benz's heritage as it continues to grow by bringing back iconic models of various periods together to show a connection to the past and future. These vehicles were created as the height of opulence. The campaign highlighted the company's past leadership in the industry as well as a commitment to future mobility solutions for every area of the globe.

The campaign was created through the lens of the company's history. The Benz Patent Motorwagen was created as the very first vehicle manufactured by the company and marks the beginning of the Mercedes-Benz legacy as well as the beginning of the company's attempts to innovate again.

The Mercedes-Benz brand has consistently been referred to as a "luxury" brand for over one hundred years. With this campaign, the company sought to redefine "luxury" in the sense that they are able to offer a unique and luxurious driving experience. The CLA Class concept vehicle demonstrated Mercedes-Benz's continued commitment to providing a safe, innovative driving experience through the MBUX screen, which is available to all Mercedes-Benz owners and drivers. The campaign positioned Mercedes-Benz as much more than just a vehicle. It defined the company as an office, cinema, and space for safety and entertainment.

Mercedes-Benz announced its 2024 marketing campaign, which highlighted the themes of trust, comfort and innovation in each product. This year, Mercedes wanted to have a strong relationship with the customers with caravans made during the holiday period with their families. The Chief Marketing Officer of Mercedes-Benz USA, Melody Lee said, "At Mercedes-Benz, our ultimate goal is to help people travel safely together". The advertisements for this campaign included a Mercedes-Benz along with the campaign's message before and after each journey, with different emotions as background music. The colour scheme for the design of the advertisements was black and white, against the background of Kaitlyn Smith's song, "A Snowy Day". The advertisements included features, such as the

ability to video chat with family members, through innovative technologies. The vehicle's interior would be designed for luxury and comfort.

The Mercedes-Benz ad in 2025 emphasized brand identity, authenticity and design precision as well as the company's industrial strength. Mercedes Benz is committed to every aspect of the customer experience, from being precision-engineered and carefully crafted to appealing to all of the senses through thoughtfulness and passion to every detail in a way that evokes an emotional reaction. (Mercedes-Benz UK, 2025). Additionally, luxury, environmental responsibility and the use of artificial intelligence to personalize the experience were all major aspects of the campaign. The key question the campaign sought to answer was "Why Mercedes?". The campaign included a number of commercials, including "Quality in a Winter Environment", "The Art of Craftsmanship", and "Sensation" among other things. Content for the advertising campaign was built around storytelling using rich detail, innovation, and inspiration to tell the story of the Mercedes brand values. The introduction of the Mercedes logo used various visual means to communicate values of elegance, love and trust. The power of the Mercedes message to be a leader in the automotive world reaffirmed the identity of Mercedes-Benz.

Emotionally Based Strategy of the Brand: Mercedes- Benz

The Emotional Strategy of Mercedes' brand perception (as expressed in the 2023-2025 campaign) was to make emotional impacts with sophisticated visual and acoustic presentations that evoked feelings of tranquility, safety and luxury. As a means of presenting their brand, Mercedes used vehicles as an office (in '23) and as a cinema (in '24). In '25, their designs showed different seasons, locations, styles and lighting of their vehicles. According to Ola Kallenius, the chairman of the Board of Management: "Mercedes-Benz is elevating every part of what customers can expect from our brand." To achieve this, Mercedes created new, forward thinking designs for their electric vehicle line (MERCEDES-BENZ Group, 2023). Through their storytelling, Mercedes-MB also represents the legacy, community and sense of membership with Mercedes-Benz. The slogan of Mercedes (for '25) was, "Let’s Celebrate the Journeys That Bring Us Closer", which encapsulates the sense of community with their customers. The Dual aspects of the campaign’s design concept included both the use of modern technology that reflects the advancement of technology, and the addition of emotional comfort. This is in agreement with Fukuda’s philosophy regarding balanced and dual emotional perception.

For motivation, Mercedes-Benz leveraged emotional memories that evoked family bonding during trips and also nostalgic feelings that were associated with family vacations around the holidays. Additionally, as an extension of their heritage and pride for their brand, Mercedes used their pride in craftsmanship, as a source of motivation for their customers, to motivate them to purchase their electric vehicle line, which reflect Mercedes's commitment to sustainable development.

The Effect of Strategic Emotional Engineering on Consumer Behavior by Mercedes-Benz

Mercedes-Benz uses an assortment of things to aid a consumer in the decision to purchase a vehicle, including safety, technology, value and rationale based on emotions such as pride, love, culture and/or identity; this is apparent in the three campaigns from 2023 - 2025.

In 2023, a new feature called MBUX was introduced, while in 2024 the video call option was added, and in 2025 the logo was displayed in many different ways. In the annual report for 2024, CEO Ola Kallenius stated, "For Many People All Over The World, The Mercedes Star Is A Symbol Of The Most Advanced Engineering, Iconic Designs And The Drive For Social Advancements And Economic Success. The Mercedes-Benz Brand Represents Maximum Safety, Superior Quality, Extraordinary Comfort, And Intelligent Technologies. Our Team Has Supported This Reputation Since 1880." This concept is similar to Fukuda's Viewpoint that emotional motivations have more impact than rational evaluations.

In their procedures, the company has utilized the idea of developing ad campaigns throughout various locations and regions around the world and especially during the holidays, which has increased consumer engagement with the company and changed the behaviour of different consumers. Additionally, they are increasingly emphasising the role of emotion in their marketing strategies.

Comparative Analysis of Mercedes-Benz Relative to Other Leading Premium Automakers

Mercedes-Benz has a reputation for being a leader and innovator in addition to providing the highest-quality products available, whereas many of its competitors are typically followers. Mercedes-Benz continues to promote itself as the premium automobile manufacturer by using the tagline "Luxury since 1886" as part of its marketing effort. In 2023, the company announced the Concept CLA Class, which will provide customers with technologies such as driver assistance systems, on-board navigation systems, and ways to charge electric vehicles and connect to entertainment systems (Mercedes-Benz Group, 2023). These historical legacies demonstrate on-going trust between the company and the customer. Additionally, Mercedes-Benz's diverse portfolio of vehicle designs creates impressions of cultural appeal and connection.

For example, in their commercial airing 2025, several models of vehicles were displayed, with distinct colors, styles, and designs. Finally, the transition to electric vehicle (EV) production displays Mercedes-Benz's commitment to being a sustainable automaker. According to the Mercedes-Benz Group (2024: 30), The Board of Management of the Mercedes-Benz Group AG recognized its responsibility to customers and the environment. This concept of addressing emotional value tied to eco-friendliness is tied to Fukuda's definition of emotional value provided through sustainability.

6. CONCLUSION AND DISCUSSIONS

The analysis carried out on the campaigns conducted by Mercedes-Benz between the years 2023 to 2025 shows a reflection of the emotional engineering principles in the Fukuda model when viewed from the perspective of Perception, Motivation, Action & Decision, and Emotional Value Sustainability. Mercedes-Benz has been able to offer its customers' levels of security, luxury, and tranquility that align with the findings of Jordan (2000) regarding positive customer emotional responses (comfort, efficiency, and safety). Emotional principles include an ongoing interaction between the brand and the users of that brand. Even though the company has been transitioning to luxury electric vehicles powered by Artificial Intelligence by 2025, emotional engineering will remain more critical than brand identity as expressed through their design processes; as illustrated by the emotional engineering principles of visual, auditory, and behavioral within all three of the Mercedes-Benz Campaigns. The use of screen/video communication technology, color, safety, and comfort systems emotionally connect the company with customers and enhance the brand's positioning and identity, as well as promote self-satisfaction, in accordance with the findings presented by Fukuda in the emotional engineering model. Additionally, storytelling in the campaigns will help to maintain long-term loyalty between the company and its users, consistent with the findings in the Kotler & Keller (2016) study.

According to Martin Brudermüller, Chairman of the Supervisory Board at Mercedes Benz Group, the continuing problems caused by international trade regulation changes, fluctuating economic conditions, and geopolitical conflicts highlight the importance of developing innovative AI solutions utilizing emotional engineering techniques to address the expectations of customers. Additionally, marketers should conduct additional research on how emotional engineering can be effectively used in today's marketplace. Lastly, with the rapid expansion of electric vehicles in the automotive industry, it is uncertain how well will emotional engineering fulfil consumer needs and wants in the future automotive industry's electric vehicle market.

REFERENCES

Adler, D. (2008). Mercedes Benz. Hi MBI Publishing Company

Alaniz, T. & Biazzo, S. (2019). Emotional design: the development of a process to envision emotion-centric new product ideas. Procedia Computer Science. 158, pp: 474- 484.

Bagozzi, R. P., Gopinath, M., & Nyer, P. U. (1999). *The role of emotions in marketing. Journal of the Academy of Marketing Science, 27*(2), 184-206

Braun, M., Weber, F., & Alt, A. (2020). Affective Automotive User Interfaces. *ACM Computing Surveys, 54(7), 1-25*

Desmet, P. M. A., Porcelijn, R. & van Dijk, M. B. (2007). *Emotional Design; Application of a Research-Based Design Approach. Knowledge, Technology & Policy*, 20(3), 141–155. doi:10.1007/s12130-007-9018-4

Fisher, M. (2019). Practice Prize Paper: Managing Advertising Campaigns for New Product Launches – An Application at Mercedes-Benz. Marketing Science. 38(2), 343- 359

Fukuda, S. (2017). Emotional Engineering,

Springer, 5

(2018). Emotional Engineering, Understanding Motivation. Springer, 6 Jordan, P. W. (2000). *Designing Pleasurable Products: An Introduction to the New Human Factors.* Taylor & Francis. Ebook

King, D. (2007). Does Mercedes-Benz Service Customer Satisfaction Measure the Service Advisor Emotional Intelligence?. [Dissertation Thesis]. University of Pretoria Kim, T., Choi, K., & Suk, H.-J. (2022). *Affective responses to chromatic ambient light in a vehicle*. arXiv, 1-38

Kotler, P., & Keller, K. L. (2016). *Marketing Management* (15th edition). Pearson Education.

Lévy, P. (2013). *Beyond Kansei: Emotions and Design in Interaction.* International Journal of Design, 7 (2), 83- 94.

Lois, J. M. B., Poveda, R., Barbera, R., & Such, M. J. (2006). Emotional engineering techniques for ambient assisted living. Gerontechnology, 6(3).

Mercedes- Benz. (2023). Defining Class since 1886. https://www.mercedes-benz.com/en/innovation/milestones/defining-class/

Mercedes- Benz USA. (2023). The new global Mercedes-Benz brand campaign "Defining Class since 1886". https://media.mbusa.com/releases_release-0c1982348d67d84829b2c6869f0b243d-the-new-global-mercedes-benz-brand-campaign-defining-class-since-1886

Mercedes- Benz Group. (2023). "Defining Class since 1886"Mercedes-Benz at IAA Mobility 2023. https://group.mercedes-benz.com/innovation/specials/iaa-2023-munich.html

Mercedes- Benz Group. (2024). Annual Report 2024 Mercedes-Benz. https://group.mercedes-benz.com/documents/investors/reports/annual-report/mercedes-benz/mercedes-benz-annual-report-2024-incl-combined-management-report-mbg-ag.pdf

Mercedes- Benz SG. (2024). Happy holidays, with Love. https://www.mercedes-benz.com.sg/passengercars/campaigns/happy-holidays-with-love.html

Mercedes Benz USA. (2024). Mercedes-Benz USA Launches 2024 "Holidays with Love" Campaign to Celebrate the Joy of Togetherness. https://media.mbusa.com/releases/release-13ade706e08532ed28da51676b0151cc-mercedes-benz-usa-launches-2024-holidays-with-love-campaign-to-celebrate-the-joy-of-togetherness

Mercedes Benz. (2025). Sensual Purity. https://www.mercedes-benz.com/en/design/philosophy/sensual-purity/

Mercedes Benz. (2025). Because it is Mercedes/ Benz. https://www.mercedes-benz.com/en/innovation/because-it-is-mercedes-benz/

Nagamachi, M. (1995). Kansei Engineering: A new ergonomic consumer-oriented technology for product development. Elsevier. International Journal of Industrial Ergonomics, 15, pp: 3-11

Nagamachi, M, & Lokman, A. M. (2011). Innovations of Kansei Engineering. CRC Press. Taylor & Francis Group

Schmitt, B. H. (1999). *Experiential marketing. Journal of Marketing Management, 15*(1-3), 53-67.

Schütte, S. T.W., Eklund, J., Axelsson, J. R. C., & Nagamachi, M. (2004). Concepts, Methods and Tools in Kansei Engineering. Theoretical Issues in Ergonomics Science, 5(3), 214-231

Remmen, J. V., Wartzack, S., & Myehling, J. (2025). A systematic literature analysis of influencing factors affecting. Journal of Engineering Desing, Taylor &Francois, Vol (10): 1711- 1751.

Smith, A. J., Romero, M. J., & Donovan, T. M. (2018). *Emotion Theories and Adolescent Well-Being: Results of an Online Intervention. Emotion*,18(6), 781-788

Thomson, M., MacInnis, D. J., & Park, C. W. (2005). *The ties that bind: Measuring the strength of consumers' emotional attachments to brands. Journal of Consumer Psychology, 15*(1), 77-91.

Voelcker, J. (2008). The Soul of New Mercedes. 45(12), 36-41.

TOURISM, GLOBALIZATION, AND CULTURAL IDENTITY. THE CASE OF ALBANIA

PhD Cand. AULONA HOXHA
Aleksandër Moisiu University, Business Faculty, Economic Sciences Department
aaulonahoxha@gmail.com

Prof. Dr. FLORA MERKO
Aleksandër Moisiu University, Business Faculty, Economic Sciences Department
floramerko@uamd.edu.al, ORCID: 0000-0002-5135-1818

Abstract

Tourism has become one of the most dynamic sectors in Albania. In 2024 alone, Albania welcomed approximately 11.7 million international visitors, a 15.2% increase over the previous year, underscoring how globalization and tourism have rapidly reshaped the country's cultural and economic landscape. As Albania integrates more deeply into global markets and communication networks, the influence of globalization on its tourism model becomes increasingly visible. Globalization facilitates mobility, information exchange, and international exposure, positioning Albania as an emerging Mediterranean destination. However, this process also intensifies cultural interactions and often creates tension between preserving local identity and meeting the expectations of international visitors. The interaction between the two identities, the wandering guest and the rooted community, resembles the meeting of two cultural currents, creating positive effects such as increased economic well-being, cultural promotion, strengthened creative industries, and a broader diversification of the tourism offer. Yet, it also brings challenges: the commercialization of traditions, loss of authenticity, the creation of cultural stereotypes, and the transformation of local practices to satisfy market demands. These dynamics may lead to the emergence of invented traditions, where cultural elements are reshaped or simplified to fit the desired tourist image. If not managed carefully, such processes can have significant negative consequences, including social pressure on local communities, the degradation of cultural heritage, conflicts of interest, weakened local cohesion, and distorted perceptions of the destination. These factors directly influence the sustainability of the tourism industry and Albania's positioning in the global tourism market. In this context, for Albania, safeguarding cultural identity should be seen not as opposition to globalization, but as a strategic advantage that enhances value and competitiveness. Policy frameworks must leverage the economic benefits of globalization while safeguarding cultural heritage and ensuring a sustainable, accountable tourism pathway for Albania.

Keywords: Tourism, Globalization, Identity, Tradition, Authenticity, Albania, Cultural sustainability.

1. INTRODUCTION

Tourism has emerged as one of the most influential drivers of economic growth, territorial transformation, and international visibility in Albania, reshaping not only the country's economic structures but also its social and cultural landscape. Over the past decade, the country has transitioned from a relatively marginal tourism destination into an increasingly recognized actor within the Mediterranean tourism market (WORLD BANK, 2024). This transformation is closely linked to broader globalization dynamics, including increased mobility, digital communication, and the international circulation of cultural representations.

Globalization has profoundly altered how destinations are produced, marketed, and consumed. Advances in transport infrastructure, digital platforms, and global tourism networks have reduced both physical and symbolic distances, enabling destinations such as Albania to integrate rapidly into global tourism flows (UNWTO, 2024). At the same time, this accelerated exposure places new pressures on local communities, cultural practices, and governance systems that must adapt to global demand while preserving local distinctiveness.

This paper explores the relationship between tourism, globalization, and cultural identity in Albania, with a specific focus on the tensions between economic growth and cultural sustainability. The central research questions guiding the analysis are: (1) How has globalization influenced tourism development in Albania? (2) What cultural opportunities and risks emerge from this process? and (3) How does Albania's experience compare with other Western Balkan and Mediterranean destinations? By addressing these questions, the paper contributes to multidisciplinary debates on sustainable tourism development in emerging economies.

2. LITERATURE REVIEW

2.1 Globalization and Tourism Development

Tourism is widely recognized as both a driver and an outcome of globalization. According to UNWTO (2023), international tourism facilitates global integration through the movement of people, capital, services, and cultural meanings. Held et al. (1999) conceptualize globalization as a multidimensional process encompassing economic, political, technological, and cultural integration, all of which are directly reflected in contemporary tourism systems.

In the tourism literature, globalization is associated with the standardization of services, the dominance of global tourism intermediaries, and intensified competition between destinations (Dwyer & Forsyth, 2017). While globalization expands market access for emerging destinations, it also increases vulnerability to external shocks and fluctuations in global demand, as evidenced during the COVID-19 pandemic (OECD, 2022).

2.2 Cultural Identity, Authenticity, and Tourism

Cultural identity refers to the shared values, traditions, symbols, and practices through which communities define themselves over time (UNESCO, 2003). In tourism contexts, cultural identity becomes both a resource and a site of negotiation. MacCannell's (1976) notion of "invented traditions" explains how tradition may be reconstructed or simplified for symbolic or economic purposes.

While tourism can contribute to cultural revitalization and heritage conservation, it can also lead to commodification and stereotyping if not carefully managed (Richards, 2018). Recent studies emphasize that the sustainability of cultural tourism depends on community participation, local governance capacity, and regulatory frameworks that protect intangible heritage (UNESCO, 2019).

2.3 Cultural Sustainability in Tourism

Cultural sustainability has increasingly been recognized as a core pillar of sustainable tourism, alongside the economic and environmental dimensions (UNEP & UNWTO, 2005). UNESCO highlights that safeguarding cultural heritage does not imply freezing traditions in time, but ensuring their continued relevance and transmission within changing social contexts (UNESCO, 2003). In tourism policy, this requires adaptive management approaches that integrate local communities as active stakeholders rather than passive cultural providers.

3. THE EVOLUTION OF TOURISM IN ALBANIA: FROM ISOLATION TO GROWTH

3.1. Tourism under the Communist Regime (1945 – 1990)

For most of the second half of the twentieth century, tourism in Albania evolved under conditions that were fundamentally different from those of neighboring Mediterranean countries. Following the establishment of the communist regime after World War II, Albania adopted an extreme form of political and economic isolation, which profoundly shaped the role and meaning of tourism (Vickers & Pettifer, 2007; Pano, 2010).

During this period, tourism was not understood as an engine of economic development or international exchange. Instead, it functioned as a tightly controlled activity, subordinated to ideological objectives and state surveillance. International tourism was minimal and carefully managed, limited mainly to officially approved delegations from socialist or no- aligned countries. Accommodation facilities,

transport services and visitor itineraries were entirely state-owned and centrally administrated, ensuring that contact with foreign visitors remained secretly regulated (Hall,1994).

Domestic tourism played a more visible role, though its purpose was social rather than economic. Holiday camps, seaside resorts and mountain facilities were organized through state enterprises and trade unions, offering workers standardized periods of rest as part of socialist welfare policy. Destinations such as Durres, Vlore, a selected inland aria served primarily domestic visitors, with little concern for service differentiation or market appeal (Pano, 2010).

Cultural identity during this phase was presented in a fixed and institutionalized manner. Folklore, traditions, and heritage were preserved selectively and framed within an official national narrative aligned with social ideology. Cultural expression was not shaped by community initiative or visitor interaction, but by centralized cultural institutions. As a result, tourism under communism generated limited intercultural exchange and had a negligible impact on local economic diversification (Hall, 1994).

3.2 Transition and Post-Communist Disruption (1990 – 2000)

The collapse of the communist regime in the early 1990s marked a decisive rupture in Albania's political, economic, and social structures, including the tourism sector. The opening of borders and the transition to a market economy occurred rapidly and with limited institutional preparedness. Unlike other post-socialist countries that followed gradual reform paths, Albania experienced an abrupt and often chaotic transformation (World Bank, 2007).

In the immediate post-communist years, tourism development was largely spontaneous. Private accommodation emerged informally, often without legal clarity regarding property ownership or land use. Infrastructure deteriorated, public services weakened, and Albania's international image was shaped more by narratives of instability and migration than by tourism promotion (Hall, 1994).

Culturally, this period marked a profound renegotiation. For the first time, local communities encountered foreign visitors outside a controlled ideological framework. New consumption patterns, expectations, and representations entered local spaces, while governance structures capable of mediating these interactions were largely absent. Tourism existed, but it remained fragmented, uneven, and weakly connected to broader development strategies.

3.3 Consolidation and Global Integration (2000–Present)

From the early 2000s onward, tourism in Albania entered a phase of gradual consolidation and accelerated integration into global tourism markets. But as Muço & Merko (2020) explain in their paper, the tourism industry has been the most affected sector of the economy during the COVID-19 pandemic. After that, macroeconomic stabilization, policy reforms, and increased engagement with European institutions created a more favorable environment for tourism investment and planning (World Bank, 2024).

Improved transport connectivity, the liberalization of air travel, and the expansion of digital platforms significantly increased Albania's visibility. Tourism shifted from a marginal activity to a strategic sector, increasingly framed as a driver of economic growth, employment, and regional development. Cultural heritage, gastronomy, and local traditions were repositioned as core tourism assets, particularly within narratives of authenticity and experiential travel (Richards, 2018).

This transformation also altered the relationship between tourism and cultural identity. Unlike the communist period, cultural expression became market-mediated rather than state-controlled. Traditions were no longer presented solely as symbols of national ideology, but as experiences shaped by visitor demand and global trends. While this opened new economic opportunities for communities, it also introduced risks of simplification and commodification.

Importantly, Albania's rapid tourism expansion since the late 2010s reflects a delayed but compressed integration into globalization. Many challenges currently faced by mature Mediterranean destinations, such as spatial concentration, pressure on cultural sites, and social tensions, are emerging in Albania

over a relatively short period. This historical path dependency helps explain Albania's distinct position within the Western Balkans and Mediterranean tourism landscape, as discussed in Section 6. At the same time, it provides the analytical foundation for the policy recommendations outlined in Section 8, which emphasize preventive governance, community-based tourism, and the early integration of cultural sustainability into tourism planning.

4. METHODOLOGY

This study adopts a qualitative documentary research design, which is particularly suitable for analyzing complex socio-economic and cultural processes such as tourism development under globalization. Given the exploratory and interpretative nature of the research questions, the study does not seek to establish causal relationships through quantitative modeling, but rather to contextualize empirical trends within theoretical and policy frameworks, with a specific focus on Albania.

4.1 Research Design and Rationale

A documentary approach was selected in order to systematically examine how tourism globalization interacts with cultural identity, governance structures, and socio-economic dynamics in an emerging destination. This methodological choice is justified by three main considerations. First, tourism development in Albania is a relatively recent and rapidly evolving phenomenon, for which reliable secondary data and policy documentation are more comprehensive and consistent than primary datasets. Second, the study aims to integrate macro-level indicators with cultural and institutional analysis, a task well suited to qualitative synthesis. Third, documentary research provides historical and comparative insights essential to understanding Albania's path-dependent integration into global tourism systems.

4.2 Data Sources

The analysis is based on three complementary categories of documentary sources:

a) Official statistical data

Quantitative indicators were drawn from internationally and nationally recognized institutions, including INSTAT Albania, the World Tourism Organization (UNWTO), Eurostat, and the World Bank. These sources provide authoritative data on international tourist arrivals, tourism growth trends, and the economic contribution of tourism. Their use ensures consistency, comparability, and reliability, particularly for situating Albania within broader regional and global tourism dynamics.

b) Academic literature

The study engages with peer-reviewed international literature on tourism globalization, cultural identity, authenticity, and sustainability. Key theoretical contributions, such as globalization frameworks (Held et al.), staged authenticity (MacCannell), invented traditions (Hobsbawm & Ranger), and cultural tourism studies, are used to interpret empirical trends and to frame the Albanian case within established academic debates. Preference was given to internationally recognized journals, academic books, and publications from the last two decades, ensuring both theoretical depth and contemporary relevance.

c) Policy and institutional documents

National and regional policy documents related to tourism development, spatial planning, and cultural heritage protection were analyzed to assess governance frameworks and institutional capacity. These include strategies, action plans, and reports issued by Albanian public institutions, as well as policy guidance from international organizations such as UNESCO, OECD, and the European Union. This material allows for an evaluation of how tourism growth is regulated and how cultural sustainability is addressed in practice.

4.3 Analytical Approach

The study employs qualitative content analysis to identify recurring themes, patterns, and tensions across the selected documents. Particular attention is paid to the relationship between economic growth narratives and cultural sustainability concerns, as well as to the spatial concentration of tourism development and its social implications. Comparative references to the Western Balkans and Mediterranean region are used selectively to contextualize Albania's experience without diluting the country`s specific focus.

Data triangulation is a central component of the methodology. By cross-referencing statistical evidence, academic interpretations, and policy discourse, the study reduces the risk of bias associated with reliance on a single data source. This triangulated approach strengthens the validity of the findings and supports a nuanced understanding of tourism globalization processes.

4.4 Limitations

While the documentary methodology provides a robust framework for contextual and comparative analysis, it also has limitations. The study does not include primary data collection, such as interviews or field observations, which could offer deeper insights into community perceptions and lived experiences. However, given the scope of the research and its focus on structural and policy level dynamics, the selected approach remains appropriate and methodologically sound.

4.5 Ethical Considerations and Reliability

All data used in this study are derived from publicly available and verifiable sources. No personal data was collected, and no ethical approval was required. Transparency and academic integrity were ensured by clearly referencing all sources and avoiding speculative claims. The methodological rigor of the study lies in its reliance on authoritative data, theoretical coherence, and systematic interpretation.

5. TOURISM DEVELOPMENT IN ALBANIA UNDER GLOBALIZATION

5.1 Growth Trends and Economic Impact in the Albanian Context

Over the last decade, tourism has evolved into one of the central pillars of Albania's economic performance, reflecting the country's accelerated integration into global tourism flows. International arrivals increased from approximately 10.2 million in 2023 to 11.7 million in 2024, confirming Albania as one of the fastest-growing tourism destinations in Europe (INSTAT, 2024; UNWTO, 2024). This growth has not been accidental, but rather the result of a combination of structural changes closely linked to globalization.

Improved accessibility has played a decisive role. The expansion of Tirana International Airport, the entry of low-cost airlines, and enhanced regional connectivity have significantly reduced travel costs and travel time, making Albania more accessible to European markets. At the same time, digital platforms and social media have reshaped destination visibility. Albania's landscapes, beaches, historic towns, and culinary experiences circulate widely on Instagram, travel blogs, and short-term rental platforms, allowing the country to position itself as an "emerging" and "authentic" Mediterranean destination without relying on traditional mass-market channels.

From an economic perspective, tourism-related activities, such as accommodation, transport, food services, construction, and supporting services, now contribute more than one-quarter of Albania's GDP when both direct and indirect effects are considered (World Bank, 2024). Tourism has generated employment opportunities, particularly for young people and small family businesses, and has stimulated private investment in hospitality infrastructure. Coastal areas such as Durrës, Vlorë, Sarandë, and Ksamil have experienced rapid expansion of hotels, guesthouses, and short-term rentals, while historic cities such as Berat and Gjirokastër have seen increased demand for boutique accommodation and cultural tourism services.

However, this growth has also exposed structural imbalances. Tourism development remains highly concentrated in coastal and heritage-rich destinations, while inland and rural areas often remain marginal

to tourism flows. Seasonal dependence further amplifies economic vulnerability, as peak revenues are concentrated in the summer months. As a result, while tourism has become a powerful engine of growth, its benefits are unevenly distributed across regions and social groups, raising questions about long-term economic sustainability and territorial cohesion.

5.2 Cultural Interaction between Tourists and Host Communities in Albania

The interaction between international visitors and host communities in Albania can be understood as the encounter between two distinct cultural trajectories: the mobile tourist shaped by global consumption patterns and the territorially rooted community whose identity is embedded in local history, social relations, and everyday practices. This encounter has generated a wide range of outcomes, both positive and ambivalent.

On the positive side, tourism has provided new economic incentives for the preservation and revitalization of local culture. In many areas, traditional crafts, gastronomy, and cultural expressions that were previously declining have regained visibility and economic relevance. Family-run guesthouses, agritourism initiatives, and local food experiences have enabled communities to monetize local knowledge while maintaining a sense of place. In regions such as Shkodër, Korçë, and the southern highlands, tourism has contributed to renewed interest in regional cuisine, music, and storytelling traditions.

At the same time, the interaction is shaped by unequal power relations between global demand and local supply. Tourists often arrive with predefined expectations of what "authentic Albania" should look like, influenced by online narratives and destination branding. In response, local cultural practices are sometimes adapted to fit these expectations. Traditional rituals may be simplified, performances standardized, and cultural experiences curated primarily for visual appeal and short-term consumption.

This dynamic reflects what MacCannell (1976) describes as the risk of "staged authenticity," where cultural expressions are increasingly performed for external audiences rather than lived within their original social context. In Albania, this risk is heightened by the rapid pace of tourism growth and the limited experience of local communities in managing tourism-mediated cultural representation. As a result, cultural interaction becomes a negotiated space, where economic opportunity coexists with the potential loss of contextual meaning.

6. CHALLENGES: COMMODIFICATION, AUTHENTICITY, AND SOCIAL PRESSURE IN ALBANIA

6.1 Commercialization of Cultural Practices

In Albania, the rapid growth of tourism has increasingly reshaped the production, display, and consumption of cultural heritage. Practices that were once embedded in everyday social life, such as traditional music, folk dances, gastronomy, and local rituals, are now frequently repositioned as tourism products. This transformation is particularly visible in destinations with high tourist density, including the Albanian Riviera, Gjirokastër, Berat, Krujë, and Shkodër.

While tourism has created new economic opportunities for performers, artisans, and local businesses, it has also altered the social meaning of cultural practices. Performances are often shortened, standardized, and adapted to tight tourist schedules. Dances and musical expressions that historically carried regional or ceremonial significance are increasingly presented as generic representations of "Albanian culture," reducing the richness and diversity of local traditions to a simplified national image.

A similar process can be observed in gastronomy, where traditional recipes are frequently adjusted to suit international tastes or service efficiency, sometimes at the expense of local ingredients and preparation methods. As UNESCO (2019) warns, when cultural heritage is primarily shaped by market demand, its role as a mechanism of social transmission and collective memory may gradually weaken. In the Albanian case, this risk is heightened by the rapid expansion of tourism, leaving limited time for communities and institutions to adapt and protect cultural integrity.

6.2 Invented Traditions and Cultural Stereotyping

The pressure to present a recognizable and attractive cultural image to international visitors has also encouraged the emergence of "invented traditions," as conceptualized by Hobsbawm and Ranger (1983). In Albania, tourism promotion often relies on selective cultural symbols, such as traditional costumes, rural village aesthetics, and historical imagery, that are easily marketable and visually appealing.

These representations tend to promote a romanticized narrative of Albania as an untouched and timeless destination. While such imagery resonates with visitors seeking authenticity, it risks oversimplifying local identities and overlooking the country's social diversity and contemporary cultural realities. Urban lifestyles, modern cultural expressions, and regional differences are often underrepresented in favor of static, nostalgic portrayals.

Over time, these simplified images may influence how local communities perceive and perform their own culture. Traditions can begin to be reproduced less for their social relevance and more for their touristic appeal, leading to a gradual detachment from their original meanings. In a society that has already experienced profound cultural reconfiguration during the post-communist transition, this process adds another layer of identity negotiation and potential distortion.

6.3 Social and Territorial Pressures of Tourism Growth

Beyond cultural transformation, tourism growth in Albania has generated significant social and territorial pressures. Coastal areas and heritage-rich cities have experienced rapid construction, rising property prices, and increased competition over land and public space. In destinations such as Durrës, Vlorë, Sarandë, and Ksamil, residential properties are increasingly converted into short-term tourist accommodation, limiting housing availability for local residents.

Employment in tourism, although expanding, remains largely seasonal and uneven. Many jobs offer limited security and are concentrated in peak summer months, reinforcing income instability and regional disparities. At the same time, the economic benefits of tourism tend to concentrate in a small number of high-demand destinations, while inland and rural areas often remain marginal to tourism-led development.

As highlighted by the OECD (2022), these dynamics are typical of destinations experiencing rapid tourism expansion without sufficiently strong planning and governance mechanisms. In Albania, weaknesses in urban planning enforcement and local administrative capacity further intensify these challenges. If left unaddressed, social tensions may emerge among residents, investors, and public authorities, undermining social cohesion and residents' quality of life.

Ultimately, these pressures do not only affect host communities; they also threaten the long-term sustainability and attractiveness of the destination itself. Managing tourism growth in a way that respects cultural authenticity, social balance, and territorial equity is therefore not a constraint on development, but a necessary condition for Albania's future positioning in the global tourism market.

7. COMPARATIVE PERSPECTIVE: ALBANIA, THE WESTERN BALKANS, AND THE MEDITERRANEAN

Tourism globalization has affected the Western Balkans and Mediterranean regions in comparable yet differentiated ways. Countries such as Croatia and Montenegro experienced earlier tourism integration, characterized by higher levels of infrastructure development and stronger regulatory frameworks (Eurostat, 2023). In contrast, Albania and other Western Balkan states have undergone more recent, accelerated integration into global tourism markets.

Mediterranean destinations increasingly face challenges related to over-tourism, cultural saturation, and environmental stress, prompting policy shifts toward visitor caps and diversification strategies (UNWTO, 2023). Albania, by contrast, is still in an expansionary phase, offering an opportunity to adopt preventive governance measures that integrate cultural sustainability from the outset.

This comparative analysis suggests that Albania can learn from both the successes and limitations of neighboring destinations, particularly regarding spatial planning, heritage protection, and community-based tourism models.

8. CULTURAL IDENTITY AS A STRATEGIC ASSET

In the case of Albania, cultural identity should be understood not as a constraint in the face of globalization, but as a strategic asset capable of strengthening the country's position within the global tourism market. As international tourism becomes increasingly standardized, Albania's distinct cultural features, shaped by history, geography, and strong local traditions, offer a meaningful competitive advantage. Rather than competing solely on price or volume, Albania has the opportunity to differentiate itself through authenticity and cultural depth.

Albania's cultural identity is deeply rooted in its regional diversity, encompassing variations in architecture, music, gastronomy, dialects, rituals, and social practices across different territories. Many of these elements are not museum-based or static, but are living traditions practiced in everyday life. This authenticity responds directly to the growing demand among international tourists for experiential, community-based tourism, in which visitors seek genuine interaction with local culture rather than standardized tourist products. Empirical studies confirm that such experiences are associated with higher visitor satisfaction, stronger emotional attachment to destinations, and enhanced destination branding (Richards, 2018).

From a development perspective, leveraging cultural identity offers Albania concrete opportunities to diversify its tourism offer beyond coastal mass tourism. Cultural routes, heritage villages, traditional gastronomy, crafts, and festivals can support inland and rural destinations, helping to reduce seasonality and spatial concentration of tourism flows. This diversification contributes not only to economic sustainability but also to greater resilience against external shocks, such as economic downturns, geopolitical instability, or sudden changes in international travel patterns.

However, in the Albanian context, transforming cultural identity into a strategic tourism asset requires more than promotion. It demands coherent policy frameworks, institutional coordination between central and local government, and meaningful involvement of local communities. Fragmented governance, limited capacity at the local level, and insufficient integration between cultural heritage protection and tourism planning risk leading to commodification or loss of authenticity. Therefore, the strategic use of cultural identity in Albania must be grounded in long-term planning, regulatory coherence, and inclusive governance, ensuring that cultural heritage is both protected and sustainably valorized within the tourism economy.

9. POLICY IMPLICATIONS AND RECOMMENDATIONS

The findings of this study suggest that the sustainable integration of cultural identity into tourism development in Albania requires a shift from fragmented interventions toward a more coherent and coordinated policy approach. While tourism growth has generated significant economic benefits, its long-term sustainability depends on governance structures that balance market expansion with cultural heritage protection.

- **Integrated Governance and Multi-Level Coordination**

A central policy implication concerns the need for stronger coordination between national and local authorities. In Albania, tourism promotion, infrastructure development, and cultural heritage management are often governed by separate institutional frameworks, resulting in limited policy coherence. Aligning national tourism strategies with municipal cultural heritage responsibilities would allow tourism growth to be guided by conservation priorities rather than short-term economic gains. Establishing permanent coordination mechanisms, such as inter-ministerial committees or regional planning platforms, could improve policy consistency and support integrated territorial development, in line with international evidence on effective multi-level governance (OECD, 2022).

- **Community Participation as a Core Development Principle**

The study further highlights the importance of positioning local communities as active agents in tourism development. Rather than treating residents as passive service providers, policy frameworks should recognize their role as custodians of cultural identity and co-creators of tourism experiences. In the Albanian context, community led initiatives, such as locally managed cultural routes, traditional food experiences, or heritage-based events, offer a way to ensure that economic benefits remain within the community while safeguarding cultural authenticity. This approach reflects UNESCO's understanding of intangible cultural heritage as a living, evolving process sustained by communities themselves (UNESCO, 2019).

- **Regulatory Safeguards for Cultural Integrity**

Another critical policy implication relates to the need for clearer regulatory frameworks to prevent the over-commercialization of culture. Rapid tourism development, if left unregulated, risks transforming cultural practices into standardized commodities detached from their original social meaning. Albania would benefit from clear guidelines governing the use of cultural symbols, traditional performances, and historic spaces in tourism activities. Such regulations should aim to protect cultural integrity while allowing for responsible economic use, ensuring that heritage preservation and tourism development are mutually reinforcing rather than conflicting objectives.

- **Capacity Building and Institutional Strengthening**

Capacity building emerges as a key enabling condition for sustainable cultural tourism. Many local authorities and tourism operators in Albania face limitations in technical expertise related to heritage interpretation, sustainable destination management, and community engagement. Targeted training programs for municipal staff, cultural practitioners, and small tourism enterprises could significantly improve governance quality and service standards. These initiatives may be supported through partnerships with academic institutions and EU-funded programs, contributing to long-term institutional resilience and professionalization within the tourism sector.

- **Monitoring, Evaluation, and Evidence-Based Policymaking**

Finally, the study underscores the importance of strengthening monitoring and data collection systems. Current tourism statistics in Albania primarily focus on quantitative indicators such as visitor numbers and revenues, offering limited insight into social and cultural impacts. Developing more comprehensive monitoring frameworks, including qualitative indicators related to community well-being, cultural continuity, and visitor pressure, would enhance policymakers' ability to assess long-term outcomes. Improved data availability would support adaptive policy responses and align Albania's tourism governance with international best practices in sustainable tourism management (World Bank, 2024).

10. CONCLUSION

Tourism globalization has positioned Albania as an emerging destination within the global tourism system, generating substantial economic opportunities while simultaneously exposing cultural and social vulnerabilities. The interaction between global tourism demand and local cultural identity is complex, producing both enrichment and tension. This paper demonstrates that cultural identity, when strategically integrated into tourism governance, can enhance competitiveness rather than constrain growth. Sustainable tourism development in Albania depends on policy frameworks that balance openness with protection, economic integration with cultural integrity, and short-term gains with long-term social cohesion.

REFERENCES

Dwyer, L., & Forsyth, P. (2017). International handbook on the economics of tourism. Edward Elgar Publishing.

Eurostat. (2023). Tourism statistics at regional level. Publications Office of the European Union.

Hall, C. M. (1994). Tourism and politics: Policy, power and place. John Wiley & Sons.

Held, D., McGrew, A., Goldblatt, D., & Perraton, J. (1999). Global transformations: Politics, economics and culture. Polity Press.

Hobsbawm, E., & Ranger, T. (1983). The invention of tradition. Cambridge University Press.

INSTAT. (2024). Tourism statistics 2023–2024. Institute of Statistics of Albania.
Jamal, T., Budke, C., (2020), Tourism in a world with pandemics: local-global responsibility and action. *Journal of Tourism Futures*.
MacCannell, D. (1976). The tourist: A new theory of the leisure class. University of California Press.
Muço, K & Merko, F., (2020), HTTPS://ISESER.COM/2020, "Coronavirus impact on the tourist sector in Albania", International Symposium for Environmental Science and Engineering Research, 4-5 July 2020, Manisa, Turkey, ISBN – ISBN 978-605-83522-2-3, page, 185-190.

OECD. (2022). Rebuilding tourism for the future. OECD Publishing.
Pano, N. (2010). Albania: Political and economic transition. I.B. Tauris.
Richards, G. (2018). Cultural tourism: A review of recent research and trends. Journal of Hospitality and Tourism Management, 36, 12–21. https://doi.org/10.1016/j.jhtm.2018.03.005
UNESCO. (2003). Convention for the safeguarding of the intangible cultural heritage. UNESCO Publishing.
UNESCO. (2019). Culture and tourism: Policies and practices. UNESCO Publishing.
UNWTO. (2023). International tourism highlights. World Tourism Organization.
UNWTO. (2024). World tourism barometer (Vol. 22, Issue 1). World Tourism Organization.
Vickers, M., & Pettifer, J. (2007). Albania: From anarchy to a Balkan identity. C. Hurst & Co.
World Bank. (2007). Albania: Urban growth, migration and poverty reduction. World Bank.
World Bank. (2024). Albania country economic update. World Bank.